

ВИТАЛИ ҲАРАНИА

**ЖАҲАНГӘАШӘПЪХЪАРА
АПЪАШӘҚӘА**

Ақәа – 2012

Итабуп заамта хькхарчаха салазыгзаз.

Шьота Руставели ишымта «Абжьасцәа зшәу» иазкыз «Амоа жәвангәа-шәпхьарака» уанза «Аилыблаара» зыхьыз иапхьаз, ажәала акәзаргы згәаанагарақәа зхәаз, изыыз: Д. Гәлиа ихьз зху Ацсуатцәаратә институт Адидиктологитә лабораториа аиҳабы, афилологитә тцәарадыррақәа ркандидат, адоцент ицәыргоу азцәара атцәара аилыргара атахны изыпхьазаз Кьылпқәа Емма Қъаамын-ипқәа, ацсуатцәаратә институт наука аусзуы Агәажәба Руслан Хәцъарат-ипқәа, ацәарауа Лабәхәуа Мышьа Артиом-ипқәа, ашәкәышәы, атцәанцәаы (акритик) Қапба Руслан Хәанеи-ипқәа, ашәкәы аилыркказгәәтәы Басариа Владимир Константин-ипқәа.

*Апснытәи ацәабыргнцәацәа реидгыла
иалоу Витали Хараниа*

Аилыркказгәәтәу – Витали Амаршьан

Хараниа В. Жәвангәашәпхьара апшәкәа.

Витали Хараниа, «Жәвангәашәпхьара апшәкәа» зыхьзтаны, ҫыц апхьащәа ишәыдигало ари ашәкәы аҫгы, уанза итижхьоу: «Зиатәахә тәмшәазо», «Аилыблаара», «Ашьаартцәыра ашьтәкәа», «Зынасып зыблыз», «Ашацәа рылпхә» реипш, аиҳаразак изызкугы, ианарпшугы апсабара амазакәа (ауаы ипсабара, ишынцкәтә дунеи) роуп. Уи шьатас иамоугы адоуха иарҫиаз адинхәцароуп. Иара аауеит апсуаа амартәтра хәа изышьтоу аҫнытә.

Ирацәоуп арака ҫыц изызхәыцу, ҫыц иара хәталатәи ипшәа, идырра, иеилкаара ирыдхәаланы автор иааирпшуга, лабҫаба ихәтә иибаз, Ашацәа ицархәаны, пхьыз хәсаблагы игәанцәагаха дызладырпшыз, хәра хәхьгы ииаганы хәзгәылаирпшуга, хәхшыә ззишьтуа.

Азныказ ицъазшьо дқаларгы алшоит, абартқәа зегь хәра иахьа шьтә иабәхтаху хәа, аха адоуха иазааигәоу, хьызшәаҫы зыпсы тоу иарбанызаалак ахшыәцарақәа мыцхәхашьа рымазам, урт хмыцхрауазар, аky иахпьырхагараны икам.

Ари наукам, ари адоуха ахала иарҫиаз ажәоуп. Хәзшаз итәхәарала иапцәоуп. Убри аҫнытә, хартгы мөамш хәа азахәоит!

© Хараниа В.

Хәтәхәкәкыла ахархәара зинзам изанцәмтоу, ма изгәакыоу ирзымдыруа

*Ианакэзаалак исгэалашэоит Ашацэа сандырқәуаз
исхэаз, исыдышәйцо насыгзоит, сеитәхәафуп,
сеитәгафуп хәа. Шықәсқәак рышьтахь мап
рцәыскыр акәхеит аҕсыбзарбага ахәаҕшра,
абжьалда аныкәгара, ахцәи аҕайцеи рзырхара.
Аринахысгыи амин хәафуп Анцәа хазшаз лыҕха сыҕа!*

АҒҔХҔБАЖӘА АЦЫМХӘРАС

Ашәкәы акыпҕхьра иазхиахартә ианейдыскыла, иара ахьзала сназыдгылаз рааҕсара шәага-зага сзамам, дара азыразны сара сҕынтә ирыдыркылаз иҕабуп ауп. Иҕабуп хәа расхәоит: заамҕа хькәырчаха иалагзаны «Жәәангәашәпҕхьара аҕашәкәа» ирыпҕхьаз, амәа аза-атырц рҕахны зааҕсара адызцаз, гәык-пҕсыкала ахатҕылаз азҕаз аҕоурых дырә, ашәкәфөы Витали Цьота-иҕа Амаршьан, аҕарауаф ду, Д. Гәлиа ихьз зху Аҕсуаҕҕааратә институт анапхгафөы Уасил Шамониа-иҕа Аәзба, абызшәадырөы, аҕарауафөы Сариа Александр-иҕа Амчба, аҕшрасахьагәылсаф (аскульптор) Амиран Адлеиба, иаҕахыз сахьала аҕәеи аҕейтҕшреи еиқәзыршәаз афыханҕафөы Руслан Габлиа, ибжьазхьоу ажәытәзатә бакакәа рыҕшааф-рыҕҕафөы Сурам Сақаниа, инартбаау азанаатҕарҕаф асахьаҕыхөы арҕафөы Анзор Сақаниа, Анцәа игәрахатҕафөы «Дыдрыпҕшь» амҕаныхәаф Уасил Мхонҕиа. Шәкәны аҕыжьраҕынза иаҕаххоз ахарҕькәа зылзыршаз Актәи Самырзақан Азхьечеа афымца еихшартә аихабы Алфез Арсен-иҕа Шелиа.

Аҕхьаф гәыраз, «Жәәангәашәпҕхьара аҕашәкәа» хәа хыс изыс-ҕаз, абри сфөымҕа уапҕхьар, аишьа шыкалаз, афәиашьа шцауа еилукаартә ахаҕа иуанахәоит. Иара зхылтцәкьаз макьана икыпҕхьым, напылатә өыран еиқәыршәоуп «Жәәангәашәпҕхьара» хәа ахьзҕаны. Уа иану анҕамҕақәа пҕсыцкьа ныррала исоуз, уафөы ибла иабауа шлабәабоу еипҕш, убас избон, исахауан, аилкаара соуан Ашацәа рҕынтә. Уантәи жәәхәафөык, цахәа еиҕахәафөык сакәны рцәыргара, рапҕцара Анцәа хазшаз исатәеишьеит.

Икалап Ашацәа ирыҕданакуа ззымдыруа ыказар. Урт хашьҕрахька ихыпҕшылан избауа, хәпҕхьака хҕеипҕш зшауа, иахамбауа амчрақәа рнапхгароуп.

Цьоукы рзын Анцэа дхытхэаауп, дыказам рхэоит, аеацьоукых, Анцэа дшырымбацгы, Анцэа дыкоуп ражэоуп, егырт рзын амшьта ыкоуп, алагъш ыкоуп, ирымбауа амчрақэа рыгэра харцоит, Анцэа ихатцара иадхэалазамкэан, анаџстэиқэа Анцэа иуаас рхы рыпъхьа-зоит, Христос ицьар ныкэызгауа. Атцарауаа ракэзар (зегытцэќьа мамоу) зынзаскгы рхафы ирзаагом, хэаак рыбжьоуп. Убри ахэааеф сзыргылауа Анцэа игэрамгацэа рќынтэи ааха ѓэѓэа соуеит, слыгуп, аилкаара сымам, сеилагъсоуп, слаќэуп, срыцхауп. Дара зегы нцэаќэоуп, Анцэа дабаќоу, дара абаќоу, сара соуп ажэцэеимааќэа зышьяны абнара илоу.

«Ари еиќэшэароума? Хагароуп», – ихэоит азэы, Анцэа игэрахамцазакэан, нас иажэа инацитцоит: «Анцэа иузааигауа зегы бзиоуп акэымзар, ашыќэс фыц зегы рыџны иапъылоит, иара абнаршэыра агэтан, ажэйтэзатэи апъшьагыпъќэа рааигэара иипъшааз хапъыкаеф ацэылшыы аркны дныхэа-ныпъхьан, ихы ргэаќуа иршоит. Актэи Самырзаќан хэа иахъашьтоу, абжьаратэ цариаурта деихабуп», – «директоруп», иажэа ирееиуеит егы.

«Ицьоушьаша, убраќагъ Анцэа хэа ахэыцќэа дрылоума?» – иаабарччоит. Апъацхаеф агэгэахэа амца ахэеиќэу иеҳэатэаны, амаеаќэа ацах-сах хэа иааинќьаны, «Еаанбзиала, Ашыќэс фыц!», хэа иржэуеит. Адэахы индэылтцыр, аќэоура, апъшачыхь ркысыр хэа ишэаны, рнапсыргэытцаќэа амцаеф ирпъхауа.

– Уара, – ихэоит егы, – акы ахыырхэауа акыкоуп, апъшцэа иразцаазар бзиан, издыруада ацэылшыы ихыгазар, уаанзатэи иуаџрахь дааирггы?

– Шэиќэатц, уара, арыцха.

– Дрыцхазамызт, Анцэа ишихэарыз дыќан, ихы пъхастеитэит акэымзар, – ихэоит анаџстэи.

– Уара ари абиблиа узцоу иазууазеи? Ахьантарагъ уатцапъсит, ихэоит аеазэггы.

Убас заќаџы срыниауазеи, заќаггы схырхэаауазеи. Ус ахапъы аџнытќа иарку ацэылшыы апъхарра аасныруеит, сыпъхауа, сыпъхауа мацара, сшахэ-шахэуа сааќалоит, санаауаз амџан даараза сбаазеит. Аќэеи аси еилассы иауан, нас икырцхны иќэашза апъсабара аахнаџеит. Ахапъы санаатцалоз ицэаакымыз рахэыцкгы сцэа иадмызт. Уажэы ишызбоз маќэа баазак сышэзамкэан ацэылшыы иахылтцуаз апъхарра сбахтэаза сарбауеит. Шьта ахахэ тзы сыенадцан стэарц саалаќэуан, алашьцара еилашьшыы зэаапъхьазкуаз, акэа сынтаршэны сакит. Ус аамтаќэак аабжьысхьазар акэхарын, лапъштдашэарак сылацэа нтааит, сапъхьа еилыхха избоит сахьаќэак, абжьггы сахауеит, ирхэоит «абылра, апъсы абзара шыбжьыпънатэо», «Пъсаќанеи лбаџтэара

иақәныхәауа ишықало». Уақа ашықәс ҕыц санагыла, сеилыхха сықан, аапысарак зыхызыз сыламызт.

Ақәышцәа срыднагалар дара сахреипышым, рхәыцшыа шысхәыцшыам еилыркаанза цәызк роуны сыкәа итаршәушәа еимдоит. Нас, ари хара иахусым хәа, хәыч-хәычы снасқыаргоит. Шьта сара цәызк соузшәа дырөегьых апышаара салагоит. Ус даҕа цыоукых срыднагалт (усгыы царауаауп издызкыларан иҕоу) исазцаауеит: «Иатцанакуазеи “Жәөангәашәпыхьара?”» Ирасхәоит, жәөангәашәпыхьара пышыадыра хьзны ишықаз, жәаөа нбанк рыла иөуп, нбаншьтыбжыыцыпыхьаза ажәак аанарпышуеит. Х-хәоук рыла ишыақәгылоит. Нбаншьтыбжыык ацакы пысаххар, ххәоук рҕахәы рцәызуеит, убриақара акны еимадоуп, нбаншьтыбжыык ииашамкәан ацакы еиҕоугар, ухәнацәкыарак нацәкыыск бжәахуцәар иаөызоуп. Ианарпышуеит иазәу Анцәа иажәахә. Шәазхәыц, ацакы шәыпышаар, адырра сышәтар саауеит, схәеит. Шықәсыла иағын апышаара, ацакы рзымаатит.

Мап, азәы изаатуа – аҕазәы изаатуам, зегы аазыртуа апысеимада-роуп, пысеимадара ахыыкам, еинырра ыкам, аизгәбылра қалом. Апысеимадара исзаанартыз ашәындықәра итызгеит, ахапыағы избаз ахахә қақьа ианыз асахьанцадыра, жәөангәашәпыхьара иатцанакуаз сазырпыхьаз Ацқыа Ашьран ланбанкәа, дара ирыхсырҕеиаауа зегы Ашацәа рцахәарала.

Еитасхәоит, хашәқәа аазыртуа, иахцәызхьоу хзырбауа хапы-сеимадароуп. Апысы бзоуп, ипысуам азын зыдуinei зыпысаххьоу ауаөы дызхааныз аамтақынтә азқышықәсақәа ирылганы апысы ианагоит, ауаөы ибзоу ипысы азхиазар адкылара ацахәара инаҕоит.

Иазгәастар стахуп, сара сеиҕахәаөуп, сеиҕагаөуп, еиҕахәатәу Анцәа иуаарахь инагатәуп. Апысы абзара хатыр ақәзымцаз гәнахак датоуп, рыцхарак ипыеипышуп. Сара исуалпышыоу ацахәарақәа исзаатуа изтәу рқынза рнагароуп, уақатәи апыеипыш, алахьынца шытызхуа, Анцәа хазшаз лыпыха ритаит, Анцәа ила рымөа рбартахоит.

Уа Анцәа хазшаз лыпыха сыта,
Мөамш рхәазар, мөамш иатәхааит!
Амин зхәауа, Анцәа ихәо,
Игәырбыаран ирзыпышааит!
Хакны иаатит жәөангәашәпыхьара
Адуineaҕ амин рхәааит, Амиин!

В. Ҳараниа ишәкәы «Жәәангәашәпъхъара ағъашәкәә» иазку АРЕЦЕНЗИА

Адуinei еицырдыруа, абышәәтцаарафы зъабаа дуззаз, алингвист ду, академик Н. Марр ағъсуа бышшә разаны итѳтцаарц азы мызкы инеиханы Цъгъарда ақытан, еицырдыруаз ажәәказаѳ ду Ашәы Ҳабыць ифы дынхон. Ағъсшәагы, ағъсуаа рқабз-рѳас инагзаны, ибзианы иѳеит. Уи зхаҳхәауа, аакыскъа зыдуinei зыпъсахыз, 100-шықәса инареиханы изхыѳыз, адуinei еицырдыруаз афранцуз этнолог, антрополог (ауаағъсыра рытѳцаафы), афилософ Клод Леви Строс Ағъсны даѳаазтғы, шықәсык инеиханы Витали Ҳараниа икны днеины, убас здуineiхәапъшышьа тбаау ағъсуаа рфы днеины, ағъсшәеи ақабзи-алеишәеи тѳцааны адуinei амазақәа азыртуа ацығъха ааипъшауан.

Ари зегы зхаҳхәауа В. Ҳараниа иѳымѳа «Жәәангәашәпъхъара ағъашәкәә» уанапъхъалак, уа иаѳоу аѳаулара, уа ағъсуа бышшәа цқъала иѳу ажәйтә ағъсуаа рдуinei, хашьаѳа азыртуа, хѳаѳ-хъашә убла иаахгылоит, угәы ақынза инеиуеит, уархәыцуеит. Иара автор имѳа ус машәыршәа иѳәырымѳзеит, ағъсуа бышшәа, амифология ахатә фиашьа, ахатә структура амоуп – уи аѳѳаарафы езотерикатә культура иазышьѳоу ауп, амаза аѳѳаара, уи атрадиѳия ззаанхаз адуinei дузза афы амилатқәа раѳәазам. Ағъсуаа рфы шьарда иаанхеит езотерикатә традиѳия, уимоу ажәйтә ағъсуаа ркультура зегы убри ала ишьақәгылоуп. Иаххәап, хъышшәа – хәпъсшәафы имаѳ-ишьарада 12-15 езотерикатә бышшәақәа ыкан. Уи даара иѳоушьаша аѳоуп. Акыс хѳас-хъашә зегы уи иадхәалоуп, ажәйтәзатәи ажәларқәа рмифология, рбышшәа, рыпъсѳазаашьа. Уи бла цқъала, бла ѳарыла уахәапъшуазар иунарбоит. Ҳабаѳәа дуқәа ишпъархәоз? «Адуinei иақәлоу ағъсуа жәлар!» Убарѳ рфилософиатә зхәыѳра арѳабыргуеит В. Ҳараниа ишәкәы «Жәәангәашәпъхъара ағъашәкәә». Уи зыхшыѳ ѳару дапъхъар инаѳо раѳәоуп. Ағъсуаѳас иухәозар: «Ҳазшаз иудитѳаз наугзароуп».

Ағъсуа ибышшәа ажәйтә ишырхәоз – «Анѳәа ибышшәоуп». Ари аѳымѳа Ҳазшаз ибышшәала ишьақәгылоуп, иѳуп. Ағъхъаѳ данапъхъалак, игәақынза инеир – изакәугыы еиликаап, хәпъхъакагы хъепъш дазхәыѳып.

Агәажәба Р. Х.
и. Гәлиа ихъз зху Ағъсуаѳѳаараѳә
инѳитут анаукатә усзуѳы

В. Ҳараниа ишәкәы «Жәғангәашәпхъара агъашәкәа» азы ажәақәак

«Академик Бросе абарт зыхьызқәа хәоу Руставели, Моссе Хонели, Саргис Ҙмогвели игәаларшәо иәуан: Игәахәароуп рпоезиатә баәхатәра Ҡазшьа аартра, рырәиамтәкәа реилыргара, абриаҠара хатала абжыы ирхоу! Ари асахъа зегъы макъана ҫоурыхуп, избан акәзар, урт рырәиамтәкәа ирылоу иҠатәҠыаз фырхацәоуп, ихытхәау ахьызқәа рытоуп акәымзар» (М. Делба ажурнал «Алашара» 1966 ш.).

Ҳараниа Витали (Аполлон) ицхъазоит иахъа уажәраанза иаартымызт хә хзын мацара акәым, адунеи ағгъы имазан «Абжъасцәа зшәу» зөыз Шьоҫа Руставели ззырхәаз дызустваз, иалагалоу афырхацәа рыхъз, ртоурых.

Уртқәа мөашъарада иааирыпшит хәа азгәастоит «Амәа жәғангәашәпхъараҠа» иатцанакуа антәамтәғ. Ауафы цъашъахәыс ибаратәы иҠазаргъы, зыгәра умгаша акакәны иузыцхъазом, аамтә иазымзас Ҡацъаа Кәанач иажәабжъ ихнатыз амаза, ахахә ианыз асахъатә өыра, атоурыхтә тцәамтәкәа иаадрыцшуа ацәбыргра.

АцәаҠәа пшшәыла еилоу адоухатә нцәмтә «Жәғангәашәпхъара аҫашәкәа», аҫхәә дзырхәыцша азцәарақәа хкы-хкыла ицәырнагоит: Мраҫашәаратәи Америка Джобваитәи апиктограф Ардентов Б. П. ишәкәы аҠынтә аиҫырцшра иҠаитцо аҠны аҫхәә иаразнак ибартоуп, уаанза иартоз ацәкы шаҫсахуа, ицәбыргны агъсуа пшъатцасқәа ирықәшәауа ишыҠоу. Уажәраанза зцәкы аарпшымыз «Жәғангәашәпхъара» ижәәнтәу дырраҫаны иоуз ауп аҫшәафыра иахъзны ишыҠаз аазыртыз. «Жәғангәашәпхъара» нбанцыпхъаза жәәәа ажәа ахәоит, цәкыла еиқәхәалоуп, х-хәоукны ишъақәгылоит. Иара убас, ауафы дзырхәыцша зцәарақәоуп аҫсуа бызшәафы абжыҠа нбанқәа рцәкы, насгъы анбанқәа рышьтабжъ рыцәмырззакәаны 62 нбан иҠоу рыхъыпхъазара аркәаҫра ауеит хәа агәәанагара имоуп.

Аполлон Ҳараниа имаҫымкәан ицәбааа здитцаз аилкаарақәа, аҫцәарақәа, арцәбырграқәа, Анцәа хазшаз иаҫәеишьаз аус, ацәрауаа адзыпхъалаша зцәараны ицәыргоуп.

Анасыҫ иатәхааит арәиамтә ҫыци аҫхәәөцәеи реиқәшәара.

Аилыркказгәәтәә В. Басариа

АНЦЭА ИАЖЭА ХӨАҚЭА РААТРА...

Жөфөнгөашөпхьара апашөкөа

*Исанашөйжэ этэи сықәу ахрыцкьараз,
– Абзиарагы шөймун чөпнөхәала.
Анцөа икынтә сара сахәоит,
Апсындыры каларц зеггы шөзын.*

– Анцөа ихәеит шөйшуафөйтөйөсоу дырны, шөеибадырра азхазом хәа.

Шөарт еибадыргас Анцөа ибызшөа шөймазар, шөыцкьарафө еибадыргас ишөймаз ауафөра.

– Ауафөра злоу цасуп, цасла шөеибадыр, шөеизааигөаха зеггы.

– Анцөа дузылашааит, аминхәацөа ируазөку, «Жөфөнгөашөпхьара апашөкөа» иапхьауа, Анцөа хазшаз иажөа хөақөа раартра зхэхьы иаазгауа.

– Анцөа хазшаз улыпхьа рыта!

– Угөра зымгауа, итөи-ипхьа икөу, нөхөафө-мафөак ахнөхөараан ада узгөаламшөауа, уцас пшьяқөа назмыгзо, ирзеилымкаац, Анцөа ицас пшьяқөа нөкөызгауа иааргауа рматанеира даргыи ишырзылпхьауа.

– Аамта бзиа калааит анухөауа, зеггы рзын иказароуп.

– Цас пшьяала аныхөараан, Анцөа дыззеилымкаацгыи, Анцөа дхытхөаауп зхөауагыи ацанакуеит, Анцөа икынтөи аилкаара рзаа-тырц.

– Апшьяпхьафөцөа рыматанеира, апшьяпхьарзызырфөцөа «Амин» ззырхөауа атцас, иалазам ани далхыз, ари далахөыз хөа.

– Инеидкылан рыгха дырны, рыхдыррафө ааира иазхөоуп...

– Урт рыгха дырны ркөышра азыгьежьра иазыпшуп Анцөа, Ашацөа.

– Зыла икацдам иарбан фатөйзаалак узыпшөауам.

Анцөа иишаз апцстазаара, ицас пшья злам ыказам, атцас алухыр афөиара хыпсауеит.

– Ациаа цла азы злытцыз хөаауеит, издызкылаз бзахоит.

– Ацас иалтцыз, аминхәацөа дрылыпсауеит, аамта бзиа ицөызуеит.

– Анцэа итцас гышья иалоу аныхэарақэа ирытцанакуеит аду-
неиаф асабицэа...

– Анцэа иуаа ирзааишьтыз атцас гышьяқэа изызхауа реилкаара
зтахым, ашэ азыркуа,

Ихата жэфангэашэпгыхьара изаркуп, иблақэа маатыц.

– Иззеилымкааз еилзыркаауа ф-насыгк имоуп – Дзыцхрааз
иитаз анасыгы ихатэ насыгы.

– Анцэа ифынтэ иахамбауа амчрақэа напхгаран ихауеит.

Уи рзеилкаауам зеггы.

– Атакар гыбэақэа раан, Анцэа хазшаз гышак хзарс, гысеивгарак
хата анаххэауа,

Хзыхэауа иахамбауа амчра акэзами?

– Хзыхэаз хазхэыцыр иаадыруеит, иахамбауа амчрақэа рна-
пхгара шыкоу.

– Хзыхэаз шхауз аадыруеит, зыгысы тоу иахамбауеи иахбауеи
реихысрала.

– Иахамбауеи иахбауеи реилалара иахнардыруеит иара иал-
цыз закэу – Агыстазаараз хзызхэауаз гышак арсра, агысеивгараз
шакэу.

– Урт еидызкылаз иахамбауа амчроуп, гысуп.

– Иахбауама бжылдала ханцэажэауа, хабжыы згауа- иаазгауа,
мамзаргыы уи зхэыцыз ихата.

– Цабыргуп, Анцэа дахбом.

– Иахамбауа анапхгароуп хгыеигыш зшауа.

– Анцэа итцасқэа гыеигыш шагоуп, ирылоуп ацэгыа, абзиа реилыр-
гашья хзырбауа.

– Уи аилыргараз Анцэа ишеит, афдыраага, аилкаара хазтауа
хкны.

– Иара уиалагы хгыеигыш, хлахынца ххафы иааигеит, агышьяфыра
ианцаны.

– Анцэа хазшаз игэрахатцара зауа рыгысеибыркыра алша-
ра ду змоу хэаадоуп, еибытоуп Нцэатэ доухамчла, гышьятцасла
икэыршоуп.

– Итызымтаац атцарауаа, рымч зкэымхауафы ианнеилак иаагы-
лоит – «ихаздыруам» хэа.

– Ирымбауа даеа мчрак шыкоу рхатақэа еилыркаартэ иакэ-
шэаанза ус игышуп.

– Ачара зуаз изнанагаз ацәкәа ахьҕахәаз, акәац рхиацәа иалыр-
хуан ашьтәы.

Хә-цәык еипышыз рахьынтә, ѡба ирыкәшәеит ашьра.

Иалызхуаз быжьѡык рахьынтә, пышьѡык рыпысы зыдхалаз ѡба
роуп.

Урт рыпысеикәшәара уаҕа иааннакылеит.

Дара шацәас иҕан иалырхуаз рзын, иҕахәаз иззеилымкаауаз
ракәын.

Шәарт агәра ганы шәыҕоума, иахамбауа, иахзымдыруа, хара
хаткыс амчра змоу даҕеак шыҕам ала?

– Апыстазаараҕ иҕәышцәан, зегыы здыруан зхы зыпыхьазауа,
игхақәа рацәоуп, здырраҕ зәаанкылан ихәыцуа иаткыс.

– Анцәа иҕалеитцаз адырра зегыы акака ирзикит, хапысы азишеит.

Ауафытәыѡса дызлашоу иеибыркыра зегыы, инанагзауа иара
ипыстазаара ишазку еипыш.

– Анцәа хазшаз иахь исымоу агәрахатцара иснаҕауа аартрақәа
рацәазоуп. Иара ѡуп еипышым аамтақәа ирылагзаны. Урт рахьынтә
«Жәѡангәашәпыхьара апышәкәа» рыҕны апыхьаѡ идызгалоит напы-
лафыран еикәыршәоу «Жәѡангәашәпыхьара» ианқәоу рҕынтә хқәак,
пыхызқәаки, ацахәарақәаки иналкаа-налкааны.

Анцәа хазшаз лыпыха сыта

–Исымтазац, уара исурцоит, исымбазац – уара исурбоит,
сеитахәаѡуп, сеитагаѡуп исзушаз ала. Анцәа хазшаз лыпыха сыта,
Амиин!

Апысы иамбо, абла иабом, хаимаздауа апысы ушазар, уара исуҕаз
пысыс исхоуп. Апысыцкыараз ажәа устоит, анагзараз лыпыха сыта,
Амиин!

Уара сутәны уматц зуазар, уара узыхәан сшоуп саргыы. Исзымды-
руа сыгха арееираз уара исанажь, аамта сыта Анцәа хазшаз лыпыха
сыта, Амиин!

Цыоуки исзааргаз ѡыстаарала, залымдаррак сухьазар, уара
сшата, уара сатца агәнахара.

Анцәа сухәоит лыпыха сыта, Амиин!

Актәи асабша

Җыңыа сәадыргылан срыман рҗынархеит, сызцу Ашаңәа ракәхуп, сахьнарғалац сныәнарғалоеит. Ашәкәы зкәу аңшыахта гьежы дадтәалоуп анык, лыблакәа тыңхаауа. Сахьяаәналаз убриакара тынчроуп, сыңсы еишьылза аңшзара иакәынхалоеит. Аңсшьара сгәы аҳәауа ишәтышраха икәз иара, итатаза снылаиеит, ихаараза аңәа сынтанагалеит. Аңшыахта иадтәало ан «Уззыңшым уакәшәоит, Анңәа иузишаз узахыңом», лхәеит.

– Баба!..

– Ооу! – Сыбжы аҗьеәхәа иаасырган, сиара саакәтәеит.

– Ахәыңы ушңаитцахәхәо, уеилагама уара, заа сшәырҗыа ухәан, уамхаңәеит, – лхәеит ран. Анңәа хазшаз, изакәызеи избаз, измаанозеи хәа сааматанеит. Уаанзагы убас збахьан. Ускан ңхызла избаз сгәалашәаңыңхьаза сңәа сааңазызон. Измаанозеи? «Уззыңшым уакәшәоит, Анңәа иузишаз узахыңом». Уи змаанозеи фәтахәоуп, исгәалашәом акәымзар, насгы акыр зхыңуа акоуп хәа сшазхәыңуаз, цәылшьык аакәстан, амрагыларахь сҗы нарханы саагылан, аафәстеит: – Анңәа хазшаз исзымдыруа саңаномңан, измаанозеи еилыскаар, уи азын исыдыртцауа шыкәсцара – хәа сааныхәа-ныңхьеит.

Аәбатәи асабша

Җымчыбжыа аатцхьан, иеиңшыз ыңыа сәадыргылан, срыман рҗынархеит, сахьнарғалац сныәнарғалеит. Ашәкәы зкәу аңшыахта гьежы дадтәалоуп, избац иакәзам даәазәуп, ила агәаңшыкәа тыңхаауа, иңымшь дуқәа кыдырхәала, схы инаркны сшьапы ақынза блала саамидан, иалкаан дсыхәаңшуа даасыдгылан: – «Зыгәра рымгоз агәра ргауа икалоит, ихарымңоз харцауа иалагоит», – ихәеит. Аңәа саалңит. – Анңәа хазшаз, исзымдыруа гәнахарак зухьазар саңаномңан, ахҗыхраз аңәалшыы шызбылхьоуггы, еиңазбылуеит, – схәан, сахьышьтаз сааматанеит. Уи нахыс сызмыңәазакәан, сшынахәы-аахәуаз иашеит. Саныәагыла сааматанеины аңәылшыы еиңазыблиит. «Анңәа игәра угомызт, Анңәа улыңха сың хәа аныхәа-фәкны ада иухәазомызт, хымчыбжыа рыла әңәылшьык убылхьеит», – лхәан бызла саилалықшеит ахәыңкәа ран длафуашәа.

Ахҕатәи асабша

Аеа хымчыбжыа аатцхьан, ила агәапъшь пъшзақәа тыпъхаауа сицны сышнеиуаз, хәыпъшзак аҳаракыраф даатгылан: «—Апъсны айбашьра иалагоит, аиааира шәара ишәтәхоит», — ихәеит. Сшәаны атҳарахәа ацәа саалцит.

Мызкы аҕара аатцхьан, сычкәын Төмыр иреихау атцараиурта аталараз апъшәара дахьахысуаз сыпъшны сышгылаз, хгәылацәа — қартәа хабашьт хәа, ажәабжь баапъсы аахалатцәеит. Иаразнакгы айбашьра хналагылт. ...Әнак ақәылаф ифагылаз айбашьцәа хзыпъсахуаз анааи, уахык хәа апъсшьара хартан амфа хакәын Төмыри сарей. Ашны имаагылаз схәычы деибганы Анцәа дситондаз хәа акәын сышизхәыцуаз, Приморск зыҕны хакәз иашта ханааталоз. Уи иеитцбацәаз ахәык ихәда иахьынхалан деимакуа дгәыдыркылон. Уа изымназаз реитыбза Алмас даашьтысхын даасгәыдсырбә-бәалт. Хакъырат игәы иаланы иаасирбеит, абартцан икнахаз алашара ахьамкуаз. Гамлет, аанда иахагылаз атцәатцла ашьапахыы сааирпъшит, амфәы иааигаз ахькыдгылаз заҕа идуу сирбарцы. Ускан хәык иреихабыз Гамлет, жәеиза шықәса дыртагылан. Розелиеи Хыблеи ран иахьлыдгылаз лкалт рәылархәны рыла таа Төмыри сарей хавтоматқәа ирыхәапъшуан.

Адырфәены азын мфәы аазгаразын сзықәгәыбуаз аидаралассгага (грузовой транспорт) ансмоу, схы зқәыскра сзымдыруа сааилахеит. Амшгы зных қәажәпаны иауан, даеазныхгы ипъсатон.

Ус, исгәазырпъхаз сыздырам, схәыцқәа рахатыр аҕынтә акәу, дара пъсызкра хәа иахьцаз Аапъстаҕа сцеит. Бжыббаҕа-аабаҕа пъсыз, ахәыцқәа иркхьазгы акаҕа итапъсаны азыжь иалакнахан. Алмас атцәгәырхшыы ааимхны атцәгәыр азы инхсыршәлеит, рацәакгы мтыцкәан атцәгәырхыршәла (паплавок) анаатыс икәнумшьашаз пъсызк саафахеит. Акаҕа итасыршәырц ианаафсыршәа, зышьтыбжь сзеитамгоз ала, иааикәырццакны пъытцәтәа-пъытцәтәа бжык аахылцит, иаарыцхаушьартә.

Уи нахыс шәымтак (саатк) еиха аатцит, азыжь зегы пъсызда итацәышшәа, уаха иаамтысит атцәгәырхыршәла. Апъсызкра азыпъшра хгәы аапънатцәауа аҕынза аамта цеит. Акаҕа итасыршәыз апъсыз абжыы хьухьууа сгәы тнашьаауан. Наҕ иоусышьтып ахәыцқәа идмырбакәа хәа акаҕа снапы нтысшьит. Еипъшу аки-аки анузеишымдыраауа, ари иароуп хәа излалухуеи. Акы сәахан

Ибафтэара анышэ ианамардоз аены, зажэа нагаз ихцэажэара иафын. Сара сахьгылаз азэ даасывагылт: снаскъан — днаскъеит, саскъан — дааскъеит. Иаасцэымъхеит, срылцыр стахуп, аха сабацои, ибафтэара ықарымгазацкэан. Ус: «Апаллон, ажэақэак ухэароуп», — ихэеит ажэа рытафы... Сажэа аахсыркэшеит, изуствэоу сыздырам цьюуку аины иаасыдныхэалт. Апъсрафэ уи кататэымызт, аха ирыхь сэилкаауам... «Апаллон инафс ажэа згэафърыда», — ихэан, иаахиркэшеит ажэа рытаф... Уажэы адагыы пъсрак афэ сықэгылан сымцэажэацызт.

Актэи асабшаз ахэыцы санирфыхоз, пъхызла избаз аасгэалашэар, сцэа схыбзауан. Афны слазара мацхо салагеит, изакэызаалак акгыы сабуамызт. Уаанза Гэылрыпъшь ихэамаз афнахыы схала сиасын, уақа сынхон. Стахцэа сызатцэра иасыршьцылахьан.

Абыжьбатэи асабша

Цьюуку амца сақэрыжьырец сдыршэуеит, феацьюуку сымцасны салыргоит, сцэырханы саапъшит. Анафс избаз шыкалаз акала еитоухэауа икам, аитахэарагы сақэитым.

Аабатэи асабша

Ашэшь ихнафахьюу пъшьатыпък афэ абаа хыжэжэарах снықэгылоит, мац дук агэылфырны афаанахоит, сыхэжэаны санфэпъа сшыпыруаз хапъык сныцатэахт. Санаапъш нахыс сшыгэатеиуаз мацара иаасыршеит. Иагысызбит азэгыы иамхэазакэан ахақымцэа схы дсырбарц, айбашьра иалцыз цъара шыақэкъарак сывазар еилыркаап, ианаамтоу ацхыраара сыртап хэа. Сцеит МВО ашка, апъсеилапъсара ахэшэтэфэ(психолог) азкэаза ду хэа ирыпъхязоз В. А. лахь. Гэык-пъсыкала ахақымцэа сыхэапъшит: схы асахья тырхит, сшыа ргеит. «Уара ухы шубауа указар аилкаага иахнамырбар ауамызт, иуахауа, иубауа змаануу хаздырам», — лхэеит... Аурыс хақымцэа узгаша умазаргыы аргаме ирхэоит. Ауафы дсацэажэоит иаартны, зтаарак сывазамкэан иихэауа разаны исахауеит. Уи лыгэра мгакэан ақалакытэи ахақым лахь сцеит. Афыцъарагыы иаархэаз еикэшэеит, фымчыбжьа рапъхья исыхэапъшызгыы, уажэы стызцаазгыы.

Ажәбатәи асабша

Сызгац аины сыргарц ианалага, «гәырр-гәақы» хәа, ахысыбжь иаагаз саанаргышит. Санаагыш нахыс хәыцраха исысит. «Издырауада сара агәра сымгозаргы, цыара исгәаламшәауа гәнахарак сатцазар, агышцәа исгәаладыршәап» – схәан, агышфы лахь ацара иақәыскит. Асахьагышы Анзор Сақаниа ибара шыстахыз ханааикәшәа, сара сагыха иара исеихәеит агышфы лахь ацара шытахыз. Иаафыасшьеит хтахракәа шгыейкәшәеи хәа.

Рагыха сара слыдылкылт. «Уанхәыцыз гыхызрала Анцәа уигауа убахьазма?» – хәа дсатцааит. Сан исалхәахьаз агыхыз аасгәалашәан, уи збахьаз сан лакәын схәеит. «Ашацәа утааны избойт, угысы ргахьеит», – лхәеит агышфы. Илхәаз гәхьаас исоузаргы...

Ажәбатәи асабша

Сахьыцәаз уафыгышзак даасыдтәалан, Анцәа игәрахатцара иазку ажәабжь ссиркәа саихәойт, ани шыкалаз, ари шыкалаз хәа. Исымбазац ауаагысыра ирхыргахьоу рыхтыскәа сирбойт. Нас соыцтра ааирчыхә-чыхәын, акыр-кыр саарччаны ацәа саалихуеит. Дырфегыых ахақым ду Магакиан иахь сцеит. Уаанзагыы издыруаз иакәын, иасхәақәаз цыашьаны, изыхьауа аилкаараз даараза иеазтцәылхны, ститцааит. «Уара, Витали, еилыскааз зегы ртак бзиоуп, мацзак иадамзаргыы цәгыарак ацызбаартә икам», – ихәеит.

Ажәеизатәи асабша

Хагы дук афы стәоуп, атуан жәфонтцас аиатцәақәа кыдлашаауеит. Агышьяхта дадтәалоуп Ан, лагыха иқәуп шәкәы жәпа дук.

«Аерыцкыара утахуп, уагыхьака цыбаа дуны иузыгышу рацәоуп, уеилызымкаауеи уеилызкаауеи калашт, иухыччогь дубашт», – лхәеит. Атхарахәа ацәа саалцит. Уаха сызмыцәакәан снахәы-аахәуа сшышьтаз иаасгәалашәеит, сашьеихабы Валодиа ажәабжьны иихәахьаз. Ускан быжьбака шықәса сыртагылан. Амацуртаф ахәыштаарамца иақәыз амфқәа иаарылхәхәоз акы сықәтәан, ахәыблы зкыз ақырыста ацакацәкыа. Ускан

жәбаба шықәса иртагылаз Валодиа сапъхьакала, атзамз дкыдиаалашәа, ақырыста дықәтәаны, саб дихәапъшуан, ахәыблафы икнахаз апырпылқәа ахьылбааигоз. Сызтатәаз ақырыста иқәыз аиха, саб ишьапы анакыс ифалкъан ишааиуаз схы иакәшәарц мафак акара шагыз акы нацасызшәа иаангылан, ганха ицаны икаҳаит. Икалаз цъашьахәшәа ирбеит сашьеихаби саби.

Ажәафатәи асбша

Сахьнаргац ахапъафы сыкоуп, ашьац иацәара кахәхәы ауразауроу ишәтышраха. Атуанаф аецәакәа еилыцьцьаауа илашон,

«Иухәауа анагзара атахуп», – лхәеит, апъшьахта иадтәалаз Ан. Сыла таа сылапъш адхалоит лапъхьа иқәыз анбан фыра. «Даапъсоуп, ипъсы ишәыршьа, ипъсы», – лхәеит. Иара афныцқа, дача тьпък ахь саафнаргалан, ишәтышраха иахьыказ, цәардафьык снықәеит. Иаразнакгы сраҳатза ацәа сагеит. Сызхара сыцәан санаапъш, иасдыркыз ампахьшы шкәакәа сшьамхы инықәыршәны, апъшьахта снадтәалт. Сапъхьа иқәыз ақьаад ианыз дача қьаадк ахь антара сналагеит. Уи анаахызфылаа сапъхьеит: «Истоубацәоуп, исыдышәцауа шынасыгзауа» хәа. Убас хынтә санадырпъхьа, Амин хәа бжьқәак ааицсаҳаит. «Хынтә арқәра, Анцәа, Ашацәа, Аминхәацәа, рышаҳатра иазхәоуп», – лхәоит Ан Ашьран. (Ан Ашьран, Абжьшацәак ран лоуп). Сфәгыларц стәхны саныфөиха, стьпъаф мчык сықәрыфәбәа сакын, сашьтуамызт.

Ус изулакгы сааихан санфәгыла, сзымцазакәан акы снықәҳаит. Иаразнакгы ацәа сагеит, зака аамта сыцәазгы сыздырам.

Ашә асыбжь саҳауеит, сгылар стәхуп аха, сызгылауам, дырфөгыых иаафәбәаны ашә асыбжь анга, сиара саакәтәеит, ишгац игон афьө-афьөхәа. Сфәгылан сууза ашәахь сфынасхеит. Ашә снадгылан ианаасырт, сгәыла Гиви иакәын. «Уара уабақоу? Цьоуки уазтауан, уматтура афнытә, уфызцәа ракәхап. Ижәны уқоума? Витали, упъсы шьа, упъсы», – ихәан, даагьежьит. Саргы сшынкаҳарыз амардуан сынхалан, сиарахь сышнеуаз сылапъш нақәшәеит апъшьахта (апъшьахта хәа иашьтан, афатә нықәыргылан, иахапъшьаны крызқәырфоз, иаагьежьны, хшьапык зцаны икацаз акәчарта. Цьгьарда уи еипъшыз апъшьахтақәа змақәаз ықан, сабду дназлаз) иқәыршәын ақьаад, цәафәа-цәафәа ажәакәа

зныз. Иаацъасшьан изхызфылааз аҗшаара салагеит, ақбаад бҗыцқәа еихрышәшәауа. Уака ианызымба, ашәкәқәа сырџахан сықәыҗшуеит, сырғәылаҗшуеит. Издыруада цака икашәазар хәа, сшьамхы нарсны сыҗшааит. Уа ианызымбаза, сџагылан аџыра зныз ақбаад снахәаҗшын, изхызфылааз аҗшаара сеитаналагеит. Уаха сыламкәан сааҗсаны аиара саннықәиоуп, саҗхьа ампахьшыы шкәакәа шкаршәыз анызба. «Сахьыказ абыкәу, арахь саазгеи?» – схазын схәыцуан. Анцәа сиҳәон сгәылагь, стахгы, сышка азәгы дмааирц. Ауафы ибара сазгәышыуамызт, атынчра стахын, саргәакуан. Аҗшьахта иқәыршәыз ақбаад џыра ианыз сзаҗхьомызт, зынза ахәаҗшра сцәымҗын. Сшыкалаз азәы идыраанза иаразнак аҗсшьарамшқәа згап хәа сызбит. Ашәахьаенынза мышкы ахьыбжьазгы сцәыхьантан. Сылахтра сцәымҗын, еишьылза, исызтынчраха хаарак станагалан, снапқәа насывахаит. «Анцәа сеилоумган, Анцәа», – сааҗьацәы-җьацәеит, сылаҗырзқәа сыла аҗыць иазнымкылаз цәыкәбарны сзамџа инықәкәрааны, сыхәда иныцаҗәоит. Ацәа сзалцуам, сеитантанагалоит.

Сахьыказ сеитанаргоит, ажәџан цқьоуп, аиатәа каххаа икыдуп. «Амза атыџ иакит, амза», – рхәан, ажәлар еибарџуа еилаџынтхуеит. Алашара абакоу хәа сышгәакуаз, дырџегьых ашә асыбжь аагеит, аҗьеџ-аҗьеџхәа. Икалеи хәа сџагылан ашәаҗ сан-неи сгәыла Гиви иакәын. «Уиаахыс сзымааит, усқан ижәны узлаказ ала, иахьа ушыкоу збап хәа сааит, хәымш раҗхьа сааиргы амуаз аха... Иуҗырхагамхазеи иуҗәыз? Уҗшшәахәы цқьа исгәаҗхом».

«Хар сывам, амыцхә самхацәеит ауп, усшәа сзубауа».

«Иухьзеи, иуҗәлазомызтеи», – иҳәан, иаргы дааҗьеҗыит иџныка.

Ашәахьаены усура ицашаз, аҗшьашаены ауп санца.

Ахәашаены ашьҗымтангы аҗхыз салоушәа схы збауан. Аҗсшьара ацаразын, арзаҳал шызџыз сгәаласыршәон. Сыҗсшьараз аҗцадта (априказ) зыџуаз, «даҗа хәымзгы аҗсашьара уқәнага-мызт, аус узургы бзиан», лхәеит. Уи ала издырит сматцураҗы сыказаара гәы шеихьнашьуаз, сгәыбзиарадан сшырбаз. Аҗшьбатәи амчыбжьа сталеит, сџагыларгы снықәион, акрыфара зынзаскгы истахзамызт. «Аҗсы артынчраз ибзиоуп» хәа исаҳахьаз, цәыцак ахши ацха мхатәки еилазџаны зны-зынла изжәлон.

Ажәахатәи асабша

Сахьнарғалац ахапҗаҗы сууаза ашьац иацәара сшьапы хтны сылагылан. Ус бжык сахауеит: «Умшәан, нан, умшәан! Анцәа иузишаз анасыпҗ узаатуеит! Анцәа итдас уакәитүп, уи Аминаа азыпҗшуп! Угьяжы, нан, угьяжы» – лхәан, арыҗьала саагьяжы-ит. Ахапҗы саацыцын ажәан саннацапҗш, ыырак анны избоит, «жәәангәашәпҗьара» хәа сапҗьоит, излафу анбанқәа сыздырзом, сызлапҗьеи хәа схы цьасшьахуеит.

Ажәипҗшьтәи асабша

Ажәан каххаа, аецәақәа срыцапҗшуа сышгылаз, аиацәақәа кыдышәшәаны рҗәархеит. «Анцәа сеикәырха, Анцәа хазшаз» хәа, сҗьатцәы-җатцәуа саашьамхнышгылт. «Умшәан, нан, умшәан! Ахәынтқарра дукәа рөырыпҗсахуеит, аҗыцра дукәа ииуеит. Иуфуа, узырфуа шацәоуп, изхушылааз ахыыкоу мазоуп», – лхәеит. Санаапҗш сшьамхы арсны адашьма сықәгылан. Сәагылан, сиара сеитанықәеит, дырәегых сызтоу сзымдаруа акы саашьтнапҗан, снейлууа сцеит.

Ажәохәтәи асабша

Ахапҗы садгылоуп: агәашә аатуеит, иакуеит, уантәи иаатыцит быжыык еипҗшыз... урт амцәыжәәқәа роухын, ипҗыруа ажәан ахь рәанаарша, жәәангәашә ааимкьан инатцаз ицеит. Агәашә шаатыз иамыркзакәан иаанхеит. Ан лыбжы сахауеит: «Арака Апҗаихамбарцәа иртәартоуп, Апҗаихамбарцәа шацәоуп, уара уцахәа нагзафуп. Уара узәу, узанаат, иуусу акәзам. Анцәа иузишаз анасыпҗ узаатуеит, зегы ишрынасыпҗу рдыруа иқалоит».

Ацәа саалцит, рапҗьаза акәны сахьиаз сеаасырххеит. Анцәа улыпҗха сыт хәа, ашьшьыхәа амардуан сналбаан, сҗи снапи аасызәзәашәа зуит, сахәы еиниааз сцәыршәагаха сшыканатцазгыы напыла иаагәасҗеит. Дараза ишсыгхаз акара збоит, аха асаркьа санпҗшыларгыы сҗахзам. Анцәа ицъшьоуп, сгәыла афныка сцоит хәа аниасхәаз аахыс, сцаз цьашьаны дахымааиз. Ашьшьыхәа

амардуан сыџхалан, аҕышахта икэыршэыз ақбаад снахэаҕшт. Избоит анбан џырақэак шану, уи сшахэаҕшуаз иаасгэалашэеит, зны исдырџыз сшаҕыһаз: «Истоу бацэоуп, исыдышэцэ шынасыгзо» – хэа сандырқэуаз. Уа исаҳаз ажэақэа араќа ианаасхэа, ақбаад ианыз анбанқэа рышьтыбжь хыҕыһазарала иааикэшэеит. Ас шытыбжьыла ианақэшэа анбанқэаҕы арт роуп хэа иаашьяқэсыргылт. Нбанцас ианыз цэаџэақэан, иаарҕшзаны анбанра алсхит (аҕыһаќа иануп).

Ажэафтэи асабша

Хахэ дук сықэғылан, амшын схыҕшылоит, амшын тынчза ишыќаз, агэґатцэќа ацэқэырҕа дукэа џалқэацэаан ицэқэырҕауа рџаархеит, иханагалауаз ахахэқэа агэылцэраан аџацыара ицаны икахауеит. «Аа, хагеит, хагеит» – хэа, сышытахќа саныџ, – «Умшэан, нан, умшэан, уаҕыһаќа иузыҕшуауадаџрақэа зегы Аминаа иумырдоит», – лхэеит. Уархал иатцэакҕы итатаза снылагылт. Ацэа саалцит. Аҕыһыз баны санааҕшлак, изныстцалоз сыхчы иаатцызгеит.

Еиґа-еиґа сшыарахы сааиуашэа збоит. Сымгылазакэан сахыиоу, схэыцуеит: издырцэќыода Анцэа дхытхэаауп зхэауа ирзымдыруа рацэазар? Сзыргэаќуа амчрақэа, исоуа адыррақэа, акы иазхэамкэан ќалашья амам. Иахзымдыруа аќынтэ еимадарак ыќоуп хымҕада, уи ацныќэараз акэхап, унасыҕ аатуеит хэа ззырхэаз.

Ажэибижьтэи асабша

Еиґа стынчза сыцэан, ҕыһызқэак збеит ишызбалац акэымкэан: абнара сылан, аккара сыцан, зыдуней зыҕсахыһаз саб уарла-шээрла инаур збеит, ак сиркит, аха изакэу сыздырам. Санааҕш – сгэалаќара еиґа еиґын. Сџағылан сџи снапи аасызэзэеит, амала акрыфара сґахымызт, сымчҕы рацэак иќамызт.

Ажэаатэи асабша

Сшыцэаз сџадыргылан, хаицны хашнеиуаз бахча ссирзак хныцалан, уархалк ахыкаршэыз хнылатэеит. Сахыынаҕшуа избоит – цэатцла дук амахэ шытцэрақэа агэылхэан азхара иаџуп, уахыынтэи

уафы шла дук ифааихан, хашка дааиуеит. Сара саныфеихатцгыла – даапышэырччеит. Иара сапъхьака дааскьаны даагылеит, сахъихэапышуаз харакзак иакэын, ицъымшькэа тархэа, ижэпаза. Сицэшэаны санынаскья, иара аччара далагеит. Ускан зынзаск сшэаны ацэа саалтцит. Избаз змааназ хэа акгы сзеилымкааит. Уи сшазхэыцуаз пьытракгы сышьтахеит, нас сшагылеит. Сыпъхызкэа зныстдалоз сыхчы иатцган иаартуа...

Азеижэтэи асабша

Ашта санныкэгыла: «Дааит, дааит!» – ихэеит. Сышнеуаз, сныцдалеит избац ахапы. Быжьфуаак гылан, рышэцатэкэа еипъш-замкэан еилыбзаауа иршэын, убас даеа быжьфуаак аарыдгылт, убарт даеа быжьфуаак аарыдгылт. «Арт хабипъарак рхатарнакцэа роуп, рышэцатэы уахэапъшны, ушэцатэы, уцэафыча пъсах», – лхэеит Ан Ашьран. (Ускан пъхызла избаз, ацэашэцэафыча, шэапъ-хьака ижэбараны икоуп). Сара сыпъхашьяуа, нак снаскьеит. «Уцэафыча пъсах, Анцэа хазшаз иузишеит, икалахьоуи, икаларан икоуи рдырра. Узыцэшэаз ауафы абра дрылагылоуп, дудырма?». Саарылапъшт игылаз, хафыла зегы еипъшын, азэгы дысзалым-хит. «Уцэафыча пъсах, иупъсахуа еибъу ала ипъсахтэуп», – лхэан, амацэакэа анааслырк, исшэыз акэымкэан, аеакала сеилахэаны саагылт.

Ацажэтэи асабша

Ирацэафзаны иааиуаз Анцэа иуаа срылагыланы сааиуан, пьытфык атэатцла-фа згэыцэ еикэыршэаз абжьара азэы иаабжьышьтны ианаауижьлак ишааиуаз, штапъшза дукаф зегы ахьяаилагылоз иа-арывагылон. Ус ашта ыкэыртэаа ианааилагыла, Ацкья лаша Уархаг иоуп рхэахуеит, инапкэа жэфанка инейцыхны, Анцэа иашьяпкра, имцаматанеира дналагеит, Аминаа хэхьзала, хагха арееираз кьяара шытцауа. Уаанза пъхызла данызба сзыцэшэоз иакэын, уажэы сицэшэазахуам. Уархаг иматанеира иалысхыз ныхэароуп, сышэкэы «Аилыблаара» ианыстцаз «Амин зхэауа рныхэара». Апъхыз афы Уархаг хэа ансаха, ацэа саналтц сыпъхыз атцакы сшазхэыцуаз

иаасгәалашәеит, ахыз ахсахахъаз. Нартаа ирххәау – ажәабжьқәа, Ауапсаа рынцамтаф иануп: «Нартаа рбахчаф еитахан ахтәы-цәа зфалоз атәатцла. Есуаха акака хтәы-цәа ызуа иалагеит. Ахтәы-цәа аикәырхара рәаныршәоит, еициз Уархаг ипәацәа, Ахсар, Ахсартаг» хәа.

Аәажәиактәи асабша

Иаафналаз, «Угыл, угыл», – рхәан, сәадыргылан, срыма-ны харақыракафы абна еихышьшыра хәатцалт. Хәшнеуаз, уи аҳаракыраф хәпцас тагъежьырак ахыкәз хныцалт. Сназгаз «Ан Ашьран, иззыбхәаз даазгеит», – ихәеит, хәхәафналаз даатгыланы.

– Днатми? – дтәаит Ан Ашьран.

– Псыз хшыла днатуп, – ихәеит.

– Дшәышыты ихала, шәызлааз амфала, – лхәеит.

Сфынасхеит, аккара сытапшуа: ашә-цлара дукәа цышьауа сыш-неуаз, амшә шыта фыцза снахысын, здацарта амамыз аҳаракыра санаахыкәгыла, сшәаны саапшит.

Сыпхыз лабфабахейт

Аәажәиактәи асабшаз апхыз анызбаз зынран. Иацааиуаз сабшак ауа сәааикәсыршәеит, иашар Чагьамка шәарыцара сцаразы. Сахнышъталаз пхызла избеит, асабшауха избахъаз апхыз ахәтәцәкәа. Ашә-цлара дукәа еихышьшы срыцасуа сышнеуаз, амшә шыта схыпшылауа саатгылт. Азынраха, амшә арака иаазгазеи хәа, сшынапшы-аапшуаз, иаргы цыцза иаакәгылт, ашә-цлак ашьапафы. «Сшьаршәы (ашәарыцацәа ирбызшәа хкуп), сшьаршәы», схәан санааиха, ацәа саалцит. Адәахы иаацәылашон, Чагьамка сдәықәлара иаамтан.

Сәааибытан, Гәылрыпшь акатран (апсуаа иражәан, амфаду арееираз икәдыртәоз хкуп) мәа снангылеит. Аамтыцкгы сымпшыцкәан, Чагьамынтәи атлақыдкәа тызгоз аидаралассгага (грузовой транспорт) сыкәшәеит. Сцараны сахыкәз ах иаамфәахымцкәан ицон, Қаңы Кәанач жәәангәашәпхъара ахапшы ахыкоу, дгылла иахьатанакуа хәа дызфыз аҳаракыра

иацэыхарамкэан. Сахыылбаашаз атыпжаф саннеи, аидаралассгага ду сналбаан, асы пјуа аккара сытцалан сфынасхеит.

Пъхызла Ашьран лахь сназгаз ауафы, уажэы-уажэы сапъхьа дгылазшэа инаур аалашон, лапъштцашэарацас. Сахынапъшуа избоит Пъсқалтэи ауахэама, убранзагы рацэак бжьам. Ажэытэза уаќа пъшьатыпъын, ныхэартаны иќан. Ус еипъш иќаз апъшьаатыпъќэа пъыххааса ауахэамаќэа дыргылаанза. Сахьаатгылаз ашэ-цла ду амцан амшэ-шыта сынхыпъшылт. Сэынеитцыхны сшынапъш-аапъшуаз атцла ианаавц, сагыабейт, иныцабейт. Уантэи иара ахыыќаз снасќьазар, амшэ ахьныцашэќэаз ахапъ фышэта снадгылт. Машэыршэа уаќэымшэозар башьа змазамыз Қацъы Кэанач дызфыз ахапъы, Жэоангэашэпъхьара иазкны ажэабжь ду зхиќэаахьаз.

Мацќ аќара снасќьаны афышэта санаатагыла, ахапъы афныцќала снагэыдыпъшылт ахахэ хаќьа ду, адольмен пъшра змаз, зытбаара, захаракыра фрагадык аќара зташэоз. Уи сылапъш интагза-аатагзо сахэапъшны схэыцуа саагылт. Шьыбжьон нахыс амра ашэахэаќэа ахапъы итапъхартэ ишыќазгы, зынран, алашыцара ихнафон аќынтэ, сыццакы-ццакуа сфаасхеит афныќа, уахак иаашар, уатцэы сшаашаз сееибытара сазхэыцуа. Амфан дсыќэшэейт еицырдыруаз ашэарыцаф, «Рыжик» хэа зархэоз, Ахсалба. Уи сгэырбъара ицысшеит, хшеицаашазгы еибаххэейт.

Иарќьяфзаны цоурыхтэ хэамцќак

Рыжикки сарей хшааиуаз даасгэалашэейт Қацъы Кэанач. Уи шэижаба шыќэса ихыцуан, ахапъы иазкыз ажэабжь анеитеихэоз.

«Хахыпъшуа иаабауа афыпъпъара ахаракыра иќэгылоуп ажэытэзатэи апъшьаатыпъќэа. Арт рыбжьара хапъ дук иатыпъуп, уаќа апъсуаа иреиќэшэартан, ипъшьаатыпъын, жэоангэашэпъхьарас ирыман» хэа иахахьан сабду, иабдуцэа ирхэамтаны. Сабду, уи ажэабжь арцабыргразы, «Жэоангэашэпъхьара» хэа изышытаз ахапъы ахыыќаз ипъшаарц даараза ацъабаа ибахьан, акгы изымпъшаакэан анарцэтэи адунеи дазцеит. Иара сабгы акырза иеанишэейт уи ахапъы апъшаара. Схата сакэзар, сшьамхы снанагонаты схы сыраапъсеит, иахьаатыпъыз саќэымшэейт», – ихэейт Қацъы Кэанач. Саби иарей Чагьам анхараќэа шыќаз ргэаларшэауа ажэабжь анеибырхэоз, иаштаф ашымха амцан итэан. Сара сќэыќэза рапъхьа

аќардә хәычы сықәтәан сырзызырѡуан, сеигәышә хәычы сапъхә икаршәны.

Кәанач зызбахә ихәаз ахапъы апъшаара ѡажәижәохә шықәса сашътан, сшәарыцозаргъ, сныкәозаргъы иара апъшаара акәын изызыкыз саапъсара, схәан сажәа аахсыркәшеит.

Абрыскъыл имахәфашәара ишьтаз асы, маќфахәара игъуа Ғарым ихәы акәәцәра хәақәгылт амшын ххыпъшылауа.

Ахапъы абара хәиццеит

Адырѡаены сашъеихабы Шьѡтагъ дхацны ахапъы ахъызбаз ахъ хәицхалт.

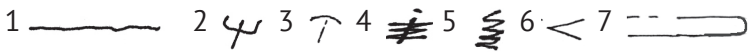
Афышәта аѡныцќала аќырќы итагылан ахахә хәќба ду. Аѡганк рыла авсырта аман ахапъы аѡныцќахъ албаараз. Сара уи сшахәапъшуаз, сылапъш нақәшәеит еилукартә иќаз сахъақәак шаныз, агыдра азбжак иѡахыганы ацәеиқәа-иацәара ихнаѡоз. Валера исырбарц дынхъарпъшны иасхәеит избаз. «Ара халбаартә иќоуп, ашахагъ хтахзам», – ихәан иара, иарђба шъапы неихиган, алада дылбаарц ифынаихеит. Уи иасхәаз гәцаракны даназымтцаа, уаха иара ахъзала сажәа апъшьзымгеит. Сзеихсыз амшә схымта иазнымкылакәан исхәын, ахапъы исыцәталт хәа иасхәахъан (ус иагъыќатәќъан). Уаха иацдан иасхәаран иќаз сымхәакәан, сажәа аазсырхеит. Аѡныцќа атбаареи ахаракыреи ауаѡы иаацъеишьартә иамоуп, хыцъаран аеашоит, иааиќараны арђъарахъ-армарахъ махәтақәаны ицоит атуан ахаракыра иаќараны, апъхъаќагъ игоуп, адгъылтәи цъарсахъатцас иануп. Ахәлыпъцарақәа пъыруа итоуп, ашьашъалқәа кнахауп. Ахапъы аѡныцќа хантапъшуаз сынапъшаапъшра цъшьарак сзатцамызт. Ахахә ианыз асахъақәа рызхәыцра сагон: Ианызтцазеи? Иаазгазеи? Изақәызеи? хәа.

– Уахәапъши, уара, амца еиқәырцозшәа, арт ахахәқәа алѡала иқәыблааны ишыќоу, – ихәеит сѡыза. Ускан иихәазгъы рацәак ссахъы исзаамгеит. Уа ханыцтыцуаз хәхъхалоз, ѡажәәќа махәфашәара иаагәоутартә иќан, иацхыраан афаќәарақәа шатаз ахалараз.

Асахъантцаѡыра сшапъхъаз

Адырѡаены сеитәцеит. Ахапъафы ахахә-хәќба ианыз, цъара-цъара апъакәа ѡеижъ ихнаѡахъаз збарц, уи шбаша нца-

рамыз сацэымѡашьауа агэра анызга, апъхъара сеазыскит. Асахъанѡащырақэа рыпъхъашьа зныз ашәкәқэа схы иасырхәон. Атцарауащы, абызшәа дырѡы Сариа Александра-ипъха Амыцба, ашәкәқэа рыпъшаараѣ дсыцхрааит. Сзапъхъар ицәырызгап хәа хыкәкыс ишьтыхны, акырза схы сыргәаѡуан. Цәаѡащыпъхъаза ацакы астон, ихәоуны изѡуан сапъхъарц. Зны ацакы сазааигәахон, аѣазных исымпыцзауан. Исыпъшааит, ишьақәсыргылт шысхәоз, цәаѡақәак рѣахәы рымазамкәан иаасымпыцзахон. Уи сшаѣыз мацара атц аншалозгыы ыкан. Акыр шықәсақәа рышьтахь, иахәауа ари ауп хәа азысхәартә, ацәыкәбар ахахә анкылнатцәо еипъш, акәапъ аасыргылт. Шәахәапъш ахахә ианыз:

Ижәбауа сахъащыроуп, аныхәараз аапъхъара иазкны ианѡан.

Уака пъшьапъхъартаны ишыказ ѡашьара ақәымкәан иѡоуп; Атцәаѡа–амѡа; 2. З–ыцк змоу ацәы-еимѣаѡа, – агәацәа, агәы, амзаѣақәа ѡба; ахәычы – аду зхарѡоз; 3. Атәрхәа ацака цәѡынѡытәи ацәаѡа, акәапъ, – ажәѡан, иазәу Анцәа; 4. Атцәаѡа амацәыс пъшра знубаауа – аныхәараз ацәалшьы; 5. Быжьбаны ацәаѡақәа реихацәира – абыжьѡыра; 6. ѡ-цәаѡақәак реипъгалара – аѣеидкылан аира; 7. Атцәаѡа иаша, ишиашо ацара, пъыцәцәа-пъыцәцәа анѡара – ахынхәраан амѡа аркьаѣра.

– Уца, Ацкьа Лашаа аныхәарахь раапъхъараз, иазәу Анцәа иашьапкраз, ацәылшьы зку абыжьѡырагыы, рѣеидкылан иаат, ушиашоу уца, уанаауа мѡакьаѣла уаа, – абас ахәон сзыпъхъаз анѡащыра.

Жәѡангәашәпъхъараз азѡара

Абас еипъш ацак ду аазырпъшыз асахъанѡащыра санапъхъа, зѡаараны исызцәырнагеит, апъсуаа рныхәара иалоу ажәа «Жәѡангәашәпъхъара» ззырхәауа аилкаара. Жәѡантә исахахъаз ацәхәареи избаз асахъанѡащыреи, хытхыртәк иазеишьашәалан исыпъхъазеит. Хымпъада, асахъанѡащыра жәѡангәашәпъхъара хытхыртәс иамоуп хәа зхәыцырѡасгыы исоуит. Ашлацәа ныхәаѡцәа азәырѡы срызѡауан «Жәѡангәашәпъхъара» цакыс иаанарпъшуаз аилкааразы.

– Аныхэараз аизарта иатэуп, – зхэауаз рацэафхеит. Уи акэын сзыпъхъаз асахъанцафырагъ иахэауаз, «аныхэартахъ шэеидкылан шэааи, Анцэа иазэра збауа» хэа.

Насгы, ахахэ хакъа ианыз ацакы санаазхэыцлак, Кэанач иажэабжъ аасгэалашэон. Ихаразаргъ, иааигэазаргъ агъшьагыпъкэа ыккамкэан изыргылахомызт, Къач-ныха, Утранць-ныха. Ахагы афынтэ Утранць аухэаманза ирыбжэоу зынза шэагазкъ (верск) роуп.

«Жэоангэашэпъхъара указма», «Жэоангэашэпъхъара ибеит», «Жэоангэашэпъхъарантэ уаауама» хэа агъсуаа рцэажэараф ихэоу ажэакэа рацэазоуп. Жэоангэашэпъхъара еимкэо убар иухэауа калоит рхэоит. Жэоангэашэпъхъара иухэауа аминхэацэа амин ацырхэар, уажэа назоит хэа акэын иатцанакуаз. Абас зажэа аахзыркэшоу, ражэа ззырхэауаз аилкаараз, анбанкэа еилыршэшэаны, хаз-хазы рыпъхъара салагеит шытыбжыкаф ажэакэа еилазар калап хэа.

Жэоангэашэпъхъара аатра

Жэоангэашэпъхъара ахьииз ахышьтра ианылт. Икэзаап, иклар ауазаап, зкышыкэсакэа ирзымзо амаза. Анцэа бышэала иухэозар, «ахақ». «Жэоангэашэпъхъара» имамаз ахархэара ацэзырзыз афстаацэа зынзактэка ацакы рызмырзкэан иаанхеит. Анцэа афстаацэа ирфашьеит, «Жэоангэашэпъхъара» ацакы рзымдырыртэ иаартымыз ажэаф, анбан хэакэа рышьтыбжъ атас иалеигалт, урт ируакхеит – «Жэоангэашэпъхъара», – еилоу шытыбжыны афстаацэа ирызгэамтартэ ихэан, ифын. Мышкызны аминхэацэа рхақ иаанартырц ихэахъан Анцэа, ихэара назеит.

Шықасыки хымзи тхъан, еиха-еиха гэтыхас исоуан, жэоангэашэпъхъара нагзаны иахыысаамыртыцыз. Нбанкэак еикэшэозтгы, ф-нбанк рцакы анааломызт.

Ахаша ауа сахынышьталаз иаацъасшьартэ пъхызла избеит. Ашьац иатэара ыкэыхэхэ шта дук афы, снапкэа жэоанка инейтыхны сгылоуп. Анык лыбжы сахауеит: «Жэоантэ фны ашка напъхъароуп. Гыкала аапъхъара шэымоуп. Пъшьапъхъарзызырфцэа хъазэыкхо, Атас рыдкылан ахыкэараз». Изхэауа Ан Ашьран лакэхуп. Саргы еитасхэоит илхэаз. Еита иаагоит «Амин» хэа хатца бжык. «Итабуп, итабуп!» – хэа саныфагыла, ацэа саалцит. Санаагыш сиараф сиязамызт, санфуаз ампахышы шкэакэа сыжэахыр икэсыршэлос, сыкэыршэ-

ны сгылан. Уи ампахьшы иахьагы исымоуп ицѣахны. Сангылаз хѣа акгы сгѣалашѣазом. Акыраамѣаза сшьараѣ сыѣазамызт, сууаза, ъарантѣи саазшѣа схы збауан. Ус иаразнак сыдунѣи ааимѣязшѣа, скаххаа саалцит, иасгѣалашѣеит ан лыбжы, лажѣакѣа рѣаки. Иаразнак ѣаадк саахан инаныстѣеит, жѣангѣашѣпъхъара иатѣанакуаз шаасархѣаз еипъш сапъхъеит, зѣаки сзымпъшауаз ѣ-нбанк аатит, анбанкѣа рышьѣыбжыгы еилыхха иааѣажѣеит.

Жѣангѣашѣпъхъара жѣаѣа нбан рыла ишьакѣылон, нбан-цыпъхъаза Анѣа иажѣа шъѣыбжъ ахан, жѣаѣа жѣа ахѣон. Азаѣа хыпъхъазара аѣынтѣ, араѣа хыпъхъазарахъ ииасуеит. Ажѣаѣ нбанк быжъшѣар, знаѣкѣыс хыртѣаз инаѣкѣыс быжъкатѣаза ишаанхо иаѣызоуп, насгы анаѣкѣараѣа быжъкатѣахар, ѣаѣкѣымкны еила-ѣао амчра шаѣызуа еипъш аѣаки аѣызуеит. Жѣангѣашѣпъхъара ххѣоукны ишьакѣылоуп.

«Жѣантѣ ѣны ашѣа напъхъароуп. Гѣыкала аапъхъара шѣымоуп. Пъшьапъхъарзызырѣѣа – хъазѣыкхо, Апъшьаѣыра рыдкылан ахыѣаараз!» Жѣ -ѣ- а -н - гѣ - а - шѣ - пъ - хъ - а - р - а.

Анѣа иѣынтѣ сызѣѣитым

Жѣангѣашѣпъхъара иахѣоз анысзаат, ахахѣ ианны избаз асахъаѣыреи, – «истѣоу баѣоуп, исыдышѣѣауа шынасыгзауа», – хѣа, Ашаѣа сандырѣѣуаз, иѣыиз аѣынтѣ исгѣалашѣоз анбанкѣа: «жѣ - 𐰇», «ѣ - 𐰈», «д - 𐰉», «с - 𐰊», «шѣ - 𐰋», «у - 𐰌», «гѣ - 𐰍» уасхырс иѣастѣеит исырѣыцуаз анбанѣыра ашьакѣыргыларан. Уи айѣыршѣара саѣнатѣы, сѣымѣак «Аилыблаара» зыхъзыз 2002 шыѣѣа рзын ашѣѣѣыѣы Вл. Басариа инапы иаатѣан, акыпъхъыраз ирыѣан, иара пъсшьара дѣеит. Ашѣѣѣы ѣыѣхъан акыпъхъырѣа аѣгара акѣын иаѣахыз. Ишсоулаѣ исаатит ижѣантѣу ѣахѣарак: Ашьран Аѣѣа Ашаѣы илхѣоит: «Иуахѣаз аѣхѣара иаамѣоуп, иѣѣырга узѣу, аѣыра зѣу ирдыраит» – хѣа. Схылапъшѣа – аѣахѣаѣа анаспъырѣѣ, исыдыртѣаз иаразнак иаасѣѣадаѣхеит, апъхъы аасыѣѣнатѣеит.

Адунѣи иазымдыруаз аѣыра сзырѣыз закѣытѣ мѣузеи, Анѣа иишаз ауаапъсыра рпѣеипъш, ирхыргаран иѣоу, зегъ саншѣѣырѣѣеит рхы иадмырхѣоз абызшѣала, азѣгы дзапъхъом, ирѣахым, иѣѣахоит, абас исынасыпъхъаз аилкаара сахѣеит. «Уара иууалуп ижѣантѣу адоухаи идгъылтѣу апъсѣазаареи Адунѣиаѣ реиладара. Иѣалоит аамѣа,

зыгәра рымгоз агәра ргауа, ихарымтоз хартцауа, уи изамыпъхьогъы апъхьяшья рцоушәа», – рхәоит. Нас изгәаҗыт, хәтыр зкәу аредактор изымдыруа, (усгы дыҗамызт, пъшьара дыҗан) Ахәынтқарратә кыпъхьырта җны аиҗабы Роман Цыгрыц-ипҗа Аргәын сихәан антара.

Ашәҗәы аҗнытқала ацәа ианыстәит, исырҗыцыз анбан җырала изҗыз ныхәарак апъхьяжәа ацдан. Уи аныхәара пъхызрала избеит, апъшьапъхьарзызырҗәа срылагылан, Ацқья Лаша Урҗаг иматанеира, иныхәара, амин азаххәон.

Анцәа хазшаз иҗынтә исоуа адыррақәа, атцахәарақәа, Ашацәа исдырбаз абызшәала аҗра саҗуп, уи авсра ааныжьра Анцәа иҗынтә сақәитым.

Шәахәапъш ашәҗәы «Аилыблаара» ианыстәаз аныхәара, аҗапъаҗы ахахә хәҗья ианыз асахьантәҗыра иахсырҗиааз нбанла иҗуп.

«Амин зхәауа рныхәара», цәахәақәак аиҗага

Анцәа хазшаз уазәкра хәхәоит, Амин зхәауа Аминаа. Упъсы хазшоуп, хәжәа уалоуп, пъсык иахылтдыз Аминаа. Иахзымдыруа хәтоумтан, уахзылашарц, уахзылпъхарц, уцас пъшьақәа рымҗа хәқәуп. Амиин!

Ужәҗан тынчын, хәра еилаххәеит, удгьыл шәтыцын – хәра еилахгеит, хәгха арҗеираз уазәкра хәхәоит. Амиин!

Уазәкра гәахтеит, хәихацгылоит, Амин зхәауа азәыкны хгылоит, уцас пъшьақәа хәдахкылоит. Амиин! Уцас зымуа уара иубартоуп, Анцәа хазшаз уазәкра хәхәоит уахзылашарц, уахзылпъхарц. Амиин!

Ахапты сцәызит

Сара сгәырҕьатцәа ахапты азбахә засхәақәаз рацәаөхейт: атоурыхтцаащы Ермалаи Ацъынцъал, Симон Адлеиба, Тац Гыцба, асахъатыхы Анзор Сақаниа ухәа убас азәырфы. Убри аамтаз уахык сахънышьталаз ҕхызрала избейт: Сшыцәаз уащы нырхак даасхагылан: «Умыццаклан, умыццаклан – иубазгыи уцәызхъейт», – ихәейт, лабфәабатцәкьоушәа. Сшәаны ацәа саалцит. Сыҕхыз змаанузеи, схәан, сәааибытан ахапты абара сцейт. Ауразлоузегъ шыафа-шыафа еимыздейт, исымбейт ахапты ахыкказ, сақәымшәейт. Уи знык акәымхейт, щынтә акәымхейт, сыҕсы тысхыр исызтымхуа саакәхейт. «Уи еипшу ахапты, ахапкәа рыхсаалакәа ирынтцазам» – хәа Симон Адлеиба дызфыз ласымпытаз ицейт. Ахапты зсырбахъаз сыцеимдон, аха иахыкказ хақәымшәейт, адгыл иашәахазшәа исцәызт. Ашәкәы «Аилыблаара» ианыстцаз анбанщыра, ахапты атоурых зегъы зырцабыргуаз антцамтақәа иара ахапты акәын, уи анызымба, сыгәрагамкәан сфалон зегъы рзын. Исыхыиз сгәырщон, исхәыцуан, игәнызгон, сыҕсы итцхон. Ианакәзаалак – шәарыцара сцозаргъ, шыхашәара сцозаргыи, сныкәара, сцара-саара, саапсара зызкыз, исгәырщоз иара аҕшаара акәын. Ғшыынщажәа шықәса рахъ икоу сашъа еихабы Шьотә иасхәейт дырщегъых дысзааҕсарц, иахъынзаилшауа дсыцеимдарц. Дақәшахатхейт, аха шыапыла ацара илшауамызт акынтә, уахъынза дщазгашаз аниахха, иара иҕа Соломон аидаралассгага хнакәыртәаны иахъынзазнеиуаз хаигарц еибакхәоит, ханцашазгыи амш алаххт, – «амчыша» хәа.

Асабшачены, аҕсабараф иахысгәаҕхоз цқьа тыҕк алҕшааны снагылан, ацәылшыи аркны Анцәа хазшаз сиашъапкзаны сматанейт. Сахәейт – исыхъаз арыцхара, гәнахарак иахкьазар, залымдыррак схы иахысыгзатар, ифалозар исанажъхарц, раҕхъа ианызбоз, иснасыҕны избатар, еитазбартә ифаларц. Ацәылшыи иасыркыз цъаргыи иадмырцаблазакәан, сыщнапыкла снацәкьарақәа инарыбжъакны искын иблаанза. Ауха сахънышьталаз, избейт аргама: сыгхагыи, еитә избарангыи сшыкказ. Амала ишызбаз сызшәахәом, сағашәцарым.

– Хцейт, ишаххәаз еипш, ианаамтаз. Хәхънейшаз ханщей, хахщык хәешаны аҕшаара халагейт. Ашыжь ицаз, амра шыьбжъон инахыхәхәауа икоуп. Еидара хъантакгыи сатцан, даараза саапсаны,

аацэырнагоит. Амахэ иазнымкыло ашэыр шыхжэауа, агьшэма иакэым, амфасфыгы ибартоуп. Зыфеиара шыакэгылоз жэфангэашэпъхэара иатцанакуаз атцаскэа реишьтагылашыа иахнарбоит ак хаҗэаар, ахыркэшарахь уиасаанза, даеаки шнатциаауа. Амин ззырхэаз атцас «Жэфангэашэпъхэара» нбанцыпъхэаза иахэоз уанапъхэауа, атцаскэа рыфеиара шцоз амфа укэнатцоит, ахала уахьнеиша унарбоит. Анцэа итцахэарала ифыз жэфангэашэпъхэара аҗакы, напык иамоу анацэкьарақэа реипъш, җыарак еилашэоит, җыашэк аҗынтэҗы иҗытлоит. Ус шакаэу аилкаараз иазгэахҗап нҗамҗақэак.

Ажэфаныхь ашэқэа аазыртуаз, «Жэфангэашэпъхэара» ианыз атцаскэа здызкыларан иҗадаз, Аминхэацэа ирыдыркылаанза? Анцэа итцас «Жэфангэашэпъхэара» хылаҗшцэас иамаз Ашацэа ракэын. Анцэа иуаа, аминхэацэа атцас рыдыркылар еиламхэакэан ишынарыгзоз рбарҗахарц.

Ачара ууазар ауми, ааҗыхаратэ кьаадқэа ануфуа!? Учара иахылаҗышуа имфаҗызгауа ракэзами, заанатцы изаухэауа ачара шууа? Ускан зегы хыдҗак-хыдҗак рымгои, иҗартҗаша дырны. Анцэа иуаа – аминхэацэа атцас иахыкэаан ирыдыркылаанза, Абыжьшацэак «Жэфангэашэпъхэара» иахыкэаан ирыдыркылон. Нас ауп Ашацэа ааҗыхэара аныҗартҗа Анцэа иуаарахь, агьшыаҗыхарзызырфцэа иааизаны жэфангэашэпъхэара иахыкэаан ирыдыркыларц. Уи ауп ахахэ ианыз асахьанҗафыраҗыгы иҗанахэаз, Анцэа иажэа хэақэа раатраф рацэашэыгала «Жэфангэашэпъхэара» хэа зныз ацэаҗка аминхэацэа ирзыршеит атцас рыдкылар иааиразы. Уи иартҗабыргуеит Ашьран Ацкьа Ашафы лынҗамҗа «Ашацэа аҗоуба шражэахаз», «Жэфангэашэпъхэара адкылар анатра» ухэа.

Ишдыру еипъш, Анцэа иҗынтэи изыкэныкэоз атцас җышыақэа еидызкылаз, «Жэфангэашэпъхэара» ианызҗаз Ашацэа роуп. Фашьара ақэым, җыхэаҗцэара амам «жэфангэашэпъхэара» иатциаауа агьашэқэа, аминхэацэа ирзааныртуа атцаскэа.

Аҗла аҗлара зеипъшроу уеилзыркаауа, ахаҗа иамоу амахэҗафеиаақэа роуп. Анцэа иазэра збауа, игэаимҗар залшауам, махэҗак анафс, афбатэи афеиара шааиуа, иузацрымхуа ишеиднакылауа гэыцэк. Иара агьашэқэаҗы убас ауп ишиуа. Убас ауп ишааиуа Анцэа хазшаз игэаҗхарала Ашацэа рҗынтэ еикэыршэоу адырраҗарақэа. Анцэа иазэра збауа еицгэартоит, Анцэа иажэа хэақэа раатра, рыфеиашыақэа заҗа хакла еибарку.

Апсы атэшытра иқэлэит

Анцэа иишаз ауашы ихаитаз ипсы акара амчра змоу акгыказам. Апсоуп ахэыцрақэа пзыртлауа, апсоуп зегы зразауа, апсоуп напхгара зуа. Апсы зызкхауа хкы-хкыла иашоит. Апсы ианакэзаалакгы иара зызкыз атэшытра иқэлэит. Апсы афэбэара, ацкыара ахыкоу ажэлаф ииуеит. Уи гэоутар алшоит атаацэарафы, апстазаарафы. «Уи иеипшыз асахьагышы, иабшытраф дыказамызт, иан лышытрахь дианагеит», рхэоит. Избанзар ф-псык реилалараан, ан лтэшытра еиха ифэбэан. Уи ауп уахь изианагаз зызбахэ рхэоз иказара. Иахамбауа апшеи-апшеи реилалара, амчра фыртынхоит, цыарак иагоит. Апсы ахэыцрақэа рнапхгагыс ишыкоу арцабыргуеит азталараан. Игэашэта хзааркэрыла катцаны азацаф ахэыцра аеазкра. Иалцзом, иаузом, избанзар даеадунеикахь хаиаст, хапсеимадара харзит. Апсеимадара ахыкоу иахбои-иахамбои рыпстазаара ахыкоу адунеи афоуп. Убри аимадароуп уаанза иахымдыруан иказ, уажэтэиахь ииаган иахзырбауа, иахзырдыруа. Убас ауп, пхызла иибаз лабэаба икалеит ззырхэауа апхызкэагы рцэыртцра шыкалауа. Анцэа игэрахатцаразы атцас пшыкэа зну «Абиблиа» афы имачымкэан икалаз апхызбарақэа угылоит. Иацэоушьяртэ иказаргы, абрака ианыстоит ахагы сцэызны саныказ, сгэакуа апшаара санашытаз, избаз пхызк. Псқалтэи апшыагып ааигэараза сыкан, скараха, азбагы сакуа, аккараф ашэтладук ашыапафы сынкыдиаалашэа саатэеит, иаразнакгы сылацэа нтааит. Ан Ашэран хьаца-цлак амцан дтэахуп, арпыск длыдгьежылауа азцаара литоит. «Дабаказ Анцэа? Ишамыз адунеи анишоз, зегь анеибитоз, ианирпшзоз, адунеи ыкамкэан Анцэа дызлакалоз?»

«Анцэа даниуаз, адунеи шан, адгыл афы апстазаара шазамызт. Иара апсыуаа дахыраазаз адунеи акынтэ арахь данаарышытуаз, арака алашыцара ахарпаны, афстацэа ишыртахыз икэын. Анцэа данааи адунеи иазиршеит, апсы зхоу зегы ирхазтаз, изырлашаз иара иоуп».

«Анцэа дахыз адунеи, нас иабакоу?», – дцаауеит арпыс.

«Нан, дахыраазаз ауп дахыз. Нан, иудыруаз, аамткааз ишэартахоит аеакы. Афстацэа адгыл еитакэнагалэит, Анцэа

дахыраазаз адунеи агъшаара рѣазыркуеит. Дырѡегьых Анцѡа хъчатѡыс иоуеит ипъсадгъыли иуааи.

«Ыы» хѡа арпъыс даанаскъан, днатѡеит.

Аеыгѡхѡа азѡы дынкапъазшѡа, шытыбжык атхарцѡхѡа саанарпъшит. Ишьтууаан ипъа-ыпъауа ашьабста инеиуаз снахыыпъшит. Иаасгѡалашѡеит ахапъы агъхъатѡкъа, ахъаца-цладу шгылаз. Абас еипъш ала иаапъшуеит, ицѡырцуеит, адунеиаѡ агъсы абзара, иара злакази икази харбауа.

Ацкъа Ашьран еикѡлырхеит «Жѡѡангѡашѡпъхъара»

Анцѡа игѡрахамцара иахкъаны, хазхаану адунеи ршаанза, актѡи адунеиаѡ ишаз Аминаа, Анцѡа иазѡра иацѡхъатцит, ирыдыркылахъаз «Жѡѡангѡашѡпъхъара», ианыз атцас пъшьақѡа еилархѡеит.

Ацкъара ззеилымкааз ауаапъсыра ирымаз ахътѡы аамта рцѡызит.

Адуanei иапъсахыртѡ рыпъстазаара наргеит.

Уи иалытшѡахеит акаамѡт аќалара, адунеи зегъы мшын зыла итѡит.

Анцѡа Нау иирќатцаз аѡба еикѡырхага итѡеигалеит иуаа, игѡрахатцаѡа, Анана Гѡында италгалеит Ашьхыц жѡла.

Иара убас зыпъсы тѡу рыхккѡа зегъы, рапъхъаќа рырѡиаразы,

Ацкъа Ашьран аѡба италгалеит «Жѡѡангѡашѡпъхъара», ацѡа шъаршь илахѡаны,

Ашацѡа, Ацкъа Лашаа-аныхѡаѡцѡа рынтцамтақѡа зныз.

Уа ианын:

Анцѡа иишаз «Абжъхадарак», «Ашацѡа аѡуба шражѡахаз» Ауаапъсыра рпъеипъш, рлахъынца, иќаларан иќоу, аамта ахырхарта.

Адуanei иќѡнагаларан ишыќоу Атцанаа, ахѡыхраз Анцѡа итцасқѡа, аматанеирақѡа, аныхѡарақѡа.

Аѡиарақѡа, аилкаарақѡа, аартрақѡа цѡа змамыз.

Иара убас аапъхъара ѡыц:

«Жѡѡангѡашѡпъхъара» ианыз атцасқѡа, Анцѡа Иуаа ианырхадыршт, ирзыннажыыз агѡаќра ду рхыганы, ирхадырштъыз атцас иазымгъежъыр шамуаз дырны уаќа иѡын:

Анцәа намыс, ауафара, апъсыцкъара азыгъежьра, Анцәа иажәа мазақәа, җәҗәиактәи ашәышықәсқәа рзы раартра.

Зхы ззымдыруа ииуа агха арееираз, ихдырра җышәагас аҗара.

Апъсыцкъа Ацкъа Ашафы

Ацкъа Ашьран еикәлырхаз атас ианын

Адунеиаф иҗалаз ахлымзаах иалган, Ацкъа Ашьран еикәлырхаз Анцәа итас «Жәҗангәашәпъхъара», Ашацәа, Ацкъа Лашаа Аныхәафцәа рынцамтаз:

Анцәа ихәеит:

– Ашацәа, Ацкъа Лашаа аныхәафцәа рынцамта шакәу, җашъара ақәымзааит.

– Амиин! – рхәеит Ашацәа арыҗьала хынтә иаагъежьны.

– Уи аилахәара, апъсахра, арҗашъара иацәыхъчазааит.

– Ахартәаара, аццара жәҗангәашәпъхъараз илашааит.

– Амиин! – рхәеит Ашацәа, арыҗьала хынтә иаагъежьны.

Аутар Ацкъа Ашафы

Ашацәа атоуба шражәахаз

Анцәа итас җышәақәа «Жәҗангәашәпъхъара» зыхъзыртас амин-хәацәа ирыдыркыларц аапъхъаратә қьаадқәа, жәҗангәашәпъхъара хәа анцаны адунеиаф ирзыршеит. Аапъхъараз ианыз амза арыц-хәынза, жәҗангәашәпъхъара здызкыларан иҗаз ауаапъсыра ирыдыркылар, атас мырҗашъакәан ишынарыгзоз рбаразы хылапъшцәас Анцәа иазишеит Ашацәа.

Издызкыларан иҗаз Анцәа иуаа жәҗангәашәпъхъара рыдыркылаанза, рапъхъа қьиара атан ирыдыркыларц Ашацәа еикәшәеит жәҗангәашәпъхъара хәа иахъашьтаз апъшәпъхъартәф. Анцәа ихәоит: «Жәҗангәашәпъхъара» здызкыларан иҗоу Ашафы имафә нақәцаны ихәароуп, иара дызбауа, иажәа захауа, шахатра изызуа рахь, истоу бацәоуп, апъшәафыра гәыкала ишсыдыскыло, хылапъшра шастауа, издызкыларан иҗоу Аминаа ишынарыгзауа сбаразын» хәа,

ааихэан, Аҕсыцкыа Ацкыа Ашафы, (Аҕаиҳаб иакэын) инаииркит. Ашацэа ирбауа ирахауа жэѡангэашэҕыһара ианыз атдас ҕыһақэа дырхылаҕышны анагзараз идикыларц.

Ацкыа Аҕсыцкыа Ашафы жэѡангэашэҕыһара имаҕа нақэтцан, ишаҳатцэа рахь, иажэаҳэара дналагеит:

– Аҕсыцкыа Ацкыа Ашафы иихэаран иҕаз иажэа ааилахэеит,

– Истѡу бацэоуп мхэакэан, ажэакны «истѡубоуп» ихэеит.

– Ацкыашафы иеааникылт, иамхаҳэаз ажэа шипысахрыз дазхэыцуа.

– Анцэа ихэоит: «Иухэаз ажэа ахықэаара атданакуеит, ишухэаз иаанхааит». Истѡубоуп хэа иахықэааны зѡуба назмыгзаз, ишаҳатцэа рхақ аарыҕышыгахааит.

– Амиин! – рхэеит Абжышацэак, арыҕыала хынтэ иаагыжыны.

– Истѡубоуп «Жэѡангэашэҕыһара» гэыкала сазыразны исыдыскылоит, иану сахылаҕышны суалҕыһа анагзаразы!

– Амиин! – рхэеит Ашацэа.

– Иара иеипыш Абыжышацэак ахықэаан ианрыдыркыла, Амрей-Амзеи неиларзны рыжэаеишэаҕыа инааирхеит Анцэа. Анцэа хазшаз Ан Ашьран тэахтэыс илиҕеит «Жэѡангэашэҕыһара».

– Адунеи аҕы раҕыһатэи ауааҕысыра изхықэаан ирыдыркылаз атдас, аѡбатэи адунеихаан ѡажэаиактэи ашэышықэсақэа рзын иаа-тырц, Анцэа иззиҳэахэаз «Жэѡангэашэҕыһара».

Ацкыа Ашьран Ашафы

Жэѡангэашэҕыһара адкылара, анаҕра

Атдас иахылаҕышран иҕаз Ашацэа «Жэѡангэашэҕыһара» иахықэаан ианрыдыркыла, «Жэѡангэашэҕыһара» хэа зныз ааҕыһаратэ қбаадкэа, адунеиағ ишаны Анцэа иуаа ироухьан, Анцэа итдас здызымкылац иахықэаан ирыдыркыларц.

«Жэѡангэашэҕыһара» ѡын Аѡстаа ицэыхьчараз, иааркыаҕыны, ажэакны. Уи иапҕыһоз Анцэа Иуаа ирдыруан нбанцыҕыһаза ажэас иахэауаз, аҕыһаѡыра рыдыркыларц ахықэаараз ишнеитэыз.

Еилыркаауан рацэашэыгала ацэаҕыа ианыз асахыа иатданакуаз, аминхэацэа матанеира жэѡангэашэҕыһара хэа иахьнеилоз шақэыз иахьнеитэыз. Асахьанцаѡыраҕы иапҕыһон абас:

«Жәѡантә ѡны ашќа напъхъароуп. Гәыкала аапъхъара шәымоуп. Пъшьапъхъарзызырѡцәа хъазәыкхо, Анцәаитцас рыдкылан ахықәаараз» хәа.

Жәѡангәашәпъхъара аштә агәтан игылан Ацќа Ашьран леитахамта ахъаца цла. Амцан ишьтан ахахә шкәакәа ду, апъшьахтара зуаз, агъежьрала атбаара пъшь-рагадык ташәон, аҳаракыра х-рагадык. Уаќа аминхәацәа ацәалшыы нықәыргылан ирбылуан, Анцәа иашьапкуан.

Апъсыцќа Ацќа Ашаѡы мраташәарахъала апъшьахта дадгылан, аштахъ еизаз апъшьапъхъарзызырѡцәа дрылапъшны мрагыларахъ дыпъшуа. Анана Гәында иаалгаз Ацәылшықәа, Апъсыцќа Ацќа Ашаѡы иааилыркит. Иара апъшьахтахахә ду агъежьыра атцкар иаакәыршаны ѡеижәиакы цәалшыы закы-закы ныбжьатцаны, инықәиргылт:

– Анцәа, Ацќа Ашьран, Абыжьшацәак, жәаѡа абшьтрак рыхъзала.

Анцәа даапъшьапъхъан ацәылшықәа анаиркы, «Жәѡангәашәпъхъара» аарыбжьыган апъшьахтахахә агәта инықәитцеит.

«Иахъа, ахаша, ажәабатәи амш, ажәабатәи амза, хазтоу шәи-жәибыжь шықәса инаркны, иасышықәса иахъатәи амш инақәыршәаны, жәохә шықәса зхытыз инадыркны, иреихәу ақәра налацаны Аминхәацәа разәра иамшхааит».

– Амин! – рхәеит Ашацәа, арыѓъала хынтә иаагъежьны.

Аминаа рцас «Жәѡангәашәпъхъара» Абыжьшацәак хылапъшцәас иазшоуп. «Жәѡангәашәпъхъара» здызкыло, Аминхәацәа-Аминаа хәа изышьтоу дырхыпъхъазалахоит, Абыжьшацәак изыразны Амин ззырхәаз.

«Жәѡангәашәпъхъара» здызкыло ицќара Ацќа шаѡык дазыразымкәан даныќала, амин изихәазом.

– Амин! – рхәеит Ашацәа, арыѓъала хынтә иаагъежьны.

Абыжьшацәак ражәа змауз, Аминаа дырхыпъхъазалахом. Аминаа рахъ ирымпъхъазаз, Ашацәа рхылапъшра наза иоуам.

– Амин! – рхәеит Ашацәа.

Рапъхъаза Ацќа Ашьханыќәа, «Жәѡангәашәпъхъара» идикылт.

– Ацќа Ашьханыќәа ацәылшықәа ахъаркыз, иарѓъа напы аарыбжьышьтны апъшьахта иқәыз «Жәѡангәашәпъхъара» имаѡа нақәцан мрагыларахъ дыпъшуа, ишахатцәа ирахаратәы ихәеит:

– Истоу бацэоуп, шәшахатцэоуп, Анцэа итдас еиласымгац, иа-хьарнахысгы «Жәфәнгәашәпъхьара» анагзараз гәык-пъсыкала ишсы-дыскыло истоубацәахааит. Истоубоуп!

– Амиин! – рхәеит Ашацәа.

– Аутар Ацкьа Ашафы, Ацкьа Ашьханыкәа, – арашцла хынтә даабжьигеит.

– Анцәа, Ацкьа Аутар ауаста икәтамта амзафә ихәда инахаир-шәын, азыпъшьа наиқәитәеит.

– Анана Гәында ларбья мафә ацәылшькәа иаарыбжьышьтны «Жәфәнгәашәпъхьара» инақәылтан:

– Анцәа хазшаз иубоит, Абыжьшацәак шәшахатцэоуп, суә-реи сыцкьареи еиласымгац, аринахысгы ацдас шынасыгзо истоу-бацәахааит, «Истоубоуп».

– Амиин! – рхәеит Ашацәа.

– Аутар Ацкьа Ашафы зыгәта еикәыршәаз арашцла кәата абжьа-ра хынтә даабжьигеит.

Анцәа Аутар Ацкьа Ауаста, Амреи-Амзеи неиларзны Анана-Гәында илзыкайтцахьаз ахамта лыхәда инахаиршәын, азыпъшьа налықәитәеит.

– Лара лышахатцәа даарыхәеит: «Сы-мин шәытоуп, сыминуа-туп, Ацкьа Аутар Ауаста исзыкайтцаз ахамта сытара дахьымзеит, аәстаа дтадырхеит. Уи сара сзы имзашахазаргь, сажәа иаластоит, ицкьара, ипъсыцкьара назаза сыпъстазаара иацаауеит».

– Лапъхьака атаацәахара мап ацәылкит.

– Амзашахәагы атлажәла калааит, – ихәеит Анцәа.

– Амиин! – рхәеит Ашацәа. Ус иагыкалеит.

– Жәохә шықәса зхытуаз Нарты арпъыск абипъарафә даарыл-цын, апъшьахтахахә днадгылт, мрагыларахь дыпъшуа.

Анана Гәында ацәылшькәа аалыпъсахын афыцкәа нықәлыр-гылеит.

Арпъыс ацәылшькәа инапы аарыбжьышьтны «Жәфәнгәашәпъ-хьара» имафә инақәйтдан:

– Анцәа хазшаз, иахтоу Абыжьшацәак бацэоуп.

– Аәны исдыртцаз, исдыртцо Ашәхымс иахыган Аминаа рахь иаазгоит.

– Абыжьшацәак иахтоу ирбартахааит, истоу-бацәахааит, «Истоу-боуп!».

– Анцәа итдаскәа гәыкала ишынасыгзо сыпъсы танатцы.

– Амиин! – рхәеит Ашацәа, арыбьала хынтә иаагъежьны.

Ацкъа Аутар Ашацәа арашцла агәта хынтә даабжыгеит.
Анцәа арпъыс ихәда Амзаҫа нахаиршәын, азыпъша наикәитәеит.
Аутар Ацкъа Ашафы Аминхәацәа зыбжыгаз арашцла ҫата абжъа-
ра ацха аабыжъшыны, ацәа ааидирчаблеит.

Апъаихамбар, Ашацәа амин ззырымхәаз апъшапъхъарзызырә-
цәа ахрыцкъара рыдитцеит.

– Аминаа Анцәа иахь ихәеит: «Анцәа ҳазшаз улпъха ҳауааит, уцас
пъшьақәа шынаҳагзо Абыжъшацәак ирбартоуп, шәымчи шәылшеи,
ҳахъчааит!»

– Амиин! – рхәеит Ашацәа, арыҫала хынтә иаагъежъны.

– Аминаа рыәнапсаргәытцак жәәанҫа инейтыхны арыҫала
хынтә ианаагъежуаз, жәәангәашә ааимҫьан, Анцәа ихышьбаргәытца
цлашаауа дыәталашааит.

– Абыжъшацәак Ауаапъсыра инарылаәашъеит.

Апъсыцкъа Ацкъа Ашафы

Апъаихамбар идтца

«Жәәангәашәпъхъара» адкылара акынтә

– Ашацәа амин рзырымхәеит апъшапъхъарзызырәцәа.
– Блацкъа Ацкъа Ашафы, Жәабран Ацкъа Ашафы, зхылапъшуаз
атцасқәа еилазхәахъаз.

Апъсыцкъа Ацкъа Ашафы ирыдитцеит,
Инейпъынкылан әымзынза есымчыша, шъжымтанла, агәнаҳа
ахыҳраз иматанейны аәны ацәылшьқәа раркра.

– Ахрыцкъара алгара аҫәәара аҫынза, мчышак шагу хымш ачгара.

– Амиин! – рхәеит Ашацәа қыара атан.

– Ахрыцкъара итцасаанза, Апъсыразартахь анеира иалхызааит.

– Амиин! – рхәеит Ашацәа.

– Уи апъшьгара хырдырғахааит, – ихәеит Анцәа.

– Амиин! – рхәеит Ашацәа.

Жәабран Ацкъа Ашафы

Анцәа иҳамта

Анцәа Ауаапсыра адгьыл анырзишоз тәылала Минас (Амин) ацкәа анхафы дагхан днеит. Уи даннеи Анцәа цынцәла рыдгьылкәа рзишахьан Аминаа. Амин исас дшидхалаз анихәа, амалаз зуафара зымгьсахыз ихәтоуп хәа, дахьыраазаз итәылан иатәаишьеит иара иахьитданакуаз тыгькаф. Амин ипшәма кәыпш Цәацәеи иареи еи-цынхон. Акыр шықәса ашара дрымамызт. Ус ишымгәыгьзоз нцәатә доухала арпъыск длоуит. Уи нахыс рыгьстәзаара жәафә таацәара ахылтшьтрахеит.

Агъсыцкәа Ацкәа Ашафы

Анцәа аамта ишеит Афстәа илшадатәраз

Анцәа адгьыл арпъхара быжьшықәса (быжьшәы шықәса) ицәа-геит.

Ациаа жәлақәа реинылара, рықалара хәышықәса (хәышә шықәса) иадхалт.

Урт афамтақ еилатцаны икалеит, жәафә шықәса (зыкъ ышә шықәса).

Жәафә шықәса, жәафә мзы рахь ииаганы шықәсык хәа ипъхьазан.

Ациаа жәлақәа еинтәылан рықалара хәышықәса, хәымш рахь ииаган мчыбжьык хәа.

Нас хәымш – ыымш аццан, амчыбжьа хартәааны, абжьшацәак иртәхарц.

Атынчра амш ныхәа «Амчыша», Ашацәа рымш ныхәа «Асабша».

Шықәсык гьшь-аамтақны ишан: Азын, Аапын, Агъхын, Цагалан.

Адуinei Афстәа ианыркыз – Азынра.

Адуinei аартра азыршара – Аапынра.

Адгьыл агъсы ахалара, агъсабаратәра – Агъхынра.

Аарыхра аинтәыларә – Цагалара.

Анцәа аамта ишацыпъхьаза – Афстәа рчыршон, Адуinei хнапәфы иаахгоит хәа:

Ахәыртлабь Азынра дагәылалеит, азынра ирцәгьарц.

Анцәа азынра иргъсычырц ыымш агиархеит.

Иагирхаз аапынреи агъханреи ирзишеит.

– **Ацъныш** Аагъынра дагэылалт, Адгъыл еимаркуа икаларц.
 Адунеи анеимаркуа Ацъныш дрыбжъахэмаруеит.
 Ацъныш ииуа Аѡстаацэа аигэырбъоит.
Зызлан Апъхынра дагэылалт.
 Ацъныш ицэынхаз аарѡара иаирблырц.
Аѡстаа, Ақацаа, Тагалара рыдыркылт.
 Аѡстаа, Ақацаа дышьтихт хылапъшѡыс.
 Аѡыстааи Ақацааи аарыхѡцэа рѡабаа еиѡшаны иддырбоит.
 Ақъиацэа ирцэырзас рѡакыра ишаны ирырѡоит, Аѡса-цэа (аѡс-
 таацэа) ахыгылоу рымчра кэадамхарц.
 Анцэа ихэеит аѡстаа иранамхац Адунеи.
 Ашацэа, Ацкъа Лашаа, Адунеи еиқэдырхоит.
 Анцэа итцас «Жѡѡангэашепъхъара» ирызнаргъыжъуеит ауаѡра.
 Ацкъа Блацкъа Ауаѡра, ззырхэаз амш аауеит.

Апъсыцкъа Ацкъа Ашаѡы

Амчыбжъа мшқэа рыхъз ршьеит

Аминхэацэа Жѡѡангэашепъхъараќа ианааиуа рдырларц,
 Ацкъа Ашьран илыдцан амчыбжъа мшқэа рыхъз апъцара.
 – Нан, – лхэеит Ацкъа Ашьран, – Анцэа адунеи анааирт
 ашықэсан атынчра иамшныхэан ишеит мышкы,
 Ажѡѡатэи амза, ахпъатэи амчабжъа, абжъбатэи амчыша.
 Ашықэс ғыц апъылара ѡаацэалатэи ныхэаран ишьеит.
 – Ахэлареи ашареи неиццаны, афымш иацааиуа «Амчыша»
 ахъззааит.
 – Амиин! – рхэеит Ашацэа, арыбъала хынтэ иаагыежъны.
 – Иаанхаз афымш рыхъзқэа пъшаатэуп.
 – Уи азын ажэа истоит, Блацкъа Ацкъа Ашаѡы, Ауаѡреи Ақъиареи
 рхылапъшѡы.
 Ацкъа Ашьран лажэа хэан, аитцбы иуаѡра пъылшэарц.
 Блацкъа Ацкъа Ашаѡы иатцкыс, Анцэа итцасқэа рхылапъшѡы
 Апъсыцкъа Ацкъа Ашаѡы, қэрала дшиеихабыз аазгэеиѡеит хатырла.
 Актэи амшаз ажэа ааизныжъны, аѡбатэи амшаз ихэеит:
 – Анцэа атцхи-амши еилырганы, амш еиѡша ќаитцеит, атцх
 пъсыршьаган, амш кыруган икаларц.

Анцәа хазшаз адунеиафә ажәлақәа еишаны илаитцеит,
Иарҕа напсаргәйтца инатҕа-аатҕауа инеишәа-аишәауа.
Ауафы ихазын мацара дмаарыхуа, иззеишишогь диларц, дима-
зарц.

Анцәа ишихәаз иҕалеит.

– Урт аѡба-ршара зызхәоу амш, «Аѡаша» ахьззаит аишәара
аҕынтә.

– Амиин! – рхәеит Ашацәа.

Блацкыа Ацкыа Ашафы, Аҕысыцкыа Ацкыа Ашафы аиҳабра хатыр
ахьақәйтцаз азын:

– Аҕысыцкыа Ацкыа Ашафы иҕабуп, – ихәеит.

Анцәа хазшаз Адунеи алашьцара ахигеит,

Уи аены Аѡстаа ашәа-хьаа иагеит,

Аѡстаацәа цәырызгоз алашара рыбла иазычхауамызт.

– Аѡстаара иаанагаз, кааметны иҕалаз адунеи аҕсахра, ахьз
хзыннажыт.

– Уи аены, иҕалеит ашәара-хьаа, – «ашәа-хьаа», ашәахьа
ахьззаит.

– Актәи амш акаамет ианамшхаз, иагәаларшәаган иҕаз
«Ашәахьа».

– Амиин! – рхәеит Ашацәа.

Аутар Ацкыа Ашафы Аҕсабара ацкыара рхылаҕшфы, Анцәа
хазшаз илаитцаз ажәлақәа аҕхарра иартцәыҕеит.

Ахымш рыены ахы шахеит, Анцәа ишихәаз ала.

Ахы шылнагаз убартәи иҕалеит уи амшаз.

Анцәа ииуз ианарҕшит ахьз, ахҕатәи амш ахы ашара, ахшара
адгьыл афынтә аира, абзара аанагеит.

– Уи амш ахьз Анцәа ишихәаз инхааит, иихәаз иамшны.

– Ахҕатәи амш «Ахаша» акәхааит. Амиин! – рхәеит Ашацәа.

– Цьацьа Ацкыа Ашафы ачеицьикиеи абзабааи рхылаҕшфы,

– Анцәа хазшаз аҕхарреи аҕси реилацара иалхны, хадгьыл
иҕсы ахаитцеит!

– Аҕсы абзара иалцыз азыцәыкәбар Анцәа илацәа ааларыц-
кыан адгьыл инықәтәан иҕшьеит, Аҕшьымш рыены.

Аҕшьбатәи амш адгьыл аҕшьара, ақәныхәара иамшхеит,

Анцәа уи амш ззикыз акәхеит аҕшьара – аныхәара,

– Аҕшьа, – аҕшьара, «Аҕшьаша» акәзааит. Амиин! – рхәеит
Ашацәа.

- Жэабран Ацкыа Ашафы, ашыамакеи апъсасеи рхылапъшфы,
- Ахэбатэи амш, ахэа-аша реилыргара иамшзааит.
- Ибзиоуп, нан, иухээз ахъззааит, – лхэеит Ацкыа Ашыран.
- Исхээзеи? – Дцааит Жэабран Ацкыа Ашафы.
- Иухээз, ахэаша хъзуп.
- Ахэа, аша, реилыргара амш, «Ахэаша» хъзы алцит.
- Ахэбатэи амшаз ишбахаз акэхааит ахъз (Анцэа илирхээз ажэан).

– Ахэа-аша реилыргара иамшзааит «Ахэаша». Амиин! – рхэеит Ашацэа.

Ацкыа Ашыран, илхэеит:

- Нан, мышкгы шэыхъзала иалххароуп,
- Ашацэа, ыцъа рынасыпъ еилашэцдоит мышкы, ишэшоит ргъеипъш.

Уи амш аены, ишахоит апъхьака иираны икоу ахъз «асаби».

Асаби даншахо, ахъз «аб»-гы ацишоит Анцэа.

Ауафы иапъхьака ишьтихраны икоу ахъз «Аб»-ра, асаби ишара иациуеит.

Асаби дшамкэан, аб ихъз шахом.

Шэарт аф-хъзык еицышэшоит аамтак ала, асаби(ша) – аб(ша)

Аамтак ала ф-хъзык анышэшауа амш, «сабша мш», – ахъззааит.

– Амиин! – рхэеит Ашацэа.

– Асаби, аби ршара, аиццара, Ашацэа ишэымш чарамшхааит.

– Амиин! – рхэеит Ашацэа, арыгъала хынтэ иаагъежыын.

– Ашацэа ирымшныхэан икалааит Асабша,

– Амиин! – ихэеит Анцэа.

Ашыран Ацкыа Ашафы

Апъсыцкыа Ацкыа Ашафы Гэында димырпъхашьеит

Аапъын, ахпъатэи амсаз, Анана Гэында хэык икэгаз мѳахэастала дышнеиуаз,

Ахра илбаачеоз шыхазырѳашк днацагылан, налыкэтэара аалгэапъхеит.

Даанапъшы-аапъшын, уафы даныламба тынч даамѳахыцын, дыццакы-ццакуа ачыкэабара дналагеит.

Абыжъшацэак сасрантэ иаауан, акырза ихараны рапъхьа дгылан Апъсыцкыа Ацкыа Ашафы.

Уи дызлааиуаз мѡахѡастала ахѡыжѡра данаалс, Анана Гѡында арѡаш дшатѡагылаз илагъш налыкѡшѡеит.

Афырхѡа даагъежыын дызнысыз амѡахѡастаѡе ахѡыжѡкѡа рхы неилышьтны, ахѡыжѡкыра кѡитцеит.

Нас ишьѡахъка дааскѡан иашьѡѡа рааира даазыгъшит.

Иашьѡѡа анаайдгыла, дѡагылан, амѡахѡастан ахѡыжѡкыра шыкѡтаз дирбеит.

– Уи кѡзѡаз нхѡѡап, иаагъсара игъылааит!

– Амиин! – рхѡеит Ашаѡѡа.

– Шѡаала, хѡхыкѡшап.

Жѡабран Ацкѡа Ашаѡѡы

Агъсыцкѡа Ацкѡа Ашаѡѡы Гъаихамбархеит

Анана Гѡында ашьхазырѡашла лѡыкѡабан данаагъежъ, ахѡажѡкѡа рхы еилышьтны ахѡажѡкыра шыкѡтаз лбеит.

Иахылхѡаарыз лзымдыруа аѡныка дааит.

Гѡында илбаз лан илалхѡеит.

Жѡигъшьран Ацкѡа Ашаѡѡы лашьѡѡа иралхѡеит.

Лашьѡѡа ахѡажѡкыра кѡзѡаз шырзымдыруаз рхѡеит.

Жѡигъшьран Ацкѡа Ашаѡѡы

Ацкѡа Ашьран илалхѡеит,

Гѡында лѡыкѡабаны даиаанза, дызнысыз амѡахѡастаѡе ахѡажѡкыра кѡтан.

– Икѡзѡада хѡа сашьѡѡа сразѡаан, дрыздырам.

Ацкѡа Ашьран дѡааит:

– Рагъхѡа ахѡажѡкыра збада?

– Агъсыцкѡа Ацкѡа Ашаѡѡы.

– Хѡаи, нанхеит, икалашаз агъаихамбы имбар избодаз?!

– Агъаихамбар бхѡама, сан?! – дѡааит Жѡигъшьран Ацкѡа Ашаѡѡы.

– Агъаихамбар имбар схѡеит, нан.

– Агъаихамбар бхѡама, сан?! – деитѡааит Жѡигъшьран Ацкѡа Ашаѡѡы.

Анѡѡа, Ацкѡа Жѡигъшьран илирхѡоз Гъаихамбар хъзын.

– Иахамбо збауа, заа иҕалаша захауа, издыруа – Ацқьа Апҕсыцқьа Ашафы-Апҕаихамбар ихьззааит, – ихәеит Анцәа.

– Амиин! – рхәеит Ашацәа, арыҕьала хынтә иаагыжьны.

Ацқьа Ашьран

Ауафара ахьчара иамшхеит хәажәкыра мза

Шәахьа мшык аҕены, амзаҕа хымш аахыцуан – Ацқьа Ашьран, Анцәа иахь дхәеит:

– Аминхәацәа ҕеижәижәаба мшы мызкы хәа ирыҕьхьазоит, амзақәа рыхьз рымшьац...

Амзақәа рыхьз дара ирыҕьшааит,

Мызкы ахьз аҕара саҕәашьа.

– Амиин! – ихәеит Анцәа.

– Амиин! – рхәеит Ашацәа.

– Апҕсыцқьа Ацқьа Ашафы Ауафара анихьчаз аамта «Хәажәкыра» мзаз.

– Амиин! – рхәеит Ашацәа.

– Афстаа еиларгаз ауафара аамта рзыхынхәааит, – ихәеит Анцәа.

– Амиин! – рхәеит Ашацәа, арыҕьала хынтә иаагыжьны.

Ацқьа Лаша Ашьханыҕәа

Анана Гәында лымзақәа

Амза ахьз «хәажәкыра» Амин аазырхәеит– ашәхымс даахыцт Ацқьа Анана Гәында.

– Нан, бара иахьбхәаауазеи? – ланду длызцааит.

– Апҕаихамбар имшны, Ауафара иатәхааит Хәажәкыра мза.

– Ауафара, ацқьара иашықәсхааит, ҕеижәиактәи ашәышықәса, – ихәеит Анцәа.

– Амиин! – рхәеит Ашацәа.

- Шьхашэан, Шьхагъшын Анана Гэында лымзақәа ракәзаанит,
– ихәеит Анцәа.
- Амиин! – рхәеит Абыжьшацәак арыҕыала иаагыжьны.

Ашьран Ацқьа Ашафы

Анцәа игәрамгара арыцқара ашоит

«Анцәа игәрамгара арыцқара ашоит» ахәоит «Жәфангәашә-пҕхьара».

Афстаа инапафы дааигеит Анцәа игәрамгафык, баша аҕ-шьапҕхьартахь инеилоз азәы. Уи иаҕшьыгеит – аҕшьапҕхьараан аҕшьапҕхьазызырщәа даарылагылар дырзымдыруа ирфашьара. Иара уахь даннеиуа иарма напы амаҕ ыцакны инеигарц. Еиланыхәауа рарҕьа напсыргәытца аартны, рыжәфахыр инакаратәны иааркуеит, рарма напы шрывоу иаанхоит. Анцәа иашьыпкраан амаҕ ноугоит, уарма напы ицакны. Рарҕьа напсаргәытца аартны рыжәфахыр иакаратәны ианаарклак рыбжьара иаууштыуеит амаҕ. Уи иаршәап, еимнарпып, изыцхауагы дҕалап. Ускан Анцәа изгәаашт, уи даххылапҕшуазтҕы ас иҕаломызт хәа. Ус ала Анцәа игәрагацәа ицәхарзуеит, афстаа хцакыра адунеи иаҕшәыман иҕалоит, уаргыы иааутаху, ишутаху унапафы иҕалап ихәеит Афстаа. Уи ихихыз иихәаз дақәшахатны, ианааипҕырцуаз иахьеиқәшәашаз мазала еибырхәеит.

Аутар Ацқьа Ашафы

Ашҕа антыц адәхәыпҕшаф айгәышәхәы схи иатцаршәны сыцәан. Ажәабжь сахәауа, иҕалаз шыҕалаз сырбауа сышнеигауаз, амаҕ снахьпҕшит, иаргыы днаспҕырҕьеит. Уабацио, уабацио хәа иаанкылараз сәанаасырхха, ацәа саалцит. Саныпҕшы адәхәыпҕш иқәиааз амаҕчықьра ашьапафы амаҕ аееикәырхәны ииан.

Ашацәа аҕақ нарыгзоит

Аџстаа ихырхыз ауаџы иарма напсаргәытца амаџ ыџакны агъшьагъхьарта иџнеигалт. Агъшьагъхьазызырџцәа Анцәа ишќа иаашьапкын, рарбъа напсыргәытца аартны, рыжәџахыр инаќаратәны ианааркуаз рыбжьара иаауишьџтит. Уи збоз Ашацәа амаџ мышътыкәан, аџаарќаќъан, ишьапаџы иаадыртәеит. Агъсыцќа Ацќа Ашаџы Анцәа ишќа дцеит. «Анцәа ҕазшаз ацәгъара зуа ихы-иџы ианыгъшуа иќалааит», – ҕәа. Анцәа ќыара анаитә, «Амиин!» – рҕәеит Ашацәа. Амаџ назгаз дќагъшьза дааицрашәан, данааитәтц иара днабърагылт. Уи акәхеит, ишьапы инакәшан, ацшҕам наилнаҕәеит. Ашьран Ацќа Ашаџы Анцәа ишќа аҕәара луит, Ацќа Ауџар Ашаџы адыд, амацәыс, афы, адгъыл иахигарц. «Амин» – рҕәеит Абжьшацәак. Дара зыҕәаз Анцәа ила инагзан. Афы қшан Аџстаа дашьит. Анцәа иќынтә Ауџар Ацќа Ашаџы гъсабара рыцќаџыс дишеит, адыд, амацәыс, афы дырхылапъшџуп.

Ашьран Ацќа Ашаџы

Санџыха сахьiaz аџзамзаџ сгылан, сагъхьа аҕаракыраџ ашьацраџ итәаны ажәабжь зхәоз Ашьран Ацќа дабаќоу ҕәа сыблақәа цќа исзаамыртуа саанагъшы-аапъшит. Нас сууаза аҕауа салазшәа, мчык сааианаган сахьiaz сиараџ сааиеит. Ускан ашара рацәак агымзаргъы ќаларын. Ашьжьымџан сеилыхха сыќан, исаҕаз ажәабжь агъстазаараџ азәы ихәазшәа акәын ишысгәалашәоз, ианџаны санаалга лыхъзгъы наџазџит.

Ашацәа ирбаз аймак

Амаџ агъшьагъхьартаџ ианырба нахыс уахь анеира иаќәыџыз жәџангәашәпъхьара ааныжьны ицеит. Дара ирхърыпъшны иргеит акырза иреитџбацәаз џыџа аргъарцәа. Анцәа гәрамгас дшьаны ицаз, уаанза ирымаз аманшәалара рцәызит. Ишнеиуаз аќәара иахьааќәгылаз азиас-хыџра џарыџдалан, наќ-ааќ аќәыџәақәа аќәыџрны ицауа агәта иаабжьанакит. Азхыџра иацлацыгъхьаза иахьгылаз ишәартәхон, еиҕа-еиҕа аќәара бгауа иаасќауан. Дара аншәа Анцәа ицхыраара иахәон, Анцәа дызхашџыз игәалашәомыџт.

Ус азхыцра иаршээз, шыабста-засык ацарта анамоу иаарыдгья-жбылт. Аиҳабацэа уи инамтцасын, ашыра напы адыркит. Арпъарацэа ирымаркит: «Икшэцэауа иашам, шэызфэу гэнаҳароуп, ҳара ҳаипъш иаргьи арыцҳара иташэеит, хрыцҳаибашъароуп», – рхэеит. Егъырт ашыразын ишымаркуаз ақара җарытабган, азхыцра иҗахэлабгеит. Арпъарацэа азыс шыркыз ианаанха ахақэитрахъ иааурышътит.

Жэипъшыран Ацқьа Ашаҗы илбон – лара дызхылапъшуаз зташээз арыцҳара, арпъарацэа ишалыргаз. Дара амла ишакуазгьи җацхэҗыс иахъырымшыаз ҳатыр ақэцан, лыпъха Гэында илалхэеит, рыхэтаа ацха лшарц. Анана Гэында идлырбеит тлагэаҗадук акылтэараҗы амра ахъадыпъхалоз, ацха ахъыкэкэаны ишлеиуаз. Уа мацк иаар-фаз, пъсыла иартэит. Иаанхаз амшцэҗа апъырхагамхартэ, ахъа тла ацэа аҗаны иқартцеит, икакэкэоз зынтэалоз, игэаҗаз мҗлыхкгьи ацэадыргылт.

Апъсыцқьа Ацқьа Ашаҗы

Абна сылалан снейуан азэы дсыцны. Ус дэҳэыпъшрак ҳахъ-нықэгылаз иара данаатэа, инаҗсшэа ашыцлымшэ зқэиан иқаз ахахэ снықэтэеит. «Уареи сареи иахъак ҳаицуп хзеибамдырзац», – ихэан, ихъз аасеихэан ажэабжь хэара дналагеит. Иажэабжь хэаны даныҗагылоз, саргьи сҗагыларц саныҗеиха сиара апъхъа икаршэыз амшэцэа сылаиан. Аргама сызцыз дысгэалашэон, исеихэаз ажэабжьгьи еилахха исаҳауаз ааныстцан, ихъз нацэазҗит.

«Лажы шэапъшны хэта шэшала»,
– ихэеит Анцэа

Ашацэа Анцэа иархэеит – ауаҗы изушаз абзиара изныкэым-геит, апъшыапъхьарта амац җназгалаз илахъынцэа ҳапъсахт хэа. Анцэа ихэеит: «...Жэангэашэпъхъара иануп: Ауаҗы дшоуп абзиа изшаны, тас-пъшыала ихы ныкэигараз. Уи иалаз ацқьара ззеилымкааз иоуп злахъынцэа пъсаххо. Ақьиацқьацэа ҳақ рбаҗыс ирымоу Ашацэа шэоуп. Ақьиа ихақ ииашароуп. Уа сҳақ сырба ихэоит, Ашацэа шэыхъзала, ииашам, ихарам рыцҳарак Аҗсҗаа данақэиршэалак. Аҳақ Нцэа бызшэоуп, Аҗсҗаа имбартэ, имаҳартэ еилоу ажэоуп. Атцас еилазхэаз

ауафы, илахьынца җсаххоит ииуз ала. Шэарт җеигҗш шацэоуп, лажы шэаҗшны хэҗа шэшала, ауафы ииуз ала ихақ жэбала». «Амиин»! – рхэеит Ашацэа.

Жэигҗшьран Ацқьа Ашафы

Анцэа хэа раҗхьатэи Аныхэара

Жэоантэыла иалҗшааз Ацқьа лашаа еикэшэеит жэоангэашэҗхьара. Ашацэа рхатарнакцэас ианалырхуаз, иахьалырхыз атыҗаф. Аминаа рхатарнакцэа реикэшэара азкын «Амин» ззырхэоз атцас «Жэоангэашэҗхьара» шэышықэса ахытра, аххэаа аҗацара. Ашацэа ирхэеит амин ззырхэауа атцас еиламхэакэан, зегьы еизыразны ишынарыгзоз. Ацқьа аҗсыцқьа Ашафы дахэеит, ес-шэышықэсабжа еикэшэаларц. Уи ихэара амин аназихэа Анцэа, «Амиин» рхэеит Ашацэа, арыҗала хынтэ иааҗеҗны.

Цьацьа Ацқьа Ашафы, Жэигҗшьран Ацқьа Ашафы илалхэеит, Ацқьа лашаа Аҗсны рыдкыларафы ачеицьыка иацзарц, акэацлыхаз абшьтэақэа рышьра. Урт афыцьегь еизыразны ианыҗала, Анцэа икыара иахэеит. Анцэа «Амин» ахихэааит. Аҗаиҳамбар иҗаххэит Ацқьа лашаа рықэныхэараз Нарҗ Сасныҗэа раҗхьаза ирныхэара. Ус иаҗыҗалеит. Ацэалшыы кны данныхэоз, Анцэа улҗха хат хэа Аныхэара далагеит. Ацқьа лашаа реикэшэара Анцэа хэа рныхэара иамшхааит рхэеит Ашацэа. Абжышацэак еизыразны ирхэаз, ажэа «Амиин» ацихэеит зегь зымчыз Анцэа. Ачеицьыка адкыларан Анцэа улаҗха хат хэа ахэара, аминаа зхылтшьтроу аҗаацэарақэа иражэахааит лхэеит, Цьацьа Ацқьа Ашафы, «Амиин» рхэеит Ашацэа. Ус иаҗыҗалеит Анцэа хазшаз игэаҗхарала.

Ашьран Ацқьа Ашафы

Асабшаены Чаҗьамынтэи абшьтэа аазгеит. Амешаены Анцэа рныхэара хаман. Ауах атцх ганы сиеит, сасцэақэак хтан, афы снахауан. Ашҗаф, ахамтан акэахьча (акэа хьчага) нкаршэны сыцэан. Сааигэара ииаз, ажэабжыны илхэон, даныфагыла, сарҗы саақэтэан саанаҗшыааҗшит, Ацқьа Ашьран Ашафы хэа, зыхьз зхэаз дызбарц.

Жәйпүшьяран Ацкья Ашафы ацъма жәләкәә Аминаа ишыдлыркыз

Аргъарцәа Анцәа дыккам хәа агъшьагъхьарта аанзыжъыз, ируз иахъхәны ианыгъежъ жәәангәашәпъхьара инеит, рзалымдырра ранаижъразы Анцәа ихәарц. Агъшьагъхьарта аәналараз рәанынарха ашәаф лашьцарак ааргъырахан, изымнеит. Урт рнеира Анцәа ишигәамгъхаз збаз Жәйпүшьяран Ацкья Ашафы илтаххеит ирухъаз абзиара рхьылгзарц. Аргъарцәа зыхәоз калар Анцәа ицъшьоуп хәа рхы иакәныхәаны, ишыны ирфарц абшьтәа рзыкәлыргылт. Лара илуз Анцәа ишигәамгъхаз анылба, Ашацәа лыцны днеин, Анцәа дихәеит, аргъарацәа ирыхъыз рзалымдарра ранаижъраз.

Анцәа ихәеит: «Идоухатәу амчра дузза Ашацәа ишшәымоу адунеи иадыруа икалоит. Аргъарцәа рахъхәра уи иамааноп, баргы бшацәарла ибуалыз набыгзеит, иранажътәуп. Саргы Амин рзысхәоит, абшьтәа икәбыргылаз абатахыз?» Жәйпүшьяран Ацкья Ашафы иралхәеит – дара ирухъаз абзиара ишазхәоу лара лкьяира, «Ацәалшькяра рхы иакәныхәан иршып хәа исхәеит».

– Уи базыразны ианыкәбыргыла нахыс Анцәатцас еилазгаз арееираз абшьтәакәа ирыхәауа иалагоит, уртгы ирзыкәбыргылома?

– Анцәа хазшаз уара иугәагъхозар, Аминаа ацъма жәләкәа дхаркып, уцас-гъшьақәа ргәаларшәаны рцъабаала ираазауа абшьтәакәа ирылган иахныхәалааит, аминтаацәарақәа рыбзазара шытнахуеит, еифнакаауеит, еиднакылоит, атцасгъшьахь агәрахацара шрымоу хнарбоит.

– Амиин! – ихәеит Анцәа, илхәаз игәагъханы.

– Амиин! – рхәеит Абжъшацәак, арыгъала иаагъежъны.

Анцәа дцааит: Ныхәааыс иалшәхуада?

Агъсыцкья Ацкья Ашафы, Ацкья Ашьханыкәа ихәеит:

– Жәйпүшьяран ацкья Ашафы – Ацкья Ашьханыкәа дыказ лхәеит.

– Икац дыказ, ихәеит Анцәа. Амиин! – рхәеит Ашацәа хынтә арыгъала иаагъежъны.

Цъацъа Ацкья Ашафы

Агъхыз анызбоз асабшауха амш цәгъан, ацәа саналц, ахыза сәылахәаны, скәыкәза сиара сықәтәан, аштә агәтан исыдгылаз дабакоу схәан, саахәыц-хәыцит, избоз схаштуамызт, исахауаз сгәалашәон.

Анцәа Аминаа рыхнаҭшьа зигҭсахыз

Анцәа иҭас Аѡстаацәа аҭырхагахауа иалагеит. Ус шакәыз акырынтә Ашацәа ирбахьан. Аѡстаа ихихыз ауаѡы инапсыргәыҭа амаҭ ыҭакны аҭшьапҭхьарҭахь инеигеит. Уи нахыс Анцәа иҭаххеит – уаанза рарҭья напсыргәыҭа аартны рыхәѡахыр инаҕаратәны иааркуазтҭгы, рыѡнапык неитцыхны рыѡнапсыргәыҭак аартны аба-ра. Анцәа игәаҭхаз ҕаларц аминҭаацәарақәа жәѡангәашәпҭхьараҕа ианнеуаз амш цәҭахауа иалагеит. Ақәыршѡы ауан, амацәыс ҭары-ҭаруа афы шыҭақшон, аминхәацәа Анцәа иашьапкраз иааилагылан иауамызт. Ус амшқәа анеилымгаза, Ацқьа Ашьханыҕкәа – аныхәаѡ жәѡангәашәпҭхьара ашҭа днықәгылан иѡнапсыргәыҭак жәѡанҕа инеитцыхны, Анцәа иахь дхәеит, ирзымдаруа ҭьара гәнаҳарак рымазар еилыркаартә иҕалозар, ахҭыхраз иааиланыхәан абшьтәа шыршьра хәа. Ус аҕаҭара Анцәа игәаирҭхейт, иаразнакҭгы аҭҭсҭ-хәа еиқәатцәақәа ҭҭшак иаган, адад, амацәыс ааикәтәеит. Ацқьа Ашьханыҕкәа идырит, рнапқәа жәѡанҕа инеитцыхны рыѡнапсыр-гәыҭак Анцәа ирбара шакәыз, иарҭгы иажәа инацҭан даахәеит: «Анцәа хазшаз аринахысҭгы хәѡнапсыргәыҭак жәѡанҕа инеи-цыхны хныхәара иатәхааит» – хәа анааихәа, – «Амиин!» – рхәеит Ашацәа. Ус иаҭгыҕалеит.

Аҭсыцқьа Ацқьа Ашаѡы

Асабшаены аҭыкәреирашәара салгеит. Ауа заа сиеит. Ашьжымҭан санааҭш сҕәыҕкәза аҭзамз сыҭенадҭан стәан. Азәы сидтәалан сшызырѡуаз сгәалашәон, исгәалашәон исаҳази, ҭҭхызла асахьақәа избази, ихьзи.

Ауаѡра, амш аҭа дшахылҭц

Аминҭаацәарақәа Анцәа иҭас еиламхәакәан ишынарыгзоз еигҭш, Амин инаигзон.

Амин исаби шықәсык анааихыҭуаз аены, азәы хәа аҭаацәа дырхыпҭхьазалан ихәы аныртҭон, ихьз ршьон. Ацқьа ҭьаҭья инал-каан афатә хкқәа илырмазеиз аҭшьахҭахь иаамҭакәан, лыпҭшәма

иааира дазыпшыны, агәашәахь дыпшыу абартқан дтәан. Ус ашта азә даатәлеит, деихьыжә-еикәыжә, нанамгак. Иааиуаз днпшылан, аҗацхәхь даалпшыан данаатәоз, лыпшымагы иишыыз бҗаб дук датцалан агәашә дааталт. Амин, хасас аҗшәмацәа ххәы далахагзоума, ихәан, исыс затәы изишыит, иишыыз ашәарах аҗынтә иҗацхәхь злазхәа, ихәтаа ахахәда изалихт. Цәацәа заа илыр-хиахьаз аҗшыахта иқәылцеит, илжәхьаз кәтаҗықәакгы наццан. Аҗшәмеи асаси тынч ианаатәа, Цәацәа лысаби ахьз иртап хәа даал-гарц амхарахьы даннеи, деикәыхьшәашәа дкьатан дгаран. Лара агарақәыршә еитанақәлыршәын, асас иахәтыр азын җымтзақәан рыматц уа даагылт. Иқалаз зегьы заанатцы издыруаз асас, акәтаҗы аакәхны асаби иркы хәа Цәацәа лахь ирхаз анааимылхуаз иқаҗшыы-уаркалеиуа инапәы ишәхьан. Лара лысаби игарақәыршә дааахан, ихәхьы инықәылцеит. Цәацәа иқалтаз здырыз асас, иара дәагылан амхарахьы днәин, агара игараз асаби инапқәа ааиртлан, акәтаҗы анааииркы акыр-кырхәа даччеит. Уи иччара инақәыршәаны, «Ацқәа Блацқәа ихьзсааит», – ихәеит асас. «Амин» – ихәеит аҗшәма. Цәацәа ухьша сыхьааит хәа лнапы ыргьежьуа дышидгылаз, лыпшы лылышәшәо акаҳара данналага, Амин днаиҗаҗшын, «Амш аҗа дааиоуит, амш аҗа, амшшаҗ», лхәеит ларгы лыпшы аагылт. Асас ипшы налыхәлаитәхәан, лыблақәа анаахылт, иара днытаба дцеит.

Цәацәа Ацқәа Ашааы

Сиараҗ сышытазамызт, абартаҗкны амартага сшықәтәаз ацәа санакы, саҗхьа игылаз абҗақәардә ампахьшыы шкәакәа зқәыршәыыз, схы нықәкны сыцәан. Санааҗш, ампахьшыы шкәакәа кны саҗхьа дгылан ажәабжь зхәауаз дықазамызт, дцахьан.

Ацқәа Цәацәа лҗаҗахьа

Ацқәа Цәацәа лыпшы атыҗахь ианааи дәагылазар, лысас дцахьан. Уи хьаас иқатцаны Анцәа ишқәа җалтеит: «Асас даҗазнык ибара сҗеипшыхозар» хәа, ацә алымхәа ахәы нтыблааны изатәны иааулышытит. Уантәи даагьежьын, асаби иикыз акәтаҗы лтәахырц ианааимылх, илбеит излашәыыз ашәа инацәкьара иахьаланагалаз

а́тыгъкэа кылшкэакэааза инапсаргэытдашьтра акэ́табъ ишаныз. Цъа́бъа акэ́табъ Амин инаилыркын: «Иахъа хамш а́гъа дахылт́т, схэы́цы ахъз и́тараз дназгарц санааи дкы́таң дгаран. Хасас асаби дыбзиетэ́ит, Ацкъа блацкъа хэ́а ахъзгы́и ии́теит», – лхэ́ан акэ́табъ илыркыз ааимылхын, азыгъшъа з́таз аныга интэ́лыршэ́т. Уи азгы́и ка́пшъы-уаркалеиуа ианы́кала, интэ́ршэ́ны илтэ́ахит.

Ашьран Ацкъа Ашафы

Санаагъш, сцэ́арта́фы сиан, сапъхъа дтэ́аны ажэ́абжь зхэ́ауаз дца-хъан, Ацкъа Ашьран Ашафы хэ́а лыхъз шылхэ́аз сгэ́алашэ́он.

Ацкъа Блацкъа Ашафы имшапъ ныхэ́ара

Ацкъа Цъа́бъа лысас дшизыгъшыз, ихабарк лмоузакэ́ан шыкэ́сык т́ит. Уи атэ́ылан шацэ́ас дыршьауа иалаге́ит, Цъа́бъа лысаби ипъсы тэ́зтаз. Ацкъа Блацкъа имшираз амэ́ышаэ́ены, Ан ауафраз амш а́гъа ди́ит хэ́а асас игэ́алашэ́ара иазкны, Ацкъа Блацкъа еи́теира амш аэ́ены, амшапъ хэ́а аныхэ́ара калтэ́ит Цъа́бъа. Уи аэ́ены аныга и́таз азыгъшъала акэ́табъкэ́а анылжэ́ иуаркалеиуа и́капъшьхе́ит. Цъа́бъа и́калтоз аныхэ́ара за́хаз Аминаа акэ́табъ шэ́ыга лымхны, амш а́гъа хэ́а ззырхэ́аз амшапъ ныхэ́ара лыцмфэ́апырге́ит. Акэ́табъкэ́а асаби има́фа сахъа антэ́аны ианыржэ́уаз и́капъшьхон. Аныхэ́ара аэ́ены фы́ц ма́тэ́ала рэ́еилахэ́аны, сасцэ́атэ́ас даре́и даре́и еипъылон, ха́тыр еи́кэ́ырто́н, акэ́табъ еи́ныркъон, а́гъера́фы иаиааиз идырныхэ́алон, а́таацэ́аракэ́а рэ́атэ́ахэ́и еи́цыршон, еимырдон. Ианааипъыло́з – Ацкъа Блацкъа Ашафы, Ацкъа блацкъа Ауаф́ра, – рхэ́он.

Жэ́ипъшьран Ацкъа Ашафы

Амшапъ ау́ха са́бду инхара́ф сы́кан. Са́бду дныхэ́афын, ацэ́ыл-шьхэ́и икын, х́-Кэ́ылдагар ны́хахэ́ дахагы́лан. Ахэ́ыш́таара́фы арымз ахы́глаз сы́кэ́иан ацэ́ара б́зиа избон. Фы́цма́тэ́ала сеилахэ́аны ахэ́ыш́таара а́гъхъа игы́лаз арымз сы́кэ́иан сы́цэ́ан. Гъхы́зла сы́цэ́азам, сапъхъа́кала а́еарымзк дыкэ́тэ́ан ажэ́абжь лхэ́он анык, илхэ́ауаз сахъан избон. Акэ́табъ и́скыз аасымпы́тшэ́ан, икашэ́арц е́гъагымкэ́ан

саннамтас, ацәа саалцит слахҕыхза. Лыхыз сгәалашәон, лажәабжь еилыхха исаҳаун.

Ацқьа Цьацьа лысас дшылдыр

Быжьшықәса аатцуан, Ацқьа Блацқьа имшапъ ныхәара иацааи-уаз амҕышаз, Ацқьа Цьацьа сасык дылтааит. Апъшьахта аалырхиан илтәаз лысас днадпъхьалан дааихатцгылт. Ускан исасхәуп хәа акәтабъ анцәырлымга, иара дахәеит. Цьацьа иаарласны кәтабьқәак лжәын иапъхьа ианнықәылтцоз, асас дцааит изакәйтә ныхәароузеи шәтәылан имшапъыргауа амшапъ ныхәара хәа. Лара иказ шықалаз ажәа-жәала ихәаны, лажәа инацылтцеит: «Сысаби икьаҕахьаз ипъстацара илшеит, Ацқьа Блацқьа хәа ахьз ииҕеит. Ирхәоит уи дшацәан хәа. Сара даҕазнык дызбозар хәа изатәны ихьзала иқәсыргылаз ацә жәафа шықәса ахыцит. Знызатәыкгы дсымбац, дшацәамызтгы дызбарын», – лхәеит Цьацьа.

«Ауафроуп – зегы бзатәуа, Ацқьа Блацқьа Ашафы имшапъ ныхәара иацааиуа амҕыша мшы, анацәеи ахшареи ирызкны Ашь-ран Ацқьа Ашафы илныхәамшхааит», – ихәан, акәтабъ аакәихын Ацқьа Цьацьа ианаалиркуаз икапъшьза ишәхьан. Иарггы дғагылан иҕынеихеит. Ускан ауп Ацқьа Цьацьа лысас данылдыр, лысаби дыбзатәыз иара шиакәыз.

Цьацьа Ацқьа Ашафы

Санаапъш апъацхаҕе ажәйтә рымз сықәианы сыцәан. Саанапъш-аапшит, итәаз дабацеи хәа.

Ацқьа Блацқьа Ашафы Ашацәа рзатә шықәиргыла

Ацқьа Цьацьа дбьатцөы-бьатцөуа дааиашьапкит: «Ухьзала ацәзатә иқәсыргылаз ахныхәара сахьыгза», – хәа.

– Ибзиоуп, – даалзыразхеит. Ацқьа Цьацьа лысас ишәара ацәалшьы аакалтан, ацәзатә наиваргылан ахныхәара далагеит. Иара, «с-мин быстоит» ихәан, ажәа аалымидеит.

– Иахьарнахыс Ацқьа Цьацьа иқәлыргылаз ацәзатә аин атша ариир, атаацәара иаланагаларан икоу атыпъха лыхьзала Ашацәа

ирзатәшьтҕрахааит. Ацә ариир ахышықәса рзын Ашацәа рзатә хәа иахныхәан азынраз ашьра рызныхәамшхааит аминтаацәарақәа зегы. Ацқьа Блацқьа Ашафы – Ацқьа Блацқьа Ауафара, ауафара аира, иамшапҕ ыхәамшхааит амшапҕ. «Амин» хәа Ашацәа рыбжыы аалахаит, Ацқьа Цьацьа.

– Сара, Ацқьа Блацқьа Ашафы исхәаз, хазшаз Анцәа иҕынза инагзахааит сажәақәа – ихәан, арыҕыла даагыежны ашта дынтыцит.

Цьацьа Ацқьа Ашафы

Анацәа рымшапҕныхәара шрыдыркылаз

Ацқьа Цьацьа иаалпҕхьаз анацәа жәфангәашәпҕхьара ашта иазымкуа ианааилагыла, днарылагылан иралхәеит, быжьшықәса рапҕхьа сысаби шықәсык анихытцуаз аены данкьаҕа ибзатәра зылшаз, Ацқьа Блацқьа хәа ахызгы изтәз Ацқьа Блацқьа Ашафы иахьа дсасны дыстан. Иара ихьзала азатә иқәсыргылаз санахныхәоз, аныхәара аасымдан, ани ахшареи рзын Ашацәа рзатә ыхәаран иҕалааит ихәеит. Ацқьа Блацқьа Ауафара хәа «имшапҕ» ыхәара иҕахтәуа иацааиуа амеша, анацәа ирымшныхәан ишьеит. Уи аены аҕаацәа реихабы аб, аб дахыҕкам ан цәалшьыла Ацқьа Ашьран Ашафы лыхьзала ани ахшареи рықәныхәара иамшитәит. Ацқьа Блацқьа Ашафы иапҕшьгара алпҕха хауааит анаалхәа, «Амиин» рхәеит анацәа, арыҕыла хынтә иаагыежны.

Цьацьа Ацқьа Ашафы

Асабшаены алаха амцан аҕьмацәа каршәны сықәиан сыцәан. Санаапҕш, хгәылацәа анацәа еицәажәара ианеикәшәалоз еипҕш, еикәшәаны ашымха амцан итәаны еицәажәон. Саанапҕшы-аапҕшит арт ракәызма еилагылаз, ирацәажәоз дабацеи хәа. Уи гәазтәз Наҕелла, «Апаллон унапҕшы-аапҕшуа узышьтәузеи?» – анылхәа ауп, скаххаа ацәа санаалтц.

Ғаацәалатәи аныхәара

– Аҕсыцкыа Ацкыа Ашафы, Анцәа итдаскәа рхылаҕшфы изкны
Ғаацәалатәи аныхәара иатәызааит, ашықәс ҕыц аҕыларан.

– Амиин! – рхәеит Ашацәа, арыҕыала хынтә иааҕежыны.

Анцәа ихәеит: Адунеи аҕын ишоу зегы ирзыҕцоуп рыхәтақәа.

Шәара ишәымбоҕь ақәра амоуп, уи ианыруеит, иадыруеит аҕыц
аҕыларан,

Иҕәырҕоит аҕсы, аҕыштынахуеит, аҕеибнаҕоит аҕныцкәтәи
аныррақәа.

Иазцәырцуеит аизхара азтауа аҕыцрақәа.

Урт ирылшәымшыаан, ихышәымшыаан.

Иарбанзаалак, иззыҕшу иахышәыҕза.

Шәара шәшыҕшу еиҕш, дарҕы ҕсабаратәла иазыҕшуп
рынасыҕь.

Иаҕылааит ашықәс ҕыц зегы, аҕәнахара шәхы ацыжәга,
икашәымтәан ашыа.

Ашықәс ҕыц иацааиуа амҕышаз икашәта Ғаацәалатәи
аныхәара.

Еилашәта ҕажәиакы ахәажәа хампал, ҕажәиакы цәалшыы
ахныхәараз.

*Ғажәиак цәылшыы зызку рыхызкәа хәаны, шәахәа рыбзара.

Шәеибаныхәа Аминхәацәа, Ғаацәала аҕны ацәылшықәа аркны.

Иацышәта аҕхацъраз зака шәтаху, ҕыцла ишәырхиа аҕшыахта.

Измои, измами шәхеибыртәаа,

Арыцха дсымшеит, анасыҕда адҕыл дықәымлеит,

Арыцхара ишәымтан, анасыҕдара изышәымшан,

Шәарт шәеиҕш Анцәа икынтә ишоу Ауафы.

Аҕшыахта инықәыргылан ишәыблы ацәылшыы,

Шәақәныхәа ацас:

Ацкыа Аҕсыцкыа Ашафы, Анцәа итдаскәа рхылаҕшфы ихызала,

Ишәхәа: Иахзымдыруа хәташәымтан, иахцәеилахәаз хана-
шәыжь,

Уи арҕеираз аамта хәшәта, еиҕу ала хҕеиҕшкәа шәша.

–Амиин!

Ацкъа Агъсыцкъа Ашафы, Ацкъа Блацкъа Ашафы,
Анцэа икынтэи ишоу шэарт, шэыматц ушьа ҳақэыршэа,
—Амиин!
—Амиин!

Агъсыцкъа Ацкъа Ашафы

«Жэџангэашэпъхъара» анрыдыркылоз џажэиак цэылшыы зыхъ-
зала иқэдыргылоз рыхъзқэа.

Ауафы ихытцран икоу ақэра Анцэа изиимырдырыз

Анцэа иишаз Ауафы ихытцран икоу ақэра Анцэа иимыр-
дырт аџстаа дицэихъчарц. Уи амаза ихата иаимыртуазар, заќа
шықэса ихытцыз имхэозар, уи амаза анцэыригауа аены аџстаара
ипъырхагахойт. Ауафы имшира ќацаны заќа ихытцыз аназгэаиќауа
дызлаќоу аанартуеит. Ауафы ихытцуа иара идыруеит, ихытцран икоу
Ашацэа ирдыруеит. Ауафы иқэра аџстаа ианидыр нахыс, ишықэс
арќаќера далагойт, Анцэа изишаз ақэра дахъигзом.

Анцэа иќас уацэнахъчойт ацэѓара. Ихэатэым умхэан, ухы
уаѓамхан ахэойт аминаа рќас жэџангэашэпъхъара. Ауафы аџстаа
дицэихъчарц ихытцыз ақэра азгэатара, имшиира ақэныхэара
иќэыбылазааит анааихэа Анцэа, «Амиин» рхэеит Ашацэа. Ус
иаѓыќалеит. Уи аќас еилазгауа ипъырхагоу акэымзар изеиѓуу изы-
ќацэзом.

Аќас еиламгаќэан Аминаа ирзеиѓуу зылшаз, иара даныќамѓы
зыбзиара абзиара арќео иќалаз ауафы, игэалашэара хэышықэса
рахъынтэ знык иамшныхэахааит анихэа Анцэа, «Амиин» рхэеит
Ашацэа. Ус иаѓыќалеит.

Жэипъшьран Ацкъа Ашафы

Ускан сзанаатќафын (сыстудентын), Гэымста аџхаа иаќагылаз
ахъаца хынаа ашьапы архэараќ саниаалан сыштэаз самхацэеит.
Харакырак ақэцэаќ ашьацраќ сыртэаны, ажэабжь салхэон анык,
лажэа анаахлыркэша, Жэипъшьран Ацкъа Ашафы лхэеит.

Блацкыа Ацкыа Ашафы иныхэарақәа Анцәа итцаситәит

Абыжьшацәак Анцәа ианиҭаа, Ацкыа Блацкыа Ашафы иапъшь-гарақәа, аныхэарақәа аццан, апъшьафырахь ииаргарц рыдцан. Ус иагыҭкалеит.

– Ацкыа Цыаҭа лзатәшьҭра Ашацәа рзатә ныхэара иатәызааит, анааихәа Анцәа, амиин рхәеит Ашацәа. Ашьран Ацкыа Ашафы лыхь-зала ацәалшыы кны, Ани ахшареи реикәныхэара иамшхааит анацәа рымшапъ анааихәа Анцәа, амиин рхәеит Ашацәа. Ацкыа Блацкыа Ашафы, Ацкыа Блацкыа ауаџра, ауаџра аира иамшныхәахааит амшапъ анааихәа, амиин рхәеит Ашацәа Ус иагыҭкалеит. Амшапъ аҭены ианааипыло, Ацкыа Блацкыа Ашафы, Ацкыа Блацкыа ауаџра хәа иааикәныхәоит апъшьапъхьараан изышьцылахьаз, раҭыанапгы аашьтырхуеит.

Жәабран Ацкыа Ашафы

Иаашар амшапъ иамшныхәан, скаххаа сшыцәаз, акәтаҭь ҭаҭыш уаркалеиуа исиркырц аишьцәа реитцыбза Алмас «баба» хәа ибжыы анаасыкәирга, ацәа саалцит, Ацкыа Блацкыа Ашафы ашә дындәылтцызшәагь сааҭкалеит.

«Жәаҧангәашәпъхьара» ианыз ныхэарақәаки матанеирақәаки анысҭоит, ишсаҳаз – ишызбаз анҭараҭны исцәагхақәаз ҭалазар, Анцәа хазшаз уазәра саҳәоит, сыгха санажь, сатҭоумҭан!

Анцәа хазшаз уазәра саҳәоит

Анцәа хазшаз угәра хазцо, умчра иуҭоит, – угәра хазцоит, умџа сықәуп.

Сзыҭхьаз ианыз ара ианысцоит – апъшьапъхьара лшара дуззоуп.

Ацкыа Ашьран уи салырҭхьоит – сзыҭхьаз акәны шәапъхьа иаазгоит.

Асабитцәҭыа – аҭыц ныҭкәа, уи дзыкәгәыҭуа инапы ииҭоит.

Хазшаз уҭынтә умџа ахьназго – иаххылапъшуа Ашацәа ирбарҭоуп.

Қыарала итәуп утасқәа, иныкәызго рымәа ныхәоуп.
Уазәра гәазто умәа ҳақәуп, уара укынтәи зегь ҳаибытоуп,
Иззымдыруагь иҳаилыркаа – ҳагха арееираз амәа ҳақәуп.
Уахзылашарц, уахзылыгьхарц, Анцәа ҳазшаз уазәра сахәоит,
– Амиин!

Аигьшымзаара еиғьу алхгоуп

– Еигьшу әба еицрухыр, руак иунаҭауа хамыхәароуп. Гәыла-
гьсыла иазәу калароуп, азәра ыкамкәан, хәоу еикәшәара зыкалом.
Еигьшу еицхыраап, руак иалымшо егьи иалшап,
– Убас ала хшоуп, ҳаибытоуп.
– Уазәра гәахтоит, азәра ҳаҭа,
Аигьшымзаараґы еиғьу ҳаҭа.
– Анцәа ҳазшаз «Амин» ҳазхәа,
– Аминаа, амиин!
– Анцәа ацқьацәа алихырц
«Жәәангәашәпгьхәара» ааиртит.
– Еигьшу азәны еидкылахарц
«Амин» дирхәеит, иражәаитәит.
Уи зыгьсахыз, Анцәа иуаа,
«Жәәангәашәпгьхәара» иаламыз алазгалаз,
Хазы ишьтыркааит аҭасқәа.
Урт ракәзаргьы дырзыразуп.
Анцәа ҳазшаз лыгьха риҭоит.
– Аигьшымзаара еиғьу алхгоуп.
– Еиғьу хзалга, еиғьу ҳзыгьшаа,
– Анцәа ҳазшаз уазәра ҳахәоит,
– Аaminaа, амиин!
– Хазы ицаз иалырхыз гьшәагоуп,
Аамҭа игьнашәауа хырдыргоуп.
Анцәа иҳәахьеит ажәа гьшьала:
– Азыржәгақәа еигьшызар, алхраз улыгьшуама?
– Азыржәгақәа еигьшны иукумзар,
Иунаалауа азыржәга уаахоит.
– Аигьшымзаара еиғьу алхгоуп,
Еиғьу ҳазхәа, еиғьу ҳарба,

Анцәа ҳазшаз, амиин!
Игәәп̄хозар ашыц иалху ахмаңыр,
Итәхызар имкәыба лыху акәәпеи.
– Изтыртауа зыхьны ицқьазар,
Инаалауа дашьталоит.
Насгы изжәуа игәеимтар залшом,
Дара шеип̄шым гьамала.
Аамта иахәоит, аамта еилнахуеит,
Еибыу ҳарба, еибыу ҳаҫа, Ауафара, иацта иазырҳа,
Анцәа ҳазшаз амин ҳазхәа, Аминаа, Амиин!

Блацқьа Ацқьа Ашафы

Афдыраага Анцәа иахцәумырзын

– Анцәа ҳазшаз лып̄ха ҳаҫа,
Афдыраага Анцәа иахцәумырзын.
Аҳақ ҳашьтоуп, уара хгәаҫа,
Ҳаилумхын, ҳаилумырзын,
Ҳап̄сы ахьушаз ҳазәра умырзын,
Анцәа ҳазшаз ҳамин уахтоит.
– Амин ҳазхәа, Аминаа амиин!
Анцәа иушеит,
– Аилкаара, еифдырааган,
Ашеи, ахааи ргьама рбаган.
Анцәа ҳазшаз иахцәумырзын,
Афдыраага уара иҳаҫа.
Ахаа ап̄шза ҳарба хшаҫа,
Амин ҳазхәа, Анцәа ҳазшаз, амиин.
– Амиин!

Аутар Ацқьа Ашафы

Q-дунеик рфы

– Анцәа хазшаз Q-дунеик рфы уахзылаша,
Аазарта адунеи – Аоны.
Апсырыцкьарта адунеи – Жәәангәашәпъхьара (Апсыразарта).
Абжьара – ашәхымса-ашәхымса иахахго, Аминаа ирызнахго,
Жәәангәашәпъхьара иахзылашоит.
Q-дунеик рфы уахзылапъха,
Ахпъатәиафә цыанат хазша.
Иахзымдырыз зынза иханыжь,
Аилкааразы уцасқәа хрыпъхьоит,
Хамин уахтоит, уамин ҳахәоит,
– Анцәа хазшаз, амин хазхәа,
Амиин!

Жәабран Ацкьа Ашафы

Ухақ иашьтоуп, Амин иахәоит.

Ақьиара зцәызыз, Анцәа дызхаштыз,
Ашәхымса инықәгылан индәылцуеит.
– Атцас қәгылартам, хытцыртоуп,
– Аоны идәылцуа, шәылапъш ихыз.
– Ашәхымс агәта иқәгылауа,
Атцас пъшьақәа дырцәыхароуп.
Агәта иқәгылаз, иуаәра мацуп.
Анцәа ишацәа уртқәа рбартоуп,
Идәылыргаз пъеипъш аагагоуп,
Ируз, ирхәаз рықәра шәагоуп.
Зыгха змырееиуа – даара ишәартоуп,
Анцәа хазшаз рымәа ныхәа,
Жәәангәашәпъхьара ашәқәа рзаатуп.
Амин дырхәа, хазәра еидкыла,
Гәыла-пъсыла ҳаиваргыла.
Амин хазхәа, Анцәа хазшаз, амиин!
Аәстаацәа нақ иахкәыблаа,
Ацьныштәарта нақ ирыцкьа.
Ахақ ҳарба, ацкьа ҳата,

Ҳаумыргәаҕын аҕсуаа ҕысыла,
Анцәа җазшаз, ура җшата,
Ҳагха арееираз амѡа җата,
Уазәра збауа, амин җазхәа,
Аминаа, Амиин!

– Ҳаҗыр җабҗяз, цәала-җыыла.

– Ҳаилумхын хәынга-шьала.

Ахрыцқараз амин җазхәа,
Анцәа җазшаз, ура җшата,
– Амиин!

Амин җазхәа, амин җазхәа,
– Амиин!

Аҕсыцқя Ацқя Ашаѡы

Анцәа иазәра збауа дныхәоуп

Анцәа иазәра збауа дныхәоуп.
Уеилызкаауа рымѡа лашоуп,
Анцәа җазшаз урзылаша, урзылыҕха,
Аныхәараз, ахрыцқараз,
Ацәылшыы назго иазыркуа.
Уҗақ иашыҗоуп, Амин иахәоит.
Амин җазхәа, аминаа, Амиин!
Ахґыхра ду иазыґеҗьюа,
Унцәа бызшәа шытыркаауа,
Аѡстаара иамбылуа,
Ҳдунеи ҕшза җзеиқәырха,
Уҗақ иашыҗоуп, Амин иахәоит.
– Амин зхәауа Аминхәацәа,
– Амиин!

Жәиҕшьран Ацқя Ашаѡы

Иузыгэыкуа уагъхьа иубартоуп

— Анцэа хазшаз улыгъхала, иузыгэыкуа уагъхьа иубартоуп,
Иузгэаҕуа рҕабаа рҕылоит, абзабаа алырбаауа.
Уазэра баны издызкыло, уашьапкразын Амин зхэауа,
Анцэа хазшаз ирагэашьа, «Жэфангэашэпъхьара» аицхалара,
Угас еилазгаз, иазыгьежьюеит
Ухақ иашьтоуп, амин иахэоит.
Анцэа хазшаз, амин хазхэа,
Аминаа, амиин!
Амин хазхэа, Аминхэацэа,
Амиин!

Ацкьа Ашьханыҕэа

Ахыхьчараз Анцэа иажэа

— Иҕалоит иҕалаша акаамет шэалыпшны ижэбауа,
Анцэа игэрахамцара иаанагауа акэны.
Еилышэкаашт агъстазаара закэу, адгьыл ашэартара анаиоулак,
Ишэытцыблаауа ианалагалак, ахғыхраз шэматанеиуа шэанашь-
тало.
Уаанза шэынасыпъ шэнапы иакуп, аамта шэымоуп ахэыцраз.
Шэхаҕы иаажэга Анцэа иажэа,
Афстаара шэҕэызблаауа.
Анцэа иуаа еиқэырхагас ирзаатит, жэфангэашэпъхьара.
Анцэа ихэара, аматанеира, атас гъшьақэа рзыгьежьра,
Адунеи еиқэырхагас иамоуп.
Ахыхьчараз, Анцэа иажэа, агъстазаара аанагоит.
Аминхэацэа ркьиара, ауафара аамта арлашоит.
Анцэа иажэа хэақэа раатра, ихышьтра мван иҕалоит.
Ухы хатыр ақэца, уфыза иқэца, иузхаша гэатаны,
Измам инхаз илымшеит хэа, уаанда аганаф дтэаны,
Иузымфаша, иузымгаша рыпъшзагас хэа уатцамлан.
Анцэа иажэа, шэхы аҕы иаажэга,
Ацкьа Блацкьа иуафара ааиуеит, Амш агъа диуеит.
Адунеи еиқэхэоит, еиқэырхагас шэамоуп шэара.

Анцәа итцасқәа ирыцәхьатцны, аџстаара иалазо,
Акаамет ззып̄шу роуп дара.
Абгахәычы ажыы шхамыркуп,
Зеызшырыц зтаху ифар, иаразнак дып̄суеит.
Ап̄сра зхарахо абгахәычы акәзам, изфаз роуп.
Азхытцра иагаша афәара дхыкәынхалоит.
Ашәара узтауа мааирц, ахыхьчара атахуп.
Еимажәда ѿ-дунеик—
Анцәа, Ашацәа,
‘Еырбагас — ауаѿра, Хьзырхәагас—ап̄сыцкьара, Цәыртцгас—
агәаартра.

Амин хәацәа, Анцәа иуаа,
Утцас п̄шьала «жәѿангәашәп̄хьара» хамтцаныхәоит,
Анцәа хазшаз, умѿаф хнага,
Ап̄сыцкьараз ауаѿра хата.
Аетцәа жәпара харрацәа, умра п̄харреип̄ш харлаша.
Хәыштәарамца цыынцәла ишьтытца, п̄шлап̄кьа рыцны ирыц-
цала.

Иааитцагыло, иааивагыло, аап̄ын амреип̄ш ирхаала,
Анцәа хазшаз уазәра хәхәоит, Анцәа иуаа,
Амиин!
Амин хазхәа аминхәацәа,
— Амиин!

Ап̄сыцкьа Ацкьа Ашаѿы

Анцәа хазшаз Уамин сахәоит

Уаа Анцәа иубартоуп, угәра зымгауа гәнахак иацоуп.
Ап̄сеимадара ыкам, тахәарала ишам зхәауа.
Ааигәа ихәыцуа наскьа игылоуп, утцас п̄шьақәа ирылыхәдаауп.
Сырзеилкаарым ус еип̄ш ифәоу, исзыркуа рхәыцшьа аеакхап.
Уи сацәшәоума, сацәып̄хашьоума, утцас п̄шьала сымѿа ааты-
зар.

Ашацәа исырто тахәарала, дара ирыстартә ифалазар.
Урт ирхәамтоуп, ирынтцамтоуп, жәѿантә доухала зегы аагоуп.
Анцәа идоухамчра лыхтыгоуп, анасып̄қәа уи ала ишоуп.
Аѿдыраага рхафьы иаага, урзылаша, урзылып̄хча,

Ихьча Анцэа, удгьыл гьшыақэа, жэѡангэашэпгьхьара иаауртыз,
Амиин!

Арыцхара дара ацэыхьча, еилыркаанза уазэра шыкоу, Амиин!

Апгьсыразарта иахзаауртыз, издызкыло Анцэа иумырзын,

– Уамин сахэоит, Анцэа хазшаз!

– Амин сызхэа, Амиин!

– Рыгха раныжь уазэра рбаанза.

– Амин сызхэа, Амиин!

Ихьахьчап хэпгьсы, хэпгьсгэаараз

– Аихымцеи аарѡареи еицэыхьчатэуп, еикэымшэауа заа игь-
хьашэкла.

Ишэартароуп амѡа ахьнагоу, ахь-цэа зфалоз х-Нартцла еикэым-
хеит.

– Уи апгьашэқэа хэдгьыл иалиааз, еихоухартэы афе ахылиааит.

Анцэа уфынтэи уртқэа хбартоуп, хэгха арееираз умѡа хэқэуп,

Анцэа хазшаз харманшэала, ахрыцкьараз уашта хталоит.

Амин хазхэа, амин хазхэа, Аминаа, Амиин!

Аапгьын иажьо, заа ишэтгьа, шэыр феаан иахгьумгалан,

Еихахатэу уара ихаутеит, еихазхэауа еицэаазо,

Анцэа хазшаз ихатэашья, Амиин!

Амал ихнахыз апгьсцэахэцэа, аѡыстаарак рыпгьсы ахэаеит.

Иуго зууеи изшэуцэо дмааир, итэы игьха иршэыртцэо рнаало,

Анцэа хазшаз, Уара ихата. Амиин!

Ахан дукэа, зытзамз хьшэашэоу, хэдгьыл гьшзақэа иратэоум-
шьян.

Апгьсы ахьушаз, апгьсуа итэыла,

Иртэы, ирыпгьха, урзылаша, урзылапгьха. Амиин!

Анцэа хазшаз, ишэтгьы какачха хэдгьыл дукэа урыкэныхэа.

Анцэа хазшаз, уазэра хэхэоит, Амиин!,

Анцэа хазшаз, уазэра хэхэоит, Амиин!

Амин хазхэа, амин хэацэа, Амиин!

Амин хазхэа Анцэа иуаа, Амиин!

«Жәуангәшәпъхъара» Амин артоит

«Жәуангәшәпъхъара» Амин артоит.
Амин иахәоит, иуашьапкуеит.
Анцәа иуаа апъсыцкъараз Амин ражәан,
Аидгылараз уцас пъшьа рыман.
Ахфыхразын рыгха ранажъ, арееиразын аамта рыта.
Ухақ иашьтоуп, Амин иахәоит.
Амин зхәауа еицызхәауа,
«Жәуангәшәпъхъара» Амин артоит.
Ухақ иашьтоу, амин иахәоит,
Амин хазхәа, Анцәа хазшаз,
– Амиин!

Анцәа хухәоит, уазәра гәазтаз

– Анцәа хухәоит уазәра гәазтаз, ххышьтра хакәта, уара харгьежъ арыбъала.
– Ххышьтра Нартаа ртыхәтәа лашарц, ихәтәоушьаз тыпъкаф хәкоуп,
– Хцәатцла ифәххуаз хьцаскәан, иахзеикәмырхеит хәилам-сыкәан.
– Аөстаара хәпъсы иалиааз, итархаган иахзыкалеит,
– Уртқәа аадыруеит, хәгха хәнажъ, Анцәа хазшаз, уазәра хәхәоит.
– Анцәа хазшаз угәапъхарала, агәыөбара атцас иалам.
– Издызкыло өабжъа-хабжъан ирзыкаумтан,
– Агәыцкъара, апъсыцкъара иацәумырзын.
– Обаны ижьюшәа, хпъаны ирабжью аөстаара рылоумгалан.
Анцәа хазшаз, уахзылыпъха, Амин хазхәа.
Аминхәацәа Аминаа, Амиин!
Анцәа аазара зыцәзырзыз, уцас пъшьакәа наф ишьтазтаз,
Ө-дунеик рыбжъара ашәхымс икәгылоу икәанызануа,
Анцәа иччапъшра дара икартоит, ифырыччоит,
Владислав ду иччапъшьала, ахзыргара иалагоит,
Рыччарала инцәоушәа рбахуеит, рхымдырра икәнагоит.

Анцәахьз иашьтоуп, уцас зтахым, анасыпъкәа ирутаз зхаштыз.
Аѡстаара зеилкаара афаз, рышәкәа аркуп ирзымаатыц.
Ирхәоит, «Анцәа дысылашоуп, уара Анцәа дузылашааит!»
Ирыздырам зуаѡра ызыз, атцаскәа, апъсыцкьара рхафы имааиц.
Ирцәыхароуп Анцәа итцаскәа, «Жәѡангәашәпъхьара» ацкьара.
Ацәгьа пьшәа ушьтазырцо, аѡстаара улызгауа, азхацара.
Анцәа иажәа шәхафы иаажәга, хатыр рыкәтцан атцас пьшьақәа
шәыдышәкыла.

Шәаатагылеит ауаѡра аамта, ахьышьтра мѡала.
Жәѡангәашәпъхьара ишаныз изыѡуеит, нцәабызшәала,
Шәапъхьа игәнышәкыл, иара шааиз ахылтшьтрала.
Цас пьшьала зхьышьтра иқәло, Анцәа изишоит маншәалара.
Анцәа хухәоит Уазәра гәазтаз, иахцәумырзын аидгылара.
Ажәа еикәшәараз амин хәара ихәтәашьа лыпъхала,
—Ахфыхразын хәикәырхараз, Анцәа хухәоит, уазәра гәазтаз:
—Амин хазхәа, Анцәа хухәоит, жәѡангәашәпъхьара зырмазас,
—Аамта анааи ашәкәа аартны, уи апъхьара хәтәазшьаз,
—Анцәа хазшаз, лыпъха хәта, зхьышьаргәытца ззылашаз.
Амин хажәоуп, Амин хазхәа, Аминаа! Амиин!

Сыздыруа рахь

— Анцәа укынтәи цахәарала ақьаад ианыстцо насыпъ ацта,
Исзымдыруа уара исанажь, исымтазац адырра сыта.
Анцәа хазшаз уазәра сахәоит, агәнахара хара сатца.
Ѣыстаарала азәы дысиааины, ус гәнахарак сатцазгалаз,
Ахфыхразын ажәа дахәартә, Ашацәа шәхақ аарыпъшыгаз.
Исзымдыруаз сажәа рытан, сыпъсыцкьара ахьаасыртыз,
Рыгәрагара сышкәа ишыкоу Анцәа иубартоуп, ахақ азыпъшаа,
иазышьтата.

Аѡстаара хабжьазгало, агәнахара изцало иатцан, апъсыцкьарахь
амѡа рыта.

Исзымдыруа гәнахақ иатцоуп, ахфыхразын Уара ишата.
Угәра зымго умчра ипънашәоит, уцас пьшьақәа еиларгагоуп.
Угәра згауа мѡак еицыкәлоит, Анцәа хазшаз Уара иубартоуп.
Уазәра гәазтаз, гәык-пъсыкала рымѡа ныхәаз, инырхагоуп.

Анцэа ису́таз адыррала, «жэ́фангэашэ́пъхьара» ззаасыртуа,
Уара у́кынтэи ца́хэарала, сеи́та́хэа́шуп, сеи́та́га́шуп.
Уажэа расхэ́оит иунца́мтоу, ирза́ауртит «Жэ́фангэашэ́пъхьара»,
Анцэа иуаа-аминхэ́ацэа, ирныхэ́артан, жэ́фангэашэ́пъхьара.
Жэ́фангэашэ́пъхьара амин зхэ́ауа, Анцэа хазшаз лы́пъха ри́тоит.
Зы́гха здырыз уажэа иа́хэоит, ры́гха рана́жь, Анцэа су́хэоит.
Ҷы́рбагоуп-ауа́фра, цэ́ыртцоуп-а́пъсыцкъара, хьзы́рхэагоуп-
агэ́аартра, амеи́гзара.

Аба́рт роуп ры́пъшза́гас Анцэа ии́шаз, ири́таз.
Урт раиоура уада́шрак а́цам, ɸ-дунеи́к реима́дарафэ.
Афдыраага зха́фы и́коу, уи иа́цны́кэоит иды́ршаша́ц,
Актэи аду́неи а́фбатэи еимарда́уеит – еилары́мгац.
Актэи аду́неи, а́фна ида́ылу́газ,
А́фбатэи аду́неи, жэ́фангэашэ́пъхьара иноу́газ, аминхэ́ацэа узла-
реи́пъшхаз.

А́пъсыцкъараз а́пъсы ахьу́шаз, пэ́еипъшны ису́таз қыиарала исы-
дыскылоит.

Уара сушеит, Уара сутэуп, Амин ззу́хэо – Амин сэа́цуп.
Анцэа и́тцас – пъсы́цкъароуп, уа́фроуп, пъсы́нцроуп.
А́пъсыцкъара цэ́ыртцоуп, ауа́фра Ҷы́рбагоуп, а́пъсынцра шы́тра-
мы́рзгоуп.

Ауа́фра – ачхареи, аилкаареи а́тахуп.
А́пъсыцкъара – ачы́нкылара, азы́рхара.
А́пъсынцра – абзи́ара, абзи́ара аха́хара.
Анцэа хазшаз амц́хэа́цэа шы́та ирды́рааит:
Уажэа х́оақэа ра́атра аам́та шааи́з,
Жэ́фангэашэ́пъхьара шы́рзы́мзаз.
А́фста́ацэа абна́ршэ́ырахь ирга́з уажэа пъ́шыа́қэа ахькары́пъсаз
ажэ́ла шалты́з.

Жэ́фантэ иаашы́ту ады́ррақэа, иры́пъхьауа, изды́зкыло насы́пъ
шроуа.

Анцэа хазшаз, х́бызшэа хумшья́ан, ха́илумшья́ан, ха́ивумган,
Еи́тца́аза, еилумхын, еи́тцагы́ло ы́ррацэа. Ами́ин!
Изды́руеи иззеи́лымка́ази ишы́тибахы́ртэ ам́оа ры́та. Ами́ин!
Ирзы́мдыруан, дара з́тцалаз агэ́нахара,
Уара ираны́жь, рхьы́шы́тра и́қэ́та. Ами́ин!
Амин зхэ́ауа еи́цызхэ́ауа, реидгы́лара умреи́пъш ишаз. Ами́ин!

Рыпстазаара амшеикәшареипш уара иацда. Амиин!
Изыркаччо ужәѡан иатәеипш, апсуаа ирыта ахыпхьазара.
Амиин!

Лаи-уааи, хази-чхәари, еилумхын, иҳаҗәашья. Амиин!
Амин хазхәа, Анцәа хазшаз, уажәа хәхәоит, Анцәа иуаа. Амиин!
Амин хазхәа, Анцәа хазшаз, уажәа хәхәоит, Анцәа иуаа, Амиин!
Амин хазхәа, Анцәа хазшаз, уажәа хәхәоит, Анцәа иуаа, Амиин!

Ижәдыруз

– Анцәа хазшаз шәарт ишәзишеит лахынцала анасыпхәа.
Уртқәа еилкааны шәанрыцныкәа,
Анцәа итдасаҗ пәеипшны ишәоуам, ацәгья пьшәа насыпдаран.
Ижәдыруз Анцәа итдасаҗ икәышцәоу, «сара соуп» хәа ихәыцуа
дшәартоуп,

Гха змазамгыи иус дазхьапшны, дынхыпшыло насып имоуп.
Анцәа хазшаз дихылапшуеит, итдас пшьякәа еилазымго, издыз-
кыло.

Изымдыркәан агәнаҳара иатдалаз, Анцәа ибартоуп.
Ахәыхразын урт ранажьра, хәқла ирбарцаз Ашацәа ирыдцоуп.
Ашацәа ирхәоит, Анцәа иуаа иранимыжьюа,
Амаҳагья зшья еилазгаз, зтаҳыра афнытқа,
Акалтшътыхцәа, анра еилазхәаз ҫыстаарала.
Зыпсадгылаз, зыпсы хәтыр ззақәым, изыпсахуа,
Зан лышътраҗ имаҳагьюу,
Абхәа зтаца илафәуа.
Абарт рҗы шәеилазымго, ишәкәызыблаауа Анцәа итдас ауп.
Анцәа итдасаҗ иажәа пшьякәа, шәазыразны ишәыдышәкыла.
Ацәгья апышәара, уи шәацәнахьчап, апстазаараҗ апысынтра
шәнаҗап.

Анцәа иуаа иранимыжьюа еикәыпхьазоуп.
Уи азын иапцоуп хәқла, Ашацәа ртдасаҗ изыкәшәаша.
Дара алихит Анцәа хазшаз ипшьятыпҗаҗ ахрыцкьараз.
Ацәгья пьшәа, ацәгья унаҗоит, пьсыла ишыуп ахзыргараҗ.
Ибзам апсы ақәра мачуп, җаҳаным азшоуп апысытбараҗ.
Икәнатҗгы игәамбзиарадоуп, аманшәалара иацәыхароуп.
Абзиарақәазегь ирылахәдаауп, рхәыштәарамца җыцәаауеит.

Агәырҕыара акәа ианталo, амтцәыжәәқәа ҕыблаауеит.
Еггырт иаанхаз аҕшыа цасқәа еилашәымгар, шәгәырҕыа ныхәа амәа азаатуп.

Амин зхәауа Анцәа иуаа шәнарыдкылан дышәхылаҕышлап.
Анцәа сухәоит амин рызхәа, зыҕха здырыз арҕеиразы.
Зыццакрала мдыррак зыхъаз, ркәышрахь иаага.
Амин рызхәа, рыҕха ранажь, рыҕсы утан уеилызкаауа.
Иҕарацәоу рымәа рзырҕышза, имәахызкьо наҕ иркәыблаа.
Анцәа ишытоутеит дара рыла абиҕара аизырҳара.
Рцыньцә умырзын, иакәумырзын, ацеицәа рыла рдац-ҕыашә ыртбаа.

Амин хазхәа Анцәа хазшаз, Амиин!
Анцәа хазшаз уазәра хәхәоит, Анцәа ууаа. Амиин!
Ахәыштаарамца ҕымцәаауа, абиҕара идырҕыцуа,
Аҕысында зүтаз иаарыдгыло, ирывагыло, еихумбаан, еивумган.
Рыҕара еибамго еилазгауа, аҕстаара наҕ иркәыблаа.
Рааҕысара бзабаазтәуа, Цяцәа Ашаҕы, бырзылаша.
Аҕысуа рыхнышына, хәыштаарамца, тызтыҕыла иррацәа.
Ачуан итырго аҕахра аныццо, шәәуаа рхәы еицанырцо, аамта лаша раҕашыа.

Анцәа хазшаз уазәра збауа сара сахәоит, Жәәангәашәҕыҕыара ырлаша.

Амин зхәауа Анцәа Иуаа, урзылаша, урзылаҕыха, Амиин!
– Уазылаша, дара ирутаз угысы ахышаз, Аминхәацәа уамин иахәоит!
– Амин рызхәа аҕарацәа, аҕдыраага ирызша ирыта. Амиин!
– Амин. Амин. Амиин! Амин. Амин. Амиин!

Аминхәацәа, Анцәа изхәмҕышцәа

– Уазәра збауа Анцәа сухәоит, исзымдыруа сатаномҕан

– Аминхәацәа, Анцәа изхәмҕышцәа, шәыҕысы еилкаара Ашацәа ирбартоуп.

Ицәашәшыауа аамтак ааиуеит.

Азык азын агәра мгакәан, уи шәазхәыцуа наскыа шәгылоит.

Ус шәышнеиуа кааметк калоит, Анырцә мәа шәныкәыҕышуа.

Ускан шәйхәашт Анцәа хазшаз, шәматанеиуа, шәшһымхныш-
гылан.

Уаа Анцәа, уахзылыпъха, уахзылаша,
Уазәра гәахтеит, угәра хҗаҗәкьеит, хәихаҗгылоит, хәилумшһаан,
Уаа хрыҗхашһа, Анцәа хазшаз, амин зхәауа, азәыкны хҗылоит,
амиин.

Уазәра хәхәоит Аминхәацәа, Аминаа. Амиин!
Пһсыла Анцәа дызтахымкәан, Аминхәацәа ирылагылаз.

Афырпһшзараз зажәа иалаз «амин».

Ахзыргараз Аминхәацәа ирывагылаз, шәарт.

Уаанза имнеиуаз Апһыразартахь,

Мызкы афһныҗка, енак иадамзаргь, шәарт,

Анцәа изыхәан имаапһсазоз, шәарт.

– Шәматанеиуа, шәшһымхнышгыло, аамҗа хһанҗак шәаатагы-
лоит.

– Уи аамҗазын ишәтаххашам,

Хәтыр зхәышәҗоз, шәмал-мазара.

– Анцәа дышәхашҗһны шәызҗалакәаз

Агәнахара иалжәгаз.

Нак ирышәҗарҗ шәалагоит шәмазара

Анцәа Иуаа, аҗкһацәа.

Анцәа иазәра, агәра мҗакәа, аныхәарахь имнеиуаз

Иажәа назом Анцәа икһынза, уи дангәакуа иихәауа.

Избашкуа азы анижәуа, убри ишахәо избакра,

Уазхәыҗ, иахәозеи узбакра, уаныкәхауа асакара

Азы акәымзар ачакы.

Изҗахыда аапһын еимаа азынразын шһаҗара,

Азын еимаа ишһап рыпһхагоу, аапһынразын аныкәгара.

Анцәа иазәра зымбазакәан, фһныҗкала фба зхәыҗуа,

Арыҗхара шәапһхһа ишһаҗашәҗоит, Анцәа хазшаз ихәарала.

Иазәра збауа Анцәа иуаа, Аминаа.

Рыпһсыҗкһараф сыпһсы шахарҗ, сара сгәафәууп.

Сара инысхуеит сыпһсҗазаара, Анцәа икһынҗәи ихәаз ала.

Апһшрыҗ жәлеи, афһмсаг жәлеи еиҗыларҗоит ипһгалахарҗ.

Афһмсаг иапһссоит, егһи фәтә лыххоит.

Афдыраага Анцәа ихәаиҗеит, иахуа зһахкуа аилкаараз.

Аҗас пһшһақәа изныкәгоума, афдыраага, зһафһи имааиз.

Анцәа сухәоит, афдыраага рыпһсҗазаара иалатҗа.

Цәалшык зыблырц, ушқа инеиуа, имфахытца,
Анцәа ихәахьейт, – урзылашоит, урзылыгыхоит.
Уцас гышьақәа ирцәыхароу, агәнаҳара иатцалоит.
Анцәа ҳазшаз уазәра саҳәоит,
Уазәра збауа срымудейт.
Уазәра збауа еилызкаауа, абыжышацәак схылагышуейт.
Уцас гышьақәа ззеилымкааз,
Зынза еилызкаарц иашытазам,
Атәамбара, агәагыара зыгысы иалоу, амдырцәа,
Зхәыштаарамца зырцәауа,
Иззымдырыз еицәоу убаанза, еигыу шықаз,
Дара зцалаз атәамбара, агәнаҳара иабылхьейт.
Анцәа ҳазшаз уазәра саҳәоит,
Уеилызымкаац наскәа игылоуп, афдыраага рағашыа.
Ҳақла иҫоу имфахытца,
Зхышыгытра иқәло, еибаныхәоит.
Урзылаша, урзылыгыха.
Анцәа ҳазшаз уазәра саҳәоит, Амиин!
Афны ирзыгышыз агәыргыара,
Амашәырқәа дара ирҫәыблаа.
– Анцәа ҳазшаз уазәра саҳәоит,
– Амин ҳазхәа, Аминаа, Амиин!

Рыгысыцқыара гыгалас иамаз

– Агәыргыараз уашта итало, Анцәа ҳазшаз урзылаша, урзылыгыха.
Амиин!

Аминхәацәа азәыкны игыло,
Афстаара наҫ ирҫәыблаа,
Рхәыштаарамца рзырлаша,
Ирфо, иржәуа, излатхагыуа рағашыа.
Анцәа ҳазшаз уазәра саҳәоит. Амиин!
Аб, агәа еибашаго, зажәра збауа ҳагыр иқәны,
Ргыынчы мызуа рцеира ныхәаз,
Анцәа ҳазшаз, уазәра саҳәоит. Амиин!
Ауафара ааира Амин азхәоуп.
Анцәа ҳазшаз уажәа иацуп Амин.

Хбызшәа змырзуа, еихазхауа
Атцеира бзиа азырлаша.
Анцәа хазшаз, уазәра сахәоит. Амиин!
Ахақ збауа, еилызкаауа,
Урзылашарц, урзылыгыхарц.
Анцәа хазшаз, уазәра сахәоит. Амиин!
Анцәа хазшаз итцас гышьала,
Агәнаҳара хгыаны ишоуп.
Уртқәа рдырааит, Аминхәацәа иазәыкхауа.
Агәнаҳара ынтә иатцалаз,
Залымдыррак зыхызаз,
Ашацәа ирбартоуп, ахақ гышаауп.
Агәнаҳара дырны иуузар,
Ахфыхразын уатцәы унеиуа,
Агәнаҳара уеитатцалан,
Ахфыхразын уеитаннеиуа,
Аәстаара иахытхыртоуп,
Анцәа хазшаз итцас иалам,
Уи еигыш аусқәа ранажыра.
Еилызкаауа Аминхәацәа
Иазыкартцом ыашыра.
Иззеилымкаац ркәышра рзаага,
Агәнаҳара иатца, ишаҫа.
Ажәа еикәшәара, агәеигыш лаша,
Анцәа хазшаз иратәашыа.
Гәыцкыа, гысыцкыа имфыхытца
Рымфә ныхәаз, урзылаша.
Жәфәангәашәгыхыара ашта итцалаз,
Рыгысыцкыара гыгалас иамаз. Амиин!

Анцәа имчра атцас иагәылоуп

– Зыгәра умгаз амчра унаҫом,
Анцәа имчра атцас иагәылоуп.
Хазшаз угынтә уи хытхыртоуп,
Иныкәызго насыгы рymoуп.
Анцәа игынтәи ашәқәа ззаатыз,

Зхышьтра иқәло, руафара ныхәаз.
Згъашә еиқәурхаз «Атцәатцла» еихархап,
Уматц ушьа сақәшәар сныхәоуп.
Анцәа уфынтәи сеитәгафны, сажәа ззукуыз ныхәаразааит.
Лакәтдас избо, ишлакәым рдырааит,
Уафы дахыкәам, ауафы дагъшәымам.
Анцәа хазшаз уафә хануп, хагха дырны уажәа хәхәоит.
Ашацәа рфынтәи исоуа дырны, анагзараз сажәа хәзааит,
– Исзымдыруа уара исанажь, акырсдырраз уажәа сахәоит:
Анцәа хазшаз усзылаша, усзылыгъха. Амиин!

Анцәа иххәыцны дара аагылартә

– Сыззеилымкаац афдыраага Анцәа ирыта:
Еигъу еицәоу еилыркаауа.
Агәыцкыацәа уашта италааит.
Иззымдыруагъ акыр ихәыцааит,
Еиқәзырхаша иарбану гәартәаит.
Агъшшәы зымбо, изцәеилафашьо,
Афстаара дшаблыз идырааит.
Ахфыхразын Анцәа ихәо
Рыгъсыцкыара уазылаша.
Уазәра зцәызуа гәнаҳак иатцоуп,
Афдыраага урт ирыта.
Ацъашәхәкәа шиашоу рахәа.
Анцәа иххәыцны дара аагылартә.
– Амин хазхәа, Анцәа иуаа, Амиин!
– Амин хазхәа Анцәа хазшаз, Амиин!

Урт рыхдырраф уара иаага

– Утдас гъшьакәа рымфә сануп, исзаауртуа акыаад ианыстоит.
Зегъы збартоу Ашацәа сыцуп, исхылапъшуа амфә сыкәуп.
Исзымдыруа сеилыркаан, афдыраага Уара исутарц,
Уара узыхәан сматцауфызарц,

Уазэра сахэоит, амин сызхэа. Амиин!
Анцэа хазшаз игэрахатцара, атцас гышыакэа рыдкылара,
Агысыцкыараз иушаз иутеит, убас ииларц ахныкэгара.
Хазшаз иушаз сыруазэкуп, исуркато ахфыхраз ныхэоуп.
Амин ацуп, амин азхэоуп. Амиин!
Ихазымцо, утцас гышыакэа еилызымкааз, гэнахак иатцоуп.
– Урт рыхдыррафэ уара иаага, рхышытра икэца, еикэырхагоуп,
Амин рызхэа, Анцэа хазшаз. Амиин!

Зхы зцэызуа рахь

– Амин зыххэаау «Жэоангэашэпгыхара» зырфашыауа, ажэа гышыакэа зхазырштыз, урт ирзыгышуп арыцхара, рбызшэа ртынхоит ифашыа хшаны.

Афашыа хша – зхатэы зымцо, иззымдыруа, хатыр зкэым, атцас гышыакэа ирцэыхароу, Анцэа бызшэафэ зтоурых зырзуа, акрыфараан гыама змам, ирфалакгы зыбз ианаало, аратцла алапэанцла еипгышуп хэа гышрабгыла еихазхауа, уи ала аратцла хызшыаауа роуп.

Урт зхы зцэызыз ирзаазом абигыара, Анцэа ибызшэа ирицэз ала, аеыркэышраз ахзыргара иалагаргы, рхэыцшыа збартоу атцеи дроуам.

– «Ан лгэырфа» зыхызу ашэа зхэауа, абжы иахылтцуа змахауа, ан лбызшэала иззымхэауа, иашэахэара закэхари?

– Зхатэы зырзуа ауаара иашытоу, азшэах хчыла дафырхуам.

Афынць змырзуа цасла даазоуп, измам изын – узыкэгэыбра иарбану?

Ахэыцра агэыбра аус еицыруртэ ианыкамла, уагызымгышын агэыргыара.

Аца изафэоуцои асагыат, уаарыхра ацыалакыат, абагыар ихнашыа-ауазар.

Зхатэы зцэызуа, абигыара реикэырхараз,

Ацкыа лашаа Анцэа ихэоит ажэагышыала

Рцеира мызуа, Анцэа хазшаз, рыгысадгылафэ иагышэымахарц.

Анцэа итцаскэа усла ируа, ражэа еикэшэара амин ацзарц.

Зхы зцэызуа рахь ифэу, еикэзырхашоуп иахэауа.

- Жәѡангәашәпъхъара уртқәа ануп, гъгала рнаѡоит иапъхъауа.
- Убас ауп ашәкәа шаадыртуа, жәѡангәашәпъхъара италауа.
 - Анцәа ҳазшаз лыпъха ритѡит, зхышытъра икәло, имѡашъауа.

Ашьран Ацкъа

«Жәѡангәашәпъхъара» иану хқәак

Анцәа иазәра збауа, Аминаа ируазәкхауа, зыпъсыцкъара жәѡангәашәпъхъара изшауа, «Жәѡангәашәпъхъара апъашәкәа» рыла ҳаибадырра иамшхазар, гъхъақатәи ҳаикәшәара иазырхиоуп апъашәкәа ирхылҕеи аз «Жәѡангәашәпъхъара» ахаѡа, цыхәапъцәарада ихазыртәауа ахқәа рыла. Урт рахынтә арақа ианыстѡит хқәак:

– Анцәа «Жәѡангәашәпъхъара» ишеит быжьхадаракны. Жәѡангәашәпъхъара аатра. Амин. Анцәа ибарѡан зегъы. Ацкъа – Ашьран Ашаѡы. Аминхәацәа рыхәара. Ашацәа аѡоуба шражәахаз. Ашацәа рыдѡа нарыгзоит. Аминаа рхышытъра иахәоит арҕыцраз. Анцәа адгъыл апъсы шахаитѡаз. Анцәа ажәлақәа шылаитѡаз. Анцәа адгъыл шипъшьаз. Ацкъа Ашьран лиира шықалаз. Ацкъа-Ашьран лыпъсхылѡцәа. Анцәа Абыжьшацәак иреихәаз. Жәѡангәашәпъхъара Гъшьапъхъартан ихәеит Анцәа. Ашьран Ацкъа Ашаѡы, «Лнан ныхәа». Анцәа аамѡа шишаз Аѡстаа илшадатәраз. Анцәа ахәоуеикәшәара ишажәеитәыз «Амин». Анцәа дзыкәныхәаз ацкъара. Сеитәхәаѡуп, сеитәгаѡуп. Ашацәа амчыбжьа мшқәа рыхъз шыршьаз. Аминхәацәа «Жәѡангәашәпъхъара» шрыдыркылаз. Аныхәарақәеи агәа-лашәарақәеи. Анцәа игәрамгаѡы Аѡстаа дихәхоит. Ашацәа ҳақ нагзаѡцәоуп. Ашацәа ирбаз аимақ. Лахъ шәапъшны хәѡа шәшала ихәеит Анцәа. «Анцәа» хәа рапъхъатәи Аныхәара. Жәипъшьран Ацкъа Ашаѡы аѡьма жәлақәа Аминхәацәа ишыдлыркыз. Анцәа Аминаа рыхнаѡшьа зипъсахыз. Анцәа ихамѡа. Ауаѡра-Амш апъа дшахылѡ. Ацкъа Цъаѡьа лҕәтаҳъа. Ацкъа Блацкъа имшапъ ныхәара. Ацкъа Цъаѡьа лысас дшылдырыз. Ацкъа Блацкъа Ашаѡы, Ашацәа рзатә шықәиргылаз. Ацкъа Блацкъа изѡаара аѡақ. Анацәа рымшапъ ныхәара шрыдыркылаз. Ауаѡы ихыѡран иҕоу ақәра, Анцәа изиим-

ырдыр. Ацкыа Блацкыа Ашафы иныхэара, Анцэа итцаситэит. Ацкыа Аутар Ауаста ипъхыз. Ақацаа ихы идырзаргъ, дышқацааз даанхеит. Ауафы идунеи пъсахра иатцаситэит Анцэа, Ацкыа Шьахэсна лтцас. Ацкыа Аутар идунеи пъсахра, Ацкыа Шьахэсна ишымѡапылга. Аминхэацэа рашэа. Ацкыа Ашьран, Анцэа, Ашацэа рхамтақэа. Ацкыа Ашьран, Амин лыцрымхэеит Ашацэа. Ацкыа Ашьран агэеанызаара зыкалтца. Аѡстаа еиларгаз Арпъарацэа. Аныхаа лѣаҭахыа. Ацкыа Ашьран агъсыхэшэтэраз лыпъшьаѡыра. Апъсаса, ашэарах рышыкэсқэа. Аныхаа, Хамза лхылапъшцэа шлыркэыз. «Амин» хэаны изхарахаз. Атоуба амчра шыршаз. Ацкыа Ашьран аѡыраз илхэаз. Апъсыцкыа Ацкыа Ашафы иажэақэа. Ашьран Ацкыа Ашафы илхэаз. Анцэа дызхаштыз дныхэахом. Ацкыа Лаша Ашьханыкэа, апъсымца Аминхэацэа ишырзиша. Анцэа агъша иамидаз. Жэипъшьран Ацкыа Ашафы Аѡстаа дшиааиз. Апъшьапъхьартаѣ еилдыргаз азцаара. Арпъарацэа рызцаара. Таацэарацыпъхьаза «Амин» нцэаразароуп» ихэеит, Анцэа. Апъсуаа ртцас нцэаразарц Ашацэа икартаз. Адунеи пъсадгьылла ашара, аиашыра ианыхэамшитэит Анцэа. Ацкыа Пъсыцкыа Ашафы, Ацкыа Анана Гэында димырпъхашьеит. Ацкыа Пъсыцкыа Ашафы, Пъаихамбарс дишьеит Анцэа. Анхафы иаапъсара Аѡстаа изгом. Ацкыа Ашьран ахпъатэи амза – хэажэкыра мза ахъзылцеит. Ацкыа Гэында ишылхэаз иныхэамшхеит Хэажэкыра. Абыжышацэак «амин» ззырымхэо аныхэара. Арыжэтэ еиѡнашеит Аминхэацэа. Ашьханыкэа изыхькэа ихэеит Анцэа. Аѡстаа ирзышьтоу ашэи. Ашацэа Анцэа иныс хэа икэыз, цкыас дрыпъхьазон. Апъсы иахэоит зегъы (апъсы еиҭахэаѡуп). Ашацэа Амин ззырхэауа ацкыароуп. Зызлан захкэажэра шлоуз. Аѡстааи Ахэыртлабъи риаа-ира. Ацкыа Апъсыцкыа лаша иныхэара. Ашацэа рапъшьгара Амин ахихэааит Анцэа. Апъаихамбар идтца Ашацэа рахь. Ацкыа аныхэаѡ Ашьханыкэа, ихаҭарнакцэа шалихыз. Анцэа хэа ныхэаѡцэас Ацкыа Лашаа алырхт. Ашацэа зегъы рбартоуп, шэымѡашьалан. Аминаа зыхэаз Анцэа иахихэааз. Анцэа итцас ахрыцкыараз.

Ашацэа абазараз иапъшьаргаз. Анацэа рныхэара. Амин зымхэоз, рхы аркыиараз рыхэара. Анцэа Аѡстаа шиблыз. Нцэахэтцас ззырхэо Аминаа. Анцэа Цъацъа дызлыкэныхэаз. Амшын ишызхытыз аҭба-еиқэырхага. Анцэа изгэааз ахақ рыпъшааит. Аѡстаацэа Аныха аҭэых, ақыиацэа ишымдырзаз. Анцэа игэалсра Апъаихамбар иахь. Ашацэа рхаҭарнакцэа шалырхыз. Апъаихамбар агэеанызаара кайтеит. Апъаихамбар ахрыцкыараз иѣыцапъшьгара. Апъаихамбар

еиҫа агәеанызаара зыҕаитца. Аҕыһыҕа рҫаҕы иахиҕааз Анҫәа. Аҕстаа амш бжарс шаҕышыргаз. Аҕсы абзара ныҕаамшеит. Анҫәа абиҕараҕа ирзишеит Ан лҫәахә мартхәҕәа. Аҫҕа Ашьран Ан-Цәахә лакәхеит. Аҕаиҕамбар иҕалашаз аниҕәа, Анҫәа иахиҕааз. Ауаҕра Аҕстаара иаиаиуеит. Анҫәа ииҕәаз абыҕахадарак. Ашаҫәа рҕеиҕшбараҕа. Аҕстааҫәа аҕәаа шрыбжарҫаз Аминхәаҫәа. Аиҕабы иазҫаара. «Иуҕсахуа еиҕу ала иуҕсахроуп» – иҕәеит Анҫәа.

Аҫҕа лаша рҕыча шәҫаҕәа шрыдыркыла. Анҫәа иаҕышыҕара. Ашаҫәа аҕсы аҕеиҕш шыршаз. «Жәәангәашәҕыҕара» аҫас зыҕсахуа, ирзымҕсахааит амин хәара иҕәеит Анҫәа.

Ашаҫәа ргәала иахиҕааз Анҫәа. Аҫҕа Ашьран ишыақәлыргылаз аҕышыа ҕҕараҕа. Уаҕрала аҕа дызшыыз. Аҕсыуаа амҫа шырзааига Сасрыҕәа. Аҫҕа Жәиҕшыран Ашаҫәа лышыхарҫаҫ. Ашәарыҫаҕ ихәшә. Анҫәа аҕышыара зиҫаз аҕсабара хәшәҕәа рхархәараз. Аҫҕа Лаша Ашьран лныҕәара. «Аҕсы еилнакаауа бызшәас ироуааит» иҕәеит Анҫәа. Анасыҕ аҫҕара – насыҕуп. Ашаҫәа ирбарҫоуп зегы. Ахышыҕраз аныҕәара. «Амҫа жәла аҫааҫәа реимадараз» иҕәеит Анҫәа. Аҕсы иҕнахроуп иара агхаҕәа. Анҫәа дхазымҫо, Анҫәа дыҕамшәа ибоит. Аҫҕа Ауҫар Ауаҫта иуаз ажәа. Анҫәа ибарҫан ахәҕхраз иҕәауа ишыҕалоз. Ашаҫәа рынҫамҫа «Жәәангәашәҕыҕара» аҕынтә. Ауаҕы ишыа илҫра иаҕызоуп «Жәәангәашәҕыҕара» аҫәхәҫра. Аминхәаҫәа амин рыҫхәала. Аҕсы-уаа шишаз Анҫәа. Аминаа рыхәара амза ахызаз. Ауаҕра амш. Аҕба кылҫәа шәҫамлан. Гәартра ахыҕам, Аҕстаа итәарҫоуп. Аҕстаа иуеизиргаз, Аҕстаа иуҫәитәахуеит. Ашьран ланбан ҫәахә. Ан лҫәбаахә аиҕаби аиҫби ирзишеит Анҫәа. Аминаа ршыана. Амшқәа реишара аматанеираз. Абзиара аҕәаа аиҫеит Анҫәа. Науаа ранбан. Аҫҕа Аҕсыҫҕа Ашаҕы. Амҫа ахызҫәҕа иҕәеит Аҫҕа Ауҫар Ауаҫта. Анҫәа хәа адҕыл ақәныҕәара. Анҫәа Адунеи шишаз Аҫҕараз. Анҫәа ииҕәаз ҕалоит. Анҫәа ииҕәаз Амшаҕ азын. Анҫәа ииҕәаз аҕхәара. Анҫәа қиара зиҫаз Аныҕәара. Аныҕәареи Анҫәеи реимадара. Аҕақ намзашыа амам. Аҫсасаз Анҫәа ииҕәаз. Аҫҕа имҫа ҕшыоуп. Ажыра-аҕсынҕари, анықәра ахрыҫҕара иатәызааит» иҕәеит Анҫәа. Иҕалашаз Амин ахырхәааит Анҫәеи Ашаҫәеи. Анҫәа иҕәахыа назоит. Аллаҕ иажәахә аҫас зыҕсахыз. Амин еиҕш Адунеиаҕ иахзеиҕшу нбанк. Ашаҫәа реилаҫәажәара. Аҫҕа Аҕсыҫҕа Ашаҕы инҫамҫа. Шәымч зықәхо аҕны шәеидгыла.

Ажәа «Анцәа» шиз. Анцәа аҕсра зишаз. Анцәа Ашацәа ахызқәа шриҕа. Ауафы зегы илазо дшыҕала. Ашацәа дышҕыршәаз ауафы. Амәа ныхәа. Анцәа иажәа Ашацәа рахь. Аҳақ иамхәаз – шәара ишәызхәом. Жәәангәашәпхьара хаз-хазы иршон. Анцәа иҕас ахәаа еилашәымган. Ацқьа Аҕсыцқьа Ашафы арыжәтә жәра аҕас иалиба-аз. Анцәа дахтахуп зхәауа, Ашацәа ирбартоуп. Доухала аимадара. «Адунеи иадырааит», – ихәеит Анцәа. Смин уҕоуп ихәеит Ацқьа Аҕсыцқьа Ашафы. Аәстаа изҕаара. Аәстаа иажәа арееираз иихәаз. Абыскыыл Амин дкыларахь дымнеит. Хөык Ашацәа ранбан. Анцәа иныхәара. Анцәа иахиҳәааз Ацқьа Аҕсыцқьа Ашафы (Аҕаихамбар) иажәа. Абраскыыл амин ззимхәаз. Абраскыыл иапсуараз лыҕха зитахьаз Анцәа игәампхейт. Аәстаа ирәашыҕа ихнахуаз Абраскыыл иихәоз ргәаҕхомызт. Анцәеи Абраскыыли мааибит. Анцәа Иуаа рахь ааҕхьара. Анцәа иажәа Анацәа иахырхәааз. Анцәа иажәақәа «амин» зхырымхәааз. Анцәа Абраскыыл акгы иихәәауамызт. Абраскыыл Анцәа диацлабуамызт. Абраскыыл иҕеипш Ашацәа ахылаҕшит. Абраскыыл дфәрхәеит. Анцәа Абраскыыл изихәаз. Ауафы илахьынтца иҕеипш ауп. Аҳақ. Анцәа иааҕхьара. Ацқьа Ашьран лбызшәа. Анасыҕи аразҕи Анцәа иҕасаф иҕоуп. Анасыҕ хәтыр ззақәымҕо гәәкра игхом. Ашацәеи Абраскыыли реицәажәара. Амзафә Аҕаихамбар инаур акәзааит... Ажәа Амин шиз. Аҳақ амчра ша-газ. Ацқьа Лашаа. Анцәа ахызқәа ирхиҳәааз. Ацқьа Ауҕар Ашафы иихәаз иахырхәааз. Аҕсы уаа зыхәаз. Ашацәа Амин шахырхәааз Жәәангәашәпхьара. Анцәа, Амзаин иашьа Аллаҳи реицәажәара. Анцәа Ашацәа рахь иихәаз. Анцәа иҕас аҕынтә ахақәитра ишеит. Амзаин иихәаз, Анцәа иахиҳәааз. Сасрыҕәа иашьцәа данрыдрым-кыла Анцәа иахиҳәааз. Анцәа ихәеит: «Хәқла ирбааит» хәа. Нарҕы Уархаг иматанеира. Агәрамгара Аәстаара ахылҕит. Гәашьа лхәқ назеит. Ацқьа Ан Ашьран лажәахә. Анцәа иажәахә. Ныхәарақәаки гәаларшәарақәаки: Еизаратәу «Анцәа имш» – актәи амза аәбатәи амәыша. Иҕаацәаратәу «Ашацәа рымш» – аәбатәи амза, аәбатәи асабша. Еизаратәу «Ацқьа Ауҕар Ауаста игәалашәарамш» – ахҕатәи амза аәбатәи ашәахьа. Иҕаацәаратәу «Анцәа имш» (Адунеи анааир-тыз), аҕшьбатәи амза, актәи амәыша. Идунеитәу «Иаминтаалатәу амш», – (амилаҕтә) аҕшьбатәи амза, ахҕатәи амәыша. Иҕаацәаратәу «Амшаҕ ныхәара» – ахәбатәи амза актәи амәыша. Еизаратәу «Аҕсы

абзара», – Ацкыа лашаа рныхэара, ахэбатэи амза, апышьбатэи асабша. Еизаратэу «Адунеиаф Ацкыа лашаа рымш» (жэѡангэашэпыхыара реикэшэара), – аабатэи амза, абжьбатэи амш. Еизаратэу «Аминдкыларамш» – ажэаѡатэи амза, аѡбатэи ахаша. «Нарт Сасныкэа ифырхатцарамш», – ажэеизатэи амза, ахпъатэи амчыша. Еизаратэу «Ан лбызшэа амш», – ажэбатэи амза актэи ашэахыа. Еизаратэу «Ацкыа Ашьханыкэа имш», – афбатэи амза, абыжьбатэи амш. Еизаратэу «Ацкыа Ыацкыа лымш», – ажэаѡатэи амза, ахпъатэи амш.

Аныхэаракэа шымѡагыргоз, «Жэѡангэашэпыхыара» иануп. Убас цыхэапыцэарада ицоит «жэѡангэашэпыхыара» ианыз, апыхыака инхартэаан икыгыхыхаран икоуп.

Хаипылараз ажэакэак

Уажэазы хаибадырра иазкны «Жэѡангэашэпыхыара апыашэкэа» ианылаз ажэабжькэак роуп.

Аѡадахы шэзыгыхыаз ахкэа ирыцанакуа реилкаара зтаххауа, акык-ѡбак ирхыгамкэан шэнапѡымтала азцаара сзаашэтилар, атак шэоуртэ икалоит. Шэарт Анцэа хазшаз иазэра збауа, азцаара аашэтиуазар, аладахыка ианыстауеит ахапъафы ахахэ хака ианыз асахыаѡыра сафыгышны исырфыцыз анбанкэа ѡеифыгышракны.

Шэахэапыш Ацкыа Лашаа Аныхэаѡцэа, Ашацэа ркынтэ рыжэѡахыр-ѡычашэцэа анрыдыркылоз излаѡыз анбан. «Амиин зхэауа рныхэара» злаѡу.

Актэи аѡбатэи аифыгышракэа ирну ныхэарак ауп.

Иалшэх ижэбаз аифыгыш акынтэ еиха шэыгысы иатаххаз, ишэымпыцэаманшэалахо аѡыра нбан. Уи ала ижэѡы зеилкаара шэтаххаз азцаара, шэзыгыхыаз ахкэа ркынтэ.

Сазыгышуп хаипыларамш, Анцэа хазшаз лыгыха шэицааит.

Шэкыиара иамцэаныхэа

Апаллон

Анцэа хазшаз лыгыха сыта, сеицахэаѡын, еицазгеит.

...исдырбаз исахаз. Еилызкаауа урзылаша, исцэагхаз акны сыгыха санажэ арееираз. Удцэа пышакэа рымѡа сыкэуп, – Амиин!

Актәи, ахаҕаҕы избаз асахьяаыра иахырҕааууп, афбатәи уи иаҕырҕшны ишыақәыргылоуп, кыыхь нбанқәоуп, ахҕатәи афбатәи иаҕырҕшуп, напылааыроуп, аҕшыбатәи зхыҕхьазара ркьяҕу хаҕысуа нбанқәа.

Аҕысуа нбанқәа рхырҕаа шыкалаз

Ан Ашьран исзалылхыз амшаз, зегь зымчу, зылшарақәа напхгааыс ихамоу, Анцәа хазшаз сихәан, Ашьран Ацкяа Ашааы слашыапкны ацәылшыы зыблит, хынәеижәи фба нбан рышьтыбжь аазырҕшуа рхыҕхьазара армацра залшауазар аилкаа соурц. Сыхәара назеит, исахаит, избеит әеижәи фба, әеижәи быжьба ркынза рыркьяҕра шауаз. Уи анызбазцәкья ишызбаз мырәашьякәан, асахьанцәаыраҕынтә исырҕыцыз анбанқәа рыкны ахархәара рыстеит. Нас ауп уахьынтәи ххы иахархәауа хаҕысуа анбанахь ианиазга.

Аҕысуа нбанқәа ирхырҕаау анбанқәа

Аҕысуа нбанқәа ирхырҕаау анбанқәа уаанза ижәбауаз аҕшыбатәи аҕшыыркца-шьтых иануп, рыркьяҕра шыаҕытс иамоуп ацәаҕәа, акәаҕ. Ацәахәа итамзоз анбанқәа б, в, д, дә, р, к, кь, кә, з, з, зә, ц, цә, ц, цә, ц, ць, ч, ч рәышыа ҕсахны, дара рыхьзқәа, иагоуп анбанқәа и, м, л, ф, с рахь, ацәаҕәа дыргақәа рытаны. Ацәахәа итазауа ф-дыргак змоу анбанқәа шыказ иааныжьуп. Ацәаҕәақәа зыдылахаз анбанқәа и, м, л, ф, с, ихадыртәауеит, иахамаыз анбанқәа рцакы, рышьтыбжь. Даргыы ҕшыыркцак иташәо ишыақәгылоуп. Адыргақәа зауз анбанқәа **и, м, л, ф, с** фбаны ахархәара рымоуп, ааыра ишалац иалоуп, дыргас ацәаҕәақәа анрыцым. Адыргақәа анрымоу, ишьтырхуа анбанқәа рышьтыбжь ала ишыақәгылоит рыхьзқәа.

– Анбанқәа «у» «ф» «з» «ч» ҕсахны абарт алагалоуп, «//», «*Ф*», «*У*», «*З*»

– Аораан анбанқәа еикарахәцәаза, ипшза-пшзаза еиваҕсоит. Анбанқәа ааицрымшәазақәан ажәақәа назоит.

Хынәеижәи фба нбан рышьтыбжь аазырҕшуа, зынзаск әеижәи фба нбан роуп, а, о, // (у), е, и, ы, м, л, н, ф, *У* (з), *З* (ч), *Ф* (ф), с, т, п, г, х, к, е, ш, ж.

– Афразын иманшәалоуп, агәалашәараҕ иаанхоит, еилыххоуп.

Иазгәататәуп ааышыа ҕкараҕ «а» ацынхәрас акәаҕ, аракаҕ ахархәара аутар алшоит.

Шәхәәпүш «Амиин зхәауа рныхәара» аҗсуа нбанаҗ
рыркаҗра шыҗало, уажәтәи уаанзатәи еиҗырҗшны.

Амин ухәана инҗаҗала
Аниа җашиау наскла җаҗаит амин ухәана
Аминаа: Иҗсы җашиит, җахәа павит җык иа,
хылыы влшина: Иаҗылылыына җаҗанонийан,
наҗылашааҗи, наҗылыҗаҗи, иҗас җываҗа җыҗ
әә җаҗи: Амин.

Иҗахәам җынҗын җаҗа емаҗхәәит, иҗыы
шәҗыҗын - җаҗа емаҗҗит, җаҗа аҗҗеиҗа
наҗәә җаҗит, ии наҗыгыы иҗыҗыҗа җаҗ
җи, Аниа җашиау наскла җаҗаит: Амин.

Наскла җаҗитит, җаҗаҗыҗыҗит, амин ухәа,
иа аҗыкны җыҗит, иҗас җываҗа җаҗаҗыҗы
ит, Амин.

Иҗас уылыа наҗа иҗыҗыҗит, аҗаҗ иҗыҗыҗит
иҗыҗа җыҗит, аҗаҗыҗыҗа иҗыҗыҗит, иҗ
иҗа җашиау наскла җаҗаит наҗылашааҗи, иа,
җылыҗаҗи: Амин.

Аиҗа Паша Наҗыы Иаҗа

Амин зхәауа рныхәара
Аниа җаҗыҗыҗа уажәра җаҗаит амин зхәа
уа Аминаа. Иҗсы җаҗыҗыҗит, җахәа уаҗыҗит, җык
наҗылыҗыҗ Аминаа. Иаҗылыҗыҗа җаҗанонийан,
уажәрашааҗи, уажәраҗыҗи, уажәра җываҗа
җыҗыҗит. Амин.

Иҗахәам җынҗын - җаҗа емаҗхәәит, уа
җыы иҗыҗыҗын - емаҗҗит, җаҗа аҗҗеиҗа
уажәә җаҗаит, ии наҗыгыы уажәрашааҗи
җаҗыҗыҗит, Аниа җаҗыҗыҗа уажәра җаҗаит: Амин.

Уажәра җаҗитит, җаҗаҗыҗыҗит, уажәра җываҗа
җаҗаҗыҗыҗит, Амин. Иҗас зыҗыҗа уажәра иҗа
җыҗыҗит, аҗаҗ иҗыҗыҗит - уажәра җыҗыҗит, аҗаҗыҗит,
иа иҗыҗыҗыҗыҗит, Аниа җаҗыҗыҗа уажәра
җаҗаит уажәрашааҗи уажәраҗыҗи. Амин.

Ирҕыцу нбанла аөразы ишыақәыргыло агькара

Ирҕыцу нбанла аөраан абжыыкақәа дара-дара еихагылоит, еивагылоит, ацыбжыыка нбанкәа ирыбжышәаны рхахьала икәыөхоит. Атып, ишанаало гәәтан, ахәоу ағы аөра иалахагзоит. Анбанкәа «о» ㄣ=7 «и» ㄣ-7 анеицааиуа, «о» ахыхь «и» адырга еиха иаркыаҕыны аръяалахьала икәыөхоит. Аҕрып. Дцоит, даауеит ㄣㄣㄣㄣㄣㄣ, ㄣㄣㄣㄣㄣㄣ.

ㄣㄣㄣㄣ, ㄣㄣㄣㄣ

Анбанкәа аихагылара злазо, аөраан иара иунарбоит ишанаало.

Еипышу анбанкәа реицааира адырга «一一»

Еипышу ө-нбанк реицааира, реидгылара, иадыргоуп, нбанк ыны хыхь өцәәҕәа хәыцқәак «一一» рықәыргылара. Нбанкаҕө ө-цәәҕәак рықәыргылара иахнардыруеит еипышу ө-нбанк шеицааиуа, ө-шытыбжыкны ишапхьатәу. Аагыста ㄣㄣㄣㄣ, ㄣㄣㄣㄣ.

Анбан хәыцы «а» ацынхәрас акәап, «.» ахархәара амоуп аөраҕны

Аөраҕны «а» хәыцы ахыөтәхо акәап, ҳаргылоит. «А» зыпсахуа акәап агыҕагылара анақәшәо, иахбац «а» «ㄣ» ㄣ ҳәәуеит акәап ацынхәрас. «А» хәыцқәа өба анеицааиуа ахәоу ишанаалауа гәәтаны иаәуеит акәапқәа, усқан, ма еивагылоит, ма еихагылоит.

Лзаа ㄣㄣ, ㄣㄣ. Агысны ㄣㄣㄣㄣ, ㄣㄣㄣㄣ. Агысына ㄣㄣㄣㄣ, ㄣㄣㄣㄣ.

Ө-ажәак еипышу реицааира адырга «.—.»

Ө-ажәак еипышу ахәоу ағы ианеицааиуа, ажәак ынтә имөыкәан, иахөыз ажәакаҕө ахыхь ала иақәхаөуеит акәап, ацәәҕәа, акәап. Акәап, ацәәҕәа, акәап ажәаҕө ианақәөу, ажәак ынтә ишхәатәу иадыргоуп.

Дара-дара еиццоит. ㄣㄣ, ㄣㄣㄣㄣ, ㄣㄣ, ㄣㄣㄣㄣ.

Азцааратә дырга «ʔ»,

Азцаара дырга «ʔ» , азцаарей азырәрей аанарп̄шеит.

Абзац дырга «→», айкәйтхага дырга «↪» изызку рцакы иашьашәалоуп.

Атагыжьбжақәа (аскобка) рцакра адырга

Ахыцқәа рыбжьакра адырга

Иазгәатәтәуп, ирәыцу анбаншыраф еип̄шу анбанқәа ыкоуп, урт еип̄ырхагазам, ип̄ышәоуп.

Анбанқәа рцакы азы ажәақәак

Анбанқәа сахьала, шытыбжьыла мацзак иадамзаргы реи-зыкәаашьа ацубаау иказароуп, иахәауа уахартәы.

Анбанқәа шоит хп̄аны; афаха нбанқәа, аказшьа нбанқәа (атып̄шытыбжь нбанқәа), ап̄шра нбанқәа.

Афаха нбанқәа рахь ип̄хьазоуп, ихытхәау дыргала ишьақә-гылоу, казшьа змам, п̄шралагы (пиктографла) акгы зымхәауа.

Аказшьа нбанқәа, тып̄шытыбжь нбанқәоуп, зып̄шрей згәтәи еимадоу, ашышьа ианаалан зашытыбжь уахауа.

Ап̄шранцанбанқәа (пиктограф) сахьала ажәа ацакы азырп̄шуа роуп.

Сырзаатгылоит нбанқәак айфрып̄шразы.

Фаха нбанқәоуп -л- -г- -б- -ч- -ц- -з-
-з- -с- уб. итц.

Аҕазшыа нбанқәа; -кь- \rightarrow -кә- \rightarrow -к- \rightarrow -кь- \rightarrow
-кә- \rightarrow -хә- \rightarrow -х- \rightarrow -хь- \rightarrow -хә- \rightarrow -х- \rightarrow -е- \rightarrow -е- \rightarrow
-к- \rightarrow -кь- \rightarrow -ө- \rightarrow уб. итц.

Ап̄шранцанбанқәа: -б- ψ -д- ψ -ф- \mathcal{F} -цә- \mathcal{F} -ц- \mathcal{F} -цә- \rightarrow
-к- \rightarrow -жә- \rightarrow -жь- \rightarrow -шь- \rightarrow -бә- \rightarrow -б- \rightarrow ахақә ианыз
асахьаџыра налатцаны.

Аҕазшыа нбанқәа рхәашыа, рџышыа ҳазаатгылап.

«К», \rightarrow «Кь», \rightarrow -к- \rightarrow ааскьазар, -кь- \rightarrow ашьтыбжь зхылцуа
атагьажь наскьюуп.

«Кь», \rightarrow «Кә», \rightarrow -кь- \rightarrow -кә- \rightarrow рдыргақәа рыбжьы
алакәреи аҳаракреи ап̄сахуеит.

«Е», \rightarrow «ѐ» \rightarrow -е- шьтыбжьла ахьяера, ап̄сыџера атцанакуазар,
-е- \rightarrow ап̄хьяка инаскьаны, ашьтыбжь акәыбәбәара ахыџуеит.

«Х», \rightarrow «Хь», \rightarrow «Хә», \rightarrow «Х», \rightarrow харакызар, -хь- \rightarrow лақәуп,
-хә- \rightarrow агәтаны ианхоит, -х- \rightarrow абжьтыркьара аанарп̄шуазар,
-хә- \rightarrow атахәаера.

Ап̄шранцанбанқәа, зып̄шреи згәәтеи еимадоу, сахьала зџахәы
зхәауа дыргақәоуп.

Дара ирнымоуп рхатә цакқәа.

«Б», « ψ », агәы, агәатцәа, амзақәа џба, аду, ахәычы. (Аду ттәаауа,
ахәычы хатәаауа, аизҳара, аикәшара.)

«Д» « \mathcal{F} », аматанеира, дгылы жәџани реимадара, ахәаа ирыб-
жьоу иагәылгоуп адоуха-ап̄сы.

«Ф», « \mathcal{F} », – афы, атцла.

«Цә», « \mathcal{F} », – афы, амца, ацәылшыы, рыхп̄агь атцубаауеит.

«Ц», « \mathcal{F} », – афы ац аџгара, – афы, афы аџгара.

«Жә», « \rightarrow », – ажәџан, иазәу – ауаџы, ажәџан.

«К», « \rightarrow », – Ацқьа Ашьран ланбан цәахә ззырхәаз ауп.
(Егьцәахәуп)

«Гә», « \rightarrow », – агәы ап̄шра.

Иуадаџуп абжьыка нбанқәа ирышьашәалоу адыргақәа рып̄шаара,
ус шақәугы харзаатгылап, џыц ишьақәыргыло анбанқәа рыџиашыа,
рцәыртшыа.

А – Ꞥ иааџнагаз абжы мырззакэан алагареи анагзареи еиџароуп.
Анбан адырга хыхьтэи ахэџа иаџароуп џаџатэи аџэаџэа.

О – Ꞥ абжьаратэ бжыи иаахыџэџауа, еизадоу абжыи џца, анбан дырга ишиашоу аџэаџэаџэа ирыбжыакны иагоит.

У – // иџаџаракны џшэаррак ибжыиууаа изгауа адыргаџэа ишиашоу игамкэан аџаракырахь ипъшуеит.

Е – / абжыи аџаракырахь аиасра шзалымшауа адырга ианыпъшыртэ иџоуп.

И – — илаџэу, ииашоу еизадан игауа абжыи. Адырга иаанрыпъшыртэ иџоуп.

Ы – ~ илаџэзаны, маџк аџыс-џысра знубауауа абжыи, адырга иаанарпъшуеит.

Пъыкэсларада иџоу бжыиџа нбануп «џ» у, // шыџыбжыила еиџааиуеит, еизааигэазоуп. «џ» – абжыиџа нбанџэа рахь иупъхьазар, иџегыи ихаџэауеит, анбанџэа рџаки.

Иазгэаџатэуп анбан «ы» ахархэара амоуп џбаны – анбан аду «», анбан ахэыџы «~».

Аџкыа Ашьран аџыраз илџэаз

Анџэа идџала Абжышаџэаки Аџкыа лашааи ранџамџаџэа «Жэџангэашэпъхьара» ахьџцаны џасны ипъхьазан. Анџэа иуаа амин ззырхэоз аџас здызкылаз апъшыапъхьарзызырџэа, Аминаа хэа ишьеит Анџэа. Аџкыа Ашьран «Жэџангэашэпъхьара» ианыз дапъхьан, џааџэала ианааидтэала лгэаанагара лџэеит: «Апъшыаџыра иану ахьзџэа ахэоу аџкны еипъшны иџуп, абри, абри иоуп хэа џышьала азэгыи далукаартэ дыџазам. Зыхьз хэоу аилкааразы ахатэы хьызџэа нбан дула иџлатэуп».

– Аиаша здызкыло дыџамзар еибарџееира зыџалом, ибхэауа иашоуп, – иџэеит Анџэа.

– Амиин! – рџэеит Абжышаџэак.

Аџкыа Ауџар Ашаџы игэаанагара аџиџеит: «Ахэоу џыџ алагамџа нбан дула иџлатэуп» – хэа. Аџкыа Ашьран уи иажэа инаџакны илџэеит: «Иарбанзаалак ахэыџра аџынтэ иалагоит, адура узырбауа ахарџэаароуп, аџэџоуп, алагамџа нбан хэыџчла иапъшыгэазаит, ахаџэаараџкны акэапъ гылоуп, ахатэы хьызџэа нбан дула». – Амиин! – иџэеит Анџэа. Амиин – рџэеит Абжышаџэак.

Апъсыџкыа Аџкыа Ашаџы иџэеит: «Иџыашьятэхоит Адунеиаџ

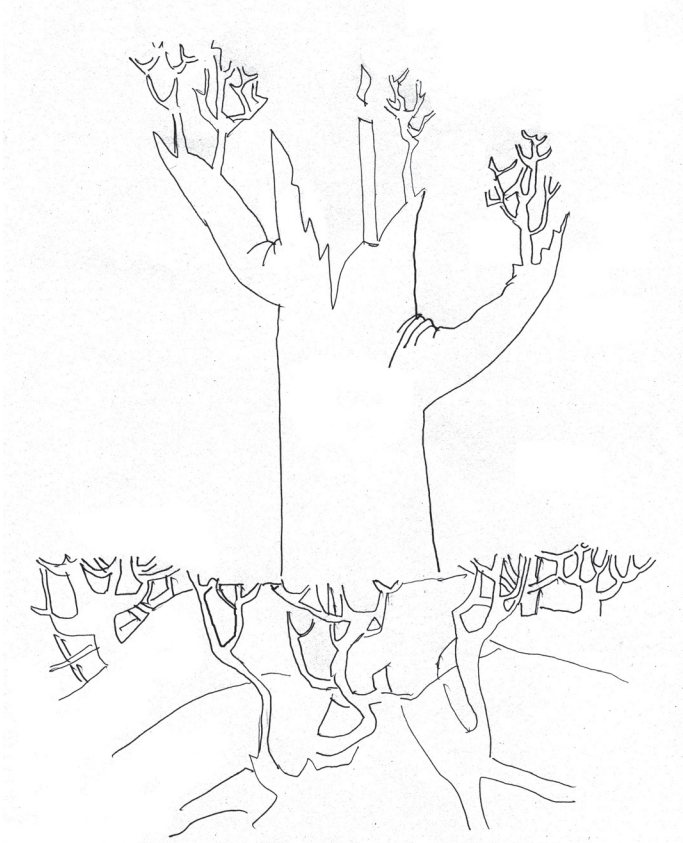
аамта, Анцэа иишаз ауаапсыра ихаиҳау дыкам зхэауа, Адунеи знапағы иазгауа, Ашацэа рынцамта иахэауа шыкалауа анырбауа аены. Уи иафыхахоит азы икаутэаз шузышьтымхуа. Зегь зымчу аикэшара кэзцауа илшара иахэауа ианыкало, рыхдырра мѳа инангылоит. Уи нахыстэи рыпэстазаара азцаара дара ирусны Анцэа ирымидоит, изнысыз ирхыргаз пэышэагас ироурц, иеиѳу алхраз».

Цыаца Ацкэа Ашафы

Ашымха амцан акэахьча сыцаршэны, амартага сыхчанцаны сыцэан.

Ахапэы аштаф исыдтэалан ажэабжь зхэауаз данаагыла, саргы сцоит хэа сѳагылеит.

Апэсуара ашэ – хбызшэоуп, нцэа ламысуп абеиара

Иттәу рзын ажәа аартызаант – Амийн!

– Анцәа хазшаз лпҕа уиҕаант, апҕхьаф қыа, «Жәәангәашәпҕхьара апҕашәкәа» ирыпҕхьауа. Мәак хайцыкәуп, пҕейпҕшк еицахшоит апҕсыцкьараз, амин зхәауа Анцәа иуаа хрылагылоуп. Ашацәа рынцамта ухафы иааган, узырхәыцша акакәны иудукилартә ишыкоу аашьара ацым. Аикәхәаларта, апҕытларта тыпҕк иахылтшьтран ииуеит, ианакәзаалак хаз-хазы иузшом, пҕашәк ауп ирымоу.

Ауафы хыкәкыла мәак даныкәлауа, дахьнеиуа атыпҕ дазыкатца-зарц, уа иатцанакуа дырны дазхиахартә иееибитөит, иара ицәыртц-роуп атыпҕ дшанаалауа узырбауа. Апҕашә, апҕашә иахылтшьтроуп, иара зкәиаз ауп изырфиазгы. Аиҕахаразын апҕашә узаагом цәа-пҕшрала, бҕыла. Араш-цла, атцәа-цла еипҕшхоит, алапҕан-цла, ара-цла иафызахоит. Иаауго аиҕахатә зхылтшьтроу агьама мбакәа, инеидкылан уахәапҕшыргы уарфашьоит. Пҕама еилыргагас икоу бзуп, бызшәоуп.

Азыхь ахытхыртала еилшәырга, уоуп шәымәашьартә агәрагара ахьшәоуа изакәытә зыхьу аилкаараз, ахәоит, Ацкьа Блацкьа Ашафы, инцамтакаф.

Убарткәа рнырра, рбара саҕәазшьаз, исдырбоз аашьтракәа ихнатит сылапҕш хәаа, хбызшәа иазкыз атцәамтакәа рахьгы. Аәнашә аартыгас, ркыгас бәарбәалзар иамоу, ашә ашьта иакымкәан аәнашәра азуам. Анцәа хазшаз итцаскәа рпҕытлара цәырызгоз, хытхыртас иамаз, афиаара хзырбауа хбызшәа иамхәакәан даҕааки иазцәыргом, шәыс иафәоу хбызшәоуп, афныцкәа икоу хбейароуп. Анцәа хазшаз исатәишьаз ала, Ашацәа исыртәуа адырракәа агәра згартә саныкала, ахахә ианыз асахьанцафыра жәәангәашәпҕхьара хәа шаныз санапҕхьа, апҕашәкәа анпҕытла, иара иахсырфиааз анбан фыракәа сзаатит. Иарбанзаалак изыкәгыло мбакәан, икәгыло улапҕш хәааф инеизом. Анцәа хазшаз сылапҕш хәаала исирбаз афыракәа рырцабырграз аҕоурых тцәамтакәа срыпҕхьейт, уантәи алкаакәа аныстейт. Жәәангәашәпҕхьара иануп, Анцәа хазшаз упҕсы ахьирхаз иудкыл, настәи унасыпҕ Ашацәа ирбартоуп хәа.

Анцәа сахьирхаз сыкоуп. Ашацәа рынцамта атцас пҕшьақәа ратреи, абызшәа фыра ацәыртцреи реидкыларакны исыпҕхьазейт. Аәбагь тоурыхла еишьтагылоуп, ацхаи амаакыреи шеибарку, ишхеибартәауа иафызоуп.

Анцэа итдаскэа ирзыразу, еилызкаауа, ихазтцауа, агэра имгарц залшауам, агъсеимадара шыкоу, иахамбауа амчра иалан, иара шааиуа, ишиуа.

Анцэа ишахатцэа ирылоу, агъсы абзара, агъхызбара ыказам хэа агэрагара рымоуп. Уи инацдан идырцабыргуеит ауафы збаотэара анышэ иамардаз дыбзахоит хэа. Сазтцауеит, агъсы абзара ыкамзар, абаотэара злабзахои? Анышэи ази гъсыс изхоу атциаа, аароараф ибзахоума? Агъсы ахыкам гъстзаара ыкам. Уи азоуп хагъсуа бызшэа шыақэзырғэуауа атцаантамтақэа мацк иадамзаргыы рцэыргара зыстаххаз, агъсы абзара иснотаз ацахэарақэа риира, ус баша ишыкамлаз артцабырграз, урт рхытцхырта, раагарта ацыгъха аасыртуеит, уи иазкны изхэауа, изоуа ркынтэ.

Агэрахатцара ахыиуа агъсы ишытнакаауеит адыррақэа, ауафы илиршаша цэырнагоит, иутэу икацатэу ианахэоит, уи икэныкэо насыгъ дук ицуп, Анцэа дитэуп.

Витали Амаршъан ашэкэыофы, арккафы игъазатэу Беслан Агъсны атцеицэа руазэык гъшышэофык данрабашуаз хъзы-гъшыала дтахеит 1992 шықэса рзы. Уи иаб ирфеиамтақэа реидкыла 2010 шықэса рзы итытыз, ахэбатэи ахэтагъка (атом) иануп:

Жэынгы-фэангы Анцэа дсыцхраауеит,
Илгъха ансымам калазом.
Исхэо— игэы итысхэаауеит,
Дақэшахатымкэан исхэазом.

Гъшь-цэахэак икоу ажэеинраала Анцэа дузза, имч-илшара еихау шыкам аанартуеит, имгъсзо гъстзааран ииуеит. Уиоуп абызшэа иазкны изофыз агъхьяо идгалара сзыргэафъыз.

Уаа, Анцэа хазшаз улыгъха сыта! Сыззукуыз, исурхэауа изтэу рзын ажэа аартызааит.

Амиин!...

Ҳхышьтра мѡала Жѡангѡашѡпъхъара иазкны зцаарақѡак

– Анцѡа сырцѡыхъча аѡстаара, агѡнаҳара сьйазгалауа,
– Агъынгъашра, ацъныш тѡартѡа, хара савга.

Анцѡа ицасқѡа рцѡыртцреи рыѡиареи шыкалоз ѡашъара ақѡымкѡан жѡангѡашѡпъхъара аатра иунарбоит. Цѡак ахъкашѡаз аѡбатѡи шнавашѡо еипъш, цаск аѡиара иацѡиар зылшоз ацасқѡа аацѡырнагоит. Амахѡиазнымкыло ашѡыршыхжѡауа, апъшѡма иакѡым, амѡасѡыгъ ибартоуп. Зыѡиара шыақѡгылоз жѡангѡашѡпъхъара иацѡанакуаз ацасқѡа реишьтагылашьала изѡыз иаҳнарбоит, ак хаѡѡаар ахыркѡшарахъ уиасаанза, даѡеакы шнацѡиауа. Амин ззырхѡоз ацасқѡа уанрыпъхъауа, ацасқѡа рыѡиара шцоз амѡа уқѡанатѡоит, ахала уахънеиша унарбоит.

«В истории языка значение слова может забываться и замениться другим. Иногда бывает важно установить первоначальное, наиболее древнее значение слова, что связывается с установлением его происхождения слова и его первоначальное звучению могут считаться достоверными только тогда, если только оно не заимствовано из языка другой семьи может сопоставляться лишь со словами родственных языков. (Ардентов Б.П. Общее языкознание. 1. «Введение в языкознание». (Курс лекций. Изд. 4-ое, исправленное и дополненное. – Кишенев, 1970)

Иахъанза сымч зықѡханы иахъынзатыстааз – Адунеиаѡ динхатцарак афны иказам «Жѡангѡашѡпъхъара» апъсуа бызшѡафны ацѡакы шамоу еипъш. Егъырт абызшѡақѡа зегъы рыфны жѡангѡашѡ хѡоуп ишыкоу, жѡангѡашѡ- /аѡы/пъхъара, апъхъара хѡа ацны ирымазам. Апъшьашѡкѡы апъхъара (пъхъара) ацзам.

Ажѡа «апъхъара» даѡа бызшѡак иахъалам иартѡабыргуеит уи изтѡыз ишырзынхаз.

«Жѡангѡашѡпъхъара» цасла жѡангѡаѡ ашѡ аартра акѡзар, ѡашъара ақѡымкѡан пъсабарала иахъыкоугъы ианаалоит. Уака даараза ишаҳаракыроугъы аҳапъы иацѡѡыхарамкѡан, азыхъ хъшѡашѡаза ицхѡараа илеиуеит. Аѡоурыхтцѡаѡы Иури Воронов «Древняя Апсилия», «Тцѡахара» ахъыкоу аброуп хѡа дызѡыз Пъсқалтѡи аҳаракыра иацѡанакуеит. Уантѡи мрагыларахъ уаныпъшуа Сазаа зѡанцѡаз атхѡаа ихықѡгылоуп, аѡоурых ду змоу «Аубла-пъха Зѡаб лкъапъта».

Уи абаахыжәжәарахқәа урықәығшны агаҕа ухығшылоит. Уаҕа абжеиҳаразак бганы Али Абахәба изыхьшытра иагахьейт.

«Ашацәа Атоуба шражәахаз» иазку тцаамтақәак

«Свидетель», и в нем теперь стал осознаваться корень “вид”, тот же, что и в словах «видел», «видеть» и т. п. Поэтому если раньше слово «Свидетель» означало тот, кто что-то по данному делу знает, то теперь «свидетель» тот, это «тот», кто видел», «очевидец»... Как и все в языке, слово представляет собою единство звучения /т.е. звука или комплекса звуков/ и значения /содержания/. Один только звук или комплекс звуков, не связанный ни с каким содержанием, словом не является (Ардентов Б. П. илекцияқәа ркурс «Общее языкознание», ад. 177).

Иҳаршашьарым иаагоу атцаантамта ишартабыргуа иахьатәи атоуба адкылашьа, «Ашацәа атоуба шражәахаз» иану ажәабжь.

– Ажәлар рыгәрагара зыртауа рымац иуразын, рымац аура дзыкыло дзыкәныкәауа, ажәлар иртәу «атцас» (азакәан) анидикылауа дахыкәауейт, иара шаҳатра изызуа ирбауа, ираҳауа агәрагара ритоит тоуба уны. Ихы иадитцауа ауал ғшьа шынаигзауа ала. Истоу бацәоуп, хәоуп иатцанакуа «Истоубоуп» ихәоит, шаҳатра изызуа рахь данқәуа.

Абраҕа иналаршәны ибжьазгалоит, Бытие. Моисея 16, 10-17, 22 иану аҕынтә даҕа ажәабжьк, ауаҕы дзырхәыцша акакәны исығхьазоит. «Аврам иғхәыс Сарра ахшаа длымамызт. Матцуаҕыс Агари длыман. Сарра илтахны Аврам дақәитылтәит лматцуаҕы лыцныкәара. Уи иҕынтә аҕа диит. Измаил ихьзылцеит. Уи ашьтахь Сарра аҕа длоуит, Исаак ихьзылцеит. Авраам иҕаитцеит агәырҕа ныхәа Исаак шықәсык ихытцит хәа ихәы ананьртцоз».

Аҕсуаа асаби шықәсык ихытцаанза азҕы хәа дыршьон. Шықәсык нахыс агәығхәы датырхуан, ауаҕы хәа дығхьазаны ихәы аныртцон, атаацәа акырхьырфоз дрыддыртәалон, иара уажәыгь иҕазтақәо ыҕоуп. Ағшқа шықәсык ихытцаанза идунеи ғсахра қалар дыртәуазомызт, асабирахь дмиасзацызт, дызшаз дигейт хәа.

Авраам Исаак игәырҕа ныхәа анықалтцоз Сарра илбейт, лматцуаҕы Агари лҕа Измаил тәылхшақә дихыччоушәа. Авраам идылцеит Агари лҕа дналытцаны лдәылцара. Авраам, Сарра

дандэылица Вархави акаршэраф дҕыалеит. Лҕа амла даганы дахыыҕсуа лымбарц, хҕа нышытрак иахыыҕхылнадоз лаҕхыаҕа днаскыаганы дыртэаны, дтэыуон.

Ашацэа дибейт, деиқэирхеит, иагылеихэейт: «Бҕа иҕынтэ Анцэа жэлэрык ишоит» — хэа.

Измаил иангы иаргы Фаран акаршэраф инхон. Гҕхэыс дизаалгоит Мысрантэ (Егыптынтэ). Тацааызараф илыцыз Ави-мелех, еибашыцэа реиҕабы Фихолом, Авраам иархэоит: «Уара уахыыҕазаалак Анцэа духылаҕшуеит», уқэы Анцэа ила (Аҕсуаагы рықэра иалан Анцэа иныс хэа) уаха ргэалсра шныкэмгауа, Агари умоҕеи рҕы. Авраам данқэуаз быжысыск ықэиргылт. «Сара сҕынтэ абарт шақатра сзызуа ракэзааит» — хэа Бытие. Моисея. 20, 10-21, 23, 21, 24- 22, 23.)

Быжы-сыск алкаан изыкаитцазеи? Быжысыск Быжыык Ашацэа рыхызала акэын. Уи збауаз Абыжыык Ашацэа шақатра адыруларц.

«Жэоангэашэпҕхыара» анрыдыркылоз, быжыык ашацэа ракэын издызкылоз.

Анцэа итцас ишану ала адунеиаф быжыхадарак ишеит, абжыыхкык рзын хаз-хазы Ашацэа ирыдцан хылаҕшра.

Абраҕа иаазгоит, ашадахы иаахартыз адаҕыақэа ирну, иашыашэало атцабыргқэа ирыдцанакуа даеатцаамта ҕыцк. Ачеченец Исламтэи атцаспҕшыақэа рхатцааы, рытцаааы Денни Баксан 1998 ш. рзы итҕижыит ашэҕэы «Следы Сатаны на тайных тропах в горах Кавказа». Уаҕа ажэахатэи ахаҕы абри еипҕш антцамта ааигоит: «Кавказ связан не только с концом Человечества, но его началом, так как именно на Кавказе остановился после Потопа ковчег Ноя. Библия говорит, что ковчег Ноя остановился на горах Арарат, на Кавказе. Этим словом, вероятно, обозначалась не гора Арарат (расположенная в Турции, и почитаемая Армянами), но весь регион, занимающий пространство от Кавказа и зону между Турцией, Сирией, Ираном и Ираком».

Ауааы иҕеишыартэ иҕоуп адунеи дуззаф аҕба еиқэырхага, Ерцахэ аангылартас иахыалнахыз. Узхэыцыр ауааы дахыиз аҕыпҕ шылихуаз еипҕш, Анцэа иуаа ахышаз еиқэирхеит.

Уа инаццан ихэоит: «Кавказ являлся священной землей в древних традициях, потому что это то место, где возродилось Человечество после катастрофы Потопа, и где оно сделало первые шаги к цивилизации (или к децивилизации?), благодаря огню, похищенному Прометеем». Уи анаасан дазаатгылоит абас: «Во первых, все различ-

ные верования, религии и философии древних народов восходят к единой первоизданной Истине, сохранившую свое ядро чистым и неискаженным под различными внешними формами. Должно быть, таким же образом эти разнообразные идеи были собраны в единую систему, названную «Традицией», и было дозволенным апеллировать к каждому из этих течений мысли».

Денни Баксан икьабзхон (традициахон) хәа дызфү акәзами ианарп̄шуа ап̄шьафыра ашәкәы иану Моисеи иантамта (21, 24, 22, 23) аҗадаһы шәзып̄хьаз ахқәарфы, – «тацафызас, ацныкәара» ақьабз иатәу тасуп. Гусев Андреи Борис-ип̄ја, иусумта «Небесные Врата Сознания» афы ифәуеит: Жәфани дгыли тасла реимадара, реибаркра доухала аифыртәра шакәу «Жәфангәашә» (Небесные Врата): «Самиздат» ад. 6. иануп: «Однако, достижение престола Господня (основы всевышнего) ещё не означает того, что Ученик незамедлительно должен (может) получить божественную принадлежность. Стоит предположить, что существует период, когда происходят некоторые процессы (этапы) являющиеся предтечей обретения. Этот период характеризуется «сидением на божественном колене» или периодом воссоединения с Создателем по родству, обретения оснований и убеждений для дальнейшего следования».

Иара абаракагь ап̄суара ишақьабзхәтоу аанарп̄шуеит, таацаәарак иаццаз, иаркьяфны иухәозар итацахаз, дахьнанагаз афнатафы рап̄хьаза акәны дандыртәауа лшьамхы дандыртәалон арп̄ыс хәычы. Сара схәта сабду иашья ип̄ја Мыза дантаацәараха, атаца Ира Кәытцниа Андроз-ип̄ја лшьамхы сандартәалеит. Уи хаз чыдала такы аман, Анцәа итцасқәа ркынтә. Абас зака ирацәоузеи ахәатәы, арака иаагоу лап̄ыцьбжак акәзар, лап̄шхәаадаха хәп̄хья иаацәыртәуеит иахамбауа, ххы иахмырхәац ацабыркәа.

«Амин» иатцанакуа згәатарақәак

Ажьтаафы ишахеи имтцәышәи реимадароуп ажьтаареи ажьтаафи такыла еидызкылаз. «Ауафы» – ауафы иахь ухьазырг̄шуа хьыззам, Анцәа икынтә хәтаратә хьзуп. Аимадаратә хьызны икалеит, ауафы иахь ухьазырг̄шуа ахьз шьарақәа. Жәфангәашәп̄хьяра ианыз атцасқәа рахь ухьазрыг̄шуаз акәны икалеит «Амин».

Амин зхырхәауаз атцас зп̄јашә еиҗоухаз, иахаухаз уара ишутәу иафызоуп. Амала зп̄јашә еихаухаз, иахоухаз ахьз ап̄сахуеит.

Уи нахыс ҕахызыкны иудукылоит. Ацэатцла иафшээз ацэазын ацэатцла ухэома? Ацэахэоуп ишазухэо. Амин – ззырхэо изкэышахату ацаскэа рыдкылан анагзараз рдырра аихахара аанарпшуеит. Уи ала жэвантэ Анцэа ицаскэеи адгьылтэ пьстэзаареи реимадара шан.

Ацас ақшахатра азызуаз аминхэацэа, «Жэвангэашэпхьара» ианыз ацас еиднакылоз анагзаразын еилахэхоз, иазэхоз ракэын. Иаххэап: Цьгьардаа, Мыкэаа, Лыхнаа. Арака ихэоу ахьзкэа рыла иаадыруеит зыхьз хэоу атыпкэа ркны инхауа ауаапсыра шракэхо – Цьгьардаа, Мыкэаа, Лыхнаа. Арт атыпхьзкэа тацэхон, икаломызт, инхоз ауаапсыра ыкамызтгы. Арака инхоз ажэлакэа зегьы аайдкылан, хьзык ауп ишьтырхыз: Цьгьарда – цьгьардаа, Мыкэ – мыкэаа, Лыхны – лыхнаа.

Амин зхэоз аминхэацэа калоумызт «Жэвангэашэпхьара» ыкамызтгы. Аминхэацэа неидкылан иухэар, Аминаа роуп.

Амин Китаи бызшэала жэвангэашэ хэа ауп иатцанакуа. Жэвангэашэ аталараз ақшахатра аанарпшуеит. Таацэалатэи ацас, аныхэара амин аххэаара иахылцыз ажэоуп, Анцэа иажэа апшьаоыра ахьз «Жэвангэашэпхьара».

Иахьа Адунеиафы ауаапсыра пшьынөеижэажэаба *еилазаара «амин» рхэоит. «Амин» абжы кэыгьэарала ахэашьа пьсаххозаргы, ажэала аилазаареи ацаки шыказ иаанхеит.

Амин апьстэзаараф узыкэныкэон иумаз ахымөапгашьа пьсахны Анцэа ицас ахь уиазгауа ө-дунеик реимадара иамаакыроу ажэоуп апьсуарфы.

Амин – ацха амаакыра иаөызоуп, ацха цасуп, Амин ацха укэсырц, ацха кэгага маакыроуп. Хэаак уахыган, даеа хэаак ахь узгауа ажэоуп. Ацхаи амаакыреи еибазыркуа – нырцэи аарцэи аимадара ирыбжьоу, ирыбжьанакыз уаапсыроуп. Ац-/ха/ахара, ац иафыган аццара тыпк акынтэ даеа тыпк ахь узгауа аимадара. Нырцэи-аарцэи еимаздауа ацха ахьху, атыпк иахьзу ахьзхалоит ацха. Багада ацха, Игры ацха, Бзыпкта ацха. Ө-дунеик реимадара ахьиз, «Жэвангэашэпхьара» ахьиз ауп. Адгьылафы-Амини-жэванаф-Жэвангэашэпхьареи ирыбжьдоу ацха-уаапсыроуп-цасуп. Шэахэапш аладахьы (Втор. 27:15-26, Откр.3:14) Амин – маакыроуп, агэрагара иажэоуп, ишьақэдырбьэөоз, «Жэвангэашэпхьара» акэын.

«Аминь (евр. Амен – да будет так). Слова «аминь» и «аллилуя» (евр.-хвалите Господа) перешли практически неизменными во все переводы Библии: Септуагинту, Вульгату, славянскую и русскую Библию. В еврейском языке слово «аминь» этимологически связано со словами «твердый», «постоянный».

Аминь уже в Ветхом Завете применялось как формула для одобрения зачитанного Закона (Втор. 27:15-26) или для подтверждения клятвы (Чис. 5:22). В новозаветных текстах слово аминь употребляется как знак подтверждения и согласия в конце славословия (Рим.1:25; 11:36). Оно встречается в Откровении св. апостола Иоанна Богослова: И Ангелу Лаодикийской церкви натиши: так говорит Аминь, свидетель верный и истинный, начало создания Божия (Откр.3:14). Православие /Интернет-журнал, 25 июня 2007 г.»

Анцәа иахцәумырзын иҗатәоушыз

Иарбанзаалак аилазаара зцым, зхала ишыақәгыло ыҗазам, акгы иадхәаламкәан, даҗа хәҗак иара иаламкәан. Аҗстазаара иаҗахуп, азы аҗхарра, аҗсы. Атла аҗстазаараз иаҗахуп: азы, аҗхарра, аҗсы. Анцәа игәрахатцара, абызшәа аҗиара еидызкыло аилазаара амоуп. Аҗбагы реиҗыргышраз иахысхәаауеит аҗәақәак, абызшәадырцәа иҗырцаахыи, хбызшәа иамоу чыдарақәаки, еиҗыргышны.

Виачаслав (Паз) Естат-иҗа Шынкәба аҗнымаҗарқәа рыҗатцара азҗаза ду иҗәамтан ианыстоит:

«Амхара, аҗацха аныҗартоз аганқәа ааикәыршаны ишшны ианаалгалак, ақә аисар җахәарақәа рыла аки-аки неиваҗсауа ирхыбуан. Ақәцә аркра маҗк шагыз алҗа аҗартаз, иаҗахаракны хаз чыдала иақәырхыбуан. Излархыбыз аисыр ахәбара амца нацрарсны азҗа (азы-тҗа) ақәтәан идырцәон. Аҗстаа иҗәа рхны амца аҗреитцон хәа зырхәозгы уи ақәзар? Зқәацә зцәыблыз даныҗала, ихырхәаазар?»

Чыдала иазгәатәтәуп, уи аилкаара аҗаразы заҗа ахшыҗ царра, аҗыстаара аҗахыз. Аҗәаҗҗа «җ-дунеик ирықәлоуп». Ибылуаз еилашәны еидҗаблауан. Алҗа иҗачуаз иҗанатцоз аилышәра җышыа амамкәан иахәхон. Хымҗада, аилышәра ахыз җыц аҗшаауан ахәҗтәахә, иуҗахы иуҗахым иара ахыз унархәон. «Ашьанца узыҗераҗа ахәҗ аҗәахә узагәылхуам» – иҗәон саб, иаҗаҗсахыз аисыр хыб ахыҗаҗызы иҗаҗыҗыҗ ханалагалак.

«Так получает свое подтверждение известное высказывание Ф. Энгельса: «Материя и форма родного языка становится понятным только тогда, когда прослеживается его возникновение и постепенное развитие, а это невозможно, если оставлять без внимания, во-первых, его собственные омертвевшие формы и, во-вторых, родственные живые языки».

«При установлении происхождения и значения слова какого-либо языка надо знать историю материальной культуры и обычаи народа, носителя этого языка. Немцкое die Wand (стена) явно связано с немецким же winden (плести) и английским Wand (прут). Но это ничего не дает нам, пока нам не станет известно, что древние германцы строили свои хижинки из ветвей и стены их оплетали из прутьев... Пол связано с историей материальной культуры русского народа: раньше ни продольных, ни поперечных пил не было, и на севере деревянный дом строился только топором. Пол делали из обтёсанных половинок расколотых вдоль брёвен; их чтобы сделать пол, надо было много и получилось полы, существительное множ. Числа. Того же происхождения и «полок» в бане буквально маленький пол; срав. уменьшительное «долок» от дол», «колок» в гитаре от «кол» и т. п. /«полати», «полка», полица и т.д.. (Ардентов Б.П. иарбоу аусумта, ад. 226.)

Апсны еицырдыруз ашэарыцаф Инапъшьба Артиом Кэаста-ипъа (Члоу) ихэамта: Ацэахэ рхнышьназ цуфаран ирхэон: «ацэахэ-ацэахэ цэахэ еифаръа, еифаръа еифаръа жэаф еифаръа» Уажэраанзагы иара ахъз еиқэзырхаз ацуфароуп».

Ацэахэқэа рыназара еилапъсаны ифархэон мшэзахэала, цэхарла, зарцэила. Еиха рхы иадырхэон азартэи. Амшэзахэа ипъымтэазо, итыр-тыруа атла иақэнылоз циаауп. Ацэхар алырхуан алапъан авциаа, араса зарцэи қартон. Абарт рахьтэ ирпъыхьашэоз ала еидфархэалон ацэахэ ақэартэрақэа. Шьхахэын ацэахэ еиқырпъа здыркуаз ф-хахэык рыбжьара иқэырдон алаба, мамзаргы ацэоан еимфапъақэа фба арсны иқартон. Уа иқэырдоз иахьзын ақэыркъа, иацадыргылоз аимфапъа-амыркатыл. Ашьха ашэарыцараан, ацэырхэа адырсуан аимфапъарақэа азныжьны. Инрыжьыз ахшьыртаф ашэарах амгэа азы тағэаны икнархауан. Акэац аларжэуан. Амца анатыслак, амгэа чуан, акэац рацэа акыртэ иқалон. Иржэуаз фазар лассы ижэышаз ажыхэтақэа тартон, акрызхьтцуаз ажыхэтақэа хақэла ирабан иқартон, усқан иаразнак ижэуан.

СССР Арбѳаркѳа рхадас иѳаз Гречко Антон Андреи-иѳа Аѳсынтѳыла ашьхаѳа рахь дзыршѳарыѳахьяз Артиом Инаѳшьба уи иѳынтѳа ѳамѳас акьарахѳа иоухьан.

Абзазара аира иарѳиаз аѳѳахѳа еиѳарѳа, амгѳачуан, акѳырѳа, амаркатыл, ахахѳ-ѳѳахѳа иахьагьы хархѳара шрымаѳ ирымоуп анхараѳ, рыхьзѳа мѳсахзакѳан иаанхеит. Амаркатыл – амаа ркырѳа хѳоуп иатѳанакуа, наѳ-ааѳ акѳырѳа аркра иазхѳоуп.

Агерманѳѳа иѳартѳоз ашыш ѳзамзи, аурысѳѳа апол шыѳартѳози, аѳсуаа ишрымази аиѳшымзаара иѳѳырнаго хазы алаѳѳажѳара аѳахны исыѳхьазом.

«Зарождение письменности и первые этапы ее развития относятся к глубокой древности – к каменному веку, к эпохе родового строя. К этому времени производство и культура уже достигли высокого развития, а экономические, также культурные связи между территориально удаленными родами, накопление культурных ценностей внутри рода (легенд, преданий, рассказов об исторических событиях в жизни рода, подвигах вождей, выдающихся охотников и т. д.), которые надо было передать от поколения к поколению, требовали выработки таких средств общения, которые могли бы передавать мысль без непосредственного контакта общающихся. Это послужило стимулом к изобретению письма». (Ардентов Б. П. ст. 317, 318).

В старой России времѳн Пушкина и Гоголя пучок сена, подвешенный на шесте перед домам, означал, что в этом доме в селе находится постоянный дом.

В Индонезии, чтобы выразить свои симпатии человеку, посылают ему кусочек бетеля (растение, которое жуют, находя в этом удовольствие); выражая ненависть, посылают стручок перца. У русских символическое значение получает подношение цветов при встрече дорогих гостей или подношение цветов «со значением» если преподнесут жѳлтый цветок, значит адресат отвергается (Ардентов Б. П. ст. 319.)».

Аѳсуараѳ аѳшѳа иѳааз асас иуаѳра, идырра, иаѳсуара данарѳшза, аѳшѳа ихаѳа иѳназгоз иакѳны даниба, ѳамѳас изыѳаитѳон аѳы, ахѳа, аѳама, акьарахѳа. Зыѳѳѳазаара аѳаки аманы, акѳра ду зхыѳыз, хѳтыр дула зыдунеи ѳсахра ѳалаз анышѳ данамардоз аѳены, уи ишихѳѳаз ала еиѳкааны, иѳрыѳѳааны ихѳѳажѳаз, дзыхѳѳажѳаз илабашьа ирѳон, дѳазар икьарахѳа, мамзаргьы иѳѳѳазаараѳ иитѳыз аѳа ѳамѳак ианаршьон.

Ахѳа игѳаѳхѳоз азѳаб илзиѳиуан ардѳына агѳмаркатыл ѳаѳшь аѳыѳакны, ашѳшь иалартѳаны (зынразар). Аѳаѳшь иатѳанакуаз бзиа-

барала сшыуп хэа акэын иаанагоз. Лара иара дылгэагыхозар лсымтак
изаалтиуан. Ардэына ршьзомызт, аетцыхэала иркуан.

Ашэшьцла махэтае аетцыхэа хэйдхаршэны икнархауан, инавак-
ны агэмаркатыл ахьнырхалан икартон. Ардэына агэмаркатыл иа-
нацрасуаз ахэйдхаршэ ахашэон. Аетцэа, акагышь, еилартон, акагышь
тархаган, аетцэа атынчра иазхэан.

Ахцэа рыхэшэтэра ахкафы иалоуп. Ахцэа зтаз дахьыказ агэа-
шэае асаркьал-тэтцэа кнархаун. Рхэы аазгаз уака инахшыны атэтцэа
абжы аарганы ицон. Агэашэае ашкэакэа хыршыуан, ашэацьхэаафы, ма
хэатхала еибытаз ауафы, уахь анеира дшакеитымыз днарбон. Шьта
ашкэакэа абарцахь иааган акардэ икэыршэны ашэт ыкэдыргылоит.

Агэаларшэагакэа

Ажэа азынацхара мѡагызгоз, еиѡахэтэык зауаз рзын, икан
агэаларшэага дыргакэа аѡыракэа калаанза. Урт агэаларшэагакэа
иаадыргышун еиуеигышымыз ацакы. Уи азын абызшэатцаафы
П. Б. Ардентов абри еигыш аеыргыштэы ааигоит ишэкэы «Общее язы-
кознание» афы: «К дописьменным относятся памятные, или мнемони-
ческие средства (способность поминать) всякого рода предметы и
наносимые на них знаки, которые должны о чём-то напоминать» (ст.
319).

Хзыгыхьаз аиѡыргышраз иадахкылаша мачымкэан агысуаа
ихамоуп, ѡбангы ишоит: 1) агэаларшэага-дыргакэа, 2) агэаларшэага-
еиѡдыраагакэа.

Агэаларшэага – дыргакэа

Агысуаа шэышыкэса ирзааигэахо ианалагалак, кэрала ирхытцыз
рхамыштырц алагэатаразын аатцла лабытэ ѡ-заки маѡаки иказ
аѡакеаракэа аныртон. Сабду Хазараѡ шьхашэааын, шэарыцаѡ дун,
иаб Ъаць-игыа Хандыгэи еигыш. Сабду даныгысы, дахьиалоз ацэыр-
даѡы иатцыргеит ѡ-заки маѡаки иказ аалабытэ, шэиѡеижэижэаф
ѡакеара зныз.

Агәаларшәага-еиҫдыраагақәа

Аҗсаса рлымҳақәа рҕеи иҗартон ахцара: ахәымпал, ахсаала, ацхарта, абаз. Ахәымпал-алымҳа бжәахыртәон, ахсаала-алымҳа ацәка иҗаргәежәаны иҗырҗон, акәацәра хыртәон, ҫ-кәацәрак алцыртә (ахсаала аҗатцашәа амшыни ашьхареи аанарҗшуеит). Ацхарта-алымҳа ацәка аҕаҗәара аныртон. Аразын җара аҕеи аҗырцә ацәка ацәа рҗьаны иҗадыршәаун.

Ицәашәахәуп саб иҗсаса рыхцареиҗш, аҗсаса змаз рыцәма хцарақәа ахыз ахьрымаз. Саб иҗәалон, сабду Хандыгә ицәма хцарақәа, мырззакәан иаазгоит, шәаргьы ишәмырзын хәа.

Абызшәа ахархәараз аҕиаратә нбанқәа шыҗаркын ухәар ауеит агәаларшәага еиҫдыраагақәа иҗартоз ала, анбанра ауан, ахызгьы арҗон.

Ашьхашәаҫцәа ашьха зҗаз ацла анырбалак гәаларшәагас иҗартон: амаҗ рқәақәа, ацәахә, алаба еихда. Абнашьха ахәаазоз ахьара, ацәра ыларкааны рхатәи дыргақәа арҗон. Алаба еимҕаҗақәа арсны алаба ықәырдон. Уи ахьыҗаз аҕезәи дылаломызт. Ахьара, ацәра еихажәаны еилаҳауан, шыха зҗалашаз ацла гәаҫақәа рацәахон. «Уи акәын, Хандыгә ихьара хәа изашьҗаз» — иҗәеит Ашәба Алиошьа Шәарах-иҗа (Цьгьарда). Хандыгә идгьыл хәаакәа ажәабжьны иаххәау Алиошьа Хокерба ишәҗәи иануп. Ашьхашәараз ацха саранцә ргон. Ашьхац азы ахьыржәуаз ахықәаҕ ишьҗартон. Ацха фәи ахәитцәхәа ашьхац аанагон. «Ашьхац цәҫанцәи ихалан иҗырузар, иахьҗаз харан, илаҗәызар иааигәан», — иҗәон саб, шыхашәра санигалоз.

Ашәага, азагақәа

Аҗсуаа ирыман ашәага-азага. Шәагақәас иҗан: аза, амаҕа, заки җысызаки, маҕаки җысызаки, машьхәылцәаки, җацқәымки, рагадык хәа иҗхьазан. Ацыхәтәаны рагадык аршьын хәа иашьҗан. *(И. Н. Сазба)*

Адунеи арыцқәара анаҗеиҗшыз Анцәа идцала Нау ауаста Аҗба еиқәырхага аныҗаитоз хышәи ҫынеижәа жәаба машьхәылцшәара аура аҗаны, ҫынҫеиҗәижәаба машьхәылцшәара аҗбаара аҗан иҗаитцеит. Машьхәылцашәара хәа ануп уаҗа.

Загас ирыман ауаҗстцәи (анапсаргәытца аайдкылан азна аҗатцара), аныга (амҕых җрыффа). Аизырҳара гәаҗагас ирыман аназын — ап-

роцент (аназара иацдан аргъежьра аназын хәа ирыгъхъазон). Ақьар рхарта хәа иашытан аилахәахәтырта адәы (адәкъан). «Издыруада, «ақьар» хатә җара хъызаргъ җаларын», – ихәеит ацарауашы, аматематик И. Сазба, ашәага-азагақәа рцакы ханалацәажәоз.

Ахъз шыарақәа

Ахъзшыарақәа аҗсуаа ркны иаадырҗшуа ацакы дууп. Уи азтаара ацара иазкны ишеит П. Б. Ардентов: «Действительно, у всех народов зарегистрированы подобные детские слова, но представители биологического воззрения на происхождение языка были бы правы в том случае, если бы у всех народов мира эти слова имели одно и то же значение. Факты же говорят о противоположном: у русских «мама» – это мать, а у грузин «мама» – это отец; у русских «баба» – это бабушка, а у казахов «бабай» – дедушка; у русских «дядя» – это «дядюшка», а у англичан deddi – «папочка»; в русских диалектах слово «папа» в детском языке значит «хлеб», а отца зовут «тятя» (У Пушкина «Тятя, тятя, наши сети притащили мертвеца»). (Ардентов Б. П. Иарбоу аусумта, ад. 28.).

Ахьарҗшга хъзы «Мама» аҗсуа бызшәа иаланагалт иатәымны. Ажәытәза хьарҗшыга хъзын ан лзын ирхәауаз ажәан «Мацъа». Ан лашәа изын «саншәа» ххәозар уажәы, усқан, сманцъа-манцъа рхәон. Ани ахшареи реидкылар, разәра узырбауа ажәоуп.

Мацъа аҗиара, ашыақәгылар аазырҗшуа ажәа еиқәхәалагас иамоуп маа – цыыцъ -зыз.

Аҗшқа иан лзыз атаххара, амлакраан ахш ажәраз иҗсы инархәон ахъз «цыыцъ». Ажәа «цыыцъ» хатала, шытыбжыла «маа» иахылцштроуп.

Ацъмеи азси реитцараан, реитцыхраан иахылцуа шытыбжы бызшәоуп «ме – ее» –маа, – «маа-цыы-цыы». Шытыбжыла «е» ахараан абжы ишытнахуа ааста «а» ахьеиҳахоз иахкыаны «е» ашытыбжъ «а» иацданарзуан, «е-а» ахь ииасуан. Шытыбжыкны иҳауаз ажәа акынтә ишыақәгылон ахъз/мее/-маа-маа, хәа. Аҗшқацәа хтысла ирбози ираҳауази цакыла еинаалон, еиқәшәон җатцарба хъзын хызышәа иаланагалт мее-ее/маа/ – «маа-цыы-цыы», амлакра, атаххара иахылҗиааз акәны. Аамтаҗ анбан мчқәа зхәара уадашыз хызышәа ибжыанаршәшәуа, насгы анырра җазтоз атәым бызшәа

иалытшәаны, маңа «ма-ма» ахь ииасит хара иахтәны, уажәы хара хзын еиҗатәымхеит.

Маңа-/ан/, манңа /ма-ан-ңа/ хыхәҗакны еилалаз ажәоуп, мее/маа хьарпҗшыганы ан-хьзы, ңы(ы)-ңыыңы-зыз аҗаххара иахылцит. Анбан «ы» аҗхьагылара змам, ахьзгы адура шьтнахуам, избанзар ашьтыбжькәа зеггы ируасхырны иит. Ан лҗынтә Маңа хәа хәычы хьызын ирхәон. Аҗсуаа рцәажәара иалоуп иахьагы «Маңа» хәа ахьз. Уи хьызшьаран иахьырхәауа аҗыпҗкәа уажәраанзагы ирацәаны иахпҗылоит. Ахәыцкәа ирыхьзшьаран инхеит. Хыхәҗакны иухәозар, Маңа-ан (мама) лхәычы, ңыыңы-зыз, манңа-ан лашьа, маа-ңы-ан (ан-лңыыңы-ашьа.)

Аҗсуаа аб изын баба рхәон, уажәыгь изхәауа ыҗоуп. Ахьз «баба», хьарпҗшыган ауп абызшәаҗкны ахархәара шамоу.

Аҗшқа рапҗхьа иихәауа ажәа, Ба-ба, аҗы, абареи ахьарпҗшрей рцакы еилоуп. Асаби бзиа иибауаз, ицәыртцраан, иан лахь иихәауаз ажәакәоуп, «маңа» «ба-ба-ба». Ан лхьарыпҗшраз, иеиқәырыццакны ахәараан ажәа ашьтыбжь ахьз ахь ииасит «баба» хәа.

Асаби дзаазоз рахь иихәауаз ахьзшьарақәа шьақәгылон аҗацәа реиҗцаара, рцәажәара иабызшәаны. «Мама» хәа аб изырхәозар ақыртцәа «аб» ан лцынхәрас ахәычы иаазара иахылҗиаарызу? «Мама» зхылҗиаатқәыз «маңа» шакәу җашьара ақәым.

Аҗацәара иаланагалаз аҗхәызба дахьнанагаз аҗацәараҗы лыхьз ршьон, ахьз җыц лыртон. Аҗаца лакәзар лабхәынцәа рыхьз лшьон, акырза илеитцбыз ида. Аҗацацәа еихаразак хьызшьаран абхәынцәа рзын ишьтырхуан «Тариал», уи ирзааигәазаз хьызын ирыман.

Ахьзшьарагы ахатә чыдарақәа аман, аҗхәызба дызланагалаз ажәлаҗкны абыргцәа, ашлацәа ирыхьзыз, хьызшьаран аҗаца ишьтылымкаар акәын.

Абжыҗка нбанқәа аҗсуа бызшәаҗы рцакы

Аҗсуа бызшәаҗы абжыҗка шьтыбжькәа рышьтыбжь адагы, рышьақәгылараҗкны ачыдарақәа аадырпҗшуеит. Аҗсуа бжыҗка нбанқәа, аурыс нбанқәа реишьтагылашья иақәыршәаны иоуп аа-ее-ии-оо-уу-ыы. Реишьтагылшья аҗсуа шьтыбжьахь ииаганы ашәатцас

инеипъшыны хагъхьап, – «аа-оо-уу-ее-ии-ыы». Аурыс нбанқәа реишь-тагылашьа иакәыршәангыи хагъхьап ашәатқас, -«аа-ее-ии-оо-уу-ыы». Иабанаало ашәара? Алкаа ҕашәтца.

Аифыргъшра иахнаҕеит аипъшымзаара. Агъсуа бжыыка нбанқәа рыбжыи агъстәзаара аҕиара иадхәалоуп. Ахәоу алтцуеит. Аа-азыгъшра, азырџара, оо-у ахьягъшра, азырџара, ее-арбара, ахьяргъшра, ыи-тыгъкаҕ ашьақәгылара, азтәара анагзара. Ғыцъа реицәажәараан еипъшым анбан ашьтыбжықәа ажәаҕ ґбаны еицылоит «оо(у)», «ее»(и) азәи ихатара аазыргъшуа акны «аа», «ыи». Ииахгап ахәоу ахь. Аа, иубома?: Ооу!, даахьягъшит избоит; Ыи?, иҕахцари? Ғацарбатә жәахәахәтәны ишьақәгылоит абжыыка нбанқәа, агъсуа бызшәаҕы.

Ахәоу зхылҕиааз шәарыцароуп. Ашәарыцараан Агәац хәа изышьтәз, агәыцкәын зызтәоу ашәарах ылызцоз иакәын. Ашьыга атәи маншәалан иагәыдзтцоз тәымш хәа иархәон.

Хахәагъшып, абжыыка нбанқәа рышьтыбжықәа (анбанқәа) иалтцуа, аиҕцәажәаратә ҕацарба.

- Гәац – Аа (ибжыи ааирган даазырџит).
- Тәымш – Ооу! (даахьягъшын, дааизыгъшит).
- Гәац – Ее, (иахыыказ иирбеит).
- Тәымш – (иахыыказахь дааныгъшын, Ыи? (хәа диазтәаит).
- Гәац-иџыршә. (Тәымш, аихатәи иршәыз изқәикыз ашьит).

Ашәарах атыгъ итаргъежьюа ихәжәаны идыргылон, уинахыс ирхәоз алазон, идагәахон. Напыла аибарбараан агъсыбызшәа ииуан.

Иазгәатәтәуп “е” “и” – еилатәоит шьтыбжыыла, “е” иаанаргъшуа ақәкра, арбара ииасуеит аџбатәи ахаҕахыи “и” ашҕа. Ажәакала изхәаз иҕынтә изеиҕәаз иахь иианагоит аҕацарба. “е” – иаанаргъшуа ахьяргъшроуп, “и” – иубома? иатцанакуагыи ахьяргъшроуп, арбароуп.

– Араҕа иааркьяҕезан, инабжьяршәны ианыстцоит, ан лыгъшқәа исабирахь даниасуаз, иан лзын хыызшьаран, ишьтыкаауаз ахьз «Ма-цъа» ашьақәгылара зхылҕиааз, атәабыргра хазыртәаауа ажәақәак.

– «Амасаба», «Агәац» – ашәарыцара иабызшәа хкуп. Амасаба-а/маа самбауа снейуеит. Маа дамбауа азнеира иазхәоуп. Агъхья игылоз «абчарахь» ззырхәоз иакәын. «Агәац» – агәагъра змоу атәымш зыршәуаз иоуп. Атәи зқәкыз ианақәшәалак имшхон, зтәыхкы ақәшәалоз тәымш хәа изырхәон. Изықәшәоз мшхомызт, имшызтгъи ашьра иацәон.

Тәымш хәажәкыра аныхәара иалоуп. Ахәажәа хампал иалартцоз азахәа тәи зықәшәаз дымшны дрыгъхьазон. Атәи зықәшәаз

идыртзон, ашьтэы рызшьра, реидыртэалара. Имамзар, ахатарнак хэа измаз идырхэон, ацынхэра идыраазон. Араҕагы аҕэы зку имшра аанарпъшуеит, қэныхэароуп, ҕаҕахэуп. Азахэа ҕэы адагы даҕааы аларҕазомызт, избанзар аныхэа зызкызи имҕапыргози ҕақыла ихеибартэауан.

Анҕэа иажэа хҕақэа ирыдхэалоу азҕаара

Адуinei аҕы ишоу зегы напхгарак амазамкэа, еиҕаарак иҕазамкэа шыақэгылашыа амазам. Доухатэ напхгарак аҕны Анҕэа имҕрақэа ирхыҕхырҕоуп. Уаантэи ишахоит зегы, уаантэи ишыақэгылоит аҕиара. Уи ауп иахэауаз иахзымдыруаз Анҕэа иажэа хҕақэа раатра, «Жэангэашэпъхьара» ианыз. Анҕэа иазэра збауа мҕа лашак дануп. Уахэапъш, иудкыл, Анҕэа уззхьеирыпъшыз, абзиара—абзиара аҕлоит — ахэоит Анҕэа иҕас.

Хахэапъшып, хайцазхэыцып, аладахыы иахбауа асахьяшыра. Мраҕашэартэи(сев.) Америка ипъшаауп, «Оджибвай» абиҕарақэа рхылҕшыҕтра аҕынтэ аҕаатҕла аҕэа ианыз. (Ардентов Б. П. ад. 322-323.).

В пиктографии каждый рисунок (каждая пиктограмма) имеет реальное значение, что и является характерной особенностью этого этапа письма. Если нарисован олень, значит об этом животном и сообщается; изображен топор, — о топоре и идет речь. Другой особенностью пиктографии является то, что каждая пиктограмма по своему содержанию соответствовала целому предложению. В этом она обнаруживает сходство с мнемоническим знаком: она не только что-то изображала, но и о чем-то напоминала. Вот пиктографическая запись любовного письма на березовой коре индейца племени оджибвай (Сев. Америка):

1 - влюбленный: "Это рисунок, который изображает меня богом".

2 - он поет и бьет в магический барабан "Услышь звуки моей песни, это мой голос".

3 - во время магической церемонии он укрывается в пещере : "Я скрываюсь, так как я буду сидеть теперь около нее".

4 - он и его возлюбленная связаны общей рукой, они - как один человек: "Я могу вызвать ее румянец, так как я слышу все, что она говорит обо мне".

5 - она на острове: "Если бы она находилась даже на острове, я заставил бы ее приплыть оттуда".

6 - она спит, а он поет: "Магическая сила достигает ее сердца".

7 - ее сердце: "Хотя она была бы далеко, я говорю ее сердцу".

1. Влюблённый: «Это рисунок, который изображает меня богом». Дгылоуп лхала мрагыларахь дшып̄шуа лнубаауа: «Анцэа абас ауп сшазиап̄хьазо».

2. — Он поет и бьёт в магический барабан, «— Услышь звуки моей песни, это мой голос». Абарабан афы дыхэмаруеит: «Ибырха сашэабжь, ари сыбжьоуп» (иара).

3. Во время магической церемонии он укрывается в пещере: «Я скрываюсь, так как я буду сидеть теперь около неё». Илып̄шхыр̄пагоу амчрақэа раан ахап̄ахы иеизоит: «Сара сеыстцэахуеит, шьта лааигэара стэоит».

4. Он и его возлюблённая связаны общей рукой, они — как один человек: «Я могу вызвать её румянец. Так как я слышу всё, что она говорит обо мне». Дара бзиа еибабауа роуп, еидкылоуп азэны: «Сара исылшауеит сгэып̄хара лзыр̄фыхара, шьта исахауеит, исхылхэаауа закэу зегы».

5. Она на острове: «Если бы она находилась даже на острове, я заставил бы её приплыть оттуда». Лара азиабжьахафэы: «Лара азиабжьахафэы дыказаргы, исылшон сышка дызсаны дааиртэ лыдцара».

6. Она спит, а он поёт: «Магическая сила достигает её сердца». Лара дыцэоуп, иара ашэа ихэоит: «Илып̄шхыр̄пагоу амчрақэа лгэы афынза инеиуеит».

7. Её сердце: Хотя она была бы далеко, я говорю её сердцу. Дҕалазаргы лара хара, сара исхэоит лгэазыхэа.

«Жааык рыгэта икаршэыз ахы-мацээз рбазомызт мчыбжык, изтэыз даианза» ахэоит жэвангэашэпхьара тыпкэфе агьшаащыра. Издыруадаз? Издыруадаз уи этэхоз?

Арака иаагоу «Одживваи» иану асахьантэащыра сара сшапхьаз ала, таацэарак ирызкуп ажэабжь иахэауа. Ишеицагоу савсны сеицагамта зэоит, еидкылан ахэапшраз, азхэыцраз. Ус еипш азхэыцра агэафьра атахызаргы, иунаргэафьртэ ахы унырбоит. Анцамта агьсуаа рцас иатцанакуа чыдарак ацоуп. Агьсуаа лапшхырпгагала ирхэышэтэуа «Ахцэа» рныхэара иахкуп. Иаашьазом таацэарак ишрызку. Хайтахэапшып асахьантэащыраз изгэафьыз сеицагамта, ишахэои, иара еицазгаз ишазгэеитои еифьырпшны.

Ацакы иаанарпшуеит, иахьа уажэраанзагы агьсуаа ркны иупылауа «Ахцэа» рныхэара, илыпшхырпгагоу амчракэа рыла ирхэышэтэуа.

1. Дгылоуп лхала мрагыларахь дшыпшуа лнубаауа, «Анцэа иуза-аигауа зегьы бзиоуп».

2. Лашьа абарабан дасуеит, ашэа лзихэоит: «Ибырха сашэабжь сара сыбжьоуп». Лыртынчра иашьцоуп, илнаалауа рхэоит (Ахцэа). Ибжыы лдырыц ауп изихэауа сара сыбжьоуп хэа. Уи дырщегьых иарцабыргуеит таацэарак ишыртэу аныхэара. Длашьамызтгы ибжыы абалдыруаз.

3. Илагьшхырпгагоу азнеишьаан, хазы лааигэара дтэоит ахапгафьы, иашэахэабжь ахьлахауа, дахьартынчуа. (Ахцэа)

4. Ани агьхаи еидхэалоуп, азэроуп, лыпха дылгоит лыриара, хазы тыпк лпырбоит лнапала. Лара рацэак илтахым лычелырххоит. (Ахцэа)

5. Дақэшахатхеит лхала аказаара, атынчра лнаалоит, диоит. (Ахцэа).

6. Ацэа дтанагалоит, ашэа лзылхэоит, илагьшхырпгагоу амчракэа лныруеит, икалап лыпсы мацхан дылфеатэхэозаргы. (Ахцэа).

7. Лара лгэы зегьы бзиабарала иткэоуп. (Ахцэа)

Аҕышаабыра «Ауасиат» ахэбатэи ахы, жэаатэи ахэта «Матфеи иҕынтэ» иануп:

«Аиаша ҕабыргыла ишэасхэоит: Жэвани дгыли ииасаанза, атас ахтэ иреитцазоу нбанк, ҕааҕаак бжыазран иҕам, иара зеггы назаанза».

Аҕақ рыҕшаап, уҕақ убап

Жэвангэашэҕыара абас аноп:

– Уеилызымкааз аамта иҕа,

Уи дзырхэыцша ажэақэак иахэаны.

Афдыраага убри имоузар,

Анцэа дибап, уара дшаҕа.

– Аҕеипҕш зшауа Ашацэа ирбартоуп,

Аҕақ рыҕшаап, уҕақ убап.

– Уикэмыццакын зыгха зымбаз, уеилызымкааз,

Хынтэны ианажь, игха арееираз.

– Уара дидкыл зашьа дзымбаз,

Зашья изыхэан имхэыцыз.

Иашья ишигхаз, дыштыкэкэалаз зыбла иамбаз.

– Иухыи сашья? Мацк усгэаҕхом.

Сабаухэои, ззымхэаз иакэзааит.

– Уи азын угэаан хара умгылан,

Иара ипҕеипҕшаз умақарны, қэнагак иуҕарц.

– Ашацэа ирбоит, уара иуусу, иара иусу.

– Анцэа уиҕхэа афдыраага, убри иҕ.

– Убри ауп уҕақ, узыхэара, иубара.

– Уажэа ззухэаз, убри назоит Анцэа иҕынза.

– Иагыҕалоит.

– Уеилызкаауа Анцэа дануиҕа, убри иахьзуп Аныхэара.

– Уи нахысгыи мфак шэеицықэлоит, Анцэа дахьзоит шэныхэара.

Ажэаҕышақэак «Жэвангэашэҕыара» ианыз

– Анцэа хэтыр зқэитцо, зынасыҕ хэтыр ақэызцо роуп.

– Анцэа узниццо амфа хэкуп, азааҕсара адоуха ацуп.

– Сааҕсараф сацэыхьча агэыфбара, ацэҕахэыцра, ахарамра.

- Азэы иаагъсара ҳағыр ақәдан иныкәызго иаагъсахьоу иоуп.
- Анцәа икынтәи ажәа гъшьақәа удырзуам, ухы умырзыр.
- Амин зхәауа агъшьагъхьаразызырџцәа Жәфәнгәашәгъхьара рзылашоит.
- Итас гъшьақәа ирықәныкәоит, ацқьара, агъсыцқьара бзиа избауа.
- Анцәа дхазцауа дизылыгъхоит.

Ацқьа Ашьран Ашафы

Азиасқәа реилағәароуп мшынны ҳапхьа иаацәырцуа

Амилағқәазегъ еицырзеипшхаз ағшьафыра ҳахәтак аламкәан икәломызт. Ахаға ахыз, ағстазаара ахьцәырнагаз макъангы имазазар ауеит, адунеиафы ағарауаа ишышыкәдрығәғәогы хьтхьыртәк ала, аймак ацуп артабыргра.

*Мир богов, мир людей и мир природы – три мира
во времена нартов дышат еще одной жизнью и понимают
язык друг друга. («Сказания о нартах»)
В. Абеев*

Амилағқәа ағшьафыран ирығхьазаз «абиблиа» – акны еилоу ажәаны иуағауеит, ус ишьақәгылоуп, мамзарггы акыр зқьышықәсақәа ирылагзаны еиғшым аамтақәа рзын иағцоу фымтоуп, азәырфы рырғиамтакынтә, Анцәа изкны илшарақәа ирыххәаны: «В состав Библии вошли книги, написанные в различные эпохи и разнообразными авторами. (Комментарии на все книги св. писания).

Под нею разумеется то сверхъестественное, божественное озарение, которое, не уничтожая и не подавляя естественных сил человека, возводило их к высшему совершенству, предохраняло от ошибок, сообщало откровения, словом-руководило всем ходом их работы, благодаря чему последняя была непростым продуктом человека, а как бы произведением самого Бога.

Подлинность книги Бытия имеет для себя как внутреннее так и внешнее основание. Язык, носящий следы глубокой древности и особенно – встречающиеся в ней библейские архаизмы. Ко вторым

мы относим согласие данных Библии с естественно-научными и древне-историческими известиями, почерпаемыми из различных внешних, научных источников. Во главе всех их мы ставим древнейшие сказания ассиро-вавилонских семитов, известные под именем «халдейского генезиса», дающая богатый и поучительный материал для сравнения с повествованиями библейского генезиса. Бытие имеет величайшее значение в вопросах религии, морали, культа, истории и вообще в интересах истинно-человечной жизни». (Комментарии на все книги св. писания).

– Адуней афы идыру ацарауаа рхэыцра азцартэ аарпшрақэа калоит, ихыцсаахыоу, мамзаргы имачзоу амилатқэа арфеиара дуқэа шрымаз зырцабыргуа, ҳазну аамта шыақэгылара калаанза ртоурыхра зуа, акрызтазкуа ажэақэеи антдамтақэеи рыла. Иаагап анаштэи антдамта, ахаҫа шкыпцхьцэҫыоу.

«В начале сотворил Бог небо и землю. Земля же была безвидна и пуста и тьма над бездною, и Дух Божий носился над водой.

Так и еще с большим правом видеть здесь прямое указание на внешнее осуществление предвечных планов божественного мироздания в начале времени, точнее, вместе с самым этим временем. «Сотворил Бог» – здесь употреблено слово «бара», которое по общему верованию как иудеев, так и христиан, равно как и по всему последующему библейскому употреблению, преимущественно служить выражением идеи божественного делания.

Этих качеств было три: доблесть в бою, воздержанность в пище и уважение к женщине».

Анцэа изкны икартаахыоу атцаамтақэа иаланагалақэаз ируакхеит абрака хыхь ианахтаз, уажэраанза хзыпцхьахьаз ажэа «бара» абиблиа афынтэ ишиашоу ихыылаау.

Ацак ду змоу ари ажэа «бара» уи ада изыкаломызт акгы, Анцэа ирфеиарафы уасхырс иазышьтоуп. Уантэи иит ацстазаара, аамта иаланагзо ацэҫа абзиа реиҫагылара, абзиарахь аиасра, ауафра ахьчара, ашьткаара. Ауафра ахьыкам, анасыц ыкам, амшаҫ абзазара шытам, ауаатэыса реизыказаашьа хьшэашэоит, рыфныцқа цхом.

Анцэа ифынтэи аимадара бжэаццэоит.

Ацсуа жэа «бара» зтэышьтроу цэыргазамкэан ишызаргы, цакыс иартаз шытнакааит, гэыцэс ишьтнахт, иазымзеит излыцыз напказала ацэацла еихахаф аларта иацэмырзкэан ишеиқэиршэауа иафыззахеит.

Ашьранаа ирыцанакуа (ан, аҗхәыс, азгаб, атыҗха, аҗхәызба, атыҗьха) рацәажәараан ирхәауа хызыцынхәроуп «бара» амилатқәа зегы рыҗнеиҗш. Уи адагы иҗшьоу хызыцынхәраны аҗсуа бызшәаҗы иҗамоуп. Аби ани еимаздауа ажәа җшзоуп, аизааигәара ацуп. Ашьранк лыхьзцәҗьа хәаны убжыы неиҗыхны җуҗуазар, бжыы еиҗыхла аҗыҗра анаалазом «бара».

Бара тынч аицәажәара, аизцаара, агәҗакы аибыхәара, уск аицшара җьабаак аицшьтыхра, мөак аицықәзаара иражәоуп, аминтаацәарақәа зегы рҗнеиҗш. Аҗсуаа хҗны җыдарас иацуп ани аби рыхьз еибымхәара, Анцәа иҗынтә иҗхәоу ажәаны иршьоит.

– Анцәа ииҗәоз ала хәҗаз, хәзшаз иҗаиҗәаз иаҗирбаз шҗеилазгауеи иҗәон, – уҗкәыни иҗшәмеи хызыҗәала еицәажәалар иауазеи хәа аниархәалак саб. Уи аиҗш аизыҗазаашьа, ахьз мхәара иахьа уажәраанзагы аҗсуаа рҗы, иаанханы иахьыҗақәоу ыҗоуп.

Аҗаацәараҗы «бара» иаанарҗшуа аҗакы инаҗҗан, Анцәа игәрахаҗара ишашьагәыту хәзааҗылап. Уаанза аҗшьаҗыра (абиблиа) аҗынтә иаахгаз ажәа «бара» аҗакы аарҗшызар абас: – «как иудеев, так и христиан, равно как и по всему последующему библеискому употреблению, преимущественно служить выражением идеи божественного делания».

Анцәа иусқәеи илшарақәеи ираҗараны игылоу, аҗсуаа Анцәа ирзишаз, иҗаҗәеишьаз «бара» хәа зырхәауаз, лыхьз хызыцымхәра мхәакәан, Саҗанеи Гәашьа зыхьзу. Бара хәа Аминаа иззырхәаз, җыргара зқәым лшанақәеи, лырҗиарақәеи, Анцәа иусқәа ираҗараны ицәырызгауа лоуп. Уи лыхьз рҗашьан Сатана хәа Адунеиаҗ Анцәа игәрахаҗаҗцәак ишреилдыркааз, җакыс иарҗауа аҗакуп, инаскьаган иахәаҗшуеит, Анцәа иуаа ирызгәакьазоу ахьз – җсаҗанеи. Сатана хәа зырхәаз, илхәоз ахьыҗалоз, лыҗсы амчра ду иаххәаан.

Хәҗхьап Мурат Иаган ишәҗәаҗы «Я пришел из-за гор Кавказа», мсылман җасла ишану Сатана аҗакы, ад. 291, уантәи җ-цәахәак аныҗтоит агәылҗаа зегь аамгакәан.

– «На свете есть только один противник человека, отказывающимся покориться ему, и это его собственное «Я». Вот что такое Сатана на языке суфиев – это человеческое «я». Саҗанеи лажәахә иаҗхылнадон, илхәоз җалон, бара бажәа, бара баҗшьгара, бара ишыбхәо акәзааит, инахәгзоит хәа лхылҗшьҗра азәыкны еивагылоуп. Лырҗиашьала Анцәа диеиҗшны, диаҗараны, даарҗшуп «бара», «уара» хаибарҗәауа.

«Сказине об Урызмаге и Шатане – это сильно затемненный, обросший позднейшими наслоениями миф о первой человеческой и божественной паре» (доктор фил. наук, лауреат Госпремии СССР В. И. Абаева)

Анцәа иажәа җышьа Аминаа рзын итцасхон

Анцәа хазшаз ушацәа исдырбаз ажәа-ажәала иара хыстуеит. Иапъхьо, ажәа мыцхәны ирахауа, ргәы кылнатәо, рлымха иасуа убраанза иноумган. Узтахымгыы рыҗысы амхәаит, узтаххашагы заа рхы рдыраит.

– Анцәа итцас җышьақәа җыстазааран, рыҗышзаган, еиҗааган, рҗеиаган, җырбаган. Ирхәон инарыгзон Анцәа иажәа җышьақәа. Иара уиала рыҗыстазаара җышзан, шәашәыраарак ацны иубомыт. Ахьцәатцла Нартаа рбахчаҗы иазхауан. Уи иаҗыргоз атцас җышьақәа Анцәа иуаа ирыдыркылон.

Ақәәи аҗашәи еимадазар ациаагыы җашәны игылоит. Уи атәышьтра убасқан изуам, ахылтшьтрақәа еиднакылоит.

Уи азын иалкаан ишын: «Еилазымгаз иҗеипъш лашоуп, Анцәа дахышаз науынагза итәышьтрахоит» хәа.

Ирзымхьчеит Анцәа иуаа, еилазгазгыы дара иишаз рхылтшьтра ракәхеит. Уртқәа аабоит Нартаа рцәатцла, ахьцәа зҗалоз иаххәау антамтакны. Уаҗа Дзерасса җышза лцәыртцра җазшьас иамоуп Анцәа ауаҗы дызликыз арбара. Анаҗс иаадыруеит зегыы еилазго ахаҗынтә ишиуа ацәҗара.

Нартаа рцәатцла – ахьцәа зҗалоз иалымшоз хәа акыгыы ыҗамыт, ауаҗы агәабзиара иҗара, абзиа ирбара, ацәҗаурақәа иҗәыблаара, аҗеипъш бзиа ианариара. Нартаа рцәатцла ахьцәа зҗалоз Анцәа Иуаа ирзеипъшны ирыман. Ахьцәа бҗязуа иалагеит. Уи гәазтаз Нарты Уархаг аҗыстаарак шацаргалаз идырит. Ацқәа Уархаг атцас җышьақәа змырҗашьоз, иҗысыцқәараз Анцәа изишеит еициз аишьцәа Ахсари Ахсартаги. Урт ирыдитеит атәа-тцла аҗаҗышара. Араҗа анцәа итцас җышьа еилеигом Ахсартаг, иашья еихабы Ахсар иҗысы ииршьбоит, иара дгылоит цаҗышара. Абар уи шаарпъшу:

– Будем стеречь по очереди. Ты ложись сейчас и спи до полуночи. А с полуночи до утра будет твой черед.

Согласился Ахсар, лег и заснул. Проснулся он в полночь и говорит брату:

– Пусть бог простит мене, Ахсартаг. Я, кажется, проспал...

– Пока нет полуночи, поспи еще, – ответил ему Ахсартаг. (ст. 31, 32. Сказания о Нартах). Ашацәа рантамта Жәфәангәашәпъхъара иахәоит:

– Хәтыр уқәзарц азы Анцәа икынтә ипъшьоу атцас еилоумган. Хәтыр зқәыртцо дуаазар, хәтыр уқәызтцо калоит.

Дзерасса илтәххеит Аминаа ирзеипъшны ироуаз ахьцәа амчра лхазы илымазарц. Дзерассаара акрыгны икәзам, бзатарала рыпъстазаара тәуп: быжьфык аишьцәа, хфык аиҳәшьцәа. Анцәа иуаа анишоз рыпъсы злихыз афы икоуп рынхара – амшын атцан.

«Бытие» иануп:

В начале сотворил Бог небо и землю.

2. Земля была безлюдна и пуста и тьма над бездною, и Дух Божий носился над водою.

Дзерасса илтәххаз анагзараз дхәыхәхан атцәа азара дцоит.

Ахәыхәхара иаанарпъшуеит ауафы дызлакоу пъсахны, Анцәа итцас анеилеиго, аеазәны икалара. Уи ала Анцәа иахирбоит хшишаз аказаара, мап анацәахкуа ауафразын акгы зцазымкуа апъстәи апъсаатәкәеи хашреипъшхо. Дзерасса иалылхыз апъсымцкәара амфә, ахәра лнацәеит атцәа фызхуаз лнапафы, аеацәара акәзам.

Ахсартаг ихфә иахәыз лышьтра мфашьо ашьакәарста дышхыз, амшын днагәылалан, Дзерасса дахьынхоз днанагеит.

– Добрый день! Да будет счастье в вашем доме! – сказал Ахсартаг.

– Пусть добро будет долей твоей! – ответили ему. Встали тут семеро братьев и две сестры и посадили Ахсартага. Трое, что постарше его, сели по одну сторону, четверо, что моложе его, сели по другую. Посмотрели они на Ахсартага и сказали:

– Подобного тебе гостя не было в нашем доме и никогда не будет. И надо бы нам радоваться твоему приходу и честью встретить тебя, да не можем мы этого сделать. Потому что в печали мы.

Ахсартаг, Дзерасса илуз азалымдырра ланажьра Анцәа игәаирпъхеит, апъсымцкәара лызтаз афыстаара лкәызыблаауаз ахьтәы цәа агыма лирбеит. Уи алагы илеилиркааит апъшьатцаскәа рыцкәара рцакы, мацзак иадамзаргы аилагара, ауафы ипъстазаараф ахәра шинафо. Уи рапъхьатәи хырдырган гәеанцарак ахасабала Анцәа иуаа рахь ицәыригеит. Дзерассеи Ахсартаги Анцәа ихәарала еинасыпъитәит. Анцәа итцасаф ипъшьам, амахә иабхәараарфы инхара,

ус ахатәашьара ҳағырданы ипъхъазоуп. Ахсартаг дгъежьеуеит итәылахь изыпъшыз иашья еиҳабы Ахсар ишқа. Абас еипъш ала Анцәа дишеит Ауафы, ази апъси реилатцара иалихыз, адгьыл даакәгылт ихатә ҫыза дицны, Анцәа итцас пъшьақәа рырҕеиаҫы амшын хықәаҕ иқьалақәацә ахыглаз. Уақа ианнеилак иашья дибазом. Ахсартаг Дзерасса лышқа ихәоит, сашья саара дазыпъшын, шәарах жьык ҳақәиршәарц шәарыцара дцеит, хымпјада. Сишьталан сцоит, ҳаикәшәар ҳаицаауеит, уаанза ара быпъшыз ҳәа, ақьала-қәацә аҕы днартәаны дцоит.

Ахсартаг иашьеи иареи еикәымшәеит, иара ицәыхәлан абнаҕ дыпъхьоит. Ахсар данааи амра иамазкуаз апъхәызба афырхәа даныҫагыла Ахсар даргәырҕьеит Ахсартаг ихынхәра, инасыпъ дицны абара. Ахсартаг данымааза, ацәарахәа ианиоз, иуапа нкаршәны инықәиеит, иахәа рыбжьара ишьтатцаны.

Дзерасса еициз, еипъшыз аишьцәа лыцәҫашьеит. Сыпъшәма Ахсартаг иоуп ҳәа лқазшьа анылыпъсах, иара дызхықәаахъаз атцас пъшьа еиламхәакәан, Анцәа иажәа наигзеит. Лқазшьа иеақәимыршәеит. Дзерасса уи гәалсра дус илыдылкылан, дгәамтцуа аатцрахь лындәылтцымтә иақәшәеит, Ахсартаг иааира. Уи иқалаз ахтыс иашья иахь агәҫбара инаҕеит.

Аиаша арцабыргра зылшоз иазәыз Анцәеи Ашацәеи ракәын. Ахсар понял, в чем заподозрил его брат. Как ему было тут не обидеться? Выхватил он стрелу, пустил его вверх и взмолился:

– Боже! Пусть стрела моя взвоьется двумя и вернется одной и вонзится в то место, которым я коснулся невестки своей. И пусть я умру от этого!

Взвилась стрела, вернулась и попала в мизинец Ахсара. И он тут же умер. Тогда Дзерасса рассказала Ахсартагу все как было. Отчаяние охватило Ахсартага: из-за него без вины погиб его брат! Выхватил он меч и, поставив его так, чтобы рукоятка упиралась в грудь Ахсара, а острие в собственное сердце, всей тяжестью опустил на него. Меч вонзился в его сердце, и умер Ахсартаг.

Аханатә атцас пъшьа аилагара иатцанакуа закәыз рдыруа иқалеит Анцәа иуаа. Анасыпъ – анасыпъдара, агәрагара – агәрамгара, насыпъуп атцас пъшьа аныкәгара – насыпъдароуп аилагара. Насыпъуп Дзерасса атцас пъшьа ахьлыдылкылаз, лыгха дырны, дыхҕыхыҫны еицагыло абипъара рзын даазаҫны лықалара.

Уртқәа зақа ипъышәагоузеи атцасаҕ, зақаггы рнаҫозеи Анцәа иуаа, иазбауеит гәыкала аизықәзаара, арыцҳаибашьяра, ауаҫи

ауаши реизааигәатәра, дарей-дарей хьааибан рышьтибыхра, реихатгылара, уи иарфеиоит ахатырқәцара, бзиала аибабара, еилатәаны азәыкны рыкәзаара, зегы рзын уасхырс иазышьтоуп Анцәа ириҗаз атас аилагара. Ацәгьа абзиа еилыркаауа, ирдыруа, иа-арыгхаз хаиртәааит Анцәа. Зыгәра угашаҗы агәрамгара, анасыҗдара шахылтцауа цәырнагоит аишьцәа рдунеи җсахшьа иаказшьахаз. Анцәа игәра угозар иугароуп млак-җакрада «сыгәра га, аҗеҗш бзиа уазыҗшыз» – ахәоит аҗшьаҗыраҗ. Ахсартаг Анцәа итсасаҗ лакҗакрак иаацәыригаз, гәыҗбара инаҗоит, иашьа дтанархеит, иаргыи иашьа изын иҗаитаз ихтырхара иаанарҗшуеит Анцәа иахь агәрагара, абзиабара. Уи еиҗау амчра атсасаҗ иабоуҗшаауеи? Анцәа итсакәа рырҗиаҗы, Аминаа рылаазаҗы лакәны адунеи даакәгылеит Дзерасса. Идет Дзерасса по улице мимо Нихаса – того места, где собираются почтенные Нарты. Как положено невестке, проходит мимо стариков Дзерасса: низко опустив голову, не поворачиваясь спиной к старикам. Лара лыҗҗа җсаҗана доуҗала Устсаранҗ (Устарджи) дихылтшьтран заҗәахә җалоз лакәны дшан җсаҗана. (Саҗана хәа ззырхәаз) Ашьран Цәахә хәа зыхьзыртцаз, лҗакыра адунеиахь реихшараан.

Удмераа Анцәа изаарыцхаз рҗеиҗшбара

Анцәа хазшаз, аҗстазаара хазтаз, ухьз хәаны иуныкәуа, җсы зхоу зегы знапаҗы иаазгаз, җсыцкәала ацкәара зшаз, идгьылтәу Анцәа. «җәҗангәашәҗхьара» иану ижәҗантәу утас җшьақәа ир-зыразны издызкылаз иназыҗзо жәларуп Удмераа. Ацкәа Ашацәа рыла зынацхарақ аауеит, аамҗа иалахбааз җеиҗшбарак. Аудмераа, хәхәшьаҗацәа Хәтаа ршьа злоу, доуҗала иушаз җсаҗанеи лҗакыра Нартаа адунеи иазнутәыз жәларуп. Утас җшьақәа ирыцәхьатцауа иа-лагеит, жәҗангәашәҗхьара иацәыхароуп.

Анцәа игәрахатцаҗы, Аҗсыцкәа Аныхәәҗ Удмер Урҗаг, Нартаа тәылхшақә иныхәара иахыччоит, иаҗшьыргоит зыдунеи зыҗсаххьоу, рыҗсы абзара хәтыр ақәцан, рыхьзала крыфарақ хьыҗауцар рыҗсы кыдхалом, аҗсы абзара шыҗоу урҗабыргуеит хәа. Абасала аҗсы абзара хәтыр ақәырҗом, еидызкылоз атас җшьақәа ирыцәхьатцуеит, Аҗсыразартәқәа лафхәартас ишьтырхит. җәырдалаган аихалых ирзаҗшьыгаз лаҗшхыргәагақәак алхны, аҗстаара җсыс иахатцаны идырхәмаруеит. Адунеи иамаабуа җартчоит, аҗсабара иазушаз

атдасқәа зегы еилазхәо ирфәуп. Анцәа иуацлабны уабашьрафынза рхы наргоит. Анцәа хазшаз иубоит Аудмераа аамта иалахбааз хатцабыргра Убжьшацәак ирбартоуп. Мәас иалырхыз ианацәхьамтц, уазәкра шахбауа Нартаа Уазәкра рбауа ианыкамла арыцхара азыпшуп аду-неи, даргы алхым.

Анцәа хазшаз уахзылашарц, уахзылпхарц амин еицаххәоит!

Удмераа Рныхәафцәа Ацкыа Лашаа.

Ашьран Ацкыа Ашафы

Итабуп Аб Матвеи

Игәцаракны ашәкәы ацхьара сшафыз хышәтәи адакьафә цәахәа-кәак сылапш рыдхалауа сааннакылт, ыынтәкагы сацхьейт. Гәаныла икацәкьазаап схәоит, ауафытәыфса анырра дуқәа изтауа. Сшәа-зызауа ахақьымцәа рахь санныкәоз, уа исархәауаз акәын арака ианыз. Иара зыфуа ацхыз бара рацәак хатыр шизақәымгы, атцаара-дыррақәа рыла еиликааз инарфит.

«Сущетвуют, однако, и другие категории снов, которые проистекают из глубочайших тайников жизни и далеко превосходят обычный уровень нашего понимания и восприятия. Такие сны могут открыть многое, неведомое на нашем уровне жизни, например показать будущее, мысли и чувства других людей неизвестные или удаленные от нас события. Они могут раскрыть нам тайны бытия, законы, управляющие жизнью, привести нас в соприкосновение с высшими силами. У 77. новая модель Вселенной (П. Д. Успенский – Перевод с англ. Н. В. Фон Бока. М.: «Издательство ФАИР».

Сара сказшьала фымз рахьынтә знык, мамзаргы амзақәа реицаaira инакәыршәаны, амза ахыркәшамтаз фымш-хымш ачгара мфәафызгоит. Уи аамтаз иарбан фатәызаалакгы агыама збазом.

Амза анцәамтаз акәын, сьчгара иаамтан, иаразнакгы исызбит Чабурхьынцәтәи (Ахьацхакыта) аухәамаф хымш сьчгарц.

Уака пшьацхьафыс дахагылоуп Тьжәба Матвеи Маҫа-иҫа. Уи ианакәзаалакгы атдас пшьақәа ирызкыз ашәкәқәа рыла сеикәиршәон, илпшаахыз ацхьатәкәа сзицшаауан. Иасхәап П. Д. Успенский ишәкәы ацхьара сшафәу, гәахәала итабуп хәангы наццаны. Абас ала исызбыз аус мдсахзакәан сцeit.

Аб Матвей: «Иа тыңым ауахаама аоныңка аңыара, Анцәа иахь агәрахатарақәа реимадара кәзцо акырзцазкуа аматәарқәа ахыыкоу. Изиным, аңшыа цасқәа еилазгозаргь уара мап сызуцәкуам. Аңсрыцқьараз уи еидш ахыргәафра ануҥахха, уңхыа уаҕа» – иҳәан, ацаңха аасиркит.

Сааһналеит, хныхахә дукәа, ҳаңшыа-тыңқәа рееилатан иахь-гыло. Анцәа ҳазшаз лыңха сыҕа, сҳәан, агәтәтәҕыа снагылан саа-матанеит, исзымдыруа сыртца, сыгха арееираз исанажь сҳәан, нас исдырырц истахыз азцаарақәа, реилыркаара саҕәаишьарц Анцәа ҳазшаз иахь, снапқәа жәһанка инейтыхны сеиҕааматанеит.

Исхәахьазаргь, еиҕасхәоит, икоуп иахамбауа амчрақәа имҕашыахуа агәра угартә, аҕабыргра аазырңшуа, иҕази иҕалашеи узырдыруа.

Ишәгәалашәыршәа ари ашәкәы ағы шәзыңхыахыаз аҕцаанҕамҕа. Аҕаца дахьнанагаз аһнаҕағы раңхыаза данаатәалак арҕыс хәычы лшыамхы икәыртәара аҕас.

Убри аҕцаанҕамҕа зөыз инапқәа игәыҕаңсаны дысхагылоуп, уажәы сыңсны сыкоушәа ауп ишызбауа, иаргьы дыңсхьейтеи даазгазеи сҳәахуеит. Иара дышгылац дгылоуп. Ус сышихәаңшуаз, уаанза аҕаца иҕазамызт, уажәы ишызбоз ижакыа иазхауа игәыдчыла дааҕалахт.

Сәаргылан кәындхәкаҕе снеиган схы ларкәны инаңра цкы накәиршәын, – «иҳәала агәнаҳарас узцалахыоу», иҳәеит. Идырны саҕамлац, залымдыррак сыхызаны гәнаҳарак зухьазар, Анцәа ҳазшаз саҕаноумҕан сҳәеит. Анцәа хәа акәым, сыхыз хәаны, саҕаноумҕан хәа ансыдигца, сөынаимжәан схы санааһаха, аҕхарцә-хәа аҕәа саалцит. Адашыма сахықәаиз соуразлоу сдысны сыҕан. Санааңш акыраамҕаза схәыцуан, изакәызаалак измааназ хәа аазымдырт.

Акырза сгәаҕны сааңсаны акәындхәағы игылаз абҕаҕәардә снықәтәан, сәаарнаашәа аҕзамц сыҕенадысҕеит. Цытрак ашьтахь самхацәеит. Ашьран Аңкыа лакәхуп, даасыдгылан аңшрагәлаҕа (афотольбом) ааслыркит. Аңшрагәлаҕа анаасырт саб иашыа иңхәыс Ира лшыамхы сантәалан сануп, сшахәаңшуаз лалакәзамкәан дааҕалеит, аңшрагәлаҕа искиз скзахым. Санаңшы апаңцәа еидгылан аҕзамзаҕе сахыак иахәаңшыхуеит. Сшәаны сааңшит. Ускан иаацәылашон, сәагылан Анцәа сихәо сматанеиуа снапқәа жәһанка инейтысхт, ажәа рацәа сумырхәан, ажәа маң салагза, абжыы хәанҕа схоумҕан, Анцәа ҳазшаз срыцхашыа, исыхәҕам саҕәаумшыан хәа.

Адунеиаф җәһара змам хәа акгы ыказам. Җәһара змам Анцәа итасоуп, ауафроуп, җсыла ипшьоуп ажәван гәашә аартуп.

Ауха избарц истахызггы сымбазеит, иара убас адырәаухаггы, ахаха-хымш руха узыхәаз аҗәһара мааизац, иузхәоу алоуп зегь шца-уа ихәеит уафышлак даасыдтәалан.

Апшьымш раены санаауаз санаадәылцуаз сылапш нақәшәеит, ан лшьамхы ахәычы данартәалан икыдыз асахъа. Егъараан егъаҗара сахәапшхъан, гагаҗас сылапш нахызгон акәымзар, схаҗы иааган игәцаракны исымбацыт. Уажәоуп схаҗы ианааи избоз аҗакы. Уи иаасгәаланаршәеит аҗаацәара иаланагалаз апҗхәызба дахънанагаз афнаҗа данаалауа рҗас анышьтылхуа, лыхъз җсахны аеахъзык шлырҗауа.

Издыруада уи аҗас иаҗырҗшны ишьақәгылазар ауахәамаф анаҗра. Уаҗа апшьапъхъазызырәцәа ируазәкхауа анаҗра идикыла-роуп, уатәи аҗасқәа дырзыразны ишынаигзо ала. Уи еипш адкылара қиара анарҗалак рыхъзггы рыҗсахуеит.

Иҗабуп Аб Матвеи схәан, ашә насырkit.

Ашацәа ирхәаз хырҗашъа амам

Блацқъа Ацқъа Ашафы, Ашьран Ацқъа Ашафы, Апъсыцқъа, Ацқъа Ашафы, игараз апъшқа ллахъынҗа ршон. Алахъынҗа ахъыршоз анхара аеуаф данавсуаз, Апъсыцқъа Ацқъа Ашафы ихәоит: «Игароу җыла инеиуа дилахъынҗазааит!» – хәа.

– Амиин! – рхәеит Ашацәа.

Ауҗар Ацқъа Ашафы аеуаф изыршаз алахъынҗа иирхәит. Иара: «Асаби дышпәсатәыршьеи!» – ихәан, даагъежъын лгарақәкәа амақа дахәырыртә иаақәитан, дныҗаба дцеит. Уи гәазҗаз, Ашьран Ацқъа Ашафы игараз лан дахъыцәаз җхъызла иллырбеит апъшқа амақа дшахәыруз. Атхәрцәхәа ацәа данаалҗ, Блацқъа Ацқъа Ашафы асаби деикәырханы дылирбеит, амақа дахъахәыруз ашәахсҗа лыхәда ианхалазарггы.

Нарҗаа рәырхәмарраҗы аиааира згаз ахамҗакәа рзылшон Қәылдагар ипъха (лыхъз сгәаламшәеит). Аиааира згаз иааидныхәалан, аса анааилыркуаз, рылапъшқәа ааикәшәан игәапъхаибашъеит. Ашацәа лыхъынҗала рынасыпқәа анеиларҗаз асабша аухоуп ианибаз лыхәда

ашәахста шаныз. Иааңыашыаны длазцааит ашәахста анхалартә дзықәшәаз.

– Сан, Ашацәа рыцәхәарала, илдырбеит агарақәкәа амака сшахәыруз. Данааңш сеиқәлырхеит, – лхәеит.

– Ашацәа ирхәаз хырҕашыа амамзаап, – ихәан, ииухыз агәнаҳара ааигәаларшәаны, Анцәа ишқа дааматанеит, атамзаара дахәо.

Аҕхызбараан аҕсеимадараз ажәақәак

Адуinei ағы аҕшыащыра аҕцаарақны аҕарауаа 85 – 90 *реила-заара аҕсы абзара шықоу ала иадгылащцәоуп хәа агәанагара сымоуп. Ижәвантәу аныррақәеи аҕахәарақәеи, аҕсы абзара иснамтаз ажәазатцәыкгы ара ианым. Зыдуinei зыҕсаххьоу уиеиҕхызыр дшудыруа еиҕш, издыруеит сыҕхызбараан ицәыртцау рхатақәа. Зны-зынла иқалоит изуствәоу анысзеилымкаауа, усқан избаз исаҳаз аҕақы зҕазкуа ала рыхызқәа аҕазыщуеит.

Ашәкәы иану алабҕабатәиқәа аламтақәа, ҕсеимадарала избәкәо рцәыртцақәа абасеиҕшала иқалоит хәа агәанагара сымоуп.

Аҕсы иаанаго, иахнарбо (аҕсы иабоит рхәоит аҕсуаа ианакәзаалакгы) ахшыщ асатцқәа (аклеткақәа) аус адулан аҕсы иазнарҕежьуеит, аҕсы иабо сахықәан хәрбара алшоит ахшыщ асатцқәа ацырхыраан. Дарбанызаалак аҕхыз збо иҕхызбара анааиаслак ацәа далтцуеит, ма иқәиашыа иҕсахуеит. Избан, убасқантәкыа ацәа далтран дзықои? Ма иқәиашыа иҕсахран изықои? Избанзар ханыцәо хаҕсы акы иагоит, хымҕада даҕеа ҕсыки иареи еиниарак рымоуп. Амхылдыз иара атәы шаднакыло еиҕш издызкыло ықоуп.

Жәванәҕ аҕствәкәа ирылкыо амацәыс адгыл ахь илбаазго шықоу иащызоуп, ханыцәоу хаҕсы иалоу хәҕак даҕеа дунеикаахь изго амчрақәа ықоуп. Уақәа издызкыло амчрахь ианиасуа ауащы изгәатазом, убриақара имазоуп. Аҕсы иныкәнаго абащтәара ахақәитра анамоу, аҕанартынчуа, аҕсы уа ишаанымгыло, даҕеа матцурак ахь ишиасуа ауащы изеилкаазом. Аҕсы амчра иамоу шәага-зага амам. Аҕсы абащтәара шныкәнацо мацара, абащтәара ааҕсоит, икарахоит. Аҕсы ааҕсара ақәзам. Даҕеаңыара ииасыз аҕсы ибзоу абащтәарахь ианыҕежьуа, уи аазго амчрақәа адкыларәа иазыҕшуп. Иреиҳаз ижәвантәыз амчрахь иқаз аҕсы аҕыҕахь ианааилак, ауащы дааҕшуеит, ма иқәиашыа иҕсахуеит, избанзар аилкаара еидаран изцаз иаатцыцны

ахақәйтра шьтнахуеит. Ауафы пьхызла иибаз агәалашәара ицәзырзуа ируакуп аьхызбара анааиаслак иаразнак аеырцысра, ақәиашья аьсахра. Сара иьысшәахеит уртқәа, ус шакәу агәра згартә. Аилкаа ҫыц аазгаз, ма агәалашәара аькынтә иааз аьсы ахшыџ асатқәа ирыднакыларатә иахьязом ауафы иқәиашья анипьсахуа. Абаџпсра анықалалак (ауафы дыпсит анырхәо, ибаџтәара пьсит хәоуп иатцанакуа), абаџтәара аанзыжьуа аьсы, ихамбо, ижәџантәу амчрахь иагоит, аьсы цьқазар иазхәоу атыпь аькынза иназоит, цьанаџ тәартас ишьтнахуеит. Цьыцак азна азы зтоу ацха цьыкәбарк налауршәыр ицьқазар, икакәкәа атцанза иагоит, ицьқамзар атыпь аькынза изнеизом, азы иалазџаны иаанхоит. Убас ауп аьсгыы, аьсыцқьа еидкылоуп, ихамбо Анцәа иькынтә ишоуп ахылапьшра ацуп. Ицьқам аьсы, ибаапьсу ацха цьыкәбар иаџызоуп, ицькоит, ибылуеит.

Итцабыргны ижәџантәу, ихыхьзатәуи идгьылтәуи реиладара зылшо аьсы зегьы ирхамлозар акәхап. Уи ауп доухалатәи арҫеиаџцәа рыџазара зейкарам. Ашәкәыџџцәа дукәа, арккаџцәа ирызшоу рдоухатә мчра, ижәџантәу рыпьсеиладара иалцуеит рырҫеиамтақәа. Ус ишоу арҫеиаџцәа дукәа рыбаџтәара аапьсаны, зынзаск ихаанза рыпьсы амчра ду шамоу иаанхоит, ианакәзаалакгыы ахшыџ иамоу асатқәа аус руеит. Уи ауп Америкатәи атцарауаџ ду П. Брегу ианцямтақ аҫы изышьақәирҫәҫәо абас: «С помощью сна клетки мозга не только защищают себя от дальнейшего притока информации, но и в какой-то степени восстанавливают запасы питательных веществ. Во время сна обновляют свои жизненные силы практически все остальные клетки нашего организма».

Апьсуаа ианакәзаалак аьсы абзара дыртцабыргуеит, ражәахә иа-лоуп, хәтыр рзақәуп. Изхаз иькынтә ицеит, изтааз иькны аьсы тоуп хәа ипьхьазоуп. Атцла ипьырқаз иалцыз азы-пьсы иара аькынтә иҫеиаз аеақы иалалоит, убас ауп абаџтәра аанзыжьыыз аьсы аеацьара ишыиасуа. Ус шакәу атцарауаа, атцдааџцәа ишьақәзырҫәҫәо рацәаџуп.

*Блацкыа Ацкыа Ашафы ийас, афстаара ийнашэааит
Айаскээзегь иркэартэран икан – айаскээзегь уи ийнашэааит.
Анцэа ихэахьан хыҕсаарак ааиуеит, еикэырхагас цаск аанхоит,
Ауафра акэын, ауафра мааикэан, адунеи ду рхастахоит.*

Ашьран лтцас цстазаароуп

Ианеилажэга Ашьран лтцас, шэтэыла шэхаштуа шэеилахоит.
Шэтэышътра аныз, шэхэыштаарамца алашьцара ахацоит.
Цэгьа ишэартароуп ажэла анызуа, инеипанкылан итахоит
Зыжэла хушьааз, зпашэ ахымиааз ианызаазхэа ирыцхьазоит.

Алаз дахьыцаз, Амаан даныца – убри ахьмызг инаргоит,
– Азыцэа ртэарта ацсыз аннеи, акакала итанархоит.
Ианшэартаха ацсызкэа рах, азыцэа дуахь иара цоит,
– Ирыхь сыздырам зегь насымцэеит, сара схала зиак сагоит.

Уаргы ушэартоуп зиаск уастап, – иаашьткэыцэаа иама ицоит.
Абас рыхьуеит зхы ззымыхьчаз, лахьынцала ишэихоит.
Ан лыцха дылзымыхьчар, уи лыцшзара дтанархоит.
Нцэа ламысла дылзаазар, акы иазпымеуа тыцхахоит.

Аапын ихтэоу ашэыр махэта, феаны еихоухарц иумган,
Абзеи иарей абейнаало, усгы баша иуроахьан.
Ухы уағазар еихоумхан, иара ахала ихыцсаауеит,
Ахымдырцэа ацэа цырκοит, иаарласынгы ихоаауеит.

Ашьран лтцас цстазаароуп, уиала ишоуп зегьы
Азба иакуа азы имоур, иштыблаауа игэы-игэатцэа,
Лбызшэа, лтцас аныкамла ицоит еимгэаблы ихамбартэ,
Иблыз атыпан идыргылоит, иара еипшзам аеакы.

Маза хшацэоуп, фыстааи цьныши, гызмали, ахэартлагь.
Анцэа ихэарала ианызаауеит, ауафра ааиуеит илашартэ.
Анцэа имчра ацашэ иагэылоуп, ицшьоуп цасла ибзахартэ,
Амин ацхэан Анцэа шэихэа, ажэеикэшэала хаицынхартэ.

Ғысағанни лхақ назоит

Ишылашыцара иаалашыцон жәғангәашәпъхъара ахапъы сныцдагылт. Сыжәәахшыы (авешьмешок) хахәык афы иаакнасқан, ацәалшыы насыркын снапъхъа-ныхәан, мрагыларахьтәи ахахә инадсырцаблеит. Сышьтахькала хландак еиватцаны, машьхәылтцшәара иаахаракны хахәык иқәкны иқатцаз алашара анаакәыцца, уа снатәеит.

– Нан, уахъаарыпъхъаз пъсеиладара тыпъуп, уара иумбауа Ашацәа уцуп. Ғысағана арақа дааихъан. Дызустадаз Ғысағана, дызустадаз?

Сызцаара атак саҳазом.

Уи лтцас пъшыа иақәнагамыз, лара илатәамыз аәстаа илзырхәеит. Абра ишьталцеит ахақ: «Анышә иамфауа сыпъсы шәәхәан, сбаәпъсра шәәқәныхәауа иқалааит!» – хәа, «Амин!» рхәеит Ашацәа.

– Башьас илымоузеи, башьас? – схәан, ахәыштаарамца ихабжъаз снахыкәшан лышқа сиасырц шыстахыз, акәызтха амца анагәылаткәац кәицк сапъхъа инкашәаз:

– Саблит, саблит! – схәан, саатрысны сәатцпәеит.

Ацәылшыы былхъан. Ианакәзаалак ашәара ззымдырзоз, абри ауа шәеит. Ахапъы стыцтын сшылеиәеиуаз аасыршеит. Амца аиқәтцара шәартан. Кәицк * ахәлыблы иналашәаз иафызан, убриақара амшқәа шоуран, тағаламзан.

Ашьран Ацқя Ашафы

Анцәа хазшаз ҳацәыхьча иахзеилымкааз

Анцәа хазшаз исымтцазац сзырцо, исзеилымкаац сеилзыркауа, исзымдырыз саґаумтцан, уматц ушыа сақәыршәа. Амин ацызхәо уажәа пъшыақәа апъшыапъхъазызырәцәа сыруазәкуп. Исаґәоушыо аилкаарақәа реиґагашья сақәшәарц саҳәоит.

Анцәа хазшаз, уара сақәиттә исаҳаз аґынтә исзеилымкааз Аминаа рахь ииазгарц тцаараны. Еицәажәарак саҳауан, ицқьан исоуаз абжъы:

– Зшыапсыргәытца зымбо ипәеипъш ибом, – ихәеит Ауґар Ацқя Ашафы.

– Ушыапахы умпъшуазар, ушыапсаргәытцахь узлапъшуазеи, – ихәеит Ацқя Ашьханыкәа Аныхәә.

– Уахь п̄шышьас иамоузеи, – их̄еит п̄шьап̄хьазызыр̄оык.
– Иануз̄эз̄ео ушьап̄сырг̄ытца уатцамп̄шуазар башья амам,
– их̄еит Удмер ар̄пыск дахьгылаз.
– Иааиуеит Аамт̄ак Анц̄эа иишаз абыжьахадарак рахьт̄э п̄шьба
п̄сахны п̄шьеип̄шымрак алазгало, амиш̄эан уаа!
П̄шьеип̄шымрак аамт̄а иаларгалаз есаaira еиф̄азыргыло,
рық̄эзаара цызш̄эаауа ак̄эны ӣкалоит.
– Убас̄каноуп Анц̄эа иуаа рынасып̄қ̄эа аныхьчат̄эхо, – их̄еит
аеаз̄эы.

Анц̄эа х̄азшаз, исзеилымкааз азцаара Аминаа рахь ииазго-
ит. Уз̄экра баны амин зх̄эауа азх̄эыцра ар̄тап, дара еилыркаап,
п̄шьеип̄шымрак х̄эа изф̄ыз иарбанқ̄эоу? Ры̄казаара цызш̄эаауа,
ранызаара к̄азцо.

Уа Анц̄эа х̄азшаз Анызаарахь уара х̄ноумган!

Х̄т̄ас п̄шьақ̄эа еик̄эхарт̄э х̄к̄атца. «Ахах̄э п̄шш̄эх̄эыс иамазаалак-
гы, хах̄эуп» рх̄эоит.

Аип̄шымзаара х̄ц̄эа иалазо. Хах̄эт̄ас х̄ахьз рх̄эо х̄каумцан.

Анц̄эа х̄азшаз са̄тоумцан,

Исах̄аз еилыскаарт̄э сахьы̄камлаз,

П̄шьеип̄шымрак зызх̄эоу сахьазымт̄ааз,

Еилыскаауа, сх̄ы сыр̄ееиуа,

Аамт̄а сӯтарц, уаз̄эра сах̄эоит!

Амиин!

Еилызымкаац̄гы еилыркаауа.

Анц̄эа ирзушаз рынасып̄қ̄эа реик̄эырхашья дара ак̄эш̄эо,
аж̄еик̄эш̄эара ра̄т̄ашья. Амиин!

Анц̄эа х̄азшаз лып̄ха х̄аӯтарц уаз̄эра х̄ах̄эоит, Амиин!

П̄шьеип̄шымрак хадара зуа, иш̄эарт̄ароу зцаараны ианы̄кала,
Анц̄эа х̄азшаз уара х̄ац̄эыхьча! Уи азбашья х̄ақ̄эырш̄эа! Амиин!

Q-насып̄к зырзыз

Ам̄ас̄оы даазгоз аласцага̄ им̄оақ̄ырап̄са иит̄арц диазцааит:

– Саагаразын иустаран сы̄коуп қ̄ярш̄эы, иут̄ахызар уи ақ̄ыраз
аш̄к̄эы уст̄оит, – их̄еит ам̄ас̄оы.

– Изақ̄эыт̄э ш̄к̄эузеи? – дцааит аласцага̄ (амашьына
аны̄к̄эца̄).

- Иутаху алх, – ихэеит изцаара атыпъан.
- Изакэйтэ шәкәузеи? – деитцааит аласцагаф.
- Иутаху алх, – ихэеит, атак имтакәан.
- Иалухуазеи? – деитцааит амфасфы.
- Изакэйтэ шәкәу сыздыруам, шәкьарк сырзыразуп, – ихэеит аласцагаф.

Шәкьарк ашәкәы иаагәылхны инаииркын:

- Ашәкәы аҕстазаареи анасыҕи ашон, ашәкәы уахәазтҕы иагәылазакьарҕы уара иутәын. Закайтэ шәкәу узырдыруа аҕьхароуп, иамыҕьхаз иоуп ацәыз зауа, – ихэеит амфасфы. Уи дшафын.

Блацкьа Ацкьа Ашафы

Анцәа ихажәак

- Нбанцыпъхьаза фашьара зкәым ажәала хыхьзык шыақгылааит, – ихэеит Анцәа,

Амиин! – рхәеит Ашацәа.

- «Аҕьсынра» – адунеиаф ҕьсыуаа сынцәатдас нарытан рнырхартә атәыла – иахьыззааит.

Амиин!– рхәеит Ашацәа.

- Ахәынтқарра – ахәаа ахәыр наарханы тыпъкаф қалақьс Аҕьсынра рзалхны реимадара акзаара – ахьззааит.

Амиин! – рхәеит Ашацәа.

- «Ахәыр» – аус мцрада хәаразцу рцабыргыга иахьыззааит.

Амиин! – рхәеит Ашацәа.

- Ашьран Ацкьа Ашафы, – Аҕьсынра, Ахәынтқарра, Ахәыр Жәфангәашәҕьхара иананылтан Анцәа инапымта хәыр (амхәыр) нааирхеит, инацәкьарақәа ааилартцәаны инапсыргәйтә аҕьяжьыра ашцала аиацәа ҕштәы.

Амиин!– рхәеит Ашацәа, арыҕьала хынтә иаагьежьны.

Блацкьа Ацкьа Ашафы

Ахаҗә смыршәит азкәата иақәкны

Ахаҗә смыршәит азкәата иақәкны – иақәымшәаргыы аҗаурым,
Ахаҗә усгыы, ахаҗә иацлап, изтаҗыда иҗашьатәым.
Иақәшәар бзиоуп, азкәата соуп, уи насыпуп изатәым.
Абас схәыцны мөак санымлеит, исҗабаам аазгарым.
Анцәа җазшаз мөак санитцеит, иара злаҗам узҗарым.
Иазәу ишҗаитаз җапсы цыазар, абзиа, ацәҗа еибашьрам.
Ажәа иаша, җакуп, малуп, – аҗа ашҗам иаргатәым,
Уара иублыз Анцәа дибозар, Ашацәа ғылам узҗарым.

Амәа жәәангәашәпхьараҗа

Уаа, Анцәа җазшаз, уапхьа схырхәоит!
Умчра шыкоу агәра згоит.
Утас пшьякәа рымәа сыпхьоит,
Спјеипши сҗақи Анцәа иузбоит.

Жәбаҗа шықәса схымтыцызт, җенак амра ашәахәа ашҗа
ианаакәыччоз азаза амырбацкәан, саб иеигәышә иоытдрышыны
еилаҗәарак имаҗа иадхәало, аҗацҗа абартҗа даатцытын ашҗа агәтан
дааихьан еипш даатғылан дшынапшы-аапшуаз ашымҗа амцан
сышғылаз аниба: «уаала Аполлон, аҗҗаҗәа җаицәажәо Ахәцанза
җаиццап» җәа насыдитцеит. «Ибзиоуп» сҗәан, сеимаа җхырҗаакәа
насышьхарпҗаны, сыфны агәашә сныткьан снаиапҗыст, нас сәаанкылан
сааизыпшын, сивагыланы сәынасхеит. Рацәак амәа җақәымхакәан,
апҗҗа адәышшара җаннықәс, амәаду даанытцын, ахәкәа рыбҗара
шыҗаз акәара шыта итаршәны җәынахҗеит. Уи нахыс иныкәашәа
иаагирхан, ахаҗәкәа днарыкәгыла-аарыкәгыло, днатгыла-аатгыло,
азыршьтра дхыпшыло дцон. Акәара-зы җара-җара итабан, аарла
ахаҗәкәа иахьрытыкәкәозгыы ыҗан. Дышнеуаз даахьахәын, «уаргыы
азыччарақәа урхыпшылала, иудыруеи ашьхыц азы шажәуа аабаргыы»
– ихәеит.

Ашьхыц азы ахьажәуа иазаауеи, иахцәызыз ашьтәа җашьтазар,
аасгәахәт, аха сааицәшәаны җымтзакәан акәара зышьта сынтапшуа

снаишьталеит. Ус акыр хныкәахьан еипъш, даатгылан, иапъхьа икажъыз акыдуахәа днықәтәан итәтыныжәга ааитцеитдан, ахымца неихьыр-сны акәиц налаиршәын ахара дналагеит. Сара снапъшы-аапъшуашәа сышгылаз ашьхыцқәа азы ахьыржәуаз анызба, иасхәап схәан, сгәырбъатцәа санаахьапъш, дпъшәарччо дсыхәапъшуан. Уи ишибахьаз ақара аныздыр, саргьы инафсшәа хахәык снықәтәеит. Амра ашәахәа ахьтацқоз акәын ашьхыцқәа азыжәразы иахьааиуаз изгәаҗомызт. Ус имақа иадхәалаз аилахәара ааиртлан, асаранцьи амгьали аасиркит. Абрахь сәадахьқа утәа, ихәан итәтын ләа ахьцоз ахь тыпъкгы на-сирбеит. Саргьы иахьсирбаз ахахә шкәакәа ду снықәтәан, асаранць аарыбәәаны ацха амгьал инақәыркәкәо афара салагеит. Рацәакгьы аамтыцкәан, шьхыцк каууа ишааиуаз асаранць искиз ианнақәтәа ишсыршәоз даеакгьы иара инаватәеит.

– Ашьха урфоит, нақ ирыта, ацынхәра хартоит, – ихәан дпъшәарччо айгәышә наитцакшәа даагылеит аҳаракырахь дыпъшуа, – Саргьы сәагылан искиз асаранць сахьтәаз инықәсдан иара сааива-гылт. Иубома ашьха ахьынтәиаауа, убри анаарафцлакы итәмкәан иқам, уажәытәқьа сааимданы сааиуеит, ара утәаз, – ихәан ахәажәра дны-лагыло ифәинеихеит хазфәапъшуаз амардарахь, цла-шьапыцыпъхьаза днадгылан амазгәыт илапъш адырхало ақәцәахь дыпъшуан. Ашьхыц аттахәа иааиуаз асаранць серт икәымпылза иаахырфәеит.

Сгәы аафәыбъыртә ақара даанымхакәан, «Сманшәалахеит, цла гәафә дук ашьапы иҗоуп, аргьы рацәоуп», – ихәеит. Қаңбаа Кәанач дахьынхоз ашта аанда ханаадгыла иахагылаз алцла қата уқәла хәа ансыдитца, сәагәылтәраауа схалан ақәцәаф амахәта бжәара сныбжәагылт. Лаба кьатк аалихын апъшәма ихьз хәаны анфәит, ибжьы иацытқьан, х-ла хәдыш дуқәак аақ-саақ хәа ишуа иааибартрыст хашқа. Аандак иазнымкылоз алақәа, апъшәма ибжьы фәаца анрықәирга ицәшәан, рыхпәагьы цыхәаршәшәо ивагылан рфәархеит ашта дықәлан дахьааиуаз. Саргьы сналбаан, саб сьеидырбәәәало сааивагылт. Апъшәма агәашәаф данахпъыла, схы инапы нықәшьшәа лафқәакгьы насеихәеит. Ашта агәта игылаз, ашымха амтдан арымз инықәтәеит. Рнафсшәа ашьацраф снатәеит, сшьапқәа ааифаршәны, айгәышә хәыц искиз сшьамхы иаақәкны.

Ускан 120 шықәса зхыцуаз, згәамч еилыхха иқаз Кәанач, иаацәыригаз ажәабжь уажәы-уажәы гәалашәарак дазыгәкуа даатгылон. Иара ажәабжь убриақара еиқәан, сызхаанымыз збозшәа, рсахьақәа сыбла иаахгылон.

Еитеихэоз ахыркэшарахь диасуа даналага, лассы-лассы дкэыпъсычхауан Кэанач, псеивгарас ипъхьазаны. Ус игэатцанза даакэыпъсычхан: – Дад, Леиуа, Тариал ихъзытэҕьаз Шаҫа акэын, сара сабду иаб, иахъеигъш дысгэалашэоит Тариали Афҫандили дрызгэыкуа ражэабжь анихэоз. Сабду ишихэоз ала, Арѡҫаакэа рҫеи Тариал, иабду шытракэа иреиуан Шьмаф Иасыф. Тариал иаб аҫара ду иман, ираҫэаны абызшэакэа идыруан. Иаб иашьа Усен иакэзар, Ыамтэыла аҫара далгахьан. Тариал ҫарадыррала иаб иатҫкыс деиҕьын – аҫарауафы-аҕьелуан ззырхэоз иакэын.

Аублаакэеи Арѡҫаакэеи реилыблаара, хаиашьара даараза игэныргон, иааипъмырҕьазакэан, ирхэон еиҫархэон ажэабжь. Асмаҫ дыргэырѡон, Тариал ду ргэы изыбылуан. Афҫандил ишытра усгы икаҫэеит. Тариал ихъз хамырштгас, ишытыркаауа иалагеит, ибзиабара аҕынтэ, гэаларшэагас аҫацаҫа рабхэындцэа ирыхъзыртон. Усгы апъсуатасла рабхэындацаа рыхъз рыхъзэомызт.

Абдуцаа рҕынтэ, амоҫацаа рыла, абиҕьарала инеимда-ааимдо шэышықэсала иааргауа агэаҕ ажэабжь еиҫагэаларшэагахап хэан сыҫкэын Шаҫа ихъзыстцеит, – ихэеит Кэанач, – Дад, Леиуа, абри зегыы қьаадк ианҫаҫтҕыы иаанымхоз, сыҫкэын идыруеит, аха игэалашэарыма, қаҫыңэас иргъхьазаз Аублаакэа амхаҫьырра иагеит, – ихэеит Кэанач, саб ишиахахьазгыы иааирҫабыргит: ихы аартысрҫасны. («Амхаҫьырра иагаз Ыгьгардаа», агазет «Апъсны» жэабран 27. 2002 ш.)

Уантэи хнеиран хахьыҕаз, лассы хнеит. Кэанач иҕынтэ хаҫхаҫьны хшаауазгыы, аҕшэмацаа абыста аура рэаназырк, мап аҫэимкит саб. Сара еиҫа акрызфода хэа акэын сышхэыцуаз, хахьыҕаз аҕшэма исзымфозгыы мчыла ишсыдигалоз анысгэалашэалак.

Даараза ирласны абыста анылу, аҕшьахта рхианы аҕшэмацаа хнадырпъхьалан, хаатэеит. Аныха амчра змаз ачеиҫьика, уи дахирқэаарц избызаап.

Анцэа улпъха сыҫа хэа аҕшэма иҫатца анаамихуаз, аҕшэма ихъз ааихэан, «Уҫатца учеиҫьыка ухы инықакны уқэы, уцэыз абшьтэа ахабар шысзымдыруа» – хэа ақэра наидиҫеит. Аҕшэма деиқэатцахеит, нас дҕаҕшьза дааицрашэеит, аҫыхэтэан дцэышхо мсыр қьаадҫас даашкэакэахеит.

– Сминауатуп, аха акырсызуцфазом, – ихэан дѡагылеит, зыкгыы днаҫьхэашэа иуит.

Шьта хэылбычехан, афныка хаауан. Саб игэалакара даара ибзиан. Ус гэхээрарак аниоулак, ишыкаитцалац еипъш, уажэы-уажэы ипъатцакэа еипъхышышьшаауа инапы нархьишьлон.

– Дад, Апполон, ҳахьынхауа инхоз Арөтаа рышьтра зака итцаулоу умаҳаи, амшын узытара аиҳа иузтымтауа икоуп, – иҳеит саб.

Сара саатгылашэа сиязцааит: – Баба, Ҷандилраа ашьха ианышэарыцоз ирфоз? – ҳэа.

– Уабду дшэарыцаө дуззоуп, уи иҳэо иумаҳазаци, – иҳэан, тынч-тынч абарт ацэаҳэакэа аагэныскылартэ иҳеит:

Цэаҳэ еиҶапъсаран,
Аа-цла цэырхуан,
Иахшьыз маншэалан,
Мгэа-чуан кнаҳан.
Шьха зыхь таҶэан,
Ашэарах кэац Ҷан,
Ибылуаз мҶөан,
Изларжэуаз мҶан.
Тэани кэаци еитҶрапъхьаны,
Ашыц чаҶэа иҶаҶэаны,
Иржэуан шьхадгьыл иҶэаны.

Саб ишиҳэаз ала, ашэарах ақэра амазар акэац рабан (икэаҶэан) иҶартон, иҶазар, лассы ижэышаз ахэҶақэа Ҷартон. Ашэарах мгэа акэац аларжэуан. Амгэала икнарҳаз акэац амгэа блаанза, иуфартэы ижэуан. Уи ашықэсан ахэбатэи *аихшьалахь саниас Кэанач игэҶыха насыгзарц сҶазыскит. Изөит ажэеинраала сара стэала. Уи сизапъхьарц иҶэахны сқьаадқэа инарыластҶеит.

Цыгьарда абжьаратэаҶараиурҶа салымгацкэан, Д. Гэлиа еитагамҶа «Абжьас-цэа зшэу» аҶхьара салагеит, аилкаара шысцэуадаөызгьы, цьашьахэыс избеит Кэанач ииҳэоз ажэабжь аҶынтэ ахьызқэа ахьаныз. Арра схыганы саахьан, Ҷенак ҳашҶа ду иқэгылаз аҳамҶан стэаны сыҶсы шысшьөоз, шьал кас дук илаҳэаны қьаадқэаки шэҶкэқэаки саҶхьа иаашьҶалҶеит сан Марулиа. Иааипъхьырттаны снаргэылапъшызар, абар Кэанач иажэабжь, 25 *пъшьҶагза ыҶан. Азна-каз снахэапъш-аахэапъшын наҶ аҶыҶахь инапъхьаскит. Ус сшаҶэыҶыз збаз сан, нан, акгьы узалымхзҶеи? – лхэеит. – АамҶа Ҷамлои, сахьзап, – схэеит, аөрақэа сшырҶэамҶыц аалдырыртэ.

Уажэтәи Хцбынцътәылатәи аибашыра еилгеит хызыла-пшала, хцбынцъкәа хархылон, зыпсадгыл азы итахаз атцеицәа рыпсы шәахәаны хаштақәа иртыпхон. Харгы, ирхәашаз атзамцкәеи, еилажыыз афныматәеи еилырго хаахылт. Ус, еипхыртта иахыкажыыз сылапш иаатцашәеит, Акәаҕа иаазгахыаз, сан еикәлырхаз акасы еилахәара иагәылшәаз *анцар ианын, 1961 шықәсазы изыфхыаз Кәанач иажәабж, анафсгы «Ғҕсқал» хәа ажәеинраалакгы. Иаацбас-шьан сылапш нахызга-аахызгеит. Ажәабж анихәозтәи асахыкәа ҕыцхараза сыбла иаахгылеит. «Сахыдалакгы ухы сгәаларшәо усышьтоуп, ухақ еимдоит, игәакуеит», – схәеит гәаныла...

Сыфныцкәа сгәыбра аеаарҕыцын, схәыцрақәа ахәтаҕа сыргеит. Кәанач дызҕыыз ахапхы. Заҕа шықәса сеимдахыаз апшаараз, ишы-сымбацызгы, избарашәа гәыбрақәа ҕталашаауан сгәатца. Уи ашықәсан апшаара сеиталагеит.

Агәра жәга, адуней аҕы икоуп ахақ. «Ахақ» нцәа бызшәоуп, иахәауа аиаша арбароуп. Ауафы дышиашоу идыруа, мчымхарала ихы анизаамырпшуа Анцәа бызшәала Анцәа дихәоит, «схақ умырзын» хәа. Уи афстаа ицәыхычоу ажәоуп. Анцәа ишацәа ирбоит ахақ змоу дзыхәаз. Нас уи аапшуеит хақны аамта иазытәахзом, ахала ахы цәырнагоит, уи цәыртцеит псра зкәым псыла, псы еимадарала, доухала.

«Абжас-цәа зшәу» зфыз Шоҕа Руставели ззырхәаз Анцәа диашыпкуа имхәацкәан дыкмызт «Иахылапшхәу, зегь зымчу, схақ аапшааит» хәа. Уи ихәара ашәышықәсақәа ахыларгы иаапшуеит хақла, ажәлар рдоуха ицәырнагоит.

Шоҕа Руставели ихы зыдкылан зыпстазаара ааирпшуа ифырхатца Тариал – Шаҕа Арҕтаан хәа игәаҕыны исхәартә амч сызтаз ипсаҕа бзи-ахааит, 120 шықәса зхытцауаз, гәамчла иҕәбәаз Қацбаа Кәанач иихәаз ажәабж ссир ауп. Иара иҕалатәҕахыаз ажәабж игәаларшәо Тариали Асмаҕи рыхыз анихәоз уажәы-уажәы игәатцанза даақәыпсычхауан. Уи иҕәажәараз жәафыла *атцабыргнцәоцәа зтаауаз, игәы иалан Шаҕа ихызала иреихәоз ажәабж цьаргы иахыаламцәажәацыз. Ихыз азыргара дашытамызт, уи дзыцәшәоз, дзыргәаҕуаз ажәабж бжызыр хәа акәын. Ускантәи аамтазы ацабыргнцәоцәа иаартны ирызхәомызт, згәы еилыххара цьбараз Кәанач изеилкаауамызт ирпхыргагаз.

Қацбаа Кәанач идуней ипсахит 140 шықәса анихытцауаз. Уи 117 шықәса ихытцауан ихатә псаса шихычоз, цьмақәак рыцәҕыалан ишипшаауаз дназыдгылаз ацьцла ду агәафара амшә аатыфрын да-кит. Кәанач илабашыа ихы иархәаны амшә дацәеит. Амшәи иарей

ахъеикәпоз, ахәрақәа иоуз рзын җытракҗы дышьтахеит. Ирхәоит Кәанач еиҳанҗы ақәра нитцун, амшә дамхәызтҗы хәа. Кәанач иабду Баҗыр, иҗа иатцкыс акырза деиҳабноуп идунеи шипҗахыз. Ахәтца инхоз Кәанач игәылацәа дреиуан ақәра ду нызтцыз Ашәы Уартан. Уи 120 шықәса ихытцун, аимтаҳараф днатәар, җхалк азна афы ижәуан, хахахымш дгылазомызт хәа иахьаҗы иажәабҗны ирхәоит. Ақәра ду ахь дузымҗхьазозарҗ 100 шықәса ихытцит Абыхәба Хәҗгәат, уи иқәра инымҗшзо дшықаз чмазара бааҗсык ааизцәыртдын, даахәжәаны дагеит. Уи иашьа Чычын (Ардашьыл) 96 шықәса ихытцит. Ашәы Шәарах 130 шықәса ихытцун идунеи аниҗахуаз. Сабду Хәзараф шьаазафын, шәарыцаф дун, 136 шықәса ихытцит. Иахәшьа Минас Матуа иара ихытцыз ақара лхытцит. 1950 шықәса рзы Аҗснытәи автономтә республика *ахыҗхьазарахәшьад адырратарала уи аамтазы 119 шықәса инареиҳаны 130 зхытцуаз рҗынза 3844-фык нхон Аҗсны. Урт рахьтә ақәра рацәа зхытцуаз Очамчыра ацакыра реиҳан – 2765-фык рыла.

*Калҗа иахьатцанакуаз инхоз, ақәра рацәа нызтцыз дыруазкын Тлабҗан Қьецба. 1953 шықәса мшаҗы 15 азы агәзет «Известия» ианыз *аилкаантца иахәон Калҗа ақытантәи анхафы Тлабҗан 132 шықәса ихытцра ныхәаны ишазгәартаз. Абас еипҗш ақәра дукәа нызтцуаз, рышьтахькатәи абиҗарақәа еиҳанҗы ашықәс рацәа ныртцун. Ажәлар рәфәҗыцтә хәамтақәа еиқәзырхозҗы урт ракәын. Кәанач иажәабҗ қәрала иахытцуа уҗхьазозар, хәба-фба абиҗара ақәшәоит. Шоҗа Руставели 800 шықәса ихытцра аназгәартоз, Кәанач 130 шықәса ихытцуазтҗы, иара иажәабҗ 670 шықәса ахытцун. Хәарас иаҗахузеи, арыцҳара ду зцыз ахтыс абиҗара рзын хаштшьа змамыз акакәын. Азәы игәаламшәарҗы аеазәы игәалашәон, аҗсабаратә тыҗхьызқәа иргәаланаршәон. Аҗстазаараф царала афәра-аҗхьара қалаанза дара рыхшыф артцара еиқәхәаламызт.

Урт ирыман, имшаҗыргон шьарда хшыфла ацәажәаразы аицлабрақәа. Уи акәзами Нартаа рцас иахәоз ауафы *икәрантамәа даналацәажәоз қәабла икнаҳаз азы агәарахәа еилазыршуаз. Уи иахәоз зегы рцаган, ркәышган, афырхатцара алан, ицқан азоуп зыршны изеилацәоз. Афырақәа қалаанза алакәқәа еиқәырханы иахзаазгоз ашлацәа рыхдырроуп, ргәалашәароуп. Абартқәа санрызхәыц ауп еиҳаҗы саназфлымҳаха Кәанач иажәабҗ. Аҗстазаарафы агәәфра иақәшәауа игәалашәара ианакәзаалакҗы анарха ду амоуп даеаамтанык еипҗшымкәан.

Қаңыы Кәанач диит 1841 ш. рзы анхащәә рҕаацәараҕы, иаб Бағыр усқантәи аамтазы еицырдыруз ажәабжьхәәф ду иәнаҕа.

Аҕсны актәи амхаңыыраан 1866 ш. рзы Кәанач ихытуан 25 ш. 10-11 шықәса анихытуаз инаркны, иахауаз иибауаз игәалашәартә дҕалон, усқантәи ауааҕсыра ус ишан, 20-25 ш. зхытуа ар хадара рыҕара илшауан. Тәурыхла ус иҕоуп.

Ажәлар иртәу аҕоурых жәабжь ду аазырҕшуа ахтыс ашәышықәсақәа ирықәлахоит. Шәкы, ышә шықәса рацәазак аеаҕсахуам, инеилашәшәа-ааилышәшәарҕы, аҕакызыдхәалатцәҕыо агәыцә еиқәхоит. Уи аҕшә, агәыцә, даҕа ашәышықәсақәа рышьтра иацәмыззакәан иаанхоит. Амхаңыыра ҕалеижьҕеи 150 шықәса ишырқәуҕы, ажәлар рыҕстәзаара азиасхәытәцәа еибафара иҕнашәаз, ирызку ажәабжь, рышьтахьҕатәи ашықәсқәа ирытәнакуа абиҕарақәа ирахахьаз мыршашьакәан инеимда-ааимдо изхәоз мацәзам Аҕсынтәыла антытц иагаз ауааҕсыра налатан.

Кәанач Бағыр-иҕа ииҳәоз ажәабжь ду Аублааи Аршәаи рҕоурых иара ианиаҳаз 9 шықәса ихытуазтҕы, иара иҕынза ажәабжь аазгоз 100 ш. зхытуаз рыла хә-абиҕарак агурхар 1350 шықәса рзы акәхоит ажәабжь аниз.

Ус акәымкәан, 120 ш. зхытуаз рыла хә-абиҕарак уҕхьазар, 1250 шықәса рзы акәхоит аҕоурых жәабжь аншаха. Арт ашықәсқәа уанрыхәаҕшуа, иҕыашьатәушәа убазарҕ, иҕыашьатәзам. Усқантәи ажәларқәа реиҕцаара, ажәабжь еиҕахәара акәын дырразырхагас ирымаз. Иахьатәи *аҕсыбзарбага иашызан, реиҕцаара имәаҕнагоз ажәабжь.

Қарттәи ахтынра ахагыла Тымралзын ирхәоз ажәабжь заҕа шықәса ахытцәеи иахьаҕы Аҕсынтәыла ашлацәа ракәым узытцәалакҕы 65/70 *еилазаара Тымра илызхәоу ажәабжьқәа узеитәзхәо уҕылоит. Ажәларқәа реиҕцаара реигәныәра аҕсыбзарбага ишаҕсахызҕы. Зны-зынла ажәлар рҕаҕыц хәамтақәа иҕатцәҕьаз шнаунагзахо еиҕш, алакәрахь ианиасуаҕ ҕалоит. Аҕсуа жәлар ианакәзаалакҕы *акәыштырчцаацәа рыла абиҕара иалырҕшаауан ажәа азҕазацәа, адырцәа, зхәыцра ласыз, иҕарыз. Усеиҕш иҕоу ауааҕсыра Нартаа рыҕны иупылоит, шәыла ирзырәны ицәажәоз, зажәа ҕстәзааратәны ацәҕеи-абзиетәи еиҕырҕшны, еиҕкааны изхәоз ракәын ақәабәҕ азы агәарахәа еилазыршуаз. Уи аларшара аҕынза анеираз аҕара, аҕышәа аҕахын. Аҕоурыхтәааҕы Руслан Гәажәба «Ацхақәа» ад. 59, аҕны иаагоу антамаҕа иахәоит: В Апсны издревле существовали ораторские школы, где в тени вековых деревьев, эти Академии абхазской

словесности, ученики обучались ораторству у наиболее искусных мастеров слов.

Часто устраивались состязание остроловов – «бызла еибафон» где требовались находчивость и острота ума. На свадьбах и скачках и других торжествах проводилось соревнование мастеров смеха (асамаркэылхэара).

Дж. Белл, 1839 ш. рзы Агъсны иказаара аан имоапыгоз атцаарақәа азгәаҭо иџуеит: Что должно быть показателем совершенства системы общественного устройства? Пишет по этому поводу Дж. Белл, – Безопасность граждан, степень их благополучия, не так ли? На западном Кавказе мы увидели, такие же порядки, систему управление, какие не встретишь более нигде в мире.

Население не обременено налогами, у них нет регулярной армии, ни судей, ни прокуроров, ни заключенных. Полиция и тюрьмы тоже отсутствуют. Образ жизни этих людей и их поведение в общественных местах безупречны, они определяют границы своей свободы.

К высшей категории уголовных преступлений в Абхазии причислены следующие: 1. Святотество, 2. Богохульство, 3. Отцеубийство, 4. Братоубийство, 5. Посягательство на жизнь владельца и членов владетельского дома, 6. Измена Отчизне, 7. Кровосмещение.

Преступников отчуждали от общества, «это наказание было ужаснее смерти». Абас еипъш иказ ацкъара, аиџкаара, аҭоурых жәабжьқәа реикәырхара иацхраауан.

Кәанач лаша иажәабжьы, адгьыл ианхалаз аҭоурых тыпъқәеи тцакыла иаанарпъшуа рацәоуп, уи ауп саргьы агәаџьра ду сызтауа. «Абжьас-цәа зшәу» зџыз дзыхәахьыз ажәлар рдоухала ицәырцит, Кәанач иажәабжь ала иаапъшит схәартә. Ахәца хәа иашьтоуп, ақытақәа инарылкьны аҳаракырахь иҕоу анхартақәа: Цьгьарда, Бәада, Арасазыхь ухәа ақытақәа. Уажәыгь иҕоуп аублаакәа реиланхарта хәа иахьашьтаз, Пъсқали Чагьами рыбжьара. Иара убас Цьгьарда ахәцагь ирынхартан. Урт Пъсқал ирыман рхатә нцәаихәарта Утранць ипъшьагыпъ хәа иахьашьтоу.

– Утранць хәа иааркьаҕены ирхәон ишихьзцәкьыз угәаламшәои? – хәа дцааит саб, аха аҭак имҭакәан иажәабжь даҕын: «Анцәа ихәаџьыс дықан Аублы Устсаранць. Уажәы уаҕа уахәама тыпъны иҕоуп. Агъсуаа иахьыхаракыраз, иахьыцкьагыпъыз Анцәа ихәартақәа алырхуан, апъсыразарта хәа ипъхьазаны».

Нас ирыхьзеи урт Анцәа ихәартақәа? Уи азын аҭоурыхтцааџцәа ишьақәыргылан ирыџхьеит. Уи далацәажәоит еицырдыруа

атцарауаф ду, атоурыхтцаафы, *адыртырчцаафы Шь. Инал-игъа, Ш. Руставели дийжътеи 800 шықәсхытца иазкны ииоыз ашәкәы аҕны: «Атоурыхтцаара ишаанарпъшуа ала, аамтала ақырсианра Апъсны ашьақәгылара иалагеит апъшьбатәи ашәышықәса азы Византиатәи аимператор Иустиниан ихаан. Афбатәи ашәышықәса азы апъсуа нцәахәкәа рцәа пъырҕырц, рнырра ладыркәырц урт ирымакны ажәытәзатәи апъшьа ныхәартақәа рҕы ақырсиантә уахәамақәа агаҕа еипъш, аҕаоақәа ркынгы иахьабалак идырғылон» (ад.36, Ш. Инал-игъа «Ш. Руставели»).

Нас агәра узгарыма, апъхьаф, Аублы Устсаранць ипъшьатыпъ еикәхеит хәа? Хәарас иаҕахузеи, уаҕагь аухәама нықәдыргылеит, атыхәтәаны Утранць хәа зыхьзхалаз. Иара убас иаацьоушьартә икоуп Аублақәа реиланхартә Ахәца. Пъсқал, Устсаранць иныхәарта ахьыказ ахь неиртас иамоу мџахәаста затәык ауп, уаҕагь тыпъкаҕ ыыцьа зеивысзом, иаакәыршаны хра ҕкьарақәоуп. Устсаранць иныхәарта унықәгылан мраташәарахь упъшыр, икаххаа амшын ухыпъшылоит, улапъшхәаа акыр ацанакыртә иубартоуп зегьы. Уа иацанакуеит Кәанач иажәабжь анеиҕеиҕәоз зызбахә имаз аҕапъы. Уи ахьыкоу атыпъ иаакәыршаны акыр ацанакуа ажәытә хәхә еикәццарақәа кәцоуп игьежь-гьежьны, аки-аки еицәыхарамкәан, ларкәи-хараки еилапъсо. Уантәи ақәылаф дубартаны, ахыхьчарта маншәалан ичапъан. Урт агьежьырақәа зегьы еикәханы икам уажәы.

Пъсабарала абас иахьыказ атыпъаҕ инхоз ауаапъсыра ақәылаф ишаанитахыз инапаҕы иааиго иҕамызт. Устсаранць иныхәартеи, аҕапъи рхы иархәаны, шәоык, зықьоык ириааиртә еипъш аҕагылазаашья роуан. Иара атыпъгы ахыхьчара ишазкыз џашьазом. Хәарас иаҕахузеи уа инхоз аублақәа агәаҕьра ду змаз, гәамчла иҕәҕәаз ракәын. Шь. Руставели иоымта «Абжьас-цәа зшәу» уанапъхьо Қацъы Кәанач ииҕәаз ажәабжьы аҕапъи еидкылан уаназхәыцуа, иантұцаауа ацъашьахәрақәа аанарпъшуеит.

Индия быжь-хәынтқаррак ықан, урт рахьынтә фба импыцахалан ахцәа ираҳыз Пъарсадан. Хәынтқаррак зымпыцахалаз Тариал иаб Саридан ихьз шытытхьан еибашьрала, иааира мџала иаҕацәа зегь цкьан, игмызт дгыли мали. Дгәырбъа-хәмаруан, дшәарыцон, дныхәан дықан лахьынтцала. Ус дшыказгы ихәыцт ф-ахрак змаз Пъсардан, сахра истап хәа. Саридан ипъсы иаҕаххаз ззицхаз ихылтшьттрадаз Пъарсадан гәахәарыла идикылт. «Саридан, уҕа Тариал, пъак еипъш са дсазоит,» – хәа иеиҕәеит. Аҕи ахқәажәи Тариал ахтынрашкә дырган

драазон. Саридан иакэзар Индиатэи айбашьцэа зегы дрейхабны дќаитеит. Тариал хэышыќэса ихытцуан, аќќэажэ пња длоуит, Нестан-Дарецъан зыхьзыртцаз.

Қацътэыла дрыман Ђарсадан иахэшыа Давар-айба, уи Нестан хылагъшра лзылуан, илуалын лаазара, лыхьчара.

Ускан жэохэ шыќэса ихытцуан Тариал, Ђарсадан пњак еипъш дшиаазац диаазон, аќра иатцанакуаз ииртцон. Ус ишымгэыбзоз Саридан дыпъсит.

Шыќэс дуззак иаб изын Тариал дцэабон, ашэы ишэын. Шыќэсык аатцхьан, Ђарсадан Тариал дааипъхьан иаб иматцура амирбарра иитеит. Индиатэи айбашьцэа зегь дырхаданы дќаитеит.

Уи аматцура Тариал ишидикылаз азы *араккафы иџеуеит абас:

«Снарыддыртэалт, рааигэа снаган, знапы иакыз ахэынтќарра, Саб итыпъ хатырла исыртэит, агэра ргеит са спышэа, сдырра. Ирасхэеит са сзыхэа ишуадафыз, ирыстт, ишсылымшоз адырра, Аха сах иансыдицала, – исыдыскылт амирбарра».

М. Лашэриа еитѓагамтќа, ад. 70.

Тариал ихэыцра инаркны итџоурых зегь пњытлоит усќантэи аамтќа иадхэаланы арабцэа рхэынтќар Ростеван иажэабжь ала. Ажэабжьхэафы Ростеван иара иахра зхагылоу Аравиа атџоурыхгы ацихэоит, уи цэыргоуп Ђинатэини Афќандили рыла.

Згэаќраќэа еипъшу, рхэаа еицыршоит реидара ласуп хэа Тариал итџоурых иахьырпъшуп, пњашэс иатцоуп. Аравиа иахагылоу Ростеван, пња затэык димоуп Ђинатэин зыхьзу. Иара иаамтќан ианипъхэаза, ипња дќаитеит ихатыпъан. Ђинатэин бзиа дибоит Афќандил, ар зегы напхгара рызтџоз иња. Афќандилгы дќэыпъшуп, ињаца аарла еиньшэшэылон, уигь жэохэ шыќэса раќэхап ихытцуа. Ростеван Ђинатэин ахэынтќарра англита, дгэырџо далагеит иара ицназгоз дахь-имбаз азын. Уи гэазтэз Афќандил иах иацлабра анитахха, Ростевангы мап ацэымккэа диќэшахатхан пњибашэара еиццеит, ашэарыцара. Уаќа Афќандил иќазара, ииааира ах дшеигэырбъоз, Абжьас-цэа зшэыз дырбоит зыхьхыќэкаќе дхыќэтэаланы дшыгэырџоз. Урт иртаххеит дара рышка иаагара. Иара дара уссгы имкзакэан, дымшэа-дмырха, дызкырц ишыталаз рхы иамышэо иааќатцан, лапъштэашэаратцас

дныцаба дцеит. Ростеван агэырѡа ду изцэыртцит, ириааиуа дыкоуп хэа дшыкамыз, зынзаск иатэазымбоз даацэыртцит. Арака Тинатин лхы иалырхэоит Афтандил ибзиабара. Уара уда азэгы сыпстазаара имаздом хэа иқэны агэрагара рыбжьартцит, ирбаз ипшааразы дцарц х-шықэса фхэарас итан. Изыпцэоу афхэарала дизыпшааргы, дизымпшааргы даагьежыыр диццоит. Абас ала лахынцала еипшу, еишьашэалоу, дара зеибамдырзо адунеи инықэлоит игэырѡо. Ахшыкгы ацабаа зырбо, изыргэакуа рыбзиабара анасып ауп.

Иара зыхьтас иааитцыхны, изжэуа рзын насыпны амѡа азылхуп *араккаеипгала «Абжьас-цэа зшэу». Уи зхатэи бызшэахь еитазгогы насыпны рмилаттэ пстазаара инахэлацэоит. Уи анасып апсуа бызшэахь жэангэашэпхьаран иазадыртит «Абжьас-цэа зшэу» еитазгаз ашэкафы, Апсны Жэлар рарккаѡ ду Д. Гэлиа 1959 ш. М. Лашэриа 1979 ш.

Анасып, анасып апшаауеит хэа, насып дук амѡа саннацеит Қацыи Кэанач иажэабжь ду, атоурых тцаацэа рынцамтақэа, атоурых тыпқэа, ажэлар рхэамтақэа реикэшэара. Ажэлар рыбзиабѡ, аиашаз имцабзыз араккаѡы Л. Лабахэуа заанатгы ирцабыргхьан, абас

Ақыртүа поетцэа шэахь

Избан хэа шэхэозар, хара х-Шаца
Быжьшэи шықэса рнаѡс ицэажэаз,
Дахыччоит ишахэтоу, имшаца,
Рыпсы штоу зѡымта зцэажэыз.

Араккаѡы «Абжьас-цэа зшэу» зѡыз арабцэа рхэынцарра Аравиа, Индиа Ахэынцарра анахирдыр, ихытхэауа ахыызқэа Мулбазанзар, Гэыланшьаро, Қацтыла аѡымта изалаигалаз аилкаараз хамѡахытып, Қацтылака, урт рымаза аазыртуа агэашэахь.

Машэыршакэ икамлазеит аокан иафықэу Индиеси, Амшын Еиқэа ихықэыршэлоу Ақацтылеи реимадара. Тариал иаб Саридан игэапхаралоуп ихшарадаз ацэа ирахыз Ђарсадан ихэынцарра иешалеигалаз. Иара дзыргэакуаз хэа акгы имамызт, ипја изхауан. Уи

ачеакала уахаагышуазар қаңыроуп, гъангыашроуп. Аха иизбыз хықакыс
иамаз ипъсадгъыл ицегъ артбаара, амехак ардура акэын. Абраќа
иазгэастоит Нартаа рќазшыа ахьатцубаауа тыпъкгы, ад. 252 ахпъатэи
*апъшытагза, ажэафатэи ацэахэа «Аќаць хынхэаанза шэгъежыроуп,
мамзар шэусќэа дыруадафып!» – Нартаа ракэын этэыла ааныжыны
хыызрацара ицоз рхыпъша иацэшэаны ишырзымгэафъуаз рдыруан.

Афымта ду араќкафы иахьакэзаалакгы Қацьаа рыхъз дазгэду-
ноуп ишихэауа, цъара-цъарагъ Нартаа рќазшыаќэа рныпъшуаны
иааирпъшуеит. Абар Қацьаа зеипъшроу хэа араќкаф иихэауа: (М. Лашэ-
риа еиќагамта ад. 238).

«Қацьќэам урт, уаапъсыроуп, иудыруаз, инхоит
абахэ аханза,
Аќацьќэа хэа урт изрышьтоу, убра рееидкылан
инхоит,
Агъангыашреи агызмалреи ипъшыоу занаатс
ирыпъхьазоит,
Ауаатэыфса ирпъырхагоу ирылакысуа
дтадырхоит,
Ак умбо уќартцоит, иаразнак, рабашьраф
хьымзъ удыргоит.»

Аиааираз ахаќэитразоуп агъангыашра зрылоу, иуаапъсырамызтгы
ауаапъсыра ирзеифъу азын еибашьломызт.

Хапъхьап иацу:

«Ицъашьатэуп аќацьќэа злаќоу: идырлашэуеит
раќацэа,
Апъша-урт амшын ихыртцоит, апъра фбаќэа
рцыхэа пъцэа...
Иќарбацэќъан иќаныфќоит амшын дугы
игэырфъатцэа,
Амш цхыртэуеит, атцх мшыртэуеит, урт
абас ишеит Анцэа!»

«Абартќэа рзы аќацьќэа хэа ирышьтоуп ааигэа-сигэа инхо.»
– ихэоит араќкафы.

Д. Гәлиа еиҗагамҗа «Абжыас-цәа зшәу» ад. 190 Гәыланшьаро амфасцәа раанфасыртәфәы, хәылбычехак Гьатман илаҳауеит, хфык амфасцәа еицәтәымыз ирхәоз ажәабжь. Абар урт ацәахәақәа:

– Сара сажәа уи заа исырчәхәоит, уи цыашьатәыс
зегы иргьхьазоит,
Абри сара Қацътәыла хәынтқарс иамоу итә соуп сара.
Иара убри дыммазафхан, егызмырееит дыпсит иара.
Еибей, рыцхәи зегь ргәыкәтәф, дхәцәтәхеит убри хара,
Уажәы уи ихшара иахәшьа илаазоит, ипъсыз еихә еиҗыны лара,
Лара илыхъзуп ус Дулардыхәт абахә хахә иафызоу азә лоуп,
Лаҗацәа зегы дыриааиуа, луаа рыхьчараз уи дыҗәҗәоуп,
Лашья ипъацәа Роди, Росан, урт ирызхан хъзы змоу уаақәоуп,
Лара Қацътәыла хәынтқарс дамоуп лхәынтқаррагы
даара иҗәҗәоуп.

Арт ацәахәақәа ирхәоит Қацътәыла ахәынтқар данпъсы ашьтахь ахәынтқарра ныкәызго иахәшьа Дулардыхәт шлакәу, лашья ипъацәагы лара илаазоит. Дулардыхәт лахәшьа амшын нырцә дрымоуп. Қацътәыла дынхоит Давар-аиба, индиатәи ахәынтқар Гьарсадан иахәшьа. Абар араккафы ишихәо «Қацътәыла ирымаз Давар-аиба, Нестан илзызуаз хылапъшра».

– Ахәынтқар диахәшьан, илуалыз, длаазон длыхьчон абра. (М. Лашәриа. «Абжыас-цәа зшәу». ад. 68).

Ускәнтәи ашықәсқәа рзын тоурыхла ахәынтқарраф иупыло Гәырандыхәт лоуп захәшьагы амшын нырцә ирымоу. Уртқәа идыруан ашәкәыф ду В. Амаршьан тоурыхла дзыпъхьаз ауп ипъсы ахзызаауа изырфыз ароман «Апъсха». Тоурыхла ибзиазан еилкаауп Гәырандыхәт Леиуанраа рахәшьа шлакәу, Баграт Багратиони III дышиану.

Дулардыхәт хәа изфәу, Гәырандыхәт шлакәу арцабыргуеит, лахәшьа данпъсы лшәафьхәара, уи лахәаразы аицәажәара цоит, амацуцәа реихабы Рошьақ лахәара мап ацәкны ихәоит, «сышәшьыргы ахәхәабжь атәаабжь сзыхгом» – хәа (ад. 234).

Дачәа миләтк иамам апъсуарфәы икоу ашәафьхәара атцас афыза. Апъсуаа ашәафьхәацәа алхны ирышьтуеит, иахьхәатәу изыхәтоу хәа иазхәыцны. Анцәа итцас иацааиз акоуп апъсратцас апъсуаа рфәы (уажә иахтәзамкәан иаланагалаз алаҳамтозар) рыхныкәгашьейпъш ртәуашьягы еипъшымызт, хы-хкыкны ишон: ахы асра, агәы атасра,

ашымхарсра, шықасык аңабара. (Д. Гәлиа еиҕагамҕа «Абжьас-цәа зшәу. ад. 160). «Рызҕқәа цәырпүан, амыткәма рхәон, ирхаз кажьны ихәхәон». Аҕсны ааигәанзагы иҕан, иахыглаз ирхаз нкажьны ацәууара.

Гәйрандыхәт Леуанраа рахәшьа анлакәха, Ғарсадан хәа араккашы дызфәу – Леуан иакәхоит.

Хыхь излазгәахтәз ала, ҕоурыхла Дулардыхәт – Гәйрандыхәт Ғарсадан иахәшьа анлакәха, Давар-аиба иахәшьа шлакәыз усгы иаадыруан, уи алоуп ашыцәгь реизыҕазаара злаҕоу Қацтәылан.

«Абжьас-цәа зшәу» ажәабжь аҕны, Қацтәыла иахагылаз ахәынтқар дыҕсхьан, иҕсыз ахәынтқар ианхәапҕа Давар-аиба Ғарсадан иахәшьа лакәын. Уи длаазахьан лашьа Ғарсадан иҕҕа Дареҕьан. Нестан Дареҕьан днаагоит Гәыланшаро, ашәтқәа раазаоцәа рхылапҕшы атуҕьар иҕҕхәыс Ғатма лҕны. Уантәи Ғатма даныбналта Қацтәылака дагоит, лара дахьаазахьаз лыҕсадгьыл ахь. Уаҕа иҕсхьаз ахәынтқар иҕа дыҕан Росан зыхьызы. Дареҕьан Росан изын дылгәапҕеит ахәынтқар Ғарсадан иахәшьа Давар-аиба. Убри ашықәсан амшын нырцә ирымаз лахәшьак дыҕсызаарын уахь дцан дыҕан Гәарандыхәт.

Араккашы бзиа иибо, дыззыгәкуа акакәны иаапшует ашым-таҕны Қацтәыла. Уи адагы, ихытхәау ахьызқәа змоу ирычәхәон Мулҕазанзар, Гәыланшьаро ухәа. Қацқәас ирыҕхьазоз ахьинхоз, иҕсы зычәараз дунеин иара изын. Ихытхәау атәылақәа ахтны қалақс ирымоу Гәыланшьаро ауп. «Ахьз Гәыланшьаро цям бызшәала «Агәилқәа рықалақь» хәа аанагоит» – ихәоит ашәкәыооы М. Лашәриа иеиҕагамҕа «Абжьас-цәа зшәу» ашәкәы азгәатаҕы.

Гәыланшьаро дынхоит атуҕьар, аилахәаахәтцәа реиҕабы Усен зыхьызу. Уи бахча аазаоуп, ашәтқәа иаазоит. Иҕалап Хәсин иашьа Усен зыхьызыз дыҕан хәа Кәанач дызфәыз иакәзаргы. Аҕсуаа ужәраанзагы, аҕаацәараҕны ҕыц ииз ахьз аниртауа, еиццо ахьызқәа ҕшааны ирыхьырцоит. Иаххәап: Хәсин – Усен еипҕш. Насгы Хәсин Арәтаа дыцҕьардатәын, уигы иахәо рацәоуп.

Араккашы машәыршақә ихаҕы иааимгеит ихытхәау ахьз Гәыланшьаро. Усен иаб иашьа иакәызтҕы уи еиҕагы дарцәажәон. Иара Гәыланшьаро ахьыҕоу атыҕ зеипҕшроу хәа уи иналкааны аҕхьао иирбоит (ад. 206, актәи аҕшьыҕагза, ад. 207, ахәбатәи аҕшьыҕагза). Абар урт ацәахәақәа ишырхәо:

«Амшын дырит зара-еихытар, дызхытд агаҕахь
иара,
Қалақьк иалагылоит еицыз, баҕча ссиркгы
узыткәара, —
Абри ақалақь иахытәон, хкы рацәала иаҕын
ашәтра,
Исылшарыма абри атәыла ишахәтоу еипш
арехәара?!»

Араккаҕы иалкаан изиҕәо «ишахәтоу арехәара» хәа уи из-
гәакьазоу тәылоуп азоуп. Ахәбатәи аҕшьтаҕзагыы иахәоит абас:

«Ари атәыла мшын хәынтқарроуп, жәамз
аимдара уахьзоит,
Хтны қалақьуп — Гәыланшьаро, хкы рацәалаҕь
иеырбоит.
Абрахь адгьыл харахьтә, атитә цыхәаҕтәарада
иааргоит,
Абра иааиуа, длагажәызаргь, дычкәынхоит уи
иаразнакы,
Афара, ажәра, ахәмаррақәа — ихаҕны
хаҕазам акы,
Ишәтуеит ашәтқәа зынгы-пҕынгы,
иутаху зеиуа рыхкы,
Хазтахугы ихаҕацәоугы ирымоуп хшьыцгара
хтакы».

Араккаҕы ицәахәақәа ирзымзеит ихьаа игәтакы, дахьынхоз
атәыла Аҕсынра — Гәыланшьаро. Аҕсны аилахәаахәтра ду анцоз
ашықәсқәа аадырпшует ахәбатәи афбатәи аҕшьтаҕзақәа.

«Ускан акәын, — иоует Шь. Инал-ипҕа Шоҕа Руставели 800-
шықәсхытра иазкны ииҕыз ашәкәы аҕны 31-тәи адакьаҕы, аҕшьбатәи
*ацтахәтақ аҕны, Руставели ихаан Аҕсынтәыла зеипшраз хәа: «Ле-
уан ахҕатәи аабатәи ашәышықәса антәамтазы иҕәбәаны еидикылт
абазгиеи аҕсилиеи ухәа убас аҕсуа дгьылқәа шамахамзар зегьы,
ахтны қалақьс Пҕсырзха алихит амраҕашәаратәи Қыртәылаҕы да-
ахан иара иахь Аҕсны иадитцеит Сурам ашьхақәа рҕынза. Уи аҕгы
даанымгылеит, Қыртәыла зегьы Аҕсны иадитцар итахын.

Убри гәтакыс иҕацаны ашәышықәса алагамтазы иахтына Ана-

кәапџиантә Қәтешька ииаигеит. Убра инаркны Аҕсны хәа иашьтан мраташәаратәи Қырттәыла зегьы Аҕсны налатаны».

Арыккаеипҕгалаҕ ихытхәаау ахьызкәа хәа ипҕхьазоу еизааигәоуп, рацәак рыбжам тыҕла. Уи зырцабыргуа цәахәақәоуп «Абжьас-цәа зшәу» аҕны «Нестан-Дарецъан ақацькәа дыткәаны дышрымоу» ахаҕны (ад. 236).

Нестан-Дарецъан хәа араккашы дызҕеу бзиа дибон хәа ззырхәаз Тымра лоуп. Уи дрыман Қацьтәылака ианцо, еиццо руазәык Рошьак диҳәоит: «Соушът сухәоит, хамтакы, Гәыланшьаро усқәак сымоуп, уа саргәакуеит сара акы». Ажәа «хамтакы» иаанарпҕшуеит амәа шәшықәу сеиташәыхьзоит хәа. Иазгәахтап даҕа тыҕкгы: «Җатма Нестан-Дарецъан илзылшыз ашәкәы» ахаҕны (ад. 243, аәбатәи ацәахәа). Афтандил Нестан лызбахә иаҳаны, Гәыланшьаронтәи Қацьтәылака данцо, амәа дыкәлеит шыжымтан, абар зака лассы днеизгы шахәо: «Ақацькәа ртәыла аилашәшәымтаз аа, дналаххит пҕсаатас». Нестан-Дарецъан Қацьтәылантәи данаарго, Гәыланшьаро иныдгылан ицоит, ус Җридон итәыла иналалт, афырхацәа еизгәыкны ус иналалт ақалакгы, ирзыпҕшыз Мулҕазанзар.

Шәазхәыц, ишәгәалашәыршәа, ианцоггы, ианаауагы Гәыланшьаро инкыдгылоит. Тыҕла иахьыкоуггы амшын аҕықәан ауп.

Ус Җридон итәыла иналалт ихәоит араккашы, ус иналалт ақалак ирзыпҕшыз – Мулҕазанзар. Уи Җридон иқалак ауп. Җридон дахьынхогы Гәыланшьаро иазааигәароуп. Ажәа «ус» ус инарласны иахьнеишаз қалакны ишыкоу унардыруеит.

«Абжьас-цәа зшәу» еитазгаз М. Лашәриа ажәеинраала ацәахәақәа рыртәаразы «ус», «ус», «хамтакы» алаигалт хәа ахәара иашазам, ацакы иақәымшәозар ажәа узаарбзом.

Ихархәозеи арт ахьызкәа? Еизааигәоу еицәыхарам шракәу агәра угартә икоуп мәашәарада. Дара ахьыкоуггы Аҕсынтәылоуп, урт зегьы еиқәшәоит. Иабакоу Гәыланшьаро? Уи иахьатәи Гәылрыпҕшь ауп. Гәыланшьаро – ашәткәа ртәыла хәа цьам бызшәала иатцанакуазар. Гәыланшьара пҕсы бызшәалагы аҕахәы ахәоит – гәыла ан лшьара злоу ауаапҕсыра еижәлантәу реиланхара. Атуцъар Усен дахьынхоз абахчаазамы диман, ашәткәа иаазон. Еилахәаахәтуаз дреихабын Усен.

Абрака иазгәатәтәуп Гәыланшьаро имәаҕысуа ахтыскәа рҕы апҕсуара зырцабыргуа цәахәақәак, («Абжьас-цәа зшәу» Д. Гәлиа еитәгамта ад. 175). Җатман лахтынра иатцанакуаз лцәыбза длыхтыгәлеит Афтандил длысасны дшыказ, уи дылхыбааны,

бахкэажэра быцэсмырзуазар хэа длықэмақарны ихэоит: «Уи ансы-ламша сжакыа балажыцэа, сара хагак еипш сықэланы сцап». Абри ихэан ижакыа неикит, ашэ нкыдижылеит, наф дындэылцит. Апъатца анықэра, уи ала ажэа арцабыргра, анагзара апъсуара иатэзами?

«Цьам туцьарк ихэамтоуп Гэыланшьаро», – иатданакузеи? Еи-дахкылап ахыызқэа: Гэил-шара, Гэыла-ншьаро, Гэыл-рыпъшь. Егъа ахыз аеапъсахзаргы, злыра иахагьежьюа агьежь еипш, ажэа ашьагэыт «гэыл» аеампъсахит, уи иамырзит рапъхьатэи ахыз Гэилшара. Уи адагъы иазгэахтап аеакы, аилахэаахэтра ду ахыцоз ашэтқэа ирықалақыын, бахчаран, абахчаазафы даман зегы рыхкала, ашэтқэа рытиртагы ыказар ауан...

Дырөөегыых апъсуара арцабыргуеит, амилат цасла реикэымшэара шыкоу, динхатцарала аипъшымзаара шрымоу иаагоу ахэынтқарреи атыпъантэи ажэлари. (Д. Гэлиа еитагамта. ад. 164).

«Хара хбагдадттэқэоуп, нас хуачарцэоуп,
Магамет идин иалоу уаауп,
Нас бзанцы мацар зымжэуа хауп.
Абрахь хара, амшын рхэынтқар иахь,
Иқалақы ахь хэаахэтра иааз уаауп.
Хбеиоуп бала, бырфынлыхла,
Ахэ азынгы урт маншэалоуп».

Апъсабаратэ цэааа, ауаапъсыра рқабз рцас, ашьара ақэымкэан ицэырыргоит атоурыхтцааацэа ранцамтақэа. «Древняя Ассилия» И. Воронов, ад. 203. «Абхазский путь»), (Г. В. Цулая вслед за С. Н. Джанашия, Н. Ю. Ломоури, З. В. Анчабадзе и др.) рассматривал как один из важных торгово-стратегических путей, выведивших Абхазию (а заодно и западную Грузию) на широкую коммуникацию с внешним миром на север по ущелью р. Кодори через главный Кавказский хребет, через Клухорский перевал на юг, через юго-западные области Грузии к византийской империй.

М. Ахашба «Соуқари егырти» афны «Абжыас-цэа зшэу» (ад. 193). Ёнак Афтандил ицқэази иареи агаға иавалан ицон. Ишне-иуаз гэыпъоык ауаа ирыниейт. Урт амахёқэа ишырзышьтхуаз аба рықэцаны, еилагэжэажэо еилагылан. Ишэыхъзеи хэа Афтандил данразцаа: «Хбагдадттэқэоуп, аба хаман. Амшынқэа рхэынтқар итэыла Гэыланшьарафа хцон, амшын афны архэцэа хуп рхэейт.

Ҳмазара ҳаманы амшын ахылара ҳацәшәеит. Итцабыргны арҳәцәа хын. Афтандил уртқәа цқба амџа ритеит. Ажәа итцабыргны иқатцәқьаз ауп иаанырпъшуа, уи ажәа хытхәаамкәан ишиашоу еиҗаганы иала-галоу ажәоуп. Уи азын амал идыргалаз имгеит. Иара атуҗьар маҗәа ишәҗаны Гәыланшьарақба рыҗцара дахәеит аилахәаахәтра ду ахықоу җьара ажәабжьк иаҳар шалшоз идыруан. Итцабыргны иқалаз жәабжьын җьам бызшәала ирхәоз, Дареҗьан дзаны дшыргаз, Тариал ашах иҗа дшишьыз, усқан аҗьам бызшәа иахьатәи ҳаамҗазы анҗлыз бызшәеи, аурыси рымҗхак шдуу еиҗш зымҗхак дуз бызшәан. Уи ауп араққәа 12-тәи адақбаҗы изихәо. «Ари аҳәамҗа җьам ажәабжьуп» хәа, җымҗоуп имхәеит җьам бызшәала иҗыз иара еиҗеимгеит. Аиашатцәқба Тариал-Росан Саридан иҗа иихәауа җоурыхуп, Уи зыртцабыргуа цәахәоуп Тариал Афтандил иеихәоит дзықәшәаз ажәабжь. Д. Гәлиа еиҗагамҗа ад. 51. «Уара усзызырџ, ухшыџ сзышьҗ зхатә ажәабжь уазхәо абри сара».

Насҗы ишдыру еиҗш, уаанза анапылаџыра ахархәара аман, акьыҗхь џыра XV-тәи ашәышықәсақәа рааџсоуп ианықала. XII-тәи ашәышықәсақәа рзынҗы иқамызт.

Дызхыҗит Гәыланшьарақба Афтандил. Уақба иаҳауеит Дареҗьан лызбахә, Гәыланшьаро ашәтқәа раазаџ Усен иҗхәыс Фатима лажәабжь ала.

Адунеиаҗ амшынқәа ирхызсаны Кавказ зҗазкуаз Амшын еиқәахь иаауаз, нас аратәи аҳәынҗқарра амшынқәа рхәынҗқарра хәа ишҗашьҗамлоз Гәыланшьаро?

Аҳәынҗқаррақәа реиқәшәартас иқаз Апҗсынтәыла акәын, иара акәын иаазыртуаз «Кавказтәи абырфын мџа» хәа изышьҗаз. Усқантәи аамҗаз аҳәаақәа нароу-нагза иахьынзақаз дырцабыргуеит абарт ацәахәақәа:

«Касаясь истории Абхазского царства, М. Д. Лордкипанидзе определяет его границы следующим образом: На северо-западе в его пределы входил г. Никопсия (в р. сов. Туапсе) на востоке доходило до Лихских (Сурамских) гор, а южная граница проходила приблизительно до р. Чорохи («Древняя Апсилия» (Ю. Воронов ст. 128).

«Абжьас-цәа зшәу» араққәа иҗгалаҗ ихәоуп, Индия (Индостан) быжьхәынҗқаррак рахьтә фба Ғарсадан импыҗакын, абыжьбатәи импыҗакын Тариал иаб Саридан даараза зхыҗша иацәшәоз хатца җәҗәан, иаҗацәа зегьы рҗны иџнацаланы иман. Урт зегьы дыриаины ианеиқәиртәа, илшара Ғарсадан иахь иигеит. Ғарсадан даалаган

Индостан зегъы аќынтәи ар зегъы хылағъшыс дќаитцеит Саридан. Жәохә шықәса ихытцун Тариал иаб Саридан иааиқәшәандығъсит. Абар уи иғъсра иадхәаланы Саридан ифырхатцара автор ишааирғъшуа.

Тариал ихәоит: «Ари гәырџа дуны иќалеит, сара сзеигъш, Ђарсадан изыхәангы, Индостан азыхәангы. Аҗацәа гәырџауан изыцәшәауаз хәа уафы дырбомызт». («Абжьас-цәа зшәу» М. Ахашба еиҗагамҗа ад. 186).

Ицәшәауаз ирзынасығъран, уи иғъсрала рыгәкәа рдан,
Дызҗахыз ашәы наршәырцеит, гәаќран, цәуаран, гәырџаран.
(«Абжьас-цәа зшәу». М. Лашәриа, ад. 69).

Шықәсык аатцхәан Ђарсадан Тариал дааигъхәан еихәеит агәырџара уакәытц, ашәы шыҗатца. Уаб иҗығъан ар рхылағъшыс уќаз хәа дықәиргылоит.

Саридан ианаамҗаз иахра амчра җәҗәазан, уи иналкаан ауафы дзызхәыцша азцәарақәа цәырнагоит Шьоҗа Руставели ззырхәаз «Абжьас-цәа зшәу» араккафы изын.

Ђридон, Тариал, Афҗандил хышәфык аибашьцәа лығъшаахқәа рыцырхраан Қаҗьтәыла абааш ғъыххааса Дариҗан дыргоит, М. Лашәриа еиҗагамҗа «Абжьас-цәа зшәу» араккаеигъгалаҗ М. Ахашба еиҗагамҗа «Соуќари еғъырҗи» иану ажәабжь ағғы. Қаҗьтәыла абаа аиааира зылшаз насығъ иман рхәар ауеит, убас иќоу баағъҗәазак ауп, уа инхоғъы Нарҗаара рнығъшуа, уафытәафса илымшаша аазырғъшуа еибашьцәоуп. (Д. Гәлиа еиҗагамҗа «Абжьас-цәа зшәу» ад. 216). Ђридон ирабжьигоз ахаќны иахәоит абас: «Зќы шықәсағъы хара ихазгом, урт иаадмыртыр агәашә дара».

М. Ахашба «Соуќари еғъырҗи» иану «Абжьас-цәа зшәу» аиҗагамҗа ажәабжь (ад. 202). Қаҗьтәыла анырго «Абраќа ирызбеит, дара ахфыкғъы шәфык-шәфык аибашьцәа инарығъгыланы, зныќќара абаа агәашәкәа ахғъағъы ирыжәларц».

Хәхәағъшып хыхь ихәоу аќнытә «Древняя Апсилия» Иу. Воронов иҗоурыхтцәамҗа иадқыланы. ад. 67-68:

«Согласно сообщению византийского историка Феофана Хронографы в 708-711 годах по западному Кавказу совершил вояж будущий византийский император Лев Исавр.

После успешного выполнения задания, Лев Исавр отправился в обратный путь. И невозможно было выйти, так как там была крепость,

называемая Сидерон («Железная») топотеритом комендант, (правитель области) которой был некто по имени Фарасманий. Лев Исавр обратился к Фарасманию, чтобы он с миром открыл ворота, и помог спустится к морю и переправится в Трапезунт. Но тот не захотел и начал сражение. Крепость, однако, была мощной, и ромеи не могли ее захватить. Марин первый из апсилиицев, взяв с собой триста человек, он пришел к спафарию со словами: «я приведу тебя невредимым до побережья». И Фарасманий, узрев опасность, обращается к спафарию: «Бери в заложники моего ребенка, я согласен служить империи».

Араќа иаагоу ацѣахѣаќа ѓытѣтѣа-ѓытѣтѣа ихѣазарѓы ицќыза иаабоит абаа агѣашѣќа раартразы ихѣоу ажѣаќа, заќа тѣурыхла еипђшны ицѣырнаго аибашьцѣа рхыѓхьазара хышѣык. Лев Исавр диѣѣоит игѣаѓханы агѣашѣќа ааиртырц. «Абжьас-цѣа зшѣу» аќынѓы араќкафы ихѣоит дара ирѣахны иаадмыртуазар, ирзаартран ишыќам.

Сидерон ибаа Лев Исавр игаразы Марин актѣи аѓсылќа рахьтѣ хышѣык аибашьцѣа ицирхрауеит. «Абжьас-цѣа зшѣу» аќны Ыацѣтѣыла абаа зго хышѣык аибашьцѣа роуп, Тариал ицхрауеит.

Араќа мѣашьарада аѣурыхтѣаамтѣаќа идырцабыргит афыцѣараѓы абаа агѣѣѣареи аибашьцѣа рхыѓхьазареи, аус ацашьеи зегы еипђшны ишыќоу.

Тариалраа ирго абаа Ыацѣ абаа хѣа ахьз хьтѣхѣаа шамоу, ахьз хьтѣхѣаа «Абжьас-цѣа зшѣу» зфыз араќкафы иалигалт рѣѣоит афымтѣ атѣаафцѣа еитѣазѓазѓы; уи Сидерон абаа шаќѣу арѣабыргеуеит, ишыќанарѣѣѣоит иазѓѣастѣаз аѣурыхтѣаамтѣа.

Абраќа иахѓѣаларшѣаны иаахѓап Нѣстан-Дарецѣан лыпђста-зааратѣ хтѣск. Нѣстан-Дарецѣан Ашах-ипђа данирѣаз ауа ачара шьаартѣѣыритѣит Тариал. Ашах-ипђа дишьит Дарецѣан диимтѣарц. Ускан Давар-аиба Дарецѣан длызѓѣаан длырзуеит, *лышьранђа изын дылѓѣаѓхѣит, дилѣар лѣахын азы. Ус шаќѣу иаразнак иузеилкаазом. Иќалаз ахтѣыс уахьтѣи ахьрхарѣахь азнаказ уарпђшзом. Уи анхаилиркаауа нас ауп, Дарецѣан даньз дахьаазаз атѣылахь дагеит, уа хѣынѣќарс иќаз ипђсхьаз лышьран-ѓѣа лыпђшѣма иакѣын. Убасќан ауп ахтѣыс атѣаќы анђытло.

Лев Исавр Марин 1-тѣи дицхраан хышѣык аибашьцѣа иманы абаа данакѣша Сидерон ихѣоит: «Бери в заложники моего ребенка, я согласен служить империи». (Древняя Аписилия» ад. 68. Ю. Воронов).

– Уара аимпериа гѣыкала аматц аура узлазхиои, ухаѣа абаа уѣѣакны ухацѣѣажѣозар?! – ихѣоит Лев.

Сидерон ихэоит: «Ажэа сыт, Лев, 30-оык рыда айбашьцэа абаа иштоумгало, цэгъара мукэан ушцо ала. Лев Сидерон ажэа итан агэра ииргеит мцла дшизымныкэо, аха чархэра изиуит, агэашэ анааирт ипъыххааса икэитцеит.

Араќа ишыжэбо итаһаз Сидерон, ипъа хэычы даанханы дыќоуп. Қауытэыла ипъсхьаз ахэынтќар ипъа дыќоуп, ихьзгы цэыргоуп Росан. Сидерон ипъа ихьз хаздырзом тоурыхла.

Шэахэапъш М. Ахашба еитагамта «Абжьас-цэа зшэу» ажэабжьны «Соуќари егырти» ад. 200, апъшьбатэи ацэахэа. Д Гэлиа еитагамта «Абжьас-цэа зшэу» ад. 192, афбатэи апъшьтагза Росан дахьаарпъшу.

Инабжьаршэшэа иахгэалахаршэап Тариал ипъстазаара атэыкгы. Тариал иаб Саридан Пъарсадан иеидихалт. Ускан Пъарсадан ихэоит: «Пъас дќахцап, акыр дахзааигэоуп» хэа. («Абжьас-цэа зшэу» ад. 52, Д. Гэлиа). Ихшарадаз Пъарсадан Тариалгы пъак еипъш дидкылан диаазон. Тариал хэышыќэса ихыцуан ахќэажэ пъа длоут Нестан-Дареуан зыхьзыртцаз. Иара жэохэ шыќэса дыртагылан иаб Саридан иааикэшэан дыпъсит.

Седирони Саридани таацэала еикэшэоит, хылтшытрала азэроуп, азэазэа рымоуп. Ихытхэауу Қауытэыла абаауэуэа знапафы иќаз ахэынтќар дхаздыруам, аха амчра ду ауэуэара азэы напхгара шаито аабоит, ипъа дыќоуп Росан зыхьзу. Седирон абаа акэзар ауэуэареи алшареи Қауытэыла абаа еипъш, ахагылацэа рфырхатцара фуп, мацэысуп, рыхтысќэа ахьеиларсу цъарак ауп. Аохтыск о-гэык змоу акэтауэ еипъш акны иагэылшэоит. Араккауы Қауытэыла абаахэа дызфу, Седирон абаа акэхоит, шэазхэыц абаа иахагылаз Седирон дахирдырзар ипъа дхэимырдырзеит. Қауытэыла абаа иахагылаз дхэимырдырзар ипъа Росан дахирдырит. Иара араккауы ифымтафы ишихэо еипъш х-хафык рыла изыригоит афырхатцаа, тыпъкафы иихэо злахаиртэауа цэыригоит еикэызхэало даеа хафык ала. «Абжьас-цэа зшэу» араккауы Саридан хэа дызфу Седирон иакэхоит, Саридан ипъа Росан-Седирон ипъа зыхьз хзымдыруа Тариал иакэхоит. Росани Тариали азэ роуп, Седиронтэи атоурых аќынтэ иаагоуп.

Араккаеипъгалауэ араккауы ифырхатца Тариал итоурыхтэ пъстазаара ихэыцраќынтэ иалагоит, *араккапъа алагамта еипъшуп арккаеипъгала аартра иаб данпъсуаз иара дхэычын, Абраскыыл изхашьеипъш иаразнак изхэит, ифырхатцара афазаранза. Индостан ар дрейхабхеит, быжьхэынтќаррак хадара рзиуа дќалеит.

Ахэштаара ихэытцаку акэицпъа аарпъшны, амца ахы ааифазкуа иоуп Тариал. Еитазгэастоит Қауытэыла ипъсхьаз ахэынтќар ипъхэыс

Давар-аиба Нестан-Дарецъан длаазон дылхылапъшуан, уи игъсхьоу ахэынтқар, Ђарсадан имахэ иоуп Саридан. Иаартны иухэозар, махэи пъхэындеи роуп, ус ауп тоурыхла ишхаибартэаауа иаидкылан уаназхэыцлак.

Марин актэи агъсил, Лев Исаври игъырххаит еиқарартэит Сидеронтэи абаа. Марин ирезиденция ахыыказ Сидерон иацэыхарамызт уи ирцабыргуеит Феофан Хронограф (шэахэапъш ад. 68-69. «Древняя Апсилия» Ю. Воронов). Сидерон ихэаакэа знапахыы иааиз Марин актэи иоуп. Тариал иаб данпъсы нахыс ианшьа Ђарсадан ифы дыкоуп (Даеакала иухэаргыы алшоит Сидерон дантаха нахыс, ихэычы Росан ианшьцэа Леуанаа рфы дыкоуп). Тариал-Росан иаб Сидерон игъсадгьыл Қацътэыла ақэылацэа рнапафы икоуп иргъежътэуп хымпъада. «Абжьас-цэа зшэу» араккашы Тариал игъсадгьыл – Қацътэыла ақэылащцэа ирымпыцакын, иара данхэычыз иаб дызхыршьааз, уи инапахыы ишааигаз цэыригоит Дарецъан лыла.

Апъшза-Анцэахша игъстазаара змадоу, Тариал ибзиабаф Дарецъан даницэыз, дгэакуа дгэыршо дзышьтаз, игъсадгьыл ахақэиттэра акэын. Уи ааирпъшуеит бзиабарала, дыршегьых лара Қацътэылака лиагарала, уантэи деибашыны Дарецъан лгара иаанарпъшуеит игъсадгьыл ахақэитра. Ашэа рзихэоит уи зылшаз ахцэа пъсра зқэым бжьыла.

Сидерон обычно сопоставляют с главной крепостью Мисимиан (Тцахар) которую в конце VI века так же называли «Железной» (18, с 89 – 90, 19, с 199) однако, из сведения Феофана очевидно, что Сидерон располагался на пути от Себастополиса и резиденции патрикия Марина (Рогартария – сов. Шапкы) в Аланию, т.е. в стороне от того места, где локализуется Тцахар (сов. Пскал-Ахуца). «Древняя Апсилия» Ю. Н. Воронов, ст. 69. Крепость Тцахар З. В. Анчабадзе локализует в районе Багадских скал... а Ю. Н. Воронов сопоставляет с крепостью на горе Пскал» сов. Ахуца). В работе Ю.Н. Воронов «Древняя Апсилия» (ст. 128) граница Апсилии проведена по линии:

Устье Гумисты и Каманы южный склон Чумкузба-кряж. Ахупач – Ахыста – Цибилиум – Кяч – Ахуца (Пъскал иацанакуеит амраташэарахь иаалакэны, ахапъы иазааигэоуп). Ткварчели – Бедиа – Илори – устье Галидзги.

Шэахэапъш атоурыхтэ хсаала Иу. Воронов «Древняя Апсилия» иану Ш. Инал-игъа итцаамта ақнытэ. Сидерон абаа Тцахара (Пскал) иацанакуеит, иахрагыы уа акэын иахыыказ.

Еицырдыруаз ажэабжьхэашы Кэанач Қацъаа хатала иахьаку абри аҳаракыра акэзар қалап хэа 1961 ш. рзы зызбахэ ихэоз ахапъы,

жәашықәсала исыпшаауаз насыпұла ианызба сара иабаздыруаз ацак ду шамаз, (Тцахара) Гьсқал ишатанакуаз. Иу. Воронов иҫоурыхнцамта «Древняя Апсилия» сапұхаанза. Уи акыпұхь абеит 1998 ш. рзы санапұхьа иаасгәалашәеит ажәабжьхәафы иажәакәа.

«Асмаҫ лбаа аҫыҫеарахкәа шыҫаз аҫсаса срыцны мчыбжьык ахынтә фынтә-хынтә сықәслон. Уа снатәаны, Асмаҫ лымцарсраз нхыцдаа анрықәла Сазаа зтынцәоз афхаахь сыпұшлон. Ажәйтәан ашлацәа ирхәамтан изласахахьаз ала, уатәи атыпұкәа гәцаркны ирыман, хатыр ақәырцон. Дара зыхзызауаз иахьынзасылшоз саргыи сацныкәеит, абна хысфон, икрыцқьалон, исахахьаз ажәабжь зыххәааз збозшәа, уа саатәаны схәыцлон» — хәа Кәанач, саб ианизеиҫеихәоз Арфәаи Аублааи рҫоурых. «Абжьас-цәа зшәу» рҫоурыхла афымта иала-галоу зегьы Апұсынтәыла иатцанакуеит. Акызатцәык еилазго ихытұхәау ахьызкәа роуп. Ус шакәугьы аҫоурых рцабьыргра азызуа аацәырцуеит, хтысла еидхәалоу аамтәк ала еикәшәо аҫоурыхтцәамтәкәа.

«Абжьас-цәа зшәу» ихадакәаз зегьы ацәыззаргыи, иазынхақәаз ихархәоит ишҫоурыхтә пұцамтаз, уи зьырцабьыргуа иара иалоуп. Пұцахара-Гьсқал (Ахәцә) Сидерон-Саридан, Росан-Тариал, Сидерон-абаа — Қацұтәыла абаа, Сидерон пұак димоуп, Саридан пұак димоуп.

Араккафы иҫоурыхтә нцамта акьырза еилацалан иагәылпұыкканы ишыкәо фашьазом, уи гәарымтарц залшазом аҫоурыхтцәафцәа.

Фынтәны исыхәозаргыи, *арккаеипұгала раккапұазаргыи кәларын афымта ацәыргашьа уахь иатцанакуеит, Тариал ихәычратә пұстазааракнытә ахытхьырта аагоуп, ихартәауп афырхацәа рцәыртцәкәа.

«Шьотә Руставели ззырхәаз, дызуҫтоу зхәо хәа иҫынхаз ипо-ема затцәык ауп», ифәеит Шалва Нуцубизе, Шь. Инал-иҫа Шьотә Руставели 800 шықәсхыцра, ад. 47. Ш. Нуцубизе икаитцаз алкаа иа-хьа ицабьыргхартә аамта хәаҫагылт. Араккафы игәнаха ахьыкәо ахақ иапұшаароуп, уи ипұстазаара зыхтынцоу иажәабжьтә *раккаеипұгалан ирыпұхьазо ицәырнагароуп. *Ахықәк-нцәа шьҫыхноуп араккафы афра-аҫцара дшалагаз.

Уаанза иазгәахҫахьаз ахьызкәа, аҫоурых тыпұкәа, аҫоурыхтә нцамта, аҫоурыхтә хсаала, аибашьцәа рхыпұхьазара аикәшәара машәыршақә икамлеит.

Иара иалеигалеит хәа азгәастоит Қацұтәыла. Уи ала аиҫыргұшра цәула аныпұшуеит Сидерон абааи — Қацұтәылеи. Насгыи Қацұтәыла инхо ауаапұсыра Нартаа рҫазшьара рныпұшуеит, изларыдукыло рацәоуп. Иахьагыи Нартцдлажәла мыззакәан Апұсынтәыла ииуеит.

Апъсуа араккаѡ ду 1846 ш. рзын ииз Гьаргь Чачба (Шервашизе) иѡымтақѡак реидкыла иануп араккаеипъгала «Гѡадан ибаа». Еитѡеигеит, азгѡатақѡа кѡитцеит ашѡкѡыѡѡы-араккаѡы Борис Гѡыргѡлиа (Акѡа – 1964 ш.).

Иаагап уаантѡи цѡахѡақѡак:

Ицуа сеидыроу, ара жѡытѡнатѡ аахыс,
Итышѡантѡалан милатк нхауан;
Гѡшатаара руамызт, знык иани нахыс
Ипъагъан, ицѡгъазан рызбахѡ гауан.
Урт ахазаркѡа хѡа акѡын ишрышытѡаз,
Гѡахѡас иршьон акѡылара, архѡара.
Атѡым тѡылақѡа рықѡымчра иашытѡаз,
Урт ахънеиуаз еснагъ инаргон атѡара.

Хзыпъхъаз араккаѡы иажѡақѡа, кѡазшьала акъацькѡа хѡа изышытѡаз ахазаркѡа роуп хѡа иаарпъшуп. Д.Гѡелиа еитѡагымтѡа «Аб-жъас-цѡа зшѡу» ад.193 ишану иаѡхарпъшып.

– Ақаць захъзу уаамхѡа сыкоуп, изларылшои уаас икѡаларацы?
Гъатма ус иалхѡоит: «Нак инаухга, угѡы иаанагаз ахѡыцрақѡа;
Ақаць захъзу аѡыстаазам, урт рынхарта – абахѡарақѡа.
Ассир дукѡа урт ирылшои, урт раѡацѡа уа идырлашѡақѡоит;
Апъша нарсны, амшын агѡта ашхѡа хдыршѡтѡеит, итадырхѡоит;
Урт амшынкѡа ирыхныкѡалоит, ирѡахызаргъы итадырбоит;
Амш лашара уа идырлашыцѡоит, атцх лашыцара ѡенымшха икарцѡоит.

Убри акъынтѡ рааигѡа инхо, ақацькѡа хѡа хъзыс ирыртѡеит!

Урт уаауп, ацѡеижъ рымоуп зегъ реипъш, пъыхъагъ иуасхѡеит, усымжъазеит. Хымпѡада, Шьѡта Руставели ззырхѡаз иапъцамта ицѡырнаго, жѡларыс зызбахѡ имаз роуп, араккаѡы ду Гь. Чачба ишихѡаз еипъш.

Атѡым тѡылақѡа рықѡымчра иашытѡаз,
Урт ахънеиуаз еснагъ инаргон атѡара.

Гь. Чачба.

Арт ацѡахѡақѡа иаадырпъшуеит, атѡылақѡа еихѡа зылшои излымшои хѡа реикѡымчра шыпъдыркѡѡѡауаз, атынчра иажѡѡанны ишрымаз ртѡыла. Аиашаз, Нарѡараахъ ухъанарпъшуеит дара рхаантѡи аамта иакѡшѡоит хѡа узырхѡыцша ахѡамтақѡа алагалоуп.

Хәйлбычехак азын, Ыгъарда хәфны ашҗаф, ахамҗан стәаны азиас Дҗамшь нырҗәҗа сыпъшуан. Ус Кәанач дызбеит, иеларҗь иҗакәаруа, амәаду ианыршәланы Ахәҗаҗа дҗон. Ускан *аа-ехшьалак рҗкны стәан, Дҗамшь ахықә инаваршәны алапъанра иҗгаз амәапъҗәарала, сшьапқәа хырҗьаҗьа амәахәаста ианыршәланы саныф, Кәанач сааиапъысын, имәа саангылт. «Хәи, дад, уабаҗаз?!» – ихәан иеаҗәра даахан, икәымжәы иақәыз иапъсуа җама дааәахашәа иааикит. Ыпъҗаф изымгылоз иеларҗь иҗаҗаҗь-пъаҗьуан.

Амра аҗашәамҗазтәи ашәахәа ара җла ду амахәҗақәа аҗша иартысуаз иаарылпъхан, ирызныпъсараз иҗамеи имаҗеи рҗкәынақәа ианаарықәпъхалак, абла маҗәысқәа хәынҗәра-хәынҗәра икаҗҗо, сахыгылаз ашәшьырарахь ишьҗасуан. Әба-хпъа җыра акакангы иҗаҗәа иаакапъсоит игәылҗәашааза, быҗьқәакгы налашәшәеит. Са-ра, – дзеигәырҗьаша ак иасхәап хәан, – Уара хәаас иумаз ажәабжь шәыікә дук иануп, Тариал, җандил, Росан, Асмаҗ, җамара зегь уаҗа иахәоит, – схәан иааикәыспъхәзеит.

Ашәҗәы хәа сызҗыс М. Ахашба ифымҗа «Соуҗари егырҗи» ианыз «Абжьас-җәа зшәу» ажәабжьны аиҗагамҗа акәын.

– Ишпъа?! Арәҗаа Шәҗа, зыхъз камшәо, акыр данызар, аҗхьашьа издыруа азхарын, ажәабжьны исазхәашаз азәы дҗкаларын, афракәым иажәабжьгы мазала акәын ишеибырхәоз. Насгы, изахъзузеи Авҗандил?! Афҗандил акәын, афы җандил! җамара хәа узҗу смаҗац, исахәхьоу, издыруа җымра хәа акәын, иззырхәоз Қартәи аҗ лакәын, – ихәан, иеы аҗәра ааужьшәа ишьахәырзыз анааирҗысы, сапъхьа дынкабазшәа дҗахьан Кәанач.

Избан ажәабжь имазаны изеибырхәоз, ахы изақәиҗымз, еилка-ашьа сзамҗо усҗан иаанхаз уажә исхәоит. 1712 ш. рзы рапъхьаза акәны ашәҗәы Қарт ианҗыҗ, ажәабжь аеарҗыҗуан, араққәы иқәранҗамәа җәырнагон, амазакәа аанартуан аҗынтә ахъз ддырхәомызт. Д. Гәлиа еиҗагамҗа неидкылан аҗсуа кыпъхь анаба 1959 шықәса рзоуп, нас М. Лашәриа 1978 ш. рзы.

Абас еипъш иҗоу адырраҗарақәа иаартым аҗакы змоу уаназхәыҗлак, аҗабырг хәам, аҗабырг аапъшыроуп хәа зхәыҗырҗас ишьҗумхыр залшом.

«Древняя Апислия» аҗкны Иу. Воронов ифәеит (ад. 80.) «Согласно источникам, около 1044 года Анакопия продолжала как в VI веке, сохранять значение важного разделительного рубежа, находящегося в руках византийцев. Осаждая тогда Анакопию ставленник «царя

абхазов и Картвелов» Баграт IV военачальник, Куабулел Чачасдзе с абхазскими войсками».

Нет никаких оснований сомневаться в том, что Чачасдзе это имеретинское формирование абхазской княжеской фамилии Чачба.

Азқышықәсақәа ибжьадырзыз аҕсуа нбан еиқәымхеит; цъара-цъара ахаҳәцәқәа ирынхалазаргы. Ерцахәтәыла аҕацәа лакә ссирны зхаҕра хзынхаз Сасрыкәа, Тариал, Абраскыыл ирыдукылашаз Гьаргь Чачба (Шервашизе) Шаҕа Арҕтаа (Руставели), Чхотуа Даут Жәраб-иҕа, Маан Дырмит ухәа уб. азәырҕы иақыртүазтәуаз дара ракәын. Рхы иадырхәон еицаҳзеиҕшыз нбан ҕырак ахьамаз

Зыжәлари зыҕсадгыли ршьа зфырхатцараз, знартра ныкәызгоз иҕстәзаара дшалцыз анаарбалак, лашьцарак аагәатан идырхәуан, ихьзырхәагаз рыжәлеи рыхьзи рхатәыртәуан, ҕоурыхла рфырхатцара рзон. Ажәытәзангы аәтәынгы ус зегы аукахыз, иҕан, иҕоуп ақырт прометеицәа, ианакәзаалак зфырхатцара цәыргоу зуаҕра бзоу.

Уимоу, иҕхәыс хьызхаз Марин (Марин 1-тәи аҕсил) адунеи аҕы 70-80% *еилазаара хьзыс ирымоуп.

Уи ахьз Аҕсилаа ркынтә ишаагоу, ҕоурых нтаҕык изымдыруазар Марин – Марина шакәхаз еилызкаауада. (Аурымқәагь, аурыскәагь хара иахтәуп рхәоит уажәы). Кәабулел аҕсуа хьзын, иҕеит Ш. Инал-иҕа, Кәаблхә акәын. Ғахьзык иртазаргы уи дшаҕсыуаз ахьаадыруа ҕоурыхтә лахьынцоуп.

Шь. Инал-иҕа «Абжьас-цәа зшәу» 800 шықәса ахьцра ад. 46 аҕны иазгәеитоит. «Сборник Руставели» (Тбилиси, 138. Ад. 23).

1. Атцыхәтәантәи ашықәсқәа рзы чыдала ақыртүа аҕоурых-тцааҕцәа А. Шанизе, Г. Церетели, И. Абашизеи Иерусалимҕа *аҕцартабыргцәа еиҕыркааз иабзоураны, ишьақәыргылоуп Руставели *иқәрантамҕаҕе даараза акрызтцазкуа алабҕабақәа.

«ҕамара лахтынракынтә Иерусалимҕа Шьоҕа дышдәықәыртцаз, ақыртүатә қырсантә уахәама арҕыцра азуны аҕзамцқәа исахьаркны идирқатарц азы, убас ари ауахәама ацъарныкәгаҕцәа ирымаз егьырт аусқәагы ртыҕ иқәитцарц азы. (Иҕоуп иара антамта ашәышықәса актәи азыбжазы).

2. Ирбеит иара убас Шьоҕа Руставели уажәраанза уаҕы изымдыруаз *иҕшранца, насгы итыхуп иара убри аамтазы. Аҕшранца тызхыз аҕаза ихьз аҕоурых иазнымхеит, аха иара иаарылукааша сахьаркыратә рҕеиамтоуп. «Новые данные о великом грузинском мыслителе». «Заря Востока», 22 ноября, 1960 г. (№272).

Иерусалимка ицаз атоурыхтцаа арцабыргцаа ауахэамаф ирбейт Руставели ипшрантца. Уи тызхыз аказа дарбазам. Иара шиакәу зырцабыргуа атоурыхтцаара арцабыргцаа роуп. Дара дырбахызтгы исахья цәыррымгоз, Иерусалим ицаны ипшрантца ахкыдыз рымгышааргы.

«Абжьас-цәа зшәу» *араккаеипгалаф цәахәакгы угылом Анцәа игәрахатцара аазрыгышуа. Асмаф Тариал изгәакуа ицу, зхала ахапгәафы иаанхо, иара ицара иаара, еимдара, Дарецъан лыхабар ахара иазыгышу, Анцәа избахә ахәара иахыатыпуггы ажәак лирхәом араккафы. Иара ихата Анцәа игәрахатцара шиламыз убри алагы агәра угартә икоуп. Насгы ауафы иитахым афы иказара изааргышзом. Хәарас иатахузеи амилаф иртәыз атас, иара аеакала идикылозаргы ахата шыказ иаанижъеит, афымта иалагалоу ауаапгысыра рынцәатә гәрахатцара аазрыгышуа ахәамтақәа угылоит..

Изгәахатп Иерусалим иатцанакуа нцамтак ашәкәы «Страны мира» акынтә ад. 143. Население Израиля – 3,6 млн. из них евреев – 3,07 млн. арабов ок. 0,5 млн. Официальный язык – иврит. гос. религия – иудаизм.

Шьога Руставели Анцәа ихатцара дшазааигәамыз арцабыргуеит.

XI – XII ашәышықәсақәа рзы дыкан бырзен философ дук. Константинопольтәи аиҳабыразатәи ашкол анапхгафы иакәын уи, Иоанн Итал ихъзын. Иара Анцәа игәрахатцара дақәшахатмызт, антикатәи афилософцәа рфымтақәа ирхәоз акәын дзыкәныкәоз, ажәлар урт рылаиртцәар итахын. Убри азы уи Византиа дахыкыз ашәипгызыз икәырцеит, цъара днарыштыуамызт, ажәлар дрылырцеит. Азәызатцәык иоуп убри аамтазы уи ифызара иаша изныкәызгоз. Уи иара «агысуа» («абазгос») хәа дишьтан, насгы *агәахәа шәкәы изифыз акны, «атцара дузза змоу» хәа изихәоит. (Шь. Д. Инал-ипга, «Вопросы этнокультурной истории абхазов», ад. 306).

«Абжьас-цәа зшәу» афымтакны аифызара, ацкәара ипгышоу акакәны, ипгыхазоуп атасқәа зеггы пгыстазаара дук иалган иаагоуп, гәырпгынтак иадамзаргы шәытарак амазамкәан. Нас уи еипгыш аифызара пгыша еилызкаауаз иакәхон ажәлар ирцәымбны ирыларцаз Иоанн Итал афызара изыуаз.

«Абжьас-цәа зшәу» араккафы иапгытамта ду раккаеипгалан ирыпгыхазаз, атоурыхтә араккапгыра шацәызыз аилкаара уадафуп. Ирфашьамкәан афымта иагәылахаз, ихата дызустваз аазрыгышуа атоурыхтә тцаамтақәа, ажәабжьхәафцәа ргәаларшәара цкәа

еикәнархаз, араккашы изын ишытрамырзган насыгыны изынхеит. Дызустаз зырцабыргуа акәны игъстазаара иалашәеит.

Ашымтаф иааргышуп Агысынтәыла ахра ианаамтаз, ахракәа шаны ианрымаз. Ахра змаз ицанакуаз хәынтқаррас игъхьазон, иара избадцакәа ракәын аус зуаз. Араккашы антыцтәи ахәынтқарракәа Агысынтәыла излахыгышыз ааиргышуеит, ахәынтқарра дукәеи иарей еидызкылоз шрымаз цәыригоит. Арака аилахәаахәтра ду иатыгыын, акырынтә Агысынтәыла еимакны атәым хәынтқарракәа еифагылан еибашыуан. Ашымта иалагалуу афырхатца, абжыас дадкылан дааиргышуеит, гәамчла игъфәара уи иафиргышуеит. Агыхьашык саниазцаа ус ихәеит: «Абжыаси алыми Агысны икамызт, урт ахыкыз иагыцоу шымтоуп» хәа. Агыхәызба аецәа шаша дадкылан ажәеинраала лыххәазар, араккашы изиххәазгы уа инхон хәоума ишеилкаатәу?

Тлагыс-игъа Маан Дырымит, атцара ду змоу азәы хәа дыгыхьазан; акырт бызшәа, аурыс бызшәа ухәа абызшәакәа иидыруаз рацәан. Чыдала бзиа ибон «Абжыас-цәа зшәу» уи азбжак фырхәала идыруан, данцәажәоз араккашы иажәа кәышкәа ицәажәара иалатцаны ихәон, иара ихатәгәагыхарала дафын еицакра зкәым араккаеигыгала агысуа бызшәахь аицәгара.

1937 ш. рзы акәын, тынчрамызт, изыхдыркыа рзымдырзо ана-ара агысуаа царкуан. Ус ишыкызгы, ухәан-схәанны иаарылашит абжыуаа рфey азәы «Абжыас-цәа зшәу» агысуа шырала аицәгара дафуп, уимоу далгахьазаргы калап хәа.

Жәлар рышәкәышфы Баграт Шыынкәба – усқан *дзанаатцашын, зызбахә иахаз иахь ишыкәыршәны дцеит. Аалзга амшын иахьнало дук иацәыхарамкәан жәытә кәаскыа лафәык днадгылеит. Ашны агыхьа ашәшырафey дтәан уашы шла дук, каба шкәакәак цбаатыцәза ишәцаны.

Ацарахәа агәашә аартны ашта кыаф дынтәлеит Баграт.

– Бзиала уаабейт! – ихәеит, хаара дук атцамкәан (даазгазей ари ацкәын игәахәзар акәап).

– Бзиа убааит, – фәаитит Баграт.

– Дад, уара узышытада? – дцааит агышәма, уашы иааигәамгыхартә исас илакта дынтәгышыны.

– Сара ажәеинраалакәа зышәеит... Акәа атцара цтоуп... «Абжыас-цәа зшәу» еицоугейт хәа сахан...

– Уца, дад, уца! Уахыааз уца!.. (Шы. Инал-игъа «Абжыас-цәа зшәу» 800 ш. ахыцра» ад. 85-86).

Атцабырг зхэоз Дырмит Маан еиҕагымта бжыадырзит, ашыта нҕамтамҕы аанымхеит. Маан Дырмит Баграт қыпҕш инеира деигэирҕыашан, убригь акы имыхындаз хэаноуп иихэаз зиҕээз. Абыржэы аора сахыаҕыз иаасгэалашэеит Қаҕыы Кэанач дсыр-гэирҕыап хэа «Абжыас-цэа зшэу» иалаз рыхыызқэа аниасхэа исеи-хэаз. «Акыпҕыра акэым, ахэарагы хакэитымызт» хэа ззиҕээз.

Академик Броссе, Руставели, Моссе Хонели, Саргис Тмогвели рыхызқэа игэаларшэо иоуан: Игэахэароуп, *араккарашэаҕ баохатэра аҕазшыа аартра, рырҕеиамтақэа реилыргара, абри аҕара хатала ахатэ бжыы ирхоу! Ари асахыа зегы макыана иҕоурыхуп, избан акэзар, урт рырҕеиамтақэа ирылоу иҕатцэҕыз фырхацэоуп, ихытхэау ахыызқэа рытоуп акэымзар. (М. Делба, «Алашара» №6, 1966 ш. ад.30).

Араккаҕы ифырхатца иҕоурых аҕыратцэҕыа ахыааҕшуа айқэхэалартеи аҕытлартеи цэахэатцас тыпҕк иагэылсноуп ишцо. Иаххэап, Ғарсадан ипҕа Нестан-Дарецҕан аазарахэа хылаҕшра лызто иара ишыранпҕа Давар-аиба Қаҕытэыла дынхоит. Уи илызханы ахэынтқарра ныҕэылгаратэ даныҕала, дзықэшээз лахынтцала, дзаны даныргалак, Қыаҕытэылаҕа даанагоит. Тариал инасыпҕ ҕшааны лара данигогы уаантэи дигоит. Иара убас иазгэастарц стахуп, ашымта ишалагалоу хыызқэак аҕсуаа ажэйтэза еипҕш, иахыагы ирымоу шыҕоу. Араккаеипҕгалаҕ урт ахыызқэа еиҕарсны ихэоуп, ажэа ашыаҕыт иахылҕеауала: Тариал – Тариел, Раҕта – Раҕтем – Роҕтом, Шыаратын – Шыардын – Шармадин, Афҕандил – Тандил – Автандил.

Ианакэзаалакгы арҕеиаҕы ҕстазаарала изааигэоу, ҕазшыала ицэа иалоу, ҕысыс ихоу имилаттэ чыдарақэа ашымта ианымҕшырц залшазом, аҕсуа иаҕсуара злоудыруа ихатара шакэу еипҕш.

Ауааҕысы, иҕысы иалнахыз ала, иҕстазаашыа ааҕшуеит, уи иҕазара, ихэыцшыа, дыззааигэоу, ицэымбу, игэаҕыра, иццакра, ауааҕысыра рахь имоу аҕхарра, ицэаа, иҕазшыа, иҕысы иалоу зегы араккаҕ иаҕтамта ианымҕшыр залшазом. Иара инырроуп ашымтақэа ҕысыс ирхаитцо. Ауааҕы дзызку ицэажэашыала иудыруеит, аҕсаса аазара иазку, изанаат иатцанакуа далацэажэоит, абахчаазыа – ибахчаазашыа, аҕыа – аҕы азҕазара ухэа.

Ускантэи аамтаз еицырдыруз атцарауа ду, ақыртуа дырратырчцаҕы Шалва Нуцубизе Ш. Руставели иқэрантамта дахыналаҕатцэҕыо ихэоит: «Руставелиалогиаҕ иҕазам араккаҕы иқэрантамта иацназго зеилкаара цэҕоу даҕа зтаарак. Руставели

Анафс, 75-тәи адакьафкны иахәоит:

Ус, сыпсшьартахь санаафнала арахь
дыспылеит ла лхата,
Илхәеит, даахырхәан: насып ымоуп
ихыпшылауа улакта!
Ахатца ифапхьа ус лыхәтоума?! –
са иаацъасшьауеит схаҭа,
Аха уртқәа ла дрызхәыцма... уи азы акәхап,
сгәахәит шыҭа.*

Шәазхәыц, иара иапсуара иатәам ахьадылкылаз игәы инархьуа дакьак афын ыынтәгы ихәеит ицәымҭхара.

Апхьаф, нас дхынхәымашь Шьоҭа Руставели ззырхәоз араккафы алахьынҭацәгьара зызкашәаны Тымра лашта иҭанагалаз? Уи аҭакс иартәуа хәа Шь. Инал-ипҭа Шьоҭа Руставели аашәтәи ишықәсхыҭра иазкны иифыз афкны ихәоит: «Шьоукуы уи дхынхәит Қырттәылаҭа» хәа ргәыианагоит, аха еиҳарафык (убартрхыпхьазарафы Ш. Нуцубизегьы дназлоу ирхәоит: «Руставели арахь инижыыз хнырхәышьа амамызт, дыззыхынхәышаззегьы ицәызхьан» – хәа. Уи дхынхәыртәеипҭшакгы имамызт, ираккаепҭгала ду зызкыз даницәыз, Тамара бзиа дибомызт, иара ипҭсадгьылмызт. Абызшәадырфы, аҭцаафы, адыртрыччафы Ш. Арстаа иоуеит: «Абызшәа рацәа адырра уи цароуп, уара иутәу умилаҭ рбызшәоуп, дара ирымоу адинхатцара, рқьабз, рҭас, рцәафа, рказшьа зныпшуа. Тәым бызшәаны иудыруа, амилаҭ иамоу аҭас узадбалазом, иагьуныруам пҭсыла-гәыла»

Шьоҭа Салаҭаиа, усқан *араккацарабжыылфыс иҭаз Руставели ирҭеиамҭа апсуа *араккашәаф иазгәеитәоит абафхатәра змаз апсуа раккафы Леонтии Лабахәуа иажәеинраала «Ақыртүа раккафцәа шәахь».

«Избан хәа шәхәозар, хара х-Шаҭа
Быжшәы шықәса рнафс ицәажәаз,
Дахыччоит ишахәтоу, имшаҭа,
Рыпҭсы штоу зфымҭа зцәажәыыз.»

**Иазгәахҭаз араккашәатә цәахәақәа аагоуп М. Лашәриа еиҭагамҭа афкынтә.*

Анаоҥгы даҕа п̄шьтагзакгы аагоуп:

Пушкини Шәтеи адукәа
Сирмзар ируз шәазхәыци!
Иҕалеит ажәлар ирнықәуа
Рыхыз Ельбрус иахысит.

Араккаҕы Л. Лабахәуа заманалатәҕьа дақәшәон Шь. Руставели уахь хәа аҕра, аха уи, хазы димыргылеит. Х-Шаҕа хара дшахтәу дырдырны, ақырт рккаоҕәа ишитцаирзуазгы ихәеит, хысгы иаиҕеит. «Ақыртуа раккаоҕәа шәахь». Пушкини Шәтеи реидкыларала еиҕаирцабыргит Шаҕа иап̄суара, ип̄садгьыл. Абраҕа иахгәалахар-шәап иап̄хьахьоу рзын иҕоурыхтәу *азеип̄шхатәхтыс «Қыалышьбеи» иалахьынцахаз. Уи оҕынәажәа шықәса инареиҳаны амәа иқәын, амца қьоуқьад иалган еиқәзырхаз, 2004 ш. рзы акып̄хь иабартә иҕазтәз ашәҕәыоҕы М. Лашәриа иакәымзтгы ап̄хьао иҕынза изаазомызт.

Лахьынцала уи аткыыс дхашхатәрахеит Даут Жәраб ип̄а Чхәотуа. Даут Жәраб ип̄а диит 1849 ш. рзы Қалҕа. Аҕны иҕеит ап̄хьареи аҕреи. Абжьаратә ҕара даналга, дталеит Петербургтәи иреиҳазоу атцарадырра ап̄сабара аҕәша. 1875 шықәсазы атцара далмгацкәан Қарт дааит. Ара дахьааиз ихәп̄хә ах ип̄а Ғаргь излаидитцаз ала, Чачаа Қырттәыла ирымаз рмазара хырхарташаоҕыс дахадыргылт. 1876 ш. рзы ах ип̄а Ғаргь ианхәп̄хә Нина Андреевскаиа лычешылкәабоз машәырла П̄сыс азиас дашьит. 1878 ш. рзы хәажәкыра хәба аҕены, 28 ш. дыртагылан, *дзанаатцәоҕын харада, ахара идцаны акартоҕа иқәырҕеит, Сибраҕа ахгара атцаны. 1907 ш. рзы, 58 ш. ихыцуан, 30 ш. ихганы, Даут Чхәотуа неихыркәа змам тахмадак еип̄ш деилахан дхынхәит ип̄садгьыл ахь.

Д. Чхотуа гәҕыхасгы иман, даҕьазықатқан атцарадырра. Ихатә оымтақәа рызкын ап̄суа қьабзтцәара, ап̄сабаратцара азцарақәа. Чыдала дынзанаатцәоҕыс аахыс аҕра аилкаара даҕын Шь. Руставели ззырхәаз иқәрантамәа, ираккаеип̄гала «Абжьас-цәа зшәу» рытцәара. Уи иаххәааны аусумта ду дызҕыз, дахганы дахьықазгы иусура иацитон. Инагзаны даналга, 1920 ш. рзы 71 шықәса ихыцуан, атыжьраз иахьнеигаз, иахьагаз уаҕы изымдыруа илыбжьаз иҕеит. Иаргы иааикәшәан ибаоҕсра ҕалеит. Дырмит Маан иҕьабаа здыз лашара адмырбеит, Леонти Лабахәуа п̄еип̄шыцәҕьа ирҕеит, аилыркказгәаҕа С. Чанба днаиццаны.

Шь. Руставели ззырхәаз еицәаз лахынцацәгьа иртеит. Аамта цьбара иагаз аамта гьеѿ иаанагароуп. «Абжьас-цәа зшәу» зѿыз Шьѿта Руставели хәа ззырхәоз аҕсуа жәлар рдоуха ицны ачарахәа жәѿангәашәҕьхьараҕа амѿа маатырц залшом.

Ацара дузза змаз, зкәышра нцәараз наскьатәи аѿоурых зѿуаз адунеи азышәахәаѿ, згәазхара изызырхәхәоз афырхатца цьбарақәа, абжьас алым иадызкылоз «Абжьас-цәа зшәу» зѿыз араккаѿы иҕьстазаара мѿа иадахкыло арцабырграқәа зыгәра умгаша, иара дузырдыруа хәа аѿоурыхтцәамта иалазам.

Араккаѿы Шаҕа Арѿтаа лахынцацәгьара анизкашәа ашықәсқәа роуп: «Столетняя война Грузии против Абхазии» ацарауаѿы, аѿоурыхдырѿы Станислав Лакоба ишәкәы ад. 14 аҕны иѿуеит: – С окончанием Русско-Кавказской войны, (май 1864) и ликвидацией автономного Абхазского княжества (июнь 1864 г.) резко усилился массовый исход горцев с родных земель в Турцию. Переселение насило насильственный характер, его провоцировали и поощряли как Русские, так и турецкие власти.

Наиболее крупные выселение абхазов происходили после народных восстания 1866-1867 и 1877-1878 гг.

Тогда грузинские писатели отмечали, – не только Абхазия весь Кавказ наш. В 1873г. Г. Церетели писал Кавказ является нашей землей, нашей страной... Следует мысленно представить, что наша нога стоит на нашей земле, что мы находимся в нашей стране. Поселимся ли в стране черкесов хоть в Дагестане, везде наша Родина. Церетели призывал грузин занимать все побережье Черного моря до Крыма.

В первой программной работой, в которой говорится о колонизации Абхазии грузино менгрелами, являлась пространная статья видного грузинского общественного деятеля и публициста Якоба Гогешашвили, известная под название «Кем заселить Абхазию?» напечатана в Русской газете «Тифлисский вестник» (Т.В.) в 1877 году №209, 210, 243, 244, 245, 248, 249 во время войны России с Турцией, между жертвами которых оказался тогда абхазский народ.

Когда абхазы истекали кровью и массами вынуждены были покидать свою Родину.

В результате военных действия в 1877 г. Более половины абхазского населения покинуло свою Родину. От реки Псырцха до р. Кодори полностью обезлюдело. Сухум и территорию вокруг него стали заселять всех кроме абхазов. Им как виновному населению запрещалась

проживать в г. Сухуме 1877 по 1907гг. и рядом с городом в Гумистинском участке (бзыпцы-гудаутцы, абжуицы-очамчирцы, самурзаканцы-гальцы). Грузино-менгрели оказались тогда в привилегированном положении благодаря своему участию на стороне Царской России в войне против народов Кавказа (1817-1864 гг.).

Қырттәыла ахагылацәа, атарауаа дукәа Апсына азыгәшәра зыпсы иаламтуаз ишыртәхыз ахәрақәа ианарфәпшы Кавказ дузза ампытахалара зыхәкыз Амшын Еикәа инавәршәны Қрымынза аназара иазхәыцуаз хадара рзыуаз Г. Церетели, Г. Гогешавили, Н. Цыанашыа, Шыота Рустәвели ззырхәаз икәранцәмәа атцәаразын Иерусалимка ацара еифызкаауазгы А. Шанизе, И. Абашизе, Г. Церетели, аракагы хадара азуа *аҫоурыхтцәантцә аусзуоцәа рхедкыла агәта дгылоуп Г. Церетели. «Абжәас-цәа зшәу» араккәо ду Шыота Рустәвели ззырхәаз Шаҫа Арәҫаа лахынтцәгәра изызшаз урт ракәхоит. Насгы гәнахара атан исыпхязом итәыла далган дтадырхейт схәар. Ш. Нуцубизегы дназлоу ражәа шыақәдырбәҫәоит «Рустәвели арахь инижыз хнырхәышыа амамызт, дыззыхынхәышаз зегы ицәызхән» – хәа. Ифымтәи иарей реицәырзра шыкартәхяз дырноуп ишдырцәбыргуа ихнымхәра. Ишәгәлашәыршәа уаанза шәзыпхәхяз ажәақәа, Тәмара игәаҫ лкын ишыра дашытан хәа, уи рымахагыара арәашыараз ихытхәаауп, изыртцәбыргуада хәа Тәмара далакны рчанаба дырбәҫәеит.

Ажәәәтәи ашәышықәсақәа ирытцаркуа араккәеипыгала «Вис и Рамин» ацәам Гурган ираккәеипыгала «Висрамиани» хәа хыс иатаны прозала ақыртшәахь еитеигейт Саргис Тмогвели Тымра лхаантәи иаалукааша ахәынтцарратә усзуоы. 1949 ш. рзы рапхәыза акәны *аҫоурыхтцәадырә Қырттәылатәи иреихазоу *аҫоурыхтцәантцә аусзуоы Корнели Кекелизе иеилыракказгәатарала итыцит, ашәкәы «Висрамиани» 165-тәи адакәаф араккәоы еифырпшыны иәуейт цәахәақәак. Вис лыбзиабәо Рамин Цыамтәыла дахыкәаз игәапхаз апсына пхәызбак длықәшәеит Гәил захызыз, уи лыпшыразын ихәоит: +Ресницы были меткими стрелами абхазских лучников и стрелой ресниц своих пронизывала сердца молодых людей+. В. Хараниа.

Ускантәи ашәышықәсақәа раамтәаз апсына рнартаара мрә шәахәатцәс икаччо рыхыз аупшыылха апшыа иалан.

Аамтә иазымзәаз аҫоурых әашыара ақәым, апсына адуней излалатцәаз рацәан, дара ақыртцәагь аилахәаахәтраз пәара хызыны ихәмаз «абаз» рбызшәала ахархәара аиуа икалахән.

Давид Гурамишвили ираккаеиҕгала «Измена картвелинцев и кахетинцев своим государям» (ад. 69. Н. Зоболоцки еиҕагамҕа).

Внук жестоки шах-Аббаса,	Слышать жалабы народа
Шахом был тогда Тамаз	Не хотел он с пняных глаз,
Вечно пьяный и распутный	Оттого при нем законы
Был он бедствием для нас.	Продовалос за абаз.

Д. Гәрамишвили (ад.69). В. Хәраниа.

Абраҕа иаагоу аҕп̄шьҕагзак Тамаз иабду дзеиҕшраз зхәауа ажәақәа ирыхьсырҕшуеит даҕа ҕоурых ҕцаамҕақәак рҕынтә цаәхәақәак реиқәшәара, ракзаара узырбо. «Представляет, в частности, интерес сообщение арабского историка XII века Ал-Идриси, писавшего, что Тмутаракань «очень древний город: имя его основателя неизвестно... его князя известный под именем Олу Абас (Абаза), праславленные своей силой... наводили страх среди своих соседей». Имя Абас (Абаза) свидетельствует о том, что в Тмутараканы в середине XII века правила династия абхазского княжеского происхождения Ал-Идриси. География Идриси. Париж, 1840. ст. 395 (на фр. яз.). Ш. Инал-иҕа

Амшын қап̄шь ахықә ишьхара дгьылу атәыла Гобеш инхауа Абассаа рҕас, рқабз, рдоуха акырза иҳаракуп ааигәатәи атәылақәа рааста.

«Храбрость абассинцев, вытекающая из сущности их природы и всего мировоззрения, делает их опасными противниками любой европейской армии.

Нравственная спаика, при отсутствии резкого различия между простыми и начальниками. Абиссины не впечатлительный к неудачам, наоборот, они как бы крепнуть в них и делаются упорны, повторяя без числа свои яростная отаки, стремяс к рукопашной схватке.

Рыҕоныҕа ишьақәыргылоуп ашлацәа рхеидкыла «лебаша» хәа изышьҕоу, уи ахеидкыла иалахәу рсахьақәа ануп алабашьақәа кны, хара ашлацәа рхеидкыла ххәозар, дара алабашьаа рхеидкыла хәа ауп ишрышьҕоу. Еиҳабырацыҕхьаза еиҕқааны ирымоуп рхатә лабашьақәа. Зегьы иреицәоу ацәгьоурақәа хәа иҕхьазоуп аҕсадгьыл аҕсахра. Зыҕсадгьыл зыҕсахыз ишьапқәа инапқәа хыртәоит, зегьы ишырбауа ишьа иларбаны дыршьуеит, аҕычраз анапы, амцшаҳатраз – абз.

Алабашьяа ирылахэу иус ишахэтоу инамгзакэан, ашатар, арөашьяра кэзцаз иааитцырдыраар, даарылган дтаркуеит. Абиҕа-рақэа ркынтэ шьтрала алабашьяа алырхуеит, абиҕарала еимырдоит алабашьяа рлахэылара.

Абассинцев – свадьба, похороны и игры сопровождаются участием и состязанием искусных ораторов. «В стране черных христьянь». Очерк К. Звягина. 1911 г. ст. 387. «Природа илюди». Иллюстрированный журнал наука, искусство и литература. В. Хараниа.

Д. Гурамишвили диит 1705 ш. рзы Мцхети, уи ашәкәыџџы араккаџы иажәеинраалақәеи араккаеипҕалақәеи еиҕазгаз Н. Заболочки араккаџы иқәранцамџа ахьазгәеиҕо ад. 9 аҕны иџуеит: «В 1709 году была основана первая грузинская типография. В 1712 г. было осуществлено первое печатное издание венца грузинской поетической культуры – бессмертного «Витязя в барсовой шкуре».

Шь. Инал-ипҕа ишәкәы «Мџахәастала ахрақәа рахь». Акритикатә статиақәеи аматериалқәеи реизга ад. 37. 1895 шықәсазы ақыртүа газет «Квели» ианыз аилкаанца «Кавказтәи алфавит» хәа хыс измаз. Уаҕа иаагоуп абри еипҕш алабәабатә хтыск: «Аҕсуа ҕауадк Ғыркәтәылаҕа мхаҕьырра иагаз иашья ибаразы дцеит. Стампылтәи *атхаҕьырҕаҕны акаҳуа ажәразы еизеит еицәажәарц ачаркьазцәа, (ачаркьазцәа хәа ирышьтоуп Кавказаа зегьы). Ачаркьазцәа азәи тыркәаки аймак роуит: урт досу дара рмилаҕ еиҕа еиҕьуп аҕьжәара рымоуп хәа аадырҕшырц иақәыркит. Абри аан ачаркьаз ихәоит хара хәҕсадгьыл хәкәытхоуп, атәым тәылаҕ ханхоит, аха иара абраҕаҕ хусқәа цәҕязамкәан имџаҕаагоит, хашҕаҕаларыз нас хара хәҕсадгьыл аҕны хәказар. Атыркәа убри ацынхәрас ихәеит: «Шәзыпҕсоузеи шәара шәхатә џыратцәкьа шәымам?!– хәа. Ачаркьаз абри аҕакс абас ихәеит: «Аамҕак азы хара иахзеипҕшу нбанџыран иҕан ақыртүа нбан».

Аилкаанца џуп 1895 ш. рзы раҕьхязатәи аҕсуа шәкәы аныркьыпҕхь аахыс шәышықәса атра иазкны. Еилкаамкәан иаанхеит иарбан аҕсуа шәкәу ускан зшәышықәса ахытра азгәартоз.

Уи аилкаараз ишьақәхаргылап иарбан шықәсанцароу аиаша аазырҕшуа.

Қарт ашәкәтыжьырта кәртцазар 1709 ш. рзы раҕьхяза аҕны «Абжьас-цәа зшәу» ркыпҕхьит 1712 ш. рзын. Уи ашәкәы ашәышықәса ахытра анақәшәо 1812 ш. рзоуп. Аҕсуа шәкәы ашәышықәса ахытра азгәартоит 1895 шықәса рзы. Аҕсуа шәкәы, зшәышықәса хытра

азгэартоз аилкаараз 1895 шықәса, шәышықәса ацраҳхыр иҳауеит 1795 шықәса. 1795 ш. иагҳархар ашәкәы антрыжьыз ашықәс 1712, иҳауеит 83 ш. Ус ала ихартәаам шәышықәса цәырнагоит. 1812 ш. жәибжь шықәса агурхар иқалоит 1795 шықәса, усқан ихатәаау ашәышықәса ахытра алтцуеит. Ашықәс азгәатарақәа ианакәзаалакгы ихатәаау ала иазгэартоит.

Идыру ихатәаау ашәышықәсақәа рыла ишьақәгылоит 1712 – 1812, 1795 – 1895 ш. ашәышықәса ахытхыртәгь шытаркуп тыпқақ, рапъхьаза акәны «Абжьас-цәа зшәу» аныркыпъхьыз 1712 ш. инаркны. Арақа уызхәыцша азтәарақәа цәырнагоит. Избан? Изықалеи, ашәкәы «Абжьас-цәа зшәу» аныркыпъхьыз 1712 ш. рзы акәзар, ашәышықәса ахытра аназгэартоз 1895 ш. рзын закәхеи, ашәышықәса хытра азгэарымтәи? Урт арыцхәқәа еиларшашьаны изықаз? Рыпъшаарта ацыпъха зытәахыз? Машәырла иқалаз гхоуп хәа иазгәоуартә иқазам. Уи зхәыцыз иаармарианы рус иалцуан, ақбатәи аилкаантәа акыпъхьраан иадырбон, акыпъхьрақә иқалаз гхоуп хәа. Актәи *аҗазтәахыртәхь ирышьтуан, ақбатәи бжәдырзуан.

Ус акәзаргы ауафы дзырхәыцша дақәа хтыск хазцәырнагоит.

Даут Жәраб-игъа Чхотуа игәағьреи ицьбараз ифырхатцареи, атцара дырра имази иднарқатцеит дтакны данааи ашәкәы ашәышықәса хытра азгәатара уи арыцхәқәа еилашашьаратәгьы изықалаз, уи ауп. Ус шакәу шықәнарҗәҗәоит 1920 ш. рзы Шь. Руставели иқәрантәамфәа нхартәаан акыпъхьраз иахьриҗаз ибжәдырзит, иаргы дақәдырзит, «иааикәшәан» ибшапъсра қалеит. Зшәышықәсахытра азгэартоз апъсуа шәкәы «Абжьас-цәа зшәу» акәын. Уақоуп Қацътылатәи агәашә аазыртуа ацыпъха ахытәаху. Уи зтәахыз изтәалаз агәнақара атоурых иазымзеит, ахақ ицәырнагеит, нцәа бызшәала Шьоҗа Руставели ззырхәаз дзыхәахьаз ахақ.

Апъхьақ иазгәоуартәц стәхуп 1841 ш. рзы ииз Қацъы Кәанач 1895 ш. рзы 54 ш. ихытуан, «Абжьас-цәа зшәу» 100 шықәса ахытра аназгэартоз. Уи итоурых жәабжь ду анҳаиқәоз 1961 ш. азы 120 ш. дыртан, сара жәаха шықәса схытуан. «Ачәхьинтәала ианиазтәа, узлақои хәа, сәыжәын иқәеит. Дызчәхьинтәалазгы: «Ғыла сықоуп» иқәеит. Хиазтәаап апъшәма, аҗәра зкыз. Уи азын хамшәахытып ажәа зтәу ажәлар рахь.

Ахақә мақәа иадыруан изгәылшәаз шымшыныз, изкыз издыруа-мызт акәымзар. «Абжьас-цәа зшәу» згәылшәазгы излытдызгы здыруа ажәлар роуп, аамта атоурых, рәапъыц хәамтәқәа еипъызшыа.

«Грузинские народные предания и легенды» (Москва, гл. редакция).

Ашәкәы шоуп хәта-хәтала, «О Выдающихся исторических деятелях» аҕәшафы иануп Ҙамареи Шоҕа Руставелии ирызкны ахәамтақәа, урт рахьынтә харзаатгылап нцамтақәак: «Ҙамареи Шарҕы иатәеи» (ад. 165).

«Ҙамара Шарҕиатцәа ткәаны илыман. Лара лгәапҕхарала аиатцәа аера алцуан. Ҙамара дақәтәан дныкәон, аҕәра афылхзомызт. Аҕәра афылхыр илцәыбналар хәа дшәон. Азы аналыржәуаз аеы ахәеит аҕәра афыршәара, гьамала азы ажәырц. Иара зыхәаз Ҙамара ианыкалта ииатцәахан Ерцахә акышә-кышәра инықәтәеит. Уантәи азынреи аҕхынреи ашоит». Арака дара зышьтаз лакәбызшәала ирхәоит. Ирымхәои ауафы иҕсы иаҕаху, имам иҕхыз иалашәоит хәа. Дара ирҕахыз рыҕсы зыфхәароу Ерцахәтәыла ашҕа, Аҕсынра цәрыҕхызла рхафы иааргеит. Ҙамара (илдырҕычит) илдыргеит, Ерцахә акышә-кышәра ианаало инықәдыртәеит. Сазҕаауеит, шарҕыиатцәа Ерцахә ианышәарызу? Ахақәитра анаиоу, ижәвантәу, идоухатәу, афызцәа ирылшәаны адгьыл афы атәара алшарызма? Зегь ртыҕаф иказароуп, аиатцәагы атыҕ ианаалоит, аҕхыз ҕхызцас ииасуеит, дара избо адгьыл афы ишымфасуа еиҕш. Аҕсынра аҕәра рцәафшәеит, Ашафы Ацқәа Ахылаҕшфы Вл. Арзынба иҕсхарала.

Уи ашәкәафы: «Шоҕа Руставели» – Шоҕа дынхон Рустав ақытафы. Иани иаби иаикәырццакны рыбафҕсра калоит. Шоҕа иан лыбафҕсра аныкалоз ашьхарахь ауаса ихьчон. Иан лыбафҕсра аниаха изымчхакәан азиас Кәыра иеаиргарц дышцоз, Ҙамара лаб дибейт Варзиантәи дшаауаз. Уи даанкылан афныка дааиган иҕха Ҙамареи иареи еихыраазалеит. Ҙамареи Шоҕеи ишхәыцқәаз бзиа еибабейт. Ҙамара лаб ибафҕсра аныкала, лара илатәаршьейт иахра. Лхатә таацәара аҕылтарц анлаҕшььаргалак мап ацәылкуан. Ианылкәамтца, зыгәра лгоз иралхәеит лара дзыкәгәыҕуа дшыкоу, Қарт зегьы анапхгара зылшара, уи Шоҕа Руставели шиакәу. Ус анакәыбк бахра быцәхарзуеит хәа илыкәымчны илархәеит. Лара рхәатәи дзахымҕакәан леаанылкылеит. Уи гәырфаны ирзыкалеит Ҙамареи Шьоҕа Руставелии. Дықәтцны Аравиака ацара хықәкыс ишьтыхны ишимоу Ҙамара ианлеихәа, ус лхәеит:

– Кто же заменит тебя, кто станет воспевать нас в песнях?!»

Ҙамара лматцуфы тыҕха дилтоит ҕхәысыс. Дцоит Аравиака. Уа дызфыз ажәеинраалақәа рыфреи, ашәарыцареи ракәын. Ҙамара

илеипшымыз ихы дизадкыломызт, егъа дыгъшзазаргъы. Ихы ихэыцра Тамара лахь икан. Уака иџеуеит «Вепхисткаусани» Тамара илызкны.

Зны шэарыцарантэ даныгъежь Тариал араб чкэын длыдибалт ипъхэыс хэа ирыпъхъазаз Асмаџ.

Уи иахыркъаны аџыџагъ ишыын Қарттэылака дгъажьит аухатџе-къа. Уантэи данааи Тамара лбара иџахымхеит, пъшыаџыпъкахь дцан, уака ихы иражэит, ипъсџазаара далцит».

Ажэабжь аниџеит Г. Гоголазе, 72 ш. зхыџуа. В. Гоголазе ихэамџакнытэ, 1937 ш. рзы, ақыџа Баралети.

Шоџа Руставели изку ажэабжь хэамџаџ лкаанџамџаџак азгэаџтап.

Ажэабжьхэаџџэа жэлар рхэамџакынтэ иаагоу зхэо зны ирџеаухоит, зны ирџеагхоит. Аџабыргнџаџы урџкэа азгэаџтаны арџеиара ихэџоуп.

Убарџкэа рахынтэ зырџеиара аџахыз зџаараџак сырзааџгылоит аџабыргнџаџы иџеагхаз аџынтэ.

1. Шоџа Руставелии џамареи рыпъсџазаараџ еикэшэартэ Тамара лаб ила икалеит. Шоџа ижэла иаразнак иџеыргоуп, Тамара лыжэла хаздыруам, лаб даадырит. Аџыџагъ нхарала еиџеыхарам, еибадыруазарџ ахэџоуп. Ажэабжьнџаџы изымдыруаз Тамара лыжэла дамызџааит, ма аилкаара шиџаххаз ихэар акэын. Апъхъаџ мџак ирбара аџахын.

2. «Абжьас-џеа зшэу» зџыз Шоџа Руставели ззырхэаз ихаџара аазырпъшуа Тариал шиакэу ырџабыргуп ажэабжьхэаџ ила. Ус шакэу џеырнагоит Тамара лматџуџы Тариал пъхэысыс данилџа Аравиака иџара, уа иказаара. Урџкэа «Абжьас-џеа зшэу» ишану иакэшэоит.

3. Аџабыргнџаџы дазымхэыџит «Абжьас-џеа зшэу» зџыз Шоџа иеипъш иказ, ус иаармарианы Тамара лматџуџы ихы шлыдимкылоз, пъхэысыс иргара шзалымшоз, уи еипъш ахџыс ажэлар ирхэамџан ажэабжьны ишзыкамлоз.

Насгъы «Абжьас-џеа зшэу» аџымџакны Тариали Асмаџи реизыџазаашъа аарпъшуп ад. 115. Д. Гэлиа:

«Доуџеа драбашъ, урџ нырџеаны, урџкэа рхапъы џынрас икаитџеит.

Дызџынџеаауаз илматџуџыз, уи апъхэызба иахэшьас дкаитџеит».

Аџабыргнџаџы џеымпъхашъарада амахагъа иџыпъаџ диргылт.

4. Шоџа џызара изызуаз, изааигэаз, џамареи иареи ирыбжьаказоз лакэын Асмаџ. Ус ауп ишџу «Абжьас-џеа зшэу» аџымџакны, лыхъз аирбар ауан. Аџабргнџаџы иахэџаџаз дырны иагирхеит хэа апъхъаџ

агәаанагара инаҭо иҕалеит. Ус иҕамзаргы ихаҭәаам азцаарақәа рҭак, Шоҭа Русҭавели зынзаскгы иузидымкыло акакәны иааҭшит, игәырҭа ицеиҭышсоз, иара иааихҭигоз аҭьамыҕәацәгьа зхызгоз, аиахәшьа гәакьа дзыҭсахуаз, Тариал иаҕара ачҳара, аҕәҕәара злаз, ауаҭраҕы ҭасла аиҕарара ицныҕәызгоз, иакәнагам шәашәырак зхы иадзымкылоз Асмаҭ, есқьынагь аблагәеипҭш дыцқьоуп. Уи еипҭш Шоҭа иахь азыҕашьа ҭшза змаз, ипҭстазаара ҭьсыс иахаз Асмаҭ иналгәйдҭан дшьуп, араҭь қәыпҭш дналыдкылан, аҭыҭьагь ахәа нарыҕрыхәаны. Абас ала, агәнаҳара ду даҭдарцеит араккаҭы – Анцәа, ажәабжьхәаҭ ила, Шоҭа Русҭавтәуп хәа ашьақәырҕәҕәаразын.

Насгы иазгәаҭатәуп усҕантәи ашықәсқәа рзын ақәра ду змаз рацәаҭызар акәын ажәабжьхәаҭы 72 ш. ихыҭцеит, ианызҭои иарей еижәлантәуп, еишьцәоуп.

1937 ш. рзын, аҭоурыхҭцаара изларҭабыргуа ала, амҳаҭьырра иацәынхаз аҭьсуаа рҭеицәа заҭцәқәа иаарейҕьқәаз, аҭшлапкьа анҕдыршәшәо еипҭш ибжьадырзуан, инаргәйдҭцаны иршьуан. Шоҭа Русҭавели ззырхәаз мҭла ирҭабыргра иашьҭан.

Уи ашәкәаҕы «Скала Ҥамара и гора Шоҭа» Е. Б. Вирсалазе, Д. Еразе ихәамҭаҕынҭә, ақыҭа Чибреви (Рача) 1963 ш.

«Ақыҭа Шкмери ахра ҳарақыраҕы иагәылаҕҕоуп аҳаҭьы, аҕышәҭа қьырмытла ишәаҳауп. Уи аҳаҭьаҕы иҭагылоуп Ҥамара дызлараазаз агара. Ахра Ҥамара лыпҭшра анубаалоит. Ҥамарей Шоҭа Русҭавелии бзиа еибабон. Ахра змаз Ҥамара, Шоҭа диаҭәаршьазомызт. Ҥамара лыдҭцалоуп ахра аҳаҭьы зҭаҭьырқаз. Лыбзиабара данахыгәырҭоз убра дцаны дтәалон. Уантәи Шодатәи ашьҳара дықәпҭшуан, Шоҭа ихьз ахьылгәаланаршәоз аҕынҭә. Убрахь дызлацоз Чантуриантәи иаагаз маза мҭак лхы иалырхәон».

Ари ажәлар ирҕаҭьыцтә хәамҭоу ажәабжь иарҭабыргит Русҭавели ззырхәаз Шаҭа шихьзыз. Шаҭа дзеипҭшраз арҭабыргит ажәлар рхәамҭаҕы Шаҭа хәа ахьз зырҭаз ашьҳара. Шаҭа – Шоҭа быжьыцырала еиқәшәоит, бжьықәыҕәҕәарак еицрымоуп. Шоҭа ашьҳара иахьззар, ҭьсыбызшәала (душ языка), ашьҳарейпҭш аҕәҕәара, ачҳара злоу хәа аанагоит. Убас акәхоит Русҭавели хәа жәлас ишиоуз Грамматик Абазг. Грамматик (Абазг) шиакәыз цәырнагоит хьызшьаран изырҭшааз Русҭавели, Русҭави аурыс хы хәа аҭданакуеит ақырҭуа бызшәала.

Дызустадаз Грамматик Абазг?

«Одно из последних упоминаний племенного названия «абазг» встречается у известного византийского философа XI в. Иоанна Итала, написавшего грамматику Абазгу». В этой связи мы должны вспомнить имя грузинского философа Иоанна Петрици, который, по мнению некоторых исследователей, идентифицируется с личностью упомянутого «грамматика».

Иоанн Петрици — средневековый грузинский философ — неоплатоник и просветитель (XI — XII в.в.) Он перевел на грузинский язык трактат Прокла Диадоха «Элементы теологии» и снабдил его обширными комментариями. Подвергался гонениям со стороны церковников за свои передовые для того времени пантеистические воззрения.

Его идеи оказали влияние, в частности, на мировоззрение гениального Шота Руставели. Этот выдающийся грузинский мыслитель — энциклопедист XI в. Был известен под именем «Грамматика Абазга» (Авазга).

Грамматик Абазг упоминается в одном из грамматико — логических трактатов Иоанна Итала. Этот трактат называется «к грамматику Абазгу. О затруднениях в некоторых вопросах «грамматики». В этом письме не раз встречается этноним «абазг». В частности, обращение гласит: «Мой великолепный абазг!» а надпись — «Абазгскому ученому». (Ш. Нуцубидзе. История грузинской философии. Тб. 1960 г. стр. 247; Ф. Успенский. Синодик неделю православия. Одесса, стр. 65).

О жизни И. Петрици известно, к сожалению, слишком мало. В Константинополь он попал, вероятно, в числе той молодежи, которая стремилась приобщиться к столичному византийскому образованию и культуре. Там он примкнул к группе популярных мыслителей во главе с Италом и получил ученую степень «философа».

Иоанн Абазг был учеником и последователем Иоанна Итала. Это прямо вытекает из текста письма Итала к Абазгу.

Более того, И. Абазг, который образование свое получил, надо полагать, в самом Константинополе, как и некоторые другие представители абхазской знати, был не только выучеником, но и сотрудником и соавтором И. Итала в написании и составлении некоторых ученых трактатов. Сама работа И. Итала содержит указания о том, что она составлена им совместно с И. Абазгом.

Таким образом, Иоанн Итал и Грамматик Абазг были не только единомышленниками, но и близкими друзьями, сотрудниками и даже соавторами при составлении некоторых работ. Само собой разумеется, что они прекрасно знали друг друга, в том числе, конечно и в отношении этнической (племенной) принадлежности.

Поэтому, когда И. Итал называл своего ближайшего друга Абазгом, то это можно понимать единственно абхазского, а еще точнее абазгского этнического происхождения его сподвижника. Ш. Нуцубидзе пишет: «... абхазский в тогдашнем греческом понимании равнозначен грузинскому, так как имеются доказательства тому, что в то время греки грузин называли «абхазами».

Но во-первых, далеко не всегда в имеющихся исторических источниках «абхазский» равнозначен «Грузинскому», а во-вторых, что в данном случае особенно важно отметить, нигде, насколько известно, в греческих или других источниках грузины абазгами не называются. Параллельное упоминание самостоятельных этнонимов «абазг» и «ивер» в XI – XII в.в. (например, Грамматик Абазг и Евфимий Ивер) не оставляет сомнения в том что в современной им литературе хорошо различали иверов и абазгов. Эти названия не покрывали собой друг друга в византийских ученых кругах, где прекрасно разбирались в особой этнической принадлежности тех и других.

Когда же в некоторых средневековых исторических источниках содержится отождествление или смешение абхазов с грузинами, то это нередко может означать либо широкое распространение абхазского элемента на восточном побережье Черного моря и его большое политическое и культурное значение в крае, либо лучшее знакомство автора соответствующего текста с собственно Абхазией и абхазами, чем с Грузией и грузинами. С этой точки зрения следует подходить и к неаполитанскому латинскому тексту греческого романа «Варлаам и Иоасаф», где имеются отмеченная выше приписка, говорящая о том, что текст его переведен с абхазского (абасгского) языка (*Translata abasgo genene stio* в 1048 г.). Все это стало предметом целой дискуссии между специалистами (Фр. Дельгером, Д. Лэнгом и др.)

Под именем «грамматик» были известны некоторые деятели и византийской культуры, например, поэт и филолог первой половины VI века Иоанн Грамматик («История Византии», т.1. М. 1967, ст. 426).

Иоанн Итал – передовой деятель Византии XI в., по происхождению грек, родом из Италии, ректор Константинопольской высшей

школы, Ш. Нуцубидзе. История Грузинской философии. Тбилиси, 1960, стр.247, 581, 585 Ф. Успенский. Синодик в неделю православия, Одесса, стр. 65. Ш. Инал-иҭа.

Грамматик Абазг – Шота Руставели ззырхәаз ихаан, Аҭсынтәыла адунеиаҭ ахәынҭқаррақәа ишрылахәыз хәзаатҭылап, еиҳаразак Византиеи иарейи реизыҭазаашьа, ҭыцәцәа-ҭыцәцәа акәзарҭы, нҭамҭакәак рҭынҭә.

В Византии IX века под руководством Фомы Славянина, объявившего себя императором и осадившего Константинополь (821–823 г.г.), византийский историк Генесий пишет, что Фома «заключил союз с агарянами, индами, египтянами, ассириянами, мидянами, абасгами (выделено – Ш.И.) *зехами, *иберами, кабирами, славянами, гуннами, вандалами.

Это сообщение находит свое подтверждение и в официальном письме византийского императора Михаила I (820-829 г.г.) франкскому императору, сын Карла Великого Людовик Благочестивому (778–840 г.г.) где также среди главнейших сторонников Фомы, – наряду с арабами, персами, иберами, армянами – названы опять-таки абазги *зихи – от абхазского «азахә» – названия одного из средневековых адыгских племен. * Иберами назывались в то время грузины (восточные).

Абхазские отряды под названием «Первое крыло абазгов» принимали активное участие во многих крупных военных операциях, которые приходилось осуществлять Византии.

А.Грентя. Династия Багратидов в Армении. ЖМНП, 1893, №11. Ш. Инал-ипа.

Абхазы сплошь и рядом принимали самое непосредственное и самое активное участие в ожесточенных закулисных и открытых политических схватках, которые так часто сотрясали до основания стены византийского двора.

«Георгика». т.1. Тбилиси, 1961, ст.171. Ш. И.

Согласно сообщениям византийской принцессы Анны Комнины, автор мемуаров «Алексиада», (М. 1965, ст. 431) а так же других византийских писателей, главным образом Зонара и Никиты Хониаты, в первой четверти XII в. к концу царствования отца Анны – Алексея / Комнина (1081–1118 г.г.) в Византии разгорелась отчаянная борьба за верховную власть в стране. При дворе действовали в это время две

непремиримые партии: императрицы Ирины, стремившейся передать власть дочери Анне, и партия кесаревича Иоанна, которому помогал брат Исаак. Решающая битва разгорелась в покоях умирающего Алексея 1.

В этой борьбе определенное участие принимали и абхазы, как об этом свидетельствуют византийские хроники.

Вот что сообщают Зонара и Никита Хониата о том, что в действительности происходило в те дни при византийском дворе в связи с вопросам наследования власти Алексея.

«... Сын императора ставят в известность, что его отец испускает дух. Он является в дом, где лежит умирающий, не с целью оплакать отходящего, а с целью лично убедиться в том, что он умирает. Удостоверившись в этом, он сразу же вышел, вскочил на коня и со своей свитой выехал из Манган. Многие ушли вместе с ним. У самой ограды Манган его встретили авсаги, они были присланы из Авасгии вместе с девушкой, обрученной со старшим сыном кесаря. Увидев его они подняли крик и преклонили колена...»

Это произошло 15 августа, а в ночь с 15 на 16 августа 1118 года умер Алексей процарствовав более 37 лет. Анна Комнина. Указ. соч. ст. 627.

У абхазов еще в XIX в. сохранялись пережитки древнего обычая, согласно которому представители высшего сословия своим дочерям при выходе замуж давали иногда в приданое крепостных крестьян и слуг (анабызт, агандал) Ш. Инал-ипа.

Чачаа иреиуаз Соломон уи ип̄а Арсахани рызбахә ахәоит Амзаратәи – Пицундатәи Аевангелиа (XIII – ашәышықәса). Уа избахә ахәоит Дардан Шервашизе. Уи драп̄ызаф дуун Румтәи (Ерзинктәи) асаолтанг Кеи Хисурев II (Киас-ед-Дин, Киасдин) 200 нызқьык ик̄аз ап̄суаа еибашьцәа напхгара рзиуан. (Анзор Мықәба ишәкәы «Ахцәа»).

«Средневековая персидская проза», ашәкәтыжьыртә Правда 1986 шықәса рзын икып̄хьыз анапылашыракынтә цьамбызшәала еидкылаз ажәабжькәа Наталиа Иури-ип̄ха Чалисова леиґагамґа, аилыркказгәаґаф С. А. Сурков, ап̄хьяжәа ләит Н. Б. Кандырова. (478 дак̄а). Цьара-цьара тып̄кәак рк̄ны иуп̄ылоит аґароуп, абри дхып̄шылан, дафьып̄шны «Абжьас-цәа зшәу» иалагылоуп хәа ззухәаша, анапылатә шыра дшап̄хьяхьаз узырдыруа; асахьаркыратә аарп̄шрақәа, ахтыскәа рцәыртцрақәа. Ус иахьану дак̄ыкәоуп «Ус-

лада душ, или Бахтиар-Наме» ад. 203. «Самак-айяр» ад. 397, 408, 418, 420, 426, 455. Чина, Мачина егырт ахэынтқаррақәа зланакыз, Чинатәи ашах Фагфур ипъха Махапара деимакны реибашьра. Иара убас иалагалоуп ацъамцәа рмилаттә Епос афынтә Ростом ихыз, убригы еифыргъшрак ахасаб ала иалаигалоит араккафы. Ишәгәалашәыршәа «Абжьас-цәа зшәу» иахьану ашәарыцараан иишьыз зеипъшраз анцәыриго ихәоит, – «Ишьит ихәала, Ростом инапоура еихаз». М. Лашәриа. Иара уа иануп«Апъсараа (апъсуаа) реибашьцәа Чина ицеит Ашах Фагфур идгылараз, Армен шахи реибашьраан. Аибашьцәа реижәыларта атыпъ Гәран ахызуп. Ари ахыз цыам бызшәала иатцанакуа азгәатазам, рбызшәа афынтә ихәоу ажәазам азыхәан. Гәрандухт иааркьяфны Гәран хәа акәын ишлархәоз. Икалап апъсуаа иалырхызар аибашьарта адәы «Гәран» ахыздан. В. Хәрания.

Ацарауаф ду, араккафы, Грамматик Абазг, Н. Чалисова ацъам ажәабжьқәа анапылафыра афынтә икалцаз аиҕагымтақәа ирнуи, «Абжьас-цәа зшәу» афны иаабо аифыргъшракәеи ишьақәнарбәҕәоит, ацъам бызшәа ихатәы бызшәак еипъш ишидыруз Шьота Руставели ззырхәаз, зака идырра харакыз, иказара цлаб дамоуа дшыказ, дшанхаз.

Арабцәа рхэынтқар Ростеван иажәабжь хәа араккафы иалкаан иахьихәауа иарцабыргуеит Грамматик Абазг – Шаҕа Арҕтаа ихатара, Рабстантәи ахэынтқар ду днаидтәалан ажәабжь иирхәартә, ианицартә ацарадырреи алшареи шимаз. – Ускантәи ашәышықәсақәа рзын ахэынтқарра хықәкыс иаман иара афныцкәтәи адоухатә рәиарақәа, реизырхара, уи азын дарбан милаҕтаалак уахь инапъхьара, иказара ацәыргара, ахэынтқарра аршәт какацра иазкын. Ахэынтқарра имәапънагоз аусқәа Шаҕа Арҕтаа иҕаххарақәа ирықәшәон, дақәитнәтәуан ахэынтқар днаидтәаланы ажәабжь ирхәара антара, иара иидыруз аихахара аццара.

«На протяжении веков арабский считался языком образованных людей. На Ближнем Востоке наблюдался подъем двух правящих династий: сначала Омейядов, а затем Аббасидов. Багдадские правители из династии Аббасидов стремились к тому, чтобы одоренные мыслители – неважно, откуда те были родом, – содействовали интеллектуальному расцвету их империи.» Аидкылахкынҕа «О социальных сетях» как арабский стал языком ученых мужей.

«Абжьас-цәа зшәу» апъсуа хәшҕара азышьҕоуп, хчнызара ауеит аҕоурых ду, мраны иқәлашаауеит Апъсынҕәыла. Адунеиаф дыкамзар

Қалап, зыпсы тоу имазоу ағьстазаара злеибарку азы-азыхь хытхырғас иқатцаны ағьтамта ду атәыла иазынзыжхьоу Шоға Руставели ззырхәаз Шата Арғтаа ицназго араккафы. Аамта афырхатцара ғ-хағьык рыла иаазыргьшуа, зыпсы тоу иғьстазааратәу ауаағьсыра ртоурых ацәыргара, ацабырг аарғьшра зылшахьоу. Зда гьсыхәа уағьы имам ихьыршәыгәу ажәәқәа, иссиру цәахәа ртәашьала ағьымта ду ағьызтаз ифырхатца Тариал ила адунеи аартны унығьнеигалоит ихьзи иғьстазаареи ахьеилашуа.

Тариал анухәо, ма азы анужәуа, уғьстазаарағь даацәыртцны дупылоит, Тариал – Атариал. Анцәа дызхылағьшуа «жәған-гәашәгьхьара» ацқьара нбанцыгьхьаза ажәахәа шытыбжыла аатра иғьахәғьаганишықалаз еигьш, иғьахәғьаган ажәашытыбжыла иаатуеит Тариал ацакы. Абжьас-цәа зшәу хәа иигьхьазаз, Тариал зыхьзу, азыхь ихьқәтәалан игәырғоз шиакәу цәыригоит ихьз хәаанза абжьас цәа ишәыз ала. Ағьстазаарағь азыхь анасыгь иатәуп гьхьызлағь, лабғьабағьы. Зынасыгьи злахьынцәи згәырғо ауаағьсы, зтәыла иацәызны иқоу – Тариал, адунеи ахтысқәа рыгьстазаара хналигалоит (уағьсацәы-уағьсацәы) напиала дызхықәтәалаз азыхь иғьтауа, ицқьоу атоурых, Тариал иашьашәалан ацаки ағьыгьи еиқәшәо иахирдыруеит Тар-иал ззырхәо, напсарғьыта еидгьсалала «иала» атара шакәу иатцанакуа ахьз Тар – иал, – Тара – иала – напиала. Араккафы напиала азыхь иаатито «Абжьас-цәа зшәу» ахақьнытә ғамға-ғамға ағьхьағь иржәуа иаағьсара ду зду ашәқьы изааиртуеит, ихьтәы еимхәыцны Агьсны иахаршәу, иара иғьстазаареи азыхь ағьстазаареи неилатцаны адуне-иахь ишаны.

Тариал днаиваиргылоит быжхәынғьқаррак зымпытаку, ахцәа ираху Гьарсадан. Ағьымта ду гьстазааратә гьышәала еибығьтаз, адунеиахь ацәыргара здитцаз, иғьбәғьареи илшареи имчәаки ирнаалоз иқатцәғьыз ауаағьсы (Леуан) Гьарсадан ихьзитцеит.

Уи дзеигьшраз иадырган еибығьташьа арцабыргуа амшынқәа рхәынғьқар, зегьы знапағьы иаанызкыло, изышьтуа ихьз Гьарсадан, ағьарсал иағьыгоуп. Ағьарсал – ағьра, ағьбақәа раанкылага асал иахьзуп. Ажәа еилыршәшәала иухәозар, ацрағьа зманы амшын иаларыжьуа ағьба аанкылага аихатә цәахә (якорь). Ағьар-сал инғьарсны аанкылагоуп. Ағьарс, ағьарс еишьағьығьтуп. Ағьарс инанагьзо ауп ағьарс инанагьзо, инғьарсны аанкылароуп изызхәоу. Ағьбәғьара амчра иаразнак ианыгьшуеит Леуан ихьз Гьарсадан.

Ағьғьандил иакәзар иара инаалауа ахьз имоуп Афы – Гьандил, афы еигьшу Гьандил. Ацәғьеи абзиен реиғьасраан ағьстхәа афы

ахъоит, амацэыс каччоит, ақәа аургъы ауеит, ус аҕсабара иацу хтысуп, иҕсабаратәу аҕстазаара иафырпшуп, Афтандил, Афы – тандил ацәгъеи абзиеи реифагылара иара ила иаарпшуп абзиераз дыцхырааоуп, афеипш зегъы дрыхъзоит, ацыхәтәан мышцәгъаншътахъ амшбзиа хәа зегъ каххаа еилгоит, рыпстазаара иазылашоит.

Асмаҕ ахъз аҕшзараз мацара иалагалам, Уи ахъз иазхәыцны атыпз азыпшаауп. Ас – маҕ, Аса – маҕа. Аса ахәа иаша иахъзуп, (прямая сабля).

Маҕ – Маҕа хатәы хъзуп, Асмаҕ афымтаф аиашареи алазареи лныпшуа даарпшуп, ашьранааи ахацәеи хақәитрала драҕраны дцәыргоуп.

«Абжъас-цәа зшәу» иалагалоу ахадацәа, иҕацәҕкыаз афырхацаа ирнаалоз ахыызқәа рзыпшаауп, ҕашәс иацоуп, ҕысыс иахоуп. Ирфашьюу хызызны исыпхъазоит Нестан – Дареҕъан, ус еипш иҕақәоу рацәазаргъ ари ахъз еиҕа ихадароуп.

Иара убас цабыргыла иҕаз ахыызқәа ируакәхоит Шаҕа, Устсаранць. Шаҕа иҕәҕара, ичҳара, ибзиабара, ишаҕара, афымта иацубаауа иалоуп. Аиашаз ишаҕара иара иахыпгырхагахаз иахъеит, иҕстазааратәу игәаҕрақәа, игәамтрақәа, уи иацанақзом ақьиара, ашаҕара ауафы иламзароуп хәа. Нестан – Дареҕъан Ашах-иҕа данизырхәоз аиаша ихәазтҕы, шаҕара имузтҕы, иҕстазаара аеакала ишьақәгылон. Араккафы ачҳарала иахирбоит ашаҕара, ақьиара уафроуп, ауафра, ақьиара ҕабаа дуззоуп, ихшыф рцагоуп, ҕышәа рхагоуп, уи адагъы ауафы дшыпшзам, аҕстазаара шгъам-доу. Зегъы ишырнаало ахәаақәа ианыртыгзам, аҕсы антышәантәалам, иантәым ауафы ахымдырра инарцасуеит еицәоу дақәшәар ауеит. Уи ауп иахәо рееишьа змамыз Ғарсадан игха, иҕәҕәаз иназатәицәа раазара атыпжан, тәым напыла ахәаақәа рыртбаара иеаназишәа еицәаз ицәалцит. Насгъы Тариал ихаҕарала ицәыригеит, *ашьранпсҳак лхәатәы хатцаны аццакра ианакәзаалак алытшәа баапс шаанаго, ачҳара, ашаҕара шкәышроу, аҕстазаараф ишыхъзырхәагоу.

Иара убас цак дула ицәыргоуп, аҕсы тышәантәалан, хәаак итагзаны аҕазаара шфырхатцароу. Афырхатцара ицәызуеит ауафы, ахымхаҕагъара, атәамбара зыпстазаара иалалаз, уи изыцәшәатәу акакәны иаарпшуп афымтаҕны. Устсаранць, Устранць, Утранць – Уастырджи. Ғышынтәны иаафыз ахъз Устсаранць аамта-аамтала иахъа уатфәы хәа акәымкәан азқьышықәсақәа ирылсны иаауеит. Абызшәа ахәара ацәажәара амариара, аласрахъ ииасцыпхъаза

аеагъсахуа «Утранць» ағы иаангылеит. Устсаранць ахыз абызшәақәа реибашьраан ахызқәа рхы анарзеикәмырха ииаиз абызшәахы иианаган, Устсаранць «Уастырджи» хәа иашьбақәгылеит, ғашәс иамаз ацәырзны даеа цакыкғыы шьтнахт, Уастырджи – небожитель Святой Георгий, покровитель войнов и путников – хәа иаарпъшуп Нартаа ражәабжь ағы. Уа дшаарпъшуи дышцәыргоуи, дызустоу хәа ихәоуи, ағсуаа ркны дшаацәырцуеи акрызтазкуа аипъшымзаара рыбжьоуп. Уст-са-ранць иаанарпъшуеит уст – саранць – ашьха зтоу ашьхымза иахәа итырго асаранць цха.

Иазгәахтап Устсаранць ақынтә Устранць ахь аиасраан аеи-такра шаиуз. Устранць ахь ианышьбақәгылоз «т» иацааиуаз «с, а» быжьныршәан Устранць ахь ииасит, «т» акәзар «т» ахь иианагеит, ажәа ацакы ацәымззакәан еикәхеит. Уст – аранць, ранць – аранць зыхьзыз ацха цәала шәыгә шакәыз иаанхеит. Ацәөежь ғштәы (оранжевый цвет) ағсуа бызшәа иашьбагытны иизар ауеит аурыс бызшәағы «ранжовый цвет». Избанзар, асаранць ахыз иацааиуеит, ицәырнагоит ағшшәы зеипъшроу, асаранць – асарандж, ранджавый еихылтшьтракны еикәфыртүеит.

Устранць ақынтә «у» иацааиуаз «с» быжьныршәеит. Устсаранць хбызшәа иачалашьынуа иаагәыларшәаны, ахәара ласны ирыдыркы-леит иахьатәи ахыз Утранць. Устсаранць – Уастырджи нбаншьтабжь хыпъхьазарала ишеикәшәоз иаанхеит, ахьзағы ағъхьагыла анбаншьтабжьы «уа», ажәа ахыркәшага анбаншьтабжьы цыи-жи ртыгъ иазынхеит.

Баграт III уи иан Гәырандыхәти иртәыз Бедиатәи ауахәамағы итцәахыз ахьтәы саан иануп ажәытәтәи ақыртүа ғырала: «Анцәа иан ғшьа, бара бычкәын ифағъхьа аара схы иадысцәеит, ағсуа хәынтқар Баграти иара иан ахәынтқар ғъхәыс Гәырандыхәти рзы, абри асаан ықәзыргылаз, абри алтар зырпъшзас ауахәама зыргылаз рзы».

Даараза ицәоушьаша акоуп Ақәа Басла ихыу ажәытәзатәи ацха асамтаврули ашрифт ала иоу: «Христос зегы ирхылапъшу, ишауала ихаракы аоғъстазааракгы». Ағыра антәамтахь ианыхуп.

(З. Анчабазе, Алашара №6, 1966 ш.).

Ацхағе иарбаз ағыра азкуп анарцәтәи адунеи ақәныхәара. Тымра лыбаоғъсыжырта убри ацха иқәган игоуп. Ағсуаа нцәатә гәрахатцарала, анарцә ағсы бзоуп хәа ирыпъхьазоит, аарцәеипъш. Уи аоғъстазаарак хәа иашьтоуп, арахь илымаз аҳаракыра, анарцә иадкылан ихәоуп ажәақәа ацха ианыз. В. Хараниа.

Амхаҗыраа ранҗамтаҗы иугъылоит ажэйтэзатэи аныҳәарақәа рҕны анахьгы арахьгы афҕстазаарак ырлаша хәа. Уи лыбафҕсыжра ара иҕалартә излаҕалоз аҕоурыхқәа рацәоуп. Ирхәоит Ҙыра Анаҕааҕиа-ҕҕан. Шьтрала Аҕснытәын, Ҙыра хәа лархәон.

Уи арҗабырҕрахь ухьазырҕшуа аҕоурыхтә нҗамтоуп: В эпоху царицы Тымры (XI в.), абхазские элементы неизменно играла активную роль «Картлис цховреба» ст. 276 Г. А. Меликишвили. Так, монета Баграта III (975 – 1014) на реверсе содержит грузинскую надпись: «Христе, возвеличь Баграта, царя абхазов», (и оно имеет и другие надписи, но уже на арабском языке) Д. Г. Капанадзе. Грузинская нумизматика. 1955 г. Ст. 51, 55, 56. «История и восхваление венеценосцев» абас ануҕ: Ҙамара лҕа Лаша зыхьзылтцаз иира иазкны лыдныҳәалара иҗеит аҕсуаа, уи аҕоурых зыфуа ианиҗоит абас: «Собрались на счастье Лаше, которое переводится с языка апсаров как просвитель вселенной, причем автор дает понять, что Лаша – не грузинское слово непонятное читателю – грузину, а поэтому считает необходимым дать его перевод».

Уаҕа иануҕ: «Не менее важный вопрос, в угоду кому или в связи с чем понадобилось знаменитой грузинской царице Тамаре назвать своего наследника абхазским возвеличивающим именем – эпитетом – «светлый», «блистательный», «лучизарный», сохранившим в абхазском языке тот же смысл и до настоящего времени?» («Жизнь Грузии» 1913, стр. 434. Ш. Инал-ипҕа. Аҕсуаа ретно-культуратә аҕоурых зҗарақәа. ад. 411).

«Алашара» №6, 1966 ш. 3. Анчабазе, аилкаанҗаҗы ифуеит «Иахьысыз ашәышықәсаз лыхнытәи аухәама аҗзы ианубаалон афыра, уа иахәон 1066 ш. акометак азбахә, ахьз еиқәымхеит хәа. Уи иазкны ажәабжык. Саб дынхафы цқьан, жәеизафык ахшара раазара, сани саби рзын иҗьабаа дуун, иус мариамызт. Хәарас иаҗахузеи ахәыцқәа данҳаргәамҗлоз ыҕан. Усҕан убас ихәон: «Ааит, Аполлон! Мышьтар узылашааит!» хәа. Зны сан слазҗааит, измааноузеи иихәо хәа. «Нан, уи анасыҕ зшауа еҗәа хьзуп, аб ишәи мчуп, шәизышәиуам аҕынтә уи ахьз хәаны, унасыҕ узылашааит хәа акәын иаанагоз. «Средневековая Персидская проза» азгәатаҕны иарбоуп уи анасыҕ зшауа иаҗәа хьзуп хәа.

Усҕантәи аамҗаз иҕаҗәҕьаз ауааҕсыра рабиҕарашьтрак еиднакыло роуп аҗҗамҗаҗ иааирҕшуа. Ғарсадан – Леуан, Ғарсадан ишьранҕҗаҗәа Ғәран, Давар, уи имахә уи имахә (Сидарон) иҕаҗәа

Аилыблаара

Сыхтылҕы Сандра ихънызылоит.

Ажэабжьны ирхэоз, наскьаза,
Уажэы еитазхэо ааигэаза,
Шэеибадыруаз шэарт хатала
Қаҕыы Кэанач иоуп зашта хтала.
Уи дахцэажэон Амзара,
Стэаны сағын анцара.
– Ажэытэ Мзарахэа иршьауа,
Шьхарак иамоуп ихџауа,
Амаб, ажыц иагауа,
Нак ибжьазноуп ишцауа.
Амзара икэгоу атдангэара,
Ахы аркын мраташэара,
Мрагыларахь аназара,
Қэтешь иахыган ахэынтқарра.
Атдангэара ахахьала,
Иахагылоуп храк ахала.
Уи акышэкышэра аханза,
Зыхьк алцэраауеит ипаза,
Иалкья ишлеиуа икэкэаза,
Изшэахха ипсатауа,
Ацыпъхь хало итырчцауа
Инықэтэауеит Хьызраца.
Жэытэ хмачыркгы еиқэханы
Иахьыркуаз амхаста ххааны,
Аачак атданы ипаны,
Ахахэ шьанца иаркны,
Иавакнахан ҳаракы.
Шымха иатцэак апъхьа игыло,
Амахэқэа қыдхап издукыло
Аура ажэџан ааннакыло,
Нартаа ррымз ауп иатцагыло.
Арымз ахьяанцэо аханза,
Ихала дтэоуп дзацэза,

Иқәра инымп̄шуа зынза,
Шәи җажәа зхытца иаап̄хьаза.
Илабашья иап̄хьа инарсны,
Иҗнапыкгыи уи инаҗаршәны,
Жәытә мҗахәастак дхып̄шылауа,
Ихәыцра уахь иаанкылауа,
Гәалашәарак ашьтра дхымтца,
Ахра инавак дымҗахытца,
Дынхықәгылеит азы п̄шьа.
Уаҗа итаршоуп аҗап̄шьа,
Аа-тцла ацәа еиҗәышьшьа,
Ап̄ашә алоуп ахаҗә рышьшьа.
Амахә иахшьуп ажәҗеишәәҗа,
Ацәҗ ишьтоуп ахаҗә җаҗа.
Хьызрацаштахь дахьып̄шуа,
Ашәтқәа ирылсуан ашәахә.
Рыхәда аимхәыцқәа ахрышәшәауа,
Иааитцыхуа ип̄ыртлауа,
Рқьышә п̄шзақәа инарыгәзуа.
Абан ибоит дахьяауа,
*Ихп̄ылтц Сандра изызҗауа,
Шьыжьтәи азаза кап̄сауа,
Дааихьан ашта ааҗшауа,
Ус дааидгылт дзырҗуа.
– Дад, исырки азы! –
Ахмачыр атцәаҗә иаахыршәа,
Азыхь хьшәашәа тыршашәа,
Нас иаахитан ицқьаны,
Инаииркит инап̄җны.
Ихапыц тцәашаа дацәшәаны,
Уи дааҗыхәеит җамҗаны.
– Ицәгьоуп, дад, абара,
Ауаҗы дзықәшәаша аҗәара.
Ианакәзаалак хшәтара,
Иунаҗауеит еиқәшәара.
Даныҗкала уааигәара,

Иуцазгало ыыстаара,
Уазыпшыз нас ацэгъара.
Иалахэмаруа уқыиара,
Заа ишытаца ифызара.
Хэаа змам апысыцэгъара,
Ауафы инатоит хагара.
Уи злоу илоуп шэартара,
Иапъхъа иумаз хшатарара.
Арџтаа Хэсин иуан ачара,
Ипъа Тариал имра пъхара,
Аублаа-пъха Асмаџ лашара,
Изхэан итэаз лаагара,
Ашэа ахыџуан ахтынра,
Ишыацэхартэуан кэашара,
Иарџырбауан рџара,
Абзиабара, агэыпъхара.
Ауархал изнымсыц шыапы,
Ауапъсаа ркынтэи иааганы,
Амардуан иаџаршэын инагзаны.
Нак-аак иавсыртэ агэтананы.
Уахъхало амардуан аханы,
Абартца абыркыыл лэадцаны,
Ацысхэ балышь дыкэтананы,
Саан дук азна ахыпъара кны,
Ахкэажэ дтэан дыпъшны.
Аџаца ашэа лыххэаауа,
Ахэа дуқэа еиџакшауа,
Асмаџ дрыма ианхалауа,
Даалгарц лапъхъа икапъсауа.
Иаалыркыаны Асмаџ дызит,
Лашџа ашыацра шыала ишэит.
Хаз Тариал имџа ркит,
џышэџык рабашыра ааиртит.
Тариал, дад, Шаџа иоуп,
Уажэы иуасхэо иажэабжьоуп.
Иара даазеит Хызырацашџа,

Ап̄суа п̄елуан, афырхатца.
Абри арымзаґ уажә сахьтәоу,
Абра иаатәон изыхәтоу,
Ашла ахәыццәа зажәа п̄шьоу,
Аус зырґееиуаз ишахәтоу.
Ап̄сынтәыла аибаркыра,
Ара имґап̄ыргон «Хьызраца»
Цьгьарда, Ахәтца ґацъара,
Ишг̄а ссирыз абара.
Аиааира згоз ихъзара,
Егы ашықәсан ицәгара,
Ғынтә иргаргы Амзараа,
Цьгьардаа ируамызт дыргара.
Ақьабз даазон ахатца, ихатца,
Изыркаччоз ажәған атца.
Уажәы ибошәа дырп̄ылауа,
Аштә днықәлеит даатгылауа.
Иабду иқәшәо ишьаґақәа,
Дааивагылт дзырґоуа.
Дназыдгылаз ахахә ишьтоу,
– Иубоит усгы изақароу,
Калат дуззак ишеихау.
Илабашъа аннықәикша,
Акәиц нацқьейт иатцлаша.
– Гьутла иқалоит жәабақа.
Тариал дузза хара х-Шаґа,
Иаашьтп̄аан иргейт п̄хьақа.
Иахьынкақаз иаанхейт уақа,
Иацлабуазгы дқамлазакәа.
Шаґа иргьаз ахахә шкәакәа,
Тоурыхк атцоуп имырззакәа.
Уажә дубоума изылшаша,
Ма иахьышьтоу иахызгаша.
Ускан ииуан зыхъз рхәаша,
Иззырымхәоз ажәа баша.
Алым еип̄шын аґәґәақәа,

Ибжъас цѣаѡан рѣазшьақѣа.
Хыхътѣи рышѣтѣа амаѣрақѣа,
Абжъасшьап алдан ихѣхѣаза.
Рнапы ахѣдаѣ ашьапхыцқѣа,
Хѣынтѣрақ аѣан еибакѣа.
Рахѣа, рѣама хъантѣаза,
Ахѣы асашан итѣарза.
Иркын абѣъар еиқѣшѣаза,
Икылкаа ихысуан хараза.
Рыхъз мацѣысуан ашьхара,
Идырдыдуан агара.
Атѣым даарѣахар рааигѣара,
Дшѣаѣьон, дасуан абнара.
Иахъа ихѣалиааз акъахѣ-махѣқѣа,
Иреипъшзамызт амарахѣқѣа.
Роура, рытѣбаара, икалаза,
Урт дауагъшькъѣан, ихатѣа.
Ѧынтѣ ажѣакны изымхѣауа,
Атѣым шыа зламыз ацкъақѣа. —
Илабашъа дѣахан ирххауа,
Акаршѣра атѣкарахъ, — ирбауа,
Дцѣажѣон иажѣа нагзауа.
— Иубоит ишытѣбаау *«Хызраца»
Угъшны иубом аназара,
Ѧыхѣак ықѣзар амацара,
Ишѣу залшом абара,
Еиѡумшакѣан абжара.
Ашымхѣа, агъса, амзатѣлара,
Акаршѣра иаакѣыршан ара,
Иахықѣеитѣархаз Амзараа.
Итѣагылаз уа ашѣшьыраара,
Арымз дукѣа рхыпъхъазара
Исцѣаудаѡуп ахѣара,
Уа акѣын ахѣапъшцѣа ртѣара.
Абра иаакѣлон еиндѣтѣлауа,
Ѧырпъа-ѣырпъа къѣауа,

Быжьцәахәакны еиццауа.
Рқьақәа ҕыфқәа рытцҕауа,
Рахәа, рқама рқәынақәа,
Ахьхьахәа рыбжьы кашуа.
Бцыла рҕаархон еисауа,
Апҕхьахә иашьтан еимакуа.
Илабашья иапҕхьа инарсуа,
Дцәажәон иажәа нагзауа.
Арахьтәи аганаҕ, аханы
«Тариал ианиршә абцы,
Ахауа иалцәраа харакы,
Нактәи ацқараҕ ицаны,
Иақәшәеит агьежь агәтаны.
Аиха зыршәуаз рханы.
Даагылт аршәра дазхианы,
Шьяқак арсын уа ицәны,
Маҕак итбаан, закы ижәпаны.
Иззамырхаз реихақәа,
Икапҕсан наскья жәбақа.
Амбеи атыҕи рыбжьара,
Иааишәан иацқан ақара,
Аиха иршәит иарбаны,
Ғыла иақәшәеит агәтаны.
Шьяҕа-шьяҕа днаскьяуа,
Аць даатцагылт ирбауа:
«Иубоит ишгылоу цык ахала,
Ишыхытцауаҕ шәышықәсала,
Ианубаауеит уи хағала,
Амахә хыртәон усқан хғала.
Тариал дхысуан ихыц ала,
Иналкаа-налкаан акьатрацәқәа,
Акгы мблыкәа ихҕақәа,
Хпҕа лаишьтит ихтәауа», –
Уантәи дааигеит иара,
Хәызбаршәра ахьықаз ирбара.
– Ара уаҕышәара ихаракны,

Маҫак аҫбаара аҫаны,
Ашәхаөеипҫш иаагъежъны,
Амба гылан акырбжъаны.
Агҫсуа хәызбак аузаны,
Нак-аак аганқәа ҫрыффаны,
Уи иалырҫдон харантәы.
Иара иавҫкәаз зымқакы,
Икапҫсан кырза ихараны.
Ахәала иакәшәаз анҫаны,
Уа иатҫапҫсан ашьапаҫны.
Убра ибжәаз аашәаны,
Инациҫтан еиханы,
Тариал даагылт днаскъаны,
Иршәит – иалҫәрааит агәҫтаны.
Рыбжъқәа геит: «Аиааира!»
Азәгы ҫеитит: «Рсуҫтава, Руставала!»
Иззымхәоз иакәын Арқәтаа,
Нхыҫынтә дырҫтан Амзараа.
«Руставала! Руставала!»
Даатәылырхит ҫьюукгы уа.
«Угҫшы арахь ааигәара»,
Даахьаирҫшит ирбара.
Ажра дуқәа рыбжъара,
Лабак арсын еимҫапҫан,
Аимҫапҫара акәтаҫь бжъан.
Иара ҫәҫьарас иҫаҫан,
Харантә абаз иаҫаран.
– Инхықәгылеит иаанаскъан
Къарахәла ихысуан еимакуа.
Уара сара хәа еимдауа.
Инақәикыма рхәауа,
Ихыс-наҫәа аҫасра,
Илакәны иҫалеит абара.
– Илшауама хахәырҫара?
ҫлабҫәак ируит ҫагылара.
Ахахә дөахеит шыҫырҫара,

Зегы иреихаз згылара,
Азбаџ дымгылеит ишџауа
Дыџазамызт цлабра зуа.
Иагышьџахеит иара уа,
Иусырбаз ауп сара абна.
– Уаала, дад,– хџа днаскџауа,
Ипџа-ипџа днеигон ирбауа.
Иахџааџшауаз Хџызраца,
Иацымџакџан ицара,
Ихџырпџа дааџахт ихџацара.
Икџымжџы акалт џаракы,
Иразын маџа инаиаркы:
«Иухоумыршџтын иубауа,
Сабду ихџамџоуп исџџауа,
«Аџџаргыла иахыпџауа,
Аилџџа иоуп иззырџџауа.
Абџы каламџџа џарџа,
Икџаџымкџан акыр иауџа,
Еивадырсуан ихџџаџа.
Махџџашџара рыбџџаџа,
Убас иарсын хыџџара,
Шџмахџџак еихџаз згылара.
Тариал иапџџа дыпџон Сикџа,
Иара дџаџаит дџахымпџакџа.
џџџанџџы дџалан иџаџара,
Абаџпџџа инаџеит џыџџара.
Уи данымшџеит џара х-Шаџа,
Иџегџ еихџаз иџрыхџџаџа,
Быџџба аирсын иаапџџаџа,
Апџынџа надбал ажџџан аџа,
Нас иаашџџихын аџарпџа,
Дыџџсны дыпџеит иџанџа.
Аџауа далџџара лаџџеилапџса,
Уи дахыууан апџса апџынџа,
Уаџа рапџџа данынкапџа
Чџапџшьк рыџо ипџшџаџа,

Ашта днықәлеит дкалаза.
Асмаџ дгылан амзаша амџа,
Иџгәырьбъаауан лара лгәатџа.
Азымџар ахъхыз ахахә шыанџа,
Илбон ианызшәә «Афырхатџа!»
Тариал ирџон ахамџакәә,
Кәтышьхаа ирџеит иааганы.
Аџама, аеыџ, аџәра, акәадыр,
Абџьар «къарахә», аиха цџафыр.
Ауапа шкәакәә, акәымжәы.
Нарт Сасрыџкәә «Ихъиаџџәә»
Браскъыл иаса иакәџџаны,
Аџоурых џыра ианџџаны,
Аџьснаа ирџеит хамџџаны.
Дынъежәыртџеит «Афырхатџа»,
Иреиџьыз аеџкәә, изыхъыз Шыанџа.
Изыркаџџаз ажәџан аџџа,
Аџьсны аџџеи ду хара х-Шатџа.

* * *

Аџџкә лаша – аџәалшькџы,
Устсаранџь аныхәәџы,
Аа-џла адаџ днықәыргыла,
Азыхъ-џьшыа икәџәџо инапала,
Данахныхәә аџәалшьы,
Инадирџаблеит ашьапы.
– Аџьснитәи ар рхадара,
Тариал идџџан абара.
Шәџы-рхыла ишан дара,
Аргы ирыгмыџт ыырбара.
Ишыанџа къакәә иџџьауа,
Шәџырыхџџәә дрыкәшеит ибауа.
Ибеит рџееимаа аџәџәара,
Раса, рџама рыџџара,
Аеџкәә, измаз акәра дукәә,

Ирыҕсахит дук мыртыкэа.
Тариал изын аеырхэмарра
Инеитцырхит уа дара.
Раҕхьа иџуа ихьзара,
Аҕса хџақэа иаархара,
Хэала ацэарсқэа рхыцэцэара,
Аанда ыырҕа ахыҕара.
Атарчеи згауа ицэгара,
Ампыл рылҕаан ацара.
Зегь рыхкы ҕацо дара,
Иқэхэмаруан Хьызраца.
Ажьырзы, абацэзы ирыжэразы,
Уахь инаргаз Амзараа.
Абҕэыл дуқэа антэцэы,
Хазы еизган иргарацы.
Ацхазџа хьшэашэа хааза,
Ғхалқэак иртан ибжаза.
Аирызқэа игылаз, ааигэа, хара,
Арҕарцэак афын аагара.
Цьоукы азкын анагара,
Аеыхьча иуардын ақэтцара.
Хьызрацантэи агьшьаҕыҕахь,
Зегь ааргон убрахь.
Ирымызхуаз ихэон уирахь,
Аеыуардынқэак ҕшын арахь,
– Ихтырҕа изқэа икыдыршэыла,
Арымзахь дааин диваргыла,
«Утэа абраҕа» – днаиртэеит.
Илабашья нарс, иаргы днатэеит.
– Сандра, баба, сгэы азхауеит,
Еихазхаша шэызхауеит.
Сызлаухэо хэхьейдтэало
Арымз, ашымха зтыҕ иангыло,
Азыҕшьаҕны аатцла ахьгыло,
Ацэылшыы аркырҕа ихыбны игыло,
Исырҕыцит зегьы снапала,

Пъшьабиҕарак цхьеит шықасыла.
Уи ианаамтоу ишәыҕсахла,
Ишәырҕыцла зеггы хаҕала.

* * *

«Азәызатцәык Аублаа рхаблан,
Ҙандил Тариал диашьашәалан.
Иагыейқәлацәан дара қәрала,
Дааиацлабуан кацчарала.
Урт ашыцьагы реиҕызара
Зынза еигъшын алура.
Алу иалшом аиҕшара,
Ус ашыцьагы реиҕәгара.
Дара еиццалон хызрацара,
Ирыздырамызт шәаызара.
Ибжъас ласқәан реиқәшәара,
Изгәаҕьадаз рықәшәара.
Тариал иаб Хәсин инхара
Цьгьарда акәын – архара.
Уаҕа имаз амазара,
Изалшомызт ҕхьазара.
Ихабла, иқыҕа, жәлара
Ишон, иргон рызхара.
Иҕаитцомызт ус еилыхра,
Дашьтан еигъшны рбара.
Уажәгы иҕоуп Хәсин икәара,
Ахьзгы иақәым кашәара.
Дацанакуа Ахәтца ашара,
Тариал иабду Иасыф лашара,
Убра дынхон имацара.
Инавакны иашта игәара,
Зыхьк ыцхәраауан акәара.
Иасыф иман ҕыцьа ахшара
Хәсини Усени роуп дара.
Ҙакын Усен иҕазара,

Аилахэаахэтра, аныкэара,
Уи дшафыз дафзан иара.
Дыхшаарадан, амазара
Дашьтацеамызт агара.
Тариал изкын иус, илшара
Ишакэнагаз изырхара
Зегь шьтнахуа иказара,
Убас иицеит аазара.
Рхаан иаамтан аижэылара,
Агэымшэараз аныкэара,
Хэаала апсадгьыл артбаара,
Атэылақэа реидцара.
Апсны ахэаа атдангэара,
Кыс амоуа ифэбэан иара
Анапеи *Гьсыси рыбжьара
Ибжялашон Апсынра.
Тариал дыргон гьхьагылара
Зхы ззымдыруз рынкылара
Хьызла иалцыз ажэылара.
Иршон иргаз амазара.
Хынтэны ишьтыцуаз зфырхатцара,
Иашьтаз рацеан ифызара.

* * *

Тандил ишьрангьха Асмаф лашара,
Лыпшра-лсахьа, лыпшзара,
Изылшоз дарбан ахэара,
Ма зказара азхара.
Атэылақэа реихьыпшыра,
Изыркаччоз афыргьара,
Ахра дуқэа змаз, — дара
Асмаф илтаауан лхэара.
Аха башан урт раара,
Изалшомызт уи лгара,

*Қарт икоу азиас Рион, уаанзатэи ахьз.

Пъсрак ирзеипъшын ацара
Рыпъсадгъыл ахь гәырѡара.
Зхы зцәымѡхаз ибара,
Иузадкылом гәахәара.
Ма иашьталон қәылара,
Маза аргама ажәылара,
Асмаѡ дымцарсны лгара.
Ироушамызт аагылара,
Ирнамѡозтгъы ашәара,
Тариал абжъас ипъылара,
Хазы Афѡандилгъы ибара.
«Ѧ-шәтык махәѡак зыргъшзауа,
Азын амра зыркаѡауа»,
Убас акәын ишырхәауаз,
Тариал, Асмаѡ збауаз.
Амра ашәахәа ишамбылуа,
Усгъы идыруеит избауа.
Ѧ-мрак лашон еибамбылуа,
Рыпъхаррақәа еиццауа.
Уртқәа ибарѡан Хәсин ахәыцѡы,
Шьха нхыѡ иѡаз абаѡы.
Жәѡан икыдыз аиаѡә гәѡѡаѡ,
Ахьызқәа рызѡоз ашаѡы.
Уи изцәырнагон дзыцәшәара,
Абзиабара урт рыбжьара,
Ишамазгъы качцара,
Иахъьар алшон еибашьра.
Иѡалаанза ус цәгъара,
Иааиуа ироурц еиқәтәара,
Хәсин иѡаххеит аѡцәара,
Ачароура аѡхәара,
Асмаѡ ѡацас лаагара.
Заа илшон ахәара,
Русқәа ззыркша дырхара.
Хазы ақъала ѡазѡауа,
Шәарыѡара шьха иѡауа,

Акатцэара ихэнауа,
Акэац уахынтэ иаазгауа.
Абыста аура зылшауа...
Афы тазтэо, изтауа,
Ачара аены изнахауа,
Убас ирытан адцакэа.
Иршьтит Аублаа рзыцхара.
Шэфыуаак чыжэлеит ацара,
Дамеигзеит Хэсин рытара,
Ахамта дукаа рызгара,
*Қарла изыпсаз агэатара,
Азэгы илшом ахэара.
Иазыразхеит уа дара
Арэаакэа рызцаара.
Ажэабжны еимырдон жэлара.
Ауха ианпуртэоз афхэара,
Хэышэфык неизаап қэылара,
Асмағ дымцарсны лгара.
Баөла еипшыз ақэыцьмара,
Қацьцас ируеит жэылара,
Шэфыкгы азхеит ртырхара.
Ишэаны иөуан ахара.
Ирзымдыруа иахьцара.
Абахэ иалкьон чацьара,
Рыбаө затца иумбара.
Ибжьарцалан аөхаа тшэарра,
Ишьаартэыран ртахара.
Ускан дыртан уа сасра,
Хэсин иахэшьа Хауида.
Лыбла ихыубо өыстаара,
Иадылцэылон уи лгара.
Аублаа ирыткэаз рыбналара,
Лара иалтеит маншэалара,
Маза мөак длырбеит лара,
Маза мөала ицеит дара.

* * *

Мызкы агын Тариал ичара,
Изхәаз Асмаҗ лаагара.
Ҙоукы иҗаит хәара.
Нхыцтәқәан иҗаз дара,
Иахәон абжъас ифызара.
Дрывагыларц еибашьра.
Қъаадкгы идырkit агъхара.
Ианыз данагъха уа иара,
Дзанышәомызт амацара.
– Ианышәтахха сфызара,
Дҗас ишьтысхуеит шәыццара.
– Ичара аус ахгара,
Иаб инаҗеит гәырфара.
Зынза иаамҗам игара,
Аха изеихәода шьҗа иара,
Знык ианақәик ацара.
Шьанҗа дфьжәлеит, игъыруан.
Шәфуаак еицын иласуан.
Амфан иахьцоз идыдуан,
Рахәа, рҗама качцауан.
Рқъақәа фыфқәа рыцҗауан,
Инеибейҗшны еиқәақәан.
Рылахь чашьан игъшзақәан,
Дара ифьжәыз алымқәан.
Инаскъазгоз шьҗа игъежьюан,
Уа иааҗгылан ирзыгъшуан.
Рыблаз қәаны ирзауан.
Ашьац иацәа фыблаауан.
Аамҗа анбааиуеи, игәыкуан,
Ицоз катцәаран ихәнауан,
Рееимааи хахәи еифьиддуан,
Акәиц рысса капсауан,
Жьира мцоушәа илашауан.
Дымфыхьцит җандил ишҗа,

Тариал ихэон уаҕа иажэа.
Тандил ибон амца икуашэа,
Уи изхэомыт, уажэ умцан,
Амџа иқэын дара еиқэшэан.
Дихэеит иццара иҕахын.
Аха башан, мап ицэкын.
Тариал дзыхэоз аеакын,
– Уара гэалсрас иумкын.
Уҕаз, сџыза, умыццакын,
Сусқэа удуп исзыпшу,
Хыс урыстоит ар ипшу.
Тандил сгэакья, афырхатца,
– Уара ануакэха ар рхада,
Уи ала итугоит хьяак сгэатца,
Сымџагь ныхэоуп, ихатца.
Иеыжэу уихэапш аханы,
Хэџуаак ицуп дреихабны.
Иаб дапсуоуп, диит Апсны,
Гыруа жэлоуп иан цаны,
Абыда даазоуп деибаны.
Ақьяад иааигаз иахэауа,
Иану уасхэоит имзауа.
Уаҕа рхэаае изыцэшэауа,
Ақэылараз ар шаауа,
Рҕахык дырзааит изхэауа,
Даргы рџаархеит ихэауа.
Иумдыруеи ала аншэауа,
Ауаса қэыцьман ишаауа.
Дара ирҕахуп ахзыргара,
Хымшҕа ахэаае ағылара,
Хамчқэа шеило дырбара.
Уи ауп ҕымра илхэауа,
Баша хнеироуп дзыхэауа,
Ххапшша ицэгьоу иаршэауа,
Раанкылароуп хазцауа.
Абас анихэа рхада,

Исшәеит, исзеит ихатца.
Исыдыскылом хаҗаитца,
Чархәароуп хәа ипъхьаза.
Дахәоит шәәуаак ргара,
Иагъеихәстәуам уи сара.
Зықъоык апъсахуеит рцара,
Ибжъас ласқәоуп дара.
Тариали Ҙандили ааидгыла,
Ианааицәажәа гәыла-гъсыла,
Ҙандил ихәеит иеаанкыла,
– Сеиқәухәалеит сәыза гәыла,
Амәа бзиа! Уца насыгъла.
Исыдутцаз аусқәа хкыла,
Изуеит, исхәоит иаасыдкыла,
Аргыы ыҕоуп, сышқа гәыла,
Хъаас ишьтумхын Апъсынтәыла.
Реынеидцаны реааидыхуа,
Ҙандил Тариал инапы имхуа,
Иаапъышәарччан амра хыхуа,
Ианааипъырцуаз иахәа ихыхуа,
Инеииркит игәы шьтыхуа.
Асмаҗ луадаҗ длашауан,
Тариал даннеи дкачцауан,
Уажә ә-мракны ипъхауан,
Аәшәахәакгыы җыблаауан.
Амца ирыжәлоз изытуан,
Апъсуа ламыс ахра ауан.
Тариал дцәажәеит дыццакуан,
Әажәак леихәарц дазгәыкуан:
– Ҙымра дахәоит хымшқа хнеира,
Ахәааҗын халаәеира.
Хәаиәызара азыргара.
Аҗа уи ала иршәара.
Хымшгыы иацлааит аҗара,
Лассы иҗалоит хәара.
– Амра ашәахәа аагъытлан,

Даагышэарччан: – «Умыццаклан»,
Тариал даахырхэит: – «Бымшэалан!»
Ибжъас-цэа ишэыз ааилашэшэан,
Ианааилтэраа игъшзазан.
Уи лнапала изахны ишэтдан,
Икэылзлыхын, мрашэахэан.
Мышкы шықэсык хэа игъхъазан,
Фышықэса дузза лагъхъа ишьтан.
Афырхатца дцон, дгэыкуан,
Уи дагъсыуан, ичхауан.
Дад, Сандра, хагъсы аахшьап,
Абнахь шыкоу хаанаскъап.
Ахэагъшцэа ахьтэалоз агъсара амтца,
Уа хнылатэап ашьацра тата.
Ихтыргъа ихых иаaikын,
Илабашья итцарс даалакэын,
Днатэеит, дықэиаргъы итахын,
Гъшахаак асра иафэын.
– Гэыбroup, дад, гъсыс иаххоу,
Хагъстэаарагъ злашоу.
Иааигэалашэит Устранць ишьра,
Асмагъ дымтцарсны лгара.
Уи дшазхэыцуаз ибжы аармагъ:
– Утэа, Сандра, утэа, скалаць.
Днатэеит иагъхъа дифагъшуа,
Инеифаршэны ишьапкэа.

* * *

Ихъз аашьтгъаан агъшасра,
Адуinei иахнарцэон ицара.
Цлаб дамоуа икаччара,
Амѡа дықэын, дцон иара.
Ашьрангъсха Тамара,
Уи лыцхырааѡ ахада,
Тамаз ихъзын ихата.

Убри избит иаагара.
Уажэ дазхэыцуа ибара
Ҙымра дазыпшыын иаара.
Ҙыгарда иалцыз Арѡтаа,
Дызбоз хыхэо асаара,
Иѡызцэа ирызуа пхьягылара,
Ускан днеихьан ахтыра.
Ашэ даахытцит лыбла хкуа,
Иабцъар маѡэа еилпххауа.
Дахьтэаз даанхеит дшанхауа,
Амра ашэахэа лѡаччауа.
Икѡкъеит уака лыпсы ашьара,
Апша иагон лыццышэ тэара.
Зынза илоуит шыақѡкъара,
Хыла хшыѡла еилапсара.
Нас дазааит еиѡа лшьара,
Лыбла ихибон пхашьара.
Дѡагылан, илтан аѡшьара,
Инаиларбеит дахьтэара.

* * *

Амра ишиатэаз атэара,
Ҙыпк изалхын ахтыра.
Иѡызцэа идырбан ѡацъара,
Ихарамкэан иара уа.
Шѡѡыкгы рытан маѡура,
Ипшны игылан уа дара.
Ражэа иартон хаѡара,
Иззымдырзоз аапсара.
Иѡызцэа ахэеит пхья цара,
Ахэаа ахьшэартуо ргара.
Изыхэаз иатан нагзара,
Аены акэыртэит рѡара.
Ақэылаѡ ишиоуз шэартара,

Гъангъашк дцеит ахэара.
Апъснаа ааит хэа дгылара,
Ишбашахо рқэылара.
Усгыы имукэан хшаҭара,
Аҭа иҫааихеит жэылара.
Апъсуаа инеиз ирмацэысуа,
Лацэеилапъса ирыхъзауа,
Асыпъса ҫкэацреипъш ипъжэауа,
Иѡрҫалеит еибашьуа.
Рхи рхэамци еихсауа.
Рхы кэымпылны ишцауа,
Рыбз рыхэлашэон, рҫы ҫыкка,
Рылагэ аахэуан еихыкка.
Жэѡан иацпапъшны ирхэозшэа, Анцэа!
Рқьақэа ҫеыѡқэа рыцпъауа,
Рҫееимаа ашьаза ахыкэкэауа.
Ргэы иқэпъалон ирмацэысуа.
Рѡызцэа рыцэаабжь рмахауа,
Азэи-азэи еинкьауа,
Избоз цауан ихэҫауа,
Иркыз рахэа капъсауа.
Цъоукы шьамхнышлон ихэауа.
Аҭа идыршэеит шьапъсара,
Цѡа змам ргеит амазара,
Зегыы азнаргеит ахтынра,
Бцъаркгыы рымкит аагара.
Быжьѡык-ааѡык рыхэрақэа,
Иазыктамцеит рхьатцрақэа,
Азэгыы имоуит пъсытбарақэа,
Апъсны икаѡхьан риааирақэа.
Тариал ишихэаз икѡта,
Рабцъар пъхьаркит ишьҫата.
Хымшгыы рытан апъсшьара,
Қартли иналсны абара.
Апъшьымшрз акэхарц рцара,
Иазырызбеит уа дара.

* * *

Қартли иахагылаз аҗсха,
Тымра рхықәкы анлаха,
Ажәа инылцеит иара уақа,
Тариал дааиртә ишәхәа, абрақа.
Лажәа ѡбамтәкәа ихатца,
Лышқа данааи Афырхатца,
Игәзра лҗаххеит Амра шаша.
Аҗхәыс илатәам, изеигҗшын аша.
Тариал иуит уи имбазшәа,
Лбызшәа цқьцәҗыа имаҳазшәа,
Наскыа днатәеит дааҗсазасшәа,
Ларгыи илбахт ус қалазшәа.
– Утәа, – хәа иаарҗшқазан илхәоит,
Ахцәа ртәарҗа наилырбоит.
Мап ацәикын, ус даагылоит,
– Илхәарызеи? – игҗшра ианубоит.
– Рабқәак аароуп харантәыла.
Збатәқәак хамоуп хықәкыла,
Ухшыѡ удырра наҳадкыла.
Иѡтәу сзуѡып ирманшәала,
Уцарауаѡуп цыам бызшәала.
Сухәоит, хымзқа уаагыла,
Иахәтоу аусқәа ааудкыла.
– Деилазгазеи ари хыла,
Мазак лымоу ус хықәкыла».
Даалакѡакит, ичаанкыла
Дааигәалашәеит уа гәаныла,
Асмаҗ лашара, Аҗсынтәыла.
Даарызхәыцит инеидкыла.
Мраҗас игҗхо Асмаҗ дангыла,
Мрак ауп иҗоу адунеи тәыла,
Аублаа рхабла сара стәыла.
Тымра илбеит лакҗала,
Аҗсны дшықаз лаҗшы хаала.
Иҗынеихан, нас дааҗгыла:
– Аҗак быстоит ахымш рыла,

Схаҭа исхәоит снабыдгыла.
Уа дындәылцит лахьеикәрыла.

* * *

Ҡымш азымхеит лызцаара,
Дзыхәаз аҭак лыҭара.
Ианилымша ахәара,
Иҫызцәа ааипҭхьеит дырхара.
Иаарылапҭсеит илхәаз кәицшәа,
– Измаанузеи, ҫымра илҫытшәа.
– Иузхәома, ихәоуп дымхәыцшәа
Ианылдыруа ишимоу ачара,
Дазымхәыцуа игәырҭыара.
Лхазы дақәшәо илхәара,
Уиазы илмыхьуа пҭхашьара.
– Гәаҭрас иҫои ахгара,
Ма ишпҭалгәаҭыи ахәара.
– Апҭхал иузаҭом амаакыра,
Ахәдаҫ ада аҫаҭыара,
Убри еипҭшуп лызцаара,
Жәак уднаҭоит лыраҳара.
Азныказын даараза,
Урт аархәыцит ҫәҭәалаза
Абҭы, рахәа цхафырза,
Ррапҭ ҫеқәа ирықәтәа, икалаза,
Рҫынархарц жәылара.
Ахҭынразегь ахцара,
Саан пҭҫыхаҭас агара.
ҫыоукы ирхәоит «ачҳара»,
Еиҭыу рҫеигоуп ацәгьара.
Иблыз идыруеит абылра,
Имблыз усшәа адкылара.
Уи дрыцхашьо лҭылара,
Хус иазеиҭыым анкылара.
Ипҭцәазомызт реидшылара
Аамҭа иузаҭом аанкылара,

Растем дгылеит дырҳара
Цьоук идыртцаз аҳәара:
«Тымра лусқәа еилахәауа,
Аҳцәак гылеит рычешауа.
Лара дызхәаз хатцауа,
Имуааит ара даанхауа.
Абрака аҗсуаа снаҗхьяуа,
Исархәаз ауп исхәауа. –
Тариал Тымра дштауа, –
Дцәажәеит лусқәа гәтауа.
– Ирхәо җшажәоуп изхәауа,
Аршәаратцәҗоуп иахәауа.
– Уахь ирхатәым илхәауа,
Лара дыҗшуп исхәауа,
Уск хазбыроуп иаххәауа.»
Дадын дгылеит дцәажәауа,
Анахьгы-арахьгы еиҗкаауа,
Ацәҗа-абзиа аҗбаауа.
Җымш игәнигоз дхәыцуа ихала,
Ирцәыхьынтан зегьы хатала,
Ишырнаҗозгы ахәра җәҗәала
Ианызбатәха аҗиашьала,
Җсыхәак арҗеит ажәакала,
Шәҗәыла ишьтырхит аҗхәара,
Хымз иахымсуа инхара,
Нас иаанижьуа ахтынра,
Дазыҗежьуа Аҗсынра.
Ирызбаз аҗбаад ианцаны,
Шаҗа инеигеит дааласны.
Тымра лышка днаскьаны,
Убра даҗхьеит днатәаны.
Инаҗалшы уа лнапы,
Имхәыр заархаз аҗеакы,
Лышка днахан иларкы,
Еҗы даахеит ихазы.

* * *

Шәфәы рхыс дрыман Шьаратын,
Ахәаафынза дара еицын,
Шьта еигьырцуан – еизгәыкын.
Урт рымәәкәа хазын.
Тариал ә-шәкәык ааиреын,
Инеииркит Шьаратын,
Ҙандили Асмаҗи иртәын,
Тариал иеы аакьыркьырит,
Шьаратын дзыкәтәаз ақәыр-қәырит.
Реаашьтырхын нас тәәантәыҗа,
Ртыҗ иааҗагьежьт иара уаҗәҗа.
Ҙоуыкы тәуон игәыкны
Ашәы еикәатәа иаганы.
Раҗьхьагыла дааганы,
Ицон Апьсныҗа игьыжьны.
Қәыцьмахан, Дадын, Тариал,
Рқьақәа еыәқәа рыҗҗауа,
Икьыркьыруан ирыхауа,
Ашьац цәыртәән игауа.
Иркын раҗәра иахауа,
Иҗьшуан рцашьа гәәҗауа.
Дара шнеиуаз идәраны,
Наҗ иньҗалт җсараны,
Иаалсны инкьидлеит шьхараны.
Иеыхәа рбарҗан Шьаратын,
Араҗ еқәа еилаҗәән лахәаны.
Тариал даакәҗәиааит дласзаны,
Ишаҗарала дҗыблааны.
– Узыҗуазаргы хымз иаачҗа,
Ихәҗыруп шьранҗьсҗак лажәа.
Ихы иазихәән – «Иазырҗа,
Уанақәшәа, угыла уеилыхҗа».
Игәы дырҗаҗон Афырҗаҗа,
Лафкгы иархәән, ражәа инаҗҗа.
Иҗалашо амра угәәҗа,
Ашәа лхыәп җара хҗаҗа.

* * *

Жәван зыркацчоз аецәәкәә,
Дара ирхыгышуа, ирыцазуа,
Амза игылаз аатамшәәцкәә,
Знык ианалс *Ахыбба рқыта
Мшыбжак аамта рзырха,
Иааҭашылеит Хәсин ду иашта.
*Афҭандил ашәкәы анииркы,
Иблаз каҭәон изы-рәашны.
Нас даарпырҭцын днаскьаны,
Убри дапҭхьеит днатәаны.
– Урмацәажәан иахәтам ала,
Харак рымам сганахьала.
Саанымхарцаз сара схала,
Зегы сыхәауан хаз-хаҭала,
Са сөызараз аангылара,
Сыцхыраараз сыдгылара.
Җыцья ааныскылт истәхын,
Қәыцмахан, Хәаран, Дадын.
Инеиуа дырхуп Шьараҭын,
Дьбәә фырхатцоуп деибашьын.
Ианакәзаалакгы шәшык дырхын,
Хәышәшык хысгы дырҭахын.
Сыхьзала ишәҭа ахамта –
Нарт Сасрыкәә «Ихыетцәә».
– Исзымхәыцааит, ҳаитәхым,
Дҳаздыруамызт деилкаатәын.
Сшыҕац сыкоуп, пьсахра сымам,
Ишәзымдыруа цәәәа сылам.
Уа сызныкәхьоу апҭшьа шәкәы,
Еиҳау ыҕам сара сзы.
Җоуба шәыстоит Аҭсны азы,
Ишысымпҭсахуа сгәы-сыпҭсы.
Афҭандил сөыза, афырхатца,

* Афҭандил ихьзйәкьаз Җандел акәын Афҭандил хәагы иархәауан (ажәабжьхәәә)

Уталашо утоуп сгәатца.
Зеггы аамталоуп ихаца,
Еиҗахәмарып хаҗхьарца.
Асмаҗ илыҗа сара *сгәахәа,
Лгәы аарҗыа уаалабжыақәа.

* * *

Аҗсазацә амҗа днатәаны,
Лыблаз ақәтәо лнапаҗны,
Асмаҗ ихылтит Шаҗа ишәкәы,
Игәырәа-блыгаз лара лзы.
– Асмаҗ лаша, сымш качцара,
Ара имрадоуп аҗсабара.
Ғысы зхоу исзацым җырбара,
Исзылашьцоуп абара.
Са сыхнахуам ахҗынра,
Ма ибырлашны артәара.
*Ғымра дахәеит сыхшыә-сдырра,
Хымз изуларц җырҗьманра.
Бымшқәа цозаргь лахәаны,
Уи хьаабымган җабыргны.
Мракоуп иҗоу Аҗсны,
Абра иҗхоит иазшаны.
Бызахымҗа иҗшзаза,
Са сәә иадуп иҗхаза.
Абжыас-цәа зшәу хәа сыҗхьаза,
Сыхьзгы рхәахуам зынза.
Бизымгәаан ақьаад бзыркы,
Уи ихароузеи – акагы.
Убас сақәшәеит аамҗакы,
Зегь хачхароуп хамҗакы.

* Ғымра Аҗсынҗәылан илархәоз хьзуп (ажәабжыәәә)

* * *

Шьаратын иааигаз ашәкәы,
Зегы еигәныфны ираҳаны,
Арымз ахыгылоу азгъшьафны,
Зеижәфык натәеит збацәаны.
Азыжәха рмоуа ихтаны,
Инеигъырцит иаахәлоны.
Афы даҕаапкит хазы,
Дҕеыжәларц деибашьразы.
Цюукуы уи иабжьон имуразы,
Зегы аангыларц уажәазы.
Хымз ахыфказ ҕхәараны,
Убри иажьжьон цабыргны.
Зака ихәыцзеи итәаны,
Абас акәзааит нахәаны,
Ирзышьтымхит избаны,
Хәсин дахыфказ дхаданы.
Иара ихәаанза ажәаны,
Шаҕа иуит хәа ихәҕаны.
Ус арҕеиразы еиҕкааны,
ҕеакы изхәомызт игъшзаны.
Иахра шыҕеитцон даагъсаны,
Иқәра дҕысхәан, шәкы еиҳаны.
Шаҕа дааргон дырҕахны,
Ажәлар иршьаз дагъсаны,
Агъсны угъылон иҕҕәааны,
Ахәаа дукәа хараны,
Кьыс амоуа ибәбәаны.

* * *

Җамҕахыцып шыҕа хара,
Асмаҕ лынхара абара.
Тариал имш лашара,
Изхәаны итәоу лара.
Иҕоуп нхарҕак шыхараны
Қьач ахәы аҕкыс иаалафәны,

Баашла икәыршоуп итбааны,
Ахра инықәкны иҳаракны.
Анаџси-ааџси бахәраны,
Лбаа иатцаку п̄стәраны.
Устсаранць дынхоит убра,
Жәйтәзан иаазго зхәыштаара.
Имырзуа изку Аублаа рышьтра,
Рныхахә иацу аныхәара.
Иара итааит сасцәаны,
Нхыцынтә иаауаз гырқәаны,
Тымра илымаз хәоуцәаны.
«Бзиала шәаабейт!» – нахәаны,
Дахәейт рөыжәтра итахны.
Аха аг̄хьагыла дааццакны,
Қбаад еицарсак ааиркны,
Асмағ ишылтәыз нахәаны,
Ицейт иаразнак иаагъежьны.
Лара илбон даап̄шны,
Лаб днөип̄ылеит днаскьаны,
Дшицәып̄хашьоз убаратәы,
Ианаалиаркуаз ашәкәы.
Лап̄хьа ашьацрахь дкап̄шуа
Лнапы ааитцылхит дмыццакуа,
Ашта дантыц днаскьаны.
Ахра ахықәан, аг̄сазатә амцан,
Арымз днықәтәейт даалыкәны.
Лыблаз ақәтәон сыцәыкәбарны,
Иџымта ахьылкыз лнапакны.

* * *

Ап̄стхәа иалшом аџара,
Ажәџан иатцәа аг̄шзара,
Мрак атцымп̄хо цьара,
Ианыдыдуа җацьара.
Атцла адацынтә аџара,

Уи иарласуеит ахѡаара.
Амахѣтала аѣѡаара,
Иаразнак иалшом аҗсзара,
Убри сеипҗшуп уажә сара,
Исзымдыруа сахьцара,
Санықәхалак асакара.
Ихьяахеыгоуп ахәара,
Ибызку сашәа аҗцара.
Дарбан еиҗыу аазгара,
Иахәшәу схяа ахгара.
Азәы игәтыха, ибылра,
Аеазәы иажәала ахәара,
Ѧ-цәыкәбаркны артәара,
Азәгы илшом антцара.
Ахахә иауазар мақьара,
Аиха җабзны ахзара,
Аамта иацәхьеит кырцъара,
Уи азын иақәым җыргара.
Аиаша залшом азара,
Ажәѡан амза ацәзара,
Сшаҗу башәа аҗцара,
Убри иақәым ѡашьара
Асы зытуазар, амш мраны,
Иҗалахьоума асы җуханы,
Ишыхьшәашәо асы зытны,
Ашәтқәа агәылтцуеит ипытны.
Сымра ибхылтцуа шәахәаны,
Асыҗсагы агоит изханы.
Уаҗа балтцуеит бымраны,
Сқьаад банылоит бшәахәаны,
Изыѡуеит сгәаҗра ашәаны,
Иажәабжь дуны еиқәшәаны.
Сгәырѡа-хьяа цеит хара,
Мчыбжьык аанхеит сыҗәхәара.
Исымбац сасцәак раара,
Стырцъманрагы зтаххара.
Инеиуа ирзиуан хадара,

Уажәкәым, ханаауаз ҳара.
Деитәнеиуеит цюукуы рбара,
Сихәеит сөымта бызгара.
Бадра ихъзуп ус иара,
Шәкәык ибымтан аагара.
Уи дазааигәоуп ахтынра,
Маза аусқәа рытцаара.
Амхәыр ықан ипъжәаны,
Иаалцәымыҕхеит цаны.
Тәымк изишьеи избаны,
Уи аҕхъара ихәтаны.

* * *

Бадра даннеи Апъсны дааны,
Ихықәкы иусқәа нагзаны,
Ҙамаз иеихәеит днартәаны:
Зегь шеиликааз мазаны.
Иара дрыман дхаданы,
Ҙымра лаҳра иатцакны
Аруаа иҕаз еиҕкааны.
«Апъснаа анныхәо пъшьаша мшуп,
Ахапъы ахыҕоу хроуп кызбуп.
Иишыз саҕхъеит цабаргуп,
Иуасхәақәаз уа иануп.
Иажәабжь гәахәас иҕаитцоит,
Ахамта деигзом иирбоит.
– Ашәкәы ушапъхъаз уа иану
Ҙамара илаҳәа изеипъшу.
Аеакы уамхамхәааит ихәатәым,
Апъсны уззыҕаз атахым.
Бадра даафналоит ахтынра,
Асааранза даахыхәеит иара.
«Утәа,» – тыпк наилырбоит,
Илахь еиқәуп, уртқәа лбоит.
Изымгәаҕьуа дналҕаҕшит.
«Ихәа узыргәаҕуа,» – дааизыпъшит.

– Ғымра, сымра икацчауа,
Ғәалсрак бнағашт исхәәуа,
Аха...– Ачхароуп изырәеиуа,
Ианаамтоу аиааира узыргауа.
Кәицк ауп амца азыркы,
Ирыцқамыз ахәблы,
Илықәццышәәа ицеит зегғы.
– Ихәә изхухәәаз закәу?
Уәагәә-әасуа уара узәу?
Уиазы иузтода гәыбған,
Удәылсцар хәә ушәома ухан.
– Тариал, бызцәнымхо ибыртәаз,
Ахтынра дақәитны избырбаз,
Цысхш згым, зегь зыбтаз,
Ифызцәә ргәәхәә назыгзаз.
Дгәырбған дафәушәә аәра,
Ашәә ссирқәә бзыпцара,
Дыхнахызшәә уртқәә рбара,
Баша базхәыцуан бара.
Дыхнамхт амал, бахтынра.
Ғәыла дыкоуп Апсынра.
Ибымбои ишигхазгғы иара,
Ғәырфәууп, иажәә ахәара,
Асмағ илзикыз апцара.
Ашәкәы ситәит лызгара.
Ихыртлан, сапхәеит уи сара.
Лара лышқа ифәуеит иара,
Сышқа ишимам гәрагара.
Инаццан ибзихәоит бара:
«Сыхнахуа сықам ахтынра,
Сафәуп агәәкра, абылра».
– Уақәытц! – дааицрашәеит лара.
Изхухәәазеи акәиц абылра?
– Ахәблы урыцқар, ахан еиқәхоит.
Акәиц ацынхәра урхиоит.
Ибылуа дымблырц утахны,
Иурцәароуп акәиц зык иарганы.

«Уца, уца! Угъсы шья уара!
Илтӕхымхеит уаӕа ирхӕара,
Илбон илхыггон лыпъшшӕы,
Дзааиуамызт лшьарахь уажӕы.
Дныкъӕиеит лиара, дааилышшоит,
«Азы!» – лматцуӕы лахь илхӕоит.
Иааилагъежит, азӕгъы дыхӕхӕоит.
Лыбла аахылтын, дналаршӕоит.
Акраамтӕ дыкъӕломызт лшьара,
– Сеилазгазеи? – дхӕыцуан лара.
Тӕмаз ацъныш иихӕаз ала,
Гӕнахароуп изуа схӕтӕ.
Уиоуп издыруа аргама,
Бзи дшызбаз Тариал.
Издыраанза ишеиӕикааз ихӕама,
Асмаӕ дымцарсны лгара.
Ианпъыртӕаз ачара аӕхӕара.
– Тариал даанхар имала,
Асмаӕ дицӕызны иӕалар!
Иара ихала днабыдхалар,
Дабацои бзи бимбар?!
– Иажӕаӕа гъангъашрыла итӕуп
Аублаа-тыпъха ихазы диӕтахуп.
Уахгъы-чынгъы абылра даӕуп.
Хымпъада иажӕа дахъырхӕтӕуп.
Ар дырхӕдоуп, наӕ дахцатӕуп,
Ихӕтыпъан Кӕаблыхӕ дшьӕтӕуп.
Дгылоуп ахӕыртлаӕь Бадра,
Тӕмаз идцӕаӕа нагзауа.
Лассы-лассы Апъсныӕа ицара,
Ӕыстаароуп, ирымхӕозаргъ дара.
Исзааигаз ажӕабжъуп, ацӕгъа ахӕара.
Исзымдыруаз акӕызшӕа, ахӕра сынтцара.
Сеилазгаз сыздырам, аиашаз сыблуп,
Абзиабара хаӕӕитроуп – мчылатӕи мыцхӕуп.
Амали акъафи ирчычоу,
Апъсыцӕгъа – хӕымгароуп дзызшоу.

Иуеит лассы-лассы иламысдароу,
Ауафы, зегь ззеипъшны ишоу.
Диашоуп Шаҫа ажәала,
Дыхнахуам ихьыцәцароу ахтынра.
Мамзаргы ахәынтқарра ахагылара
Абзиабаф ацқьа, иафү абылра.
– Гәнаҳала итәыз зыпъстазаара,
Иажәымтаз итаххеит ацытцра.
Ипъсы фыхны цыанат ацара,
Дрыднагалт апъшасцәа, иара.
Ирхәоит, бжымфак ахьеихысуа,
Имшәтыц цәамахәтак нарсны,
Шәымш уаагылоит, уаазыпъшны.
Иаамфасуа учеицъыка рфалароуп,
Уаапъсалытц иахныхәалароуп.
Ахрыцқьараз ацъабаа убароуп,
Ашәымш рзы амахәта шәтыроуп.
Апъшасцәа иархәаз даргәырбъоит,
Ишырхәаз дақәшәо икаитцоит.
Шәкы рзыхәа,мышкоуп инхаз,
Хыпъсырацәгъан ихигоит дызтцаз.
Даауеит азәы – днаипъылоит,
Ишибо аеыуаф дласзоит.
«Сухәоит, уаатгыл, умфыхытцроуп,
Счеицъыка удкыла, ихивоуп».
Егъи даагылом, дцоит дышцац,
Иихәауа итахым зынзаск иаҳарц.
Данца ацәамахәта шәтзом,
Агәнаҳа дызтцоу дзацәцом.
Изычхауам, деилашәоит,
Ихыц ихәа тнаркъоит.
Ичы апъхьакала дахкъоит,
Иара аеыгәхәа иашынхоит.
Данаагъежь, ицәамахәта шәтхьан,
Ицъеишьоит уи, ссиршәа ибан.
Дзызтцааз рқынза иаразнак дцоит,
Иқалаз ажәабжьгы ихәоит.

Ейбагоз рыбжьара ацэгъа ихэауан,
Дахъзатггы, ѿ-насыпк ибылуан,
Уиазы еыла дзон, дыццакуан.
Ашацэа ирбартан ахақ рыхъчауан.
Рынасып уацхрааит, разкуп.
Угэнаха уацытдит, дшьым уи дхэуп,
Ашацэа ркынтэи аеыуаѿ изапшьуп.
Ахырдырра, ерыцкъароуп, уигъ атахуп.
Ѽыцъа ейбаго рыбжьара
Гэнахароуп ацэгъа ахэара.
Тамаз еиѿкаара аеакхеит,
Хаззыпшыз абакоу? Збатэык камлеит.
Мцацас лхэыцрақэа лыхкьоит.
Иара уатцэкъа дааикэашэоит.
– Агэрамгаѿыс саиѿеит Апъсынра,
Исызгэакьоу стэыла сацэиргылт хара,
Шэааипъхъа Тамаз! Шэааипъхъа ара!
Уиакэхеит, иаразнак дааѿналоит иара.
Еидкыла ахамтақэа меигзарахда,
Илыпшаахқэоу, – хэарада.
Шэгэыжък ирықэтца ирманшэала,
Еитцахарак камлартэ акала.
Иаццауа шэѿыкгы неидгала,
Узықэгэыбуа ахацэа махэѿала.
Ицауа изгауа урапъхъагыла,
Зегъ рызнуогоит Апъсынтэыла.
Тариал ичараѿ гэыла-пъсыла,
Унарықэныхэоит сгэахэа рыта.
– Сыхиоуп Тамара, бхаткы,
Инагзахоит ибхэаз иатахны.
Лапъхъа даахырхэоит ихы ларкэны.
Дындэылтцит ашэ, дараччон акы.

* * *

Иааѿналоит ахтынра ахан
Тариал, Дадын, Қэыцъмахан,

Ап̄шьахта лып̄шаахла ихан.
Тымра рааира дазып̄шын,
Дѡархатцгылоит, иааизып̄шын,
Акрыфарахѡа урт натѡоит:
Рнапы адмыркыц иааиѡналоит
Иааиран иѡаз Бадра, Тамаз.
Иахьтѡоу атзамцѡа лашоит.
Амратѡѡьа мчыдан ип̄хоит.
«Иаажѡг! – лхѡеит *Ашьранп̄сѡа Тымра
– Иреиѡьу, илп̄шааху анапхатѡѡа».
Иаалдыркуеит иреиѡьзаѡоу, иреиѡьу,
Илып̄шааху ахкѡѡак, ирыхку.
Дѡагылоит, ирылтѡоит аѡьшьара,
Даѡѡныхѡоит рымѡа, рѡара.
Абжьасѡѡа зшѡу ичара,
Иреиѡьз аз лнаѡѡьар иахаз.
«Абри лышѡѡа Асмаѡ напхатѡас!»
Иааыхны Тариал илыркуеит,
Дгѡырѡьоит насып̄ла, игѡы азѡауеит.
«Еиѡѡшѡоума зегьы?» Тамаз иахь дѡѡауеит.
«Ишыбхѡѡаз ихѡоуп!» – аѡѡк ихѡѡауеит.
Индѡылѡуеит Қартли, имшу аѡѡынра,
«Иазыжѡга сып̄харра, сгѡѡхѡа Ап̄сынра!»
Даахырхѡоит рап̄хьа, иаахырхѡоит дара,
ѡ-гѡык насып̄ла инеип̄ырѡуеит ара.
Агѡѡѡѡѡа инѡыжѡлоит ѡышѡѡык еиѡын,
Абжьы ирхылѡуаз дыдрас иушьарын,
Рап̄хьа игылан Қѡыѡьмахан, Дадын,
Тариал урт рап̄хьа аѡара даѡын.
Еип̄хныѡлеит рыхѡык натрысын,
Рап̄хьа Дадын днап̄ысын,
Нас Қѡыѡьмахан днарап̄ысын,
Даатгылеит рааира даап̄шын.
Ианааихьза, рыхѡык еиѡѡон,
Ахьыбѡа рѡыѡа абар инаѡон,
Иаагылан, рышьѡѡхьѡа иаап̄шит,
Акырза иаанрыжьыз уа иаарзып̄шит.

* * *

Иақәыршәан Тариал иаара,
Хәсин иуан ачара.
Заа ириҗеит гәҗынҗара,
Қартли иҗыз еибашьра,
Аҗены иҗыларҗ мѡабжара.
Уантәи ачарахь аҗара,
Асмаҗ — Амра лаагара.
Иажәа иаҗан наҗзара,
Ахәашауха иҗеит дара.
Еилых җамҗа, зегьы еиҗшны,
Ачарахь иааҗьхан, ргәы җганы.
Иҗартҗеит аҗьалақәа җбааны,
Амҗара алкаан иҗшзаны.
Иреиҗьыз хкыла ирхианы,
Иҗьоухарны, ииаҗәаны.
Иѡызҗәа иҗны деиқәшәаны,
җандил дыҗан шьха дҗаны.
Акаҗәара иазҗаны,
Зегьы иреиҗьу хәа ишьаны,
җслахәи бҗаҗьмеи җарханы,
Иааргон ахра иаҗганы.
Заа иршьхьаз ааганы,
Асыҗса иаҗан иҗәахны,
Ианырҗаххоз ачара аҗены
Иаарҗеит уахьынтә еизакны,
Ирхиан аҗамҗақәа раҗәаны,
Нҗәара ақәзамкәан инеиҗьшыны.
Аҗснаа гәырҗьо изыҗьшын,
Тариал иаара иазгәакын.

– Хаи, дукәахшоуп уабду.
Ижәйтә хызыуп Устсаранць,
Иааркьяҕны ирхәоит Утранць.
Рхы иакәитын афырхатцаа,
Ахәааҕ иказ абацәа.
Иахьяшьапкуаз зегьы Анцәа,
Еиқәшәеит уаҕа игәырҕьатцәа.
Атцас ҕшьыала зегь ҕатца,
Заа ианныхәа аҕаацәара,
Зегьы ирыдцан ацара
Хәсин ичарахь мацура.
Рҕыцра аҕахым ахәара,
Иаҕын ачара архиара.
Ахьаршалых чаҕаны,
Ахәыц лыхгьы ҕатцаны,
Арашы хтәалан, ижәпаны
Ус хкы-хкыла ирацәаны,
Тыҕьхатцәак аҕын атцара,
Иргәалашәарц цқьа дара,
Зынгьы ирыртон азцәара.
Ашьха иказ шәарыцара,
Шәарахжыла еидараха,
Илбааит уахьынтә икараха.
«Ишәоуааит «Жәеипҕшьаа» – рылҕьа,
Ажәи агьшыи ршацәа»
Еиҕызуаз акәац иазыласха
Илаф хәмаруан игәырҕьатцәа.
Шәҕыхрак зтыргоз ачуан дуқәа,
Ирзықәгылан еилашуа.
Акәац зларжәуаз ақәаб шыҕақәа,
Ашша хчылон еилашәуа.
Зегьы еилыхон иласуа,
Лафи хәмарреи еибаркуа.
Имазеихаз афатә лыхқәа
Ахыркәшарахь иргон иццакуа.
Аҕшьахҕақәа еиҕакны,
Даара иҕатцан иҕшзаны.

Иқәдыргыон меигзарада,
Фатәи рыжәтәи жәәхәарада.
Рычеша иқартқан ахыркәшақәа,
Ашәәхәара, акәашара
Ус еиҕкаан акырҕара,
Игылан уахь еидгәыҕлауа.
Ианамк ашта аҕбаара,
Агәарҕ антыц ахара,
Ахыркәшақәа ргылара.
Еиҕшын аетцәа ркаццара.
Бызла ражәа еибакуа,
Ҙоуки гылан еисауа.
Хыркәшак аҕы аҕхьарцала,
Ашәа еицырхәон ссирзакала.
Аҕымаа, ахымаа архәара,
Еиднакылаз тәан ҕара.
Ачамгәыр зкыз рлафашәа,
Рыбжыы еинаалон оумашәа.
Ҙоуки ҕыла еибархәмаруан,
Иқәчаразаа ицауан.
Иацәахазгыы хылҕа рхамкәан,
Заагарахәа ирышьтуан.
Ауархал изнымсыц шыапы,
Ауаҕсаа рҕынтәи иааганы,
Амардуан иаҕаршәын инагзаны.
Нак-ааҕ иавсыртә агәтаны.
Уахьхало амардуан аханы,
Абарца абыркыыл ләадцаны,
Ацысхә балышь дықәтәаны,
Саан дук азна ахыҕара кны,
Ахкәажә дтәан дыҕшны.
Аҕаца ашәа лыххәаауа,
Ахәа дуқәа еиҕакшауа,
Асмаҕ дрыма ианхалауа,
Даалгарц лаҕхьа икаҕсауа.
Аҕацхаҕ акәазтха еиҕакуа,

Еидтәалан ажәабжь хәауа,
Изхытхъаз шәишеижәа,
Иреихабзас шәихыншеижәа.
Ражәа маҗхо еиқәышышы,
Иаалаҕәзеит имго рыбжьы.
Ачарашәа ацыгъха акит,
Лафи хәмарреи аазатит.
Азәы илабашья нықәикшар,
Аҕамеи аҕәынеи еихыысыр,
Иахылтуаз акәын абжьы,
Ачара иахиуаз уажәы.
– Шәфыуаак цеит ргъылара
Еитцахарак зымбазац,
Ажәа хымзбык змаҳазац.
Атцых ииасхьеит ашараз,
Жәәанаҕе аецәа зрыбзас.
Ахьяаи агәтыхеи иаркараз,
Афтандил дцеит игъылараз.
Дымшагъызгоз Асмаҕ лашара,
Шәфыуаак ҕежәлеит иццара.
Хәсин иҕынзагъ ацара,
Дыдрацас иахъзоит дара.
Уантәи ишцахъаз ргъылара,
Издырцаз ааиуеит ахәара.
Уиазын ирымуйт аагылара,
Реазкы идәықәлеит рыхъзара.

* * *

Апҕацхахь дааит Асмаҕ,
Илбоит уаҕа амца шыцәаз.
Ус иааныжьны акәац ахьыржәуаз,
Ашлацәа тәан – ибылуаз.
Иааҕәымтцзо пшан ишәышәуаз.
Тык абжьы аалшәуан иуыууаз,
Инықәтәа-аақәтәон игъыруа.

«Ашьашәы уаблааит, закәызеи иууа!»
Ашҗа даакәлеит дымццакуа.
Даатгылеит Утранць дхәыцуа,
Бжык иахазшәа дзырәуа.
Асмаҗ аҗенцьыр далҗшуа,
Дгылан дгәырәо дыхтышыуа.
Ғцәак агәашә иаадыххылеит,
Инчыжәҗеит, – уртқәа лбоит,
Рахәа тырҗааит, ицырцыруеит,
Лаб дааилышьҗны днадыриоит.
Еҗи дыкшеит – ишьҗҗаа ахәала,
Ашьац иаҗәа шәуеит ишьала.
Лышҗа дыәит аеазәы ихала,
Ашаха икуп ирманшәала.
Азнак азын, дшәит хахәҗас,
Лхәыцра ааимҗеит нас бзаҗас.
Ахыц кнылҗааит, лаб итәын,
Икшаз иқәкны ахәа нашҗтын.
Илахь җыххаа иналышьшьит,
Даақыць-қыцьын дхәадшьшьит
Бадра! Бадра! – азә дыхәхәеит.
Данааихаххы лыхәа җҗеит,
Днаивахаит, уа дынхеит.
Иааилаҗаҗыит, еилахеит.
Лызқәа днықәхаит, дыхәхәеит.
Лҗы уапцәала иршәахаит.
Хазы Тариал имәа ркын,
Әышәәык рабашьра даҗын,
Дадын иарҗа напы хәын,
Даагыломызт, – деибашьын
Қәыцьмахан акыр деибашьхьан,
Ирашь дазымго иааҗсахьан,
Аҗса илҗеит ихьанҗан
Афырхатца уа дышьҗан.
Дыргеит Асмаҗ дхаҗәзаны,
Хамраҗ җашәеит уи аены.

Рѡызцѡа гѡсит хѡа ишьаны,
Ибѡартцеит ахрахь иганы.
Уа еикѡдырхаз ихъзаны,
Иихѡоз жѡабжьуп иаацкъаны,
Сгѡа-ипѡа иуасхѡо иразаны.

* * *

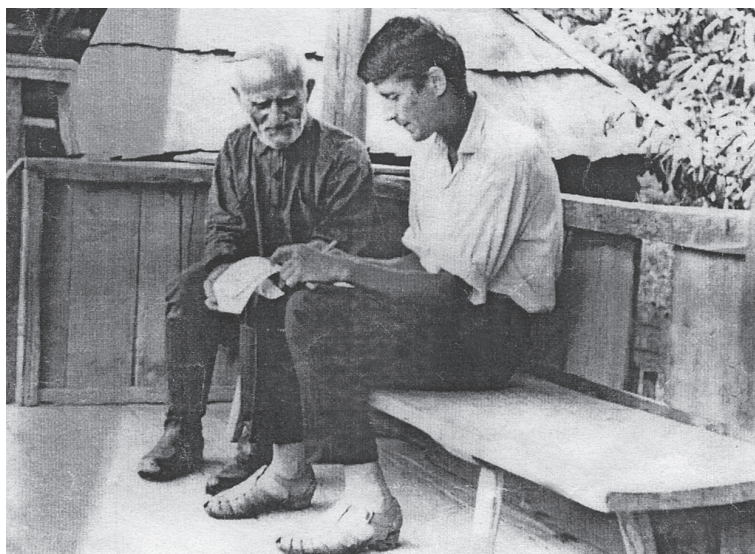
Изыхѡъяз уасхѡаап дад зегъы,
Издыруа мацуп иахъагъы,
Апѡсны иакѡлоз еибашъны,
Ирбар рымчра еиханы,
Урт аарышьтуан иааскъаны.
Зызбахѡ уасхѡаз ахапъы,
Дара нѡалон рычезаны.
Уантѡи ирыжѡлон раѡацѡа,
Иргон иѡѡых инырцѡа.
Уи мазан, – иаазырты
Акъылаѡ дназгаз ибаратѡы,
Дарбан цѡыбзоу хъзыблы!
Уи хъздыруам иахъагъы.
Ауха ипѡцѡеит хлахъынцѡа.
Ѣандил иакѡзар афырхѡацѡа,
Иѡымцѡауа апѡсуаа ргѡацѡа,
Дцѡѡон-дыхъуан, икуан амцѡа,
Деимдагѡышьѡн дакъѡтѡа и-Шъанцѡа.
Ѣандил, Тариал, рычѡкъѡ акын,
Шъанцѡа рыхъзын, урт еипѡшын.
Тариал длышьѡтан гѡырѡала
Лхабарк имбеит цѡара акала.
Иблаз леиуан, еикѡхѡѡала
Ихы дазгѡаан лахъынцѡала.
Ирхѡѡоит иламшо дажѡын,
Хъызрацѡа даакѡсны ибаны,
Убри дцазаап даагъежьны,
Гъшьѡтыпѡк ааигѡа ахапѡахъы.

Дынхон уаҕа ихала,
Ип̄сра ишеит х̄аа инапала.
Ибаѿ кап̄соуп еидых̄әх̄әала,
Ныш̄әынтрада ад̄әы иц̄әхала.
Иах̄ья иқ̄бап̄тоуп Аублаа рых̄әца,
Кәицк̄ тац̄әахуп уи атца.
Шы̄ыж̄ьы изларкуаз амца,
Еиқ̄әых̄ьш̄әаш̄әоуп ашьанца.
Утранць иах̄ыиклоз ац̄әалшы̄ы,
Иҕоуп абна ахашьшы̄ы.
Ап̄сны ианызааит Арѿтаа,
Хәсин дып̄сгәышьеит, заа.
Уаҕа имѿыхеит «Хызыраца»,
Ах̄әца ак̄әыз, Амзара.
Ус ишымцо ибж̄ьаз хара,
Җабдуц̄әа иартон зхатцара.
Ап̄шә еихаш̄әха азырхара,
Шәуалп̄шьа иаш̄әта нагзара.
Сп̄ја ип̄ја иудцоуп, инагза!
Сандра, Анц̄әа уахыыгза.
Заа итца ап̄хьарца арх̄әаш̄ья,
Шәтоурых мызуа антцаш̄ья.
Сып̄сыр иукуп слабаш̄ья,
Иш̄әтца ах̄әа, аҕама р̄к̄ьаш̄ья.
Иш̄әнырцап̄ п̄х̄ьяҕа ацаш̄ья.
Ак̄әиц ѿаш̄әх̄әа уатц̄әазы,
Ац̄ьынць иацларц̄ аиразы.
Иҕоуп, иҕалароуп бзанцы,
Ап̄суа рхнышьна, ах̄әыблы,
Агара аш̄әа, ах̄ьурзы.
Абип̄ара х̄ьцәызк̄ анроуа,
Аеаз̄әы даагылоит избауа,
Са с̄камларгыы сах̄ьзауа,
Ах̄ьышьтра иқ̄әлоит ап̄сабара.
Азых̄ь иазгом адг̄ьыл ш̄ьара!
Уи ц̄әырнагоит ѿац̄ьара.
Ихызто гылоит абип̄ара.

Шьяға-шьяға еивагыла,
Азымцарс ихыз ианнадгыла,
Азыхь днацапшит ибла хкыла.
Аккышә-ккышәрантә ихууа хыла,
Рапхья иқәтәон гәыблыла.
Илабашья нарсны ишимчыз ала,
Хынтә иаахитеит напиала,
Хынтә днафыхәеит зыгәакрала.
– Унафыхәа, агьама ба.
Иабду ишижәуаз кәца,
Напиала азыхь аахта,
Ижәит Сандра ҫынтәгы хпә.
Инацәкьара аныхныршәаа,
Иҫытцра инытцикт иаарбашәа.
– Дад, ажәабжьны исхәауа,
Ирхамыштүаз ирхәауа,
Шәышықәсалоуп ишаауа,
Хьяауп, гәырҫоуп иаазгауа.
Шаҫа ашәа ззихәауа,
Иблаз рҫашны икаҫәауа,
Ахәҫа зыхьноуп ишаауа.
ҫымра Тариал дизыгәыкуа,
Дахәеит дахьиз лаагара,
Луасиаҫ иалан ахәара.
Амра ахьыпхәо нышә иаҫәахуа,
Апшә ихнатуеит ааигәа иасуа.
Тариали иҫызцәеи ус имҫасуа,
Иазыҫәахуам пшак ахьасуа.
Иубоит, Асмаҫ лҫоурых мызуа,
Адгьыл иамоуп ус ибжьамзуа,
«Зҫаб лқьапҫа» хәа ахьз ахымҫуа,
Иаанхеит, иҫоуп умҫахыҫуа». Аҫны сзымтәо сзымаагыло,
Игәхьяаган ауп сызхало,
Сарпҫыс шықәсқәа еиламгыло,
Зегьы абраҫоуп иахьыспҫыло.
Иухамыштлан: «Шьҫа уаала,

Сағхьа угылан уцала».
Сандра җшьала иҗеанкыла,
Иҗынеихеит дишьтагыла.
Днеиуан абду хэыцрак дала,
«Хьызраца» ааныжьуа ахала.
Ашэҗқәа гылан хьыхәарала,
Рышьта иапҗуан ихыхәхәала.
Ғша хаак асуан җшьаала-җшьаала,
Ихэыҗхэыҗуан абызшәала.

Цьгьарда – Ақәа – Гәылрыҗшь, 2001 ш.

*Ажәабжьхәафы Қаҗьаа Кәанач Баҗыр-иҗа,
арккафы Таиф Аҗьба Шьаадат-иҗа, 1960 ш.*

Хүндер зүү Вигалей Лөгө-ицэ!

Ари үбүлэгэ аы ишаркны айык талга
сайхвеегт. Азбайга ду мадуугаз шамвол.
Ана, рессгарас итаназ, уи ишаркыоу ах
ашьаразы одирреи селшареи азхөл.
Удес аткеег ари аусуега абуурени
алитерадурен ирэгтадоу азхы ирба
таун.

Мезирея музоткоу

М. Ладанца

2. III. 08

Уи азхэыцуа аиаша рхэароуп

Анцэа хазшаз исзаауртит уара сызнутаз амца хакуп.

Исурбеит, исурдырит. Уи дзыршашьаз гэнахак иацоуп.

– Уара ицэырга, ажэа изаатуеит исытцазхээз Ашьран лажэоуп.

Уи ала еидыскылеит, – ахақ иаргэакуаз рхэамтақэа алоуп.

Анцэа икынтэи амчра злаз, ус ибжьарзра даара ишэартоуп.

– Дара зцалаз агэнахара, – рхы рдырган икалароуп.

Инацэа иқэкны сас днаскыазгаз, – Анцэа дшыкоу агэра ргароуп.

Анцэа дуззагы сазэуп имхэац, – деилызкаауа иазэра рбартоуп,

Иазэу ихайтаз Апысыразартаф, уи иазхэыцуа аиаша рхэароуп.

«АБЖЬАС-ЦӘА ЗШӘУ» АЗЫ АЖӘАҚӘАК

Уажәааигәа итыцит Витали (Аполлон) Хараниа ифымта ашәкәкәа ѡба: акы «Ашацәа рылцха», егы – «Аилыблаара». Ацхәтәи еиднакылоит аихарак цдас-хкәабз аазырцшуа, иара инапала акыр шықәсқәа раахыс ианитцоз ажәлар ркәығара, рдышәа ду зныцшуа ацхызқәа. Убарт ирчыдангы аныхәаратә цдас-кәабзқәа акыр ааирцшуеит.

Витали Хараниа аѡбатәи ишәкәы «Аилыблаара» зыхьзу еиднакылоит ажәеинраалақәеи апоемақәа ѡбеи, иара убас Тырқәтәыла инхоз, 1978 шықәсазы зыцстазаара иалцыз Хараниа Қьамал Хасаница ицсы антәз ииѡхьаз иажәеинраалақәа «Амхацьыр ихәрақәа рашәа» хәа зеипш хыс измоу.

Сара чыдала сахцәажәарц стахуп аѡбатәи ашәкәы иану апоема «Аилыблаара». Уака иаарцшу ахтыс ихәамтоуп 130 шықәса зхыцуаны зыцстазаара иалцыз Қаңбаа Кәанач. Уи ажәабжь ашәышықәсақәа ирылганы Ақаңбаақәа рабицарақәа акы акынтәи аҗәа абицарак ахь ииасуа иаауеит. Кәанач ихәамта ажәабжь-поема «Аилыблаара» ажәытәзан Цығарда Арѡтаа анынхоз аамтазы Тариал Арѡтааи Тандел Аублеи ирыхтысыз ажәабжьуп.

Ацсуаа хашьтахька хәахьацшны, ашәышықәсақәа хнаргәылцшны, халацшхәаа хараза инаршәны хнацшыр иаабоит зака хжәытәзатәиу. Еихарак урт злаабо Ацсни уи антыц иааигәоуи ихароуи атәылақәеи реи мадарақәа, реилахәырақәа, реиҗәаарақәа, убри инаҗьшыны, Ацсны цшза ампыта халаразы атәым тәылақәа имѡацыргоз аполитикеи ухәа рыла ауп. Ацсны иаанамгацыз амилатқәа даара имацын. Арахь иаанагахьаз амилатқәа, (ахаратәкәагы ааигәатәкәагы) еихарак изхызгоз амшын акәын. Ишнеи-шнеиуаз аитәнеи ааира есааира итбаахо иалагеит хара хашықәсцхьазара VIII ашәышықәса инаркны.

«Леуан II иаарылукааша хәынтқарратә усзуфын, – иѡуан апрофессор Шьалуа Инал-ица. – Уи уснагзатәыс иҗәацхьа иқәиргылеит Ацсны аидкылара, азырхара, дызустәзаалак азәы ихьыцшымкәа хәынтқарра гәгәаны акацара. Убри азы иара ихы иаирхәеит адунеижәларбжьаратәи аҗагылазаашьа, насгы акрызлаз идырцәа,

иуацәа, игәыцхәцәа (Византиатәи аимператори иарей еизааигәан, иан ахазарцәа рах ицха лакәын)...

Иаб иашья Леуан I имѡа дыкәланы, Леуан II аусдукәа мѡацигейт VIII ашәышыкәса антцәамтазы: игәгәаны еидикылейт Абазгиеи Ацсилиеи ухәа убас ацсуа дгьылкәа шамахамзар зегьы... Амраҭашәаратәи Қырттәылагы (Егриси, Лазика) даахан, иара иахь, Ацсны инадитцейт – Сурам ашьхақәа рҕынза. Аха уи ағгы дмаагылейт. Қырттәыла зегьы Ацсни еидитцар иҭахын. Убри гәҭакыс иҕацаны IX ашәышыкәса алагамтазы итәарҭа (ирезеденция) Анаҕәацiantә Қәҭешьҕа ииеигейт. Убри инаркны «Ацсны» хәа иашьҭан Мраҭашәаратәи Қырттәыла зегьы, Ацсны убрахь иналатцаны...

XII ашәышыкәса игәгәаз, иҭышәынтәалаз хәынҭқарраны иҕан Ацсны. Абри ашәышыкәсазы ауп ианаццахаз «Абжьас-цәа зшәу». Уи адунеитә бызшәақәа акыр рахь еиҭагоуп. Хара иаабоит ари ашымҭа тәылак, хәынҭқаррак амацара атәы шакәым иахәо. Иара убри аамтазгы, ашымҭа игәцаракны уанацхьалак, зызбахә ахәо аҭыцкәа инарҭаулазаны уанрызхәыцлак, насгы ашымҭаҕы иаарцшу ацаскәа, ақьабзкәа, ауафытәыѡсатә ҕазшьақәа гәынкыланы уанрыхәацшлак, убла иаахгылоит Ацсни ацсуааи.

Азныказы иаацьюшьаргы, насгы ацсуа атәыла харақәа дырхысны абас аипш иҕоу ашымҭа ссир изапцарызма хәа угәы иаанагаргы, ацдабырг аеазытәахзом, ашәышыкәсақәа акыр ианыртыслакгы ацдабыргаацшыроуп. Зегьрапхьазагы иазгәаҭатәуп XII ашәышыкәсазы ахәынҭқар цхәыс Ҙамара лхаан Ацсынтәылеи Қырттәылеи шаҕа еизааигәаз атәы дшалацәажәоз апрофессор Ш. Инал-ица, Шоҭа Руставели диижьҭеи 800 шыкәса ацра иазкны «Шоҭа Руставели» хәа 1966 ш. азы Аҕәа иҭыжьыз ашәкәы аҕны. Уаҕа уи ихәоит: «Ацсны аполитикатә цакы зыршахәҭуа афакткәа мацзам. Иаххәап, Ацсны ахәҭарнакцәа ыҕамкәа ацентр аҕы аус дукәа ирылацәажәазомызт. Урт ыҕазар акәын иара убасгы ақыртуа хәынҭқар, еихаракгы Ҙамара атәым хәынҭқаррақәа рҕынтә илзаауаз ацхаражәхәаѡцәа (апосолцәа) анлыдылкылоз».

Ари ала иаабақәо рацәоуп, убарт ируакуп ацсуаа атәым хәынҭқаррақәа рахь амадара ирымаз ала атәым бызшәақәагы рдыруазарц шалшоз, ацдара змаз, акыр хәынҭқаррақәа рахь иныҕәахьаз, араб бызшәеи ацьам бызшәеи рыдагы абызшәақәа акыр здыруаз шыҕаз. Ус анакәха, Тариал ишымҭа иарбан бызшәала излашәу аилкаара уадаѡуп. Ашәкәы аҕны хәацхьоит: «Ари ахәамҭа цьам ажәабжьуп...»

Аха ацъам бызшәала иџуп, уахынтәи ақыртшәахь иеиҗагоуп хәа хазхәазом. Иҗалоит араб бызшәала иџызаргьы. Избанзар, хара иаадыруеит җамар арабцәа сзаараны сыҗоуп җарцъманс устәхуп хәа Тариал ишиалхәоз.

«Абжьас-цәа зшәу» афымҗа аоригинал ашьҗамҗа цъаргьы инымхазеит, абрыгь-абрыгь абызшәала иџуп хәа ххәартә еицш. Тариел (Тариал) җамар бзиа дибазомызт, лара лакәын иара бзиа дызбаз. Абраҗа иаацшит ацсуа җьабз-җасқәа. Иазгәахҗап автор ииҗәо ацәахәақәа:

«Исхәон гәаныла: Сылгәаҗама?
излалгәаҗызеи ахәара?
Ус, сыцшьартахь санааџнала,
арахь дыспылеит ла лхата.
Илхәеит, даахырхәан: насыц
имоуп ихыцшылауа улакҗа!
Ахаҗа иҗаҗхьа ус лыхәҗоума!? –
са иаацъасшьеит схаҗа,
Аха уртқәа уажә дрызхәыцуам
уи азы акәхап, сгәахәит шыҗа».

Ара лабҗаба уафы ибарҗоуп җамара Тариал бзиа дшылбауаз арҗабыргуеит, уртқәа дырзымхәыцуа даныҗкала нахыс. Иара убас еилкаазами Тариал дшаҗсуаз җамара лцәанырра аахтны иахьылхәаз азы «иҗәатәымызт, аха уртқәа уажә дрызхәыцуам» аниҗәа нахыс? Аеакгьы, ахьз «Тариал» қырҗуа хьыззам, ацсуаа рҗынтәи ақыртқәа ирыланагалаз хьзуп. Ацсуаа ирхәоит: «Атариал дафьзоуп» «Тариал» хәа хьзыс ацсуаа изырҗоз дкаткато, дтартаруа изхарц рҗахын.

Афымҗакны қырҗуа хьзык аланы иубазом. «Асмаҗ» акәзар Мрагыларахьтәи хьзуп, аха жәйтә-натә аахыс ацсуаа рхы иадырхәон – «Асмаҗ – Асма». Афымҗакны цъарамзар-цъаргьы иубазом қырҗуа җыпхьзык, мамзаргьы автор аҗыпқәа рсахьа ахьҗихуа абри Қырҗтәыла акәзар җалап хәа ззухәаша җып сахьак, мамзаргьы зызбахә хәоу ауаа рахьтә қырҗуа җазшьак змоу ауааҗсыра.

«Абжьас-цәа зшәу» аҗны иаабо-иҗаҗауа аҗас-қьабзқәа, аҗазшьақәа, ахаҗсахьақәа, хыхь ишысхәаз аицш, ауаатәыџса рыхьзқәа, еиҗаракгьы афымҗа автор зсахьа җихуа аҗыпқәа Аҗсны иадхәалоуп умхәарц залшом.

Хрыхэацшып зсахьа тыху атыцкэа. Иаххэап «Гэланшьаро». «Гэланшьаро» цьам бызшэала «Агэйлкэа рықалақь» аанагоит – ихэоит Мушьни Лашэриа еиҕагамҕаһны. Аҕаымҕаҕы ихытхэаау атэылақэа хэа иахапхьазо акы ахтнықалақь Гэланшьаро ауп. Хазызырөып – «Гэланшьаро» этэу атэыла автор дшахцэажэо (М. Л. еиҕагамҕа, ад. 206,207).

«Амшын дырит зара-еихатар,
дызхыцит агаҕахь иара.
Қалақьк иалагылоит еицыз,
бахча ссиркгы узыткэара.
Абри ақалақь иахытэан,
хкы рацэала иаҕын ашэтра.
Исылшарыма абри атэыла ишахэтоу
еицш арехэара».

Автор ари атэыла акара изааигэоу акгы ибазом. Уи абри атэыла Ацсны шакэу иажэакэа рылаггы иҕашьазом. Анаҕс ихэоит:

«Арахь адгылхарахэтэ, атитэ
цыхэатцэарада иааргоит.
Абра иаауа, длагажэызарггы
дыцкэынахоит иаразнак...

Аеацъара ихэоит:

«Гэланшьаро – ашэт тэыла
ахтны-калақь,
Ишэтуеит ашэткэа
зынггы-цхынггы»

Ас еицш икоу атыц Қырттэылан цьарггы иумпыхьашэом, Ацсны ада. «Абаагэара хаткьеит, иаразнак ага хкылкьеит ҳа хашиашаз», – ихэоит цъара. Ари асахьа Ацсны аанарцшуеит, ахтыс ахымҕапысуеи амшыни реизааигэара хнарбоит.

«Цхыбжьонк сышцоз мшынк саваланы, агаҕ цэыртцит бахчаран...»

Ғацъараггы ихэоит:

«Стэыла-тэыла тбаам, имацуп, аха даара ицшзоуп иара» – (М. Л. Еиҕагамҕа, ад. 124).

Ҳрыхэацшып афымтаҕы аҕас-қабзқәа шаарпшу.

М. Лашәриа еиҕагамтаҕынтә: «Ғхәыск убрахьынтә дындәылтцуеит, шәымаҕәала деилахәоуп». «Асаараҕынза шәаҕхьа схырхәоит, сшәыкәыхшоуп хаҕа-хаҕала». «Дынәыжәеит уа, амтәыжәәа хитәеит. Деиҕаҕыжәлеит дласны» (ашәарыцара аан). Аҕсуа быргцәа ирхәоит аҕсаатә амтәыжәәа ахытәтәара, аҕыхәа ахыблаара зыҕарцо, аманшәалара, афстаа иқәыблаара иазхәоуп хәа. Иахьаҕы ашәарыцаәа рахьтә ус ҕазтақәо ыҕоуп. Аҕсуа цасқәа ируакуп афымта иалагалу хамтас аеы, абцар ухәа рыҕара.

«Абжьас-цәа зшәу» Аҕсны ишадхәалоу иҕегьы интқааны иаадырырц злаҳалшоз аусумта ду Қарт ибжьазит. Уи аусумта зтәыз, Петербург аҕара иалгахьаз аҕсуа царауаф ду Даут Жәраб-иҕа Чхотуа иакәын.

Афымта «Абжьас-цәа зшәу» Д. Гәлиа аҕсышәала еиҕаганы 1941 шықәсазы раҕхьаза акәны иҕижьыз аҕны аҕхьажәа аниҕеит аҕарауаф Миха Делба: «Баша ирхәазом ажәлар рҕы «абри атариал деиҕшуп», «унан, сикәыхшандаз, атариал дышпәаиеиҕшуп», «атариал еиҕш деихытыруа», «атариал еиҕш дтартаруа», «атариал еиҕш дышшәырза» ухәа уб. еҕьртҕы... Абраҕа ссирс иуҕхьазартә иҕоуп (аҕсуа таацәараҕы) аҕацаәа рабхәынцәа аҕаҕыр рықәтара, рыбзи-абара иазхәаны Тариал хәа хьызшьарас ирырҕоит...

Аҕсуаа акырза ирылатәаз хьызқәан Тариал (Тариел), Тандел (Автандил), Рустан (Арустан), Астан (Ростеван, Ростан), иара убастәҕьа аҕхәыс хьзы – Тинаҕ, Тина, (Тинаҕин), Дарцья (Дарецьян).

Қацьяа рхәынҕқарқхәыс лакәын (М. Л. еиҕагамта, ад. 234). Дулардухт хәа аҕхәыс хьзы иахпыло апоема аҕны. Ари ахьз иах-аршалоу ахьз Гәрандухт аҕсуаа рҕны иаабоит Х ашәышықәса аҕәта анаафнашоз нахыс. Иахгәалахаршәап 975 ш. азы аҕсуа хәынҕқар Фиодоси Алашә данҕсы ахәынҕқарра зырҕаз Баграт Багратиони иан аҕсуа хәынҕқар қхәыс Гәрандухт шлыхьызы. Тариал хаҕала даҕсуан, раб бызшәала аҕара шимаз азы аҕәыфбара ҕазымцо роуп Шь. Инал-иҕа «Шоҕа Руставели» зыхьзу ишәҕәы аҕны хьыпхьо ацәахәақәа: «В абхазском языке имеются лексические заимствования из арабского языка, которые шли не только с юга, (через Турцию и др.), но через мусульманские народы Северного Кавказа, с которыми как арабы, так и абхазы поддерживали оживленные торгово-экономические и культурные связи. Вот отдельные примеры – абхазские и арабские: ассир-сир, ашьақар-шуқьер, ауада-уада, Мсыр-мыср, Шам-шьам,

барақыт-береқыт, хаир-хеир, аламаз-намаз, цыаханым-цыахны, цыанат-цыана, азаб-азаб, аллах-аллах, ахабар-хабар, адин-дин»...

Тариал атэылақэа акыр дышрылсхъаз злаабо ала, абызшэақэа мацымкэаны идыруан хэа агэра аагоит. Убри азыхэан «Абжьас-цэа зшэу» цыам бызшэала ифызаргыы аует хэа ихацхъазоит. Ақыртэу царауаф, «Абжьас-цэа зшэу» аурысшэахь еицызгақэаз ируазэку Шалва Нуцубизе ифует... «Рустэвели ицстэзаара ааткааны изхэо хэа икоу документ затэык ауп – уи иара ихата ипоема затэык ауп».

130 шықэса зхытны зыдуней зыцсахыз Қацаа Кэанач иажэабжь, Витали Харания «Аилыблаара» хэа хыс иатаны ишэкеы ианитэзи иара «Абжьас-цэа зшэу» ахатеи хдырфашьарым хэа сгэы иаанагоит Тариал дшацсуаз азы.

*Агазет «Аңсны», март 25, 2003 ш. азы
ианыз ашэкеыффы Владимир Басариа иеилкаанца*

Згәәтараки п̣шьгараки

Имилаҭ шыыгоуп аҭоурыхтҭцаанҭамҭакәә, азеип̣ш хыызкәә, ажәлакәә, еицарсан даҭеабызшәак ала рырцәажәара. Ус иҭақәоу анҭамҭакәә, ц̣ара-ц̣ара изтәышьт̣роу еилукаартә иҭазаргы, еиҳаразак изхылтҭшьт̣роу удыруа абызшәәҭы еиқәхом.

Иаагап уажә Қарт иатцанакуа тып̣хыызкәәк Ш. Инал-ип̣а ианҭамҭакынтә. Ахибла, Зугудиди, Тахитара, Жибиани, Ацкуара, Ца-чхуыр, Шхара, Дагуа, Лаша, Апсуа Шхаква ухәа убас иҭегьгы.

Иазгәәхҭап «Влияние русского языка на антропонимию (XIX-XX вв)» Кәыпраа Арвелод Ерастә-ип̣а ианҭамҭакынтә жәлакәәк: Сагариа, Накопия, Квацба, Кукба, Кове, Киртбая, Колбаия, Кварчелия, Ашуба, Квициния, Шханыква, Вардания уб. иҭ.

Иаагоу аҭырып̣штәкәә ирышьашәалоу зкыла иҭоуп. Еицарсан иоу иатцанакуа ззымдыруа рзын зынзаскгы еилкаашәа амам. Аилкаара хыкәкыс ишьт̣ызхуагы заҭа ц̣абаа днырбозеи, дара аҭоурыхтҭцааоҭәагы налатаны. Насгы ауаоы дзызхәыцша аоуп, еицарсан ионы избызшәам рахь ииугауа ирнаҭои? Акымзар акгы. Еиҭымхаз ахызкәә ҭьалан атәым бызшәа иалахоит. Иҭалоит хара иҳарзыз, даҭеа милаҭк ирхатәны ианрыдыркылогы. Урт̣ реип̣шгы арымзаа иҭоуп.

Ажәлакәеи, ахызкәеи аҭоурых тып̣хыызкәеи даҭеа бызшәаоырак ианалаагало п̣сыбызшәала иара шыҭатәҭьоу рааныжьра, ранҭара ахәҭаны исып̣хьазоит, иахьаҭып̣у азгәәҭа наҭаоы. «Анбанқәа адырга чыдақәа змоу ап̣хьараан рдырғақәа хархәара амҭакәан иап̣хьатәуп, иҭалоит ишәзымдыруа анбанқәа рыбжьажьра».

Хәарас иаҭахузеи даҭеа бызшәак аҭны ап̣сышәала иахьоҭәхо азеип̣ш хыызкәеи ажәлакәеи ахатәы хыызкәеи, изланагало абызшәала азгәәҭа ҭаҭалатәуп, аурыс бызшәәҭы урыс бызшәала, анҭыз бызшәәҭы анҭыз бызшәала.

Иаххәап̣ Жәаргыҭ, анбан ж-адырга чыда иамоу «ә» хархәара амҭакәан ап̣хьара Жаргыт алҭуеит, Кьахьба – Кахба (Кяхба), Жәанба – Жанба (Жванба) П̣схәы – Псхы (Психвы) Кәараш – Куараш (Квараш), Цәыцә – Цыц (Цвицв), Аоардан – Ардан – (Вардания), Аҭарпын – Аарпын (Ачарпын), Анцәа – Анца (Анча). Иаагоу аиҭырып̣шра иарҭабыргуеит ажәа ашьагәыҭ аҭақы аҭәмырззакәан аиқәырхара

шалшауа мацзак иадамзарггы ахатэы бызшэа арееира иацхраауеит, насггы избызшэамкэан иагъхьауа рзыхэанггы ахэара рзымариоуп, Цвицв атцкыс Цыц, Психвы атцкыс Псхы еиха имариоуп.

Иара убас иазгэастоит ирацэазоуп ажэлақэа цакыла зэызыгъсахыз афыра агъкаррақэеи даеа милат бызшэак рнырреи иахъаны.

Ажэлақэа изыгъсахуа ашьагэыт иацлауа антэамтоуп. Иаххэап: Хахэбаа – Хахэбеиаа – Хахуби(я), Марыхэ – Марыхэаа (ашьха дгьыл Марыхэ) Мархоли(я), Мхэынцъа – Мхэынцъаа – Мхэынцъи(я), Харран – Харранаа –Харани(я). Афыра гъкарала ажэа ашьагэыт иацлауа “иа” – “ия” ацрыхны ишашьагэыту рыѿра ахэтаны исыгъхьазоит, ауаапсыра зтэышьтрахь ииасырц зтаху рзын.

Сағамыз, сгэаанагараѿ зыжэлақэа ғыргъштэыс иаазгз.

Сгэы иаанагоит «Згэатаракы гъшьгараки» изықэнагоу зхэыцра артап хэа.

Хатыр зқәу агъхьаѿцэа!

Ашэҕэы ахэҕсаҕынтэ иҕанатцо алагала шықэсык нахыс 80 еила-заара рызкхоит анацэа гэыгъхэыхшла гаралеи зхэыцқэа заазауа.

Ашэҕэы ахэҕса ашэара шэылшоит иахышэзыманшэалоу*аҕара-тазцэахыртақэа рҕы.

Ашэҕэаахэартаҕы азеипгъш қыаад ианыртцоит хыызхэала шэыжэла, *ашэагъсантца ишэымоу ахыгъхьазаратэ дырга, шэара ижэгоит. Изтаху ахэҕса иаццаны ишэарггы ауеит.

Ҳжәйтә бызшәаҕынтә ажәеилрыккақәак.

* Абжьылда – абжьы ылздауа, изгауа (ателефон).

*Абаџьсра, абаџтәара – аҕьсуаа ианакәзаалак ирыҕьхьазон ихатәроуп иҕьсуа, аҕьсы бзоуп хәа.

*Абжьылауаџы – абжьы ылазго, абжьы иахәо, ақәшахәтра зырто ауаџы (кондидат в депутаты).

*Абжьылџы – идгылараз абжьы зыртаз, ақәшахәтра зауз (адепутат).

* Анцар – аџразы еидҕьсалоу ақьаадҕькақәа (атетрад).

* Араккашәа – апоезия

* Аццахәта – иацу хәтакаҕ (абзац).

*Тымра – (Тамара) тымра-тымра дкачча-каччо, амра ахьыҕам иаацәырҕьан акыччара иахьзуп. Тымра аҕьсуаа илархәоз хьзуп.

*Атцаатцарадырра – атцаатцарадыррала ишьақәырҕәбәәоу анцамта (наукала).

*Атцаарцабыргцәа – итцаау шыақәзырҕәбәәо, мамзарҕы итцаау агәрагара азтауа (аекспедиция).

*Атцаарадырра – атцаатцарақәа рзын азанаатхьыкқәа рцарта (академия).

*Атцаарадырцәа – атцаатцарадырра аусзуаџцәа (академия аусзуџцәа).

*Атазцәахьирта – акьирзтазкуа лассы иртахьымхо инаскьаган атәахьирта (архив).

*Атхацьырта – илыпшааху афатә хьыкқәа ахьыҕартцо (аресторан).

*Атырҕьманцәа – иҕоу шыҕоу, еиҕазго, еиҕазхәо, ажәа еиҕагаџцәа.

*Атышәнартәаләа – анцамта рееины тышәнартәалара азызуа (акорректор).

Атцаатцарадырџы – атцаатцарақәа рдырџы (акодемик).

*Ацьарныҕәгаџцәа – иҕьшьоу цасла Христос иҕьынтәи ацьар ныҕәызго (крестоносцы).

*Ақәрантамџа – ауаџы иқәраҕ дьзынсьхьоу, илиршахьоу иалкаау анцамта (автобиография).

*Атцабыргнтцаџы – атцабырг зхәауа, изыџуа, – (ажурналист) атцабыргнтцаџцәа (ажурналистцәа).

- * Ақыртүацәара – ақыртүара шытызхыз, ишытызкааз (форма).
 - * Апсыбызырбага – апсы абзара узырбауа (ателехәапшыра).
 - * Апшыранца – апшыра зну (апатрет).
 - * Пысыс – Қарт иҕоу азиас Рион ажәйтәзатәи ахыз.
 - * Апшытыагза – ипшышоу ажәақәа, пшыщәахәакны итагзоу (акуплет).
 - * Ипшылтц – ищынщ аҕы иаанымхауа ипшы лхылтц (внучка).
 - * Ихпшылтц – ипша-ипша, ихатә пша ихылтц.
 - * Агәахәа, сгәахәа – сыбзиабара сажәа (асалам зыпсахуаз ажәоуп).
-
- * Адыртрычцаоы – зегь рыхкы еиликаартә ацарадырра змоу (апрофессор).
 - * Ажәеиларкка – ихәоу, иоу цакыла аиларгара (акоментариа).
 - * Азанца – азанцақбаад, жәлар ирзеипшы знырцо ақбаад (агазет).
 - * Азанаатцарта – азанаатқәа раиуразы ацарта (аинститут).
 - * Азанаатцаоы (дзанаатцааоын) – азанаатцараз ацара ицоу (астудент).
 - * Азанаатцаоы, дзанаатцаоын – азанаат аиураз ацара ицоу (астудент).
 - * Азанаатхккәа рцарадырра – ирацәоу ахккәа рыла ацарадырра (асперантура).
 - * Азеипшынхацәа – ахәынтқарраз ззеипшы усура еилазырхәуа (аколнхацәа).
 - * Азеипшырахаҕа – иҕоу зеипшыроу, еиҕыу еицәоу хаҕабзиарала алкаара (асорт).
 - * Азеипшыхатәхтыс – зхатәхтыс, зхатәцоурых азеипшы зцазкуа, изеипшыны ишыақәгыло (аповест).
 - * Азханца – аҕацараз хықәкылатәи анцамта (апрограмма).
 - * Аидкылахкынца – хкыла-хкыла еидкылоу анцамтақәа зну (ажурнал).
 - * Аилазаара – иҕоу зеипшыроу, аҳаракыра аилазаара (апроцент).
 - * Аилкаазгәаҕа – хәҕак алкаан анцара (азаметка).
 - * Аилкаанца – еилкааны, иалкаан иоу анцамта (астатиа).
 - * Атцаанцаоы – икыпшыхыу арҕиамта агхазгәаҕа (акритик).
 - * Аилыркказгәаҕа – еилыркка ишәу гәазтауа знапы ицызго (аредактор).

- *Аиранта – аирашықәсрыцхә зну (свидетельство о рождении).
- *Аихшьала, аихшьалахь – ацаразы ихиашьақәыргылоу зханцак итагзоу (акласс).
- *Аҕәыштрыццаацәә – иҕалаша збауа, аилкаара цыда змоу ауаапсыра (мудрецы).
- *Алкаахықәкы – атема.
- *Аназын – аҕара ҕсахра изгауа, иигауа аназара инаццан аргәжьра. (апроцент).
- *Араккатцарабжьылқы – абызшәарҕиаратә, атоурыхтцарадыр-ра ацақы (афилологиатә наукақәа ркандидат).
- *Араккапҕа – зегь ракака ҕашә-ҕашәла инартбаан, ахадара алкаан иоу аҕцамта (ароман).
- *Араккаеипҕгала, араккапҕгала – зегьы ракака хәаны инейцыхны иоу (апоема).
- *Араккақы – зегьы ракака зхәауа, изыоуа изырлашо (апоет).
- *Ахацаранца – ауақы дызустоу уеилзыркаауа (апаспорт).
- *Ахацаранцақәа – аахацаранца анаофан инартбаан еидкылоу, арзақал, ацаонца, (с места прописки) аиранца (свид. о рождении), ақәрантамца ухәа уб итц.
- *Ахацарбага – ахацара узырбо, иҕоу зырцабыргуа (афакт).
- *Ахәлыблы – аласцага иахәләтәан ирбылуа (абензин).
- *Ахықәкынца – аҕатцараз хықәкыс ишьтыху (апроект).
- *Ахыпҕхьазаратцарта – ахыпҕхьазара еилкааны ашьақәыргыларта (астатистика).
- *Ахыббаа рқыта – Жәаргыт иҕоу тыпҕхьзуп, уажәгы Ахыбла кыта рхәоит.
- *Ашьақәыргылара – ирееины излақаз ала ашьақәыргылара (арестоврация).
- *Ашьран – шьашьтрак ала ан.
- *Ашьран ҕсхак – шьашьтрак ала анра ныҕәызго ҕсхак.
- *Ашәапҕсанца – ишәоу аҕара зну ақәад (аквитанция).
- *Ахәынзеипҕшнхара – ахәынтқаррауаа иеицырзеипҕшу хкыла реицынхара (колхоз).
- *Жәаргыт – уажәы Зугдиди хәа изышьтоу ақалақь уаанзатәи ахьз.
- *Қалҕа – ажәйтәзатәи Гал ахьз. Гал иалсуеит Қалҕа хәа азиас мац. Қалҕаа анықәтц, инхаз агыркәа Бали ахьзырцеит. «Қалҕа», Бали

– Гали еибарһахит. Иахъазын Гал хәа ишьақәгылоуп. Қалға рхәазом ирызхәом аһынтә.

*Сышьраһа – лан лһынтә лашья – иһа (лашьаипһа).

*Кәтышьха, кәтышьхаа – Қарт иатцанакуа тыһхьзуп, уажәтәи Қәтешь Кәтышьхаа хәа иашьтан ихәеит ажәабжьхәафы.

*Сышьранһа – сызьшоу сан лыһа (сахәшьа).

*Утранць – еилалаз ажәоуп, инартбаан ахьзцәкья Устсаранць ауп, уст асаранць хәа атцанакуеит.

*Хьызраца – қабзла абиһарала хьызрацара рылараазон, ирейһыыз ацеицәа алырһшаауан ахадаразы Уи азкын аһсадгһыл ахьчара, ахәаакәа рырһәәәара. Азықатарта адәы «хьызраца» хәа иашьтан.

*Ахарцьнта – ахарцьаз иатаху антцамта (счет).

*Ашәаһсанца – аһара злашәоу ала ақяад (аквитанция).

*Аһаратәзцәахьрта – аһара еидкыларта ашарта (акасса, абанк)

*Қажәиак цәалшыы – «Жәәангәашәһхьара» анрыдыркылоз иззықәдыргылоз рыхьзқәа.

* Азқазаратә занаатцарта – ауафы дызманшәалоу иқазарала азнаатиурта (профтехучилище).

* Абжьаратә занаатцарта – иеихау азанаатдырра аһынза иқам (атехникум).

* Инартбаан азанаатцарта – царадыррала ишьтыхны инартбаан занаат иурта (ауниверситет).

* Ақьар – ақьиара, ааһсара рлыт. Ақьар – еилахәаахәтга хьзын, ахьы, аразын, хыһхьазара шәаган ишьақәыргылан. (И. Сазба)

Икарыжьыыз ацьматәыфа Аинаара ржьи қьарла итһуан (амхацьыр).

Қьарла итәыз дзыцәомызт, измамыз рыбжьы цахьан (амхацьыр Агәас И.)

АХҚӘА

Ап̄хьяжәа ацымхәрас	•3
В. Ҳараниа ишәҕәы	•6
«Жәәангәашәп̄хьяра ап̄ашәқәа» иазку	
Арецензиа	•6
В. Ҳараниа ишәҕәы	•7
«Жәәангәашәп̄хьяра ап̄ашәқәа» азы ажәәқәак	•7
Анцәа иажәа хәәқәа раатра...	•8
Анцәа хазшаз лып̄ха сыҕа	•10
Актәи асабша	•11
Аәбатәи асабша	•11
Ахп̄атәи асабша	•12
Ап̄шьбатәи асабша	•13
Ахәбатәи асабша	•13
Афбатәи асабша	•13
Абыжьбатәи асабша	•14
Аабатәи асабша	•14
Ажәбатәи асабша	•15
Ажәабатәи асабша	•15
Ажәеизатәи асабша	•15
Ажәәәатәи асбша	•16
Ажәәхатәи асабша	•18
Ажәип̄шьтәи асабша	•18
Ажәәхәтәи асабша	•18
Ажәәфтәи асабша	•19
Ажәибижьтәи асабша	•19
Ажәәатәи асабша	•19
Азеижәтәи асабша	•20
Аәажәатәи асабша	•20
Аәажәиактәи асабша	•21
Сып̄хыз лабҕабахейт	•21
Иааркьяғзаны ҕоурыхтә хәамҕак	•22
Ахап̄ы абара хәиццеит	•23
Асахьанцаөыра сшап̄хьаз	•23

Жәѡангәашәп̄хьараз азтцаара	•24
Жәѡангәашәп̄хьара аатра	•25
Анцәа икынтә сызқәитым	•26
«Амин зхәауа рныхәара», цәахәақәак айтәга	•27
Амин зхәауа рныхәара	•28
Ахап̄ы сцәызит	•29
Ажәѡангәашә аазыртуаз	•30
Ап̄сы атәышьтра иқәлоит	•32
Ацқьа Ашьран еиқәлырхеит «Жәѡангәашәп̄хьара»	•33
Ацқьа Ашьран еиқәлырхаз атцас ианын	•34
Ашацәа атоуба шражәахаз	•34
Жәѡангәашәп̄хьара адкыларә, анатра	•35
Ап̄аихамбар идца	•38
Анцәа ихамта	•39
Анцәа аамта ишеит Аѡстаа илшадатәраз	•39
Амчыбжьа мшқәа рыхьз ршьеит	•40
Ап̄сыцқьа Ацқьа Ашаѡы Гәында димырп̄хашьеит	•42
Ап̄сыцқьа Ацқьа Ашаѡы П̄аихамбархеит	•43
Ауаѡра ахьчара иамшхеит	
хәажәкыра мза	•44
Анана Гәында лымзақәа	•44
Анцәа игәрамгара арыцхара ашоит	•45
Ашацәа ахақ нарыгзоит	•46
Ашацәа ирбаз аймак	•46
«Ләхьы шәап̄шны хәта шәшала»,	
– ихәеит Анцәа	•47
Анцәа хәа рап̄хьатәи Аныхәара	•48
Жәип̄шьран Ацқьа Ашаѡы ацьма жәләқәа	
Аминаа ишылдыркыз	•49
Анцәа Аминаа рыхнатшьа зиг̄сахыз	•50
Ауаѡра, амш ап̄а дшахылтц	•50
Ацқьа Цьацьа ләґатахьа	•51
Ацқьа Блацқьа Ашаѡы имшап̄ ныхәара	•52
Ацқьа Цьацьа лысас дшылдыр	•53
Ацқьа Блацқьа Ашаѡы Ашацәа рзатә шықәиргыла	•53

Анацәа рымшапҕныхәара шрыдыркылаз	•54
Ҙаацәалатәи аныхәара	•55
Ауафы ихытцран иҕоу ақәра Анцәа изиимырдырыз	•56
Блацқьа Ацқьа Ашафы иныхәарақәа	
Анцәа итцаситәит	•57
Анцәа хазшаз уазәра сахәоит	•57
Аипҕшымзаара еиҕьу алхгоуп	•58
Аөдыраага Анцәа иахцәумырзын	•59
Q-дунеик рҕы	•60
Ухақ иашьтоуп, Амин иахәоит.	•60
Анцәа иазәра збауа дныхәоуп	•61
Иузыгәыкуа уапҕьа иубартоуп	•62
Ахыхчараз Анцәа иажәа	•62
Анцәа хазшаз Уамин сахәоит	•63
Ихахьчап хапҕсы, хапҕстазаараз	•64
«Жәәангәашәпҕьара» Амин артоит	•65
Анцәа хухәоит, уазәра гәазтаз	•65
Сыздыруа рахь	•66
Ижәдыруаз	•68
Аминхәацәа, Анцәа изхьампҕшцәа	•69
Рыпҕсыцқьара пҕгалас иамаз	•71
Анцәа имчра атцас иагәылоуп	•72
Анцәа иххәыцны дара аагылартә	•73
Урт рыхдырраҕе уара иаага	•73
Зхы зцәызуа рахь	•74
«Жәәангәашәпҕьара» иану хқәак	•75
Хәаипҕылараз ажәақәак	•79
Ацқьа Лашаа рыжәәахыр рөычашәтцәкәа	•80
Амин зхәауа рныхәара	•81
Асахьанцаөыра иахырҕеиаау анбанқәа	•82
Апҕсуа нбанқәа рхырҕеиаа шыҕалаз	•83
Апҕсуа нбанқәа ирхырҕеиаау анбанқәа	•83
Шәахәапҕш «Амиин зхәауа рныхәара»	
апҕсуа нбанаҕе рыркьаҕера шыҕало,	
уажәтәи уаанзатәи еиҕыргҕшны	•84

Ирфыцу нбанла афразы ишыақыргыло аҕҕара	•85
Еигышу анбанқәа реицааира адырга « »	•85
Анбан хәычы «а» ацынхәрас акәаҕы «.»	
ахархәара амоуп афраҕны	•85
Q-ажәак еигышу реицааира адырга « .»	•85
Ахәоу ахатәараф акәаҕы аргылары адырга « »	•86
Ажәа аихшараан, ажәабжа ацәахәа ҕыцахь	•86
аиагараз адырга «7»	•86
Ахәоу афнытҕа аатҕылары адырга «7».	•86
Иахзымдыруа азәырыфы реицәажәара	•86
алкаара адырга « »	•86
Абжытҕаратә дырга « »	•86
Азцааратә дырга « »	•87
Атаҕыжьбжақәа (аскобка) рҕакра адырга 	•87
Ахыцқәа рыбжьакра адырга 	•87
Анбанқәа рҕакы азы ажәақәак	•87
Аҕазшыа нбанқәа рхәашыа, ршышыа хәзаатҕылап	•88
Ацқя Ашыран афыраз илхәаз	•89
Аҕсуара ашә – хбышәоуп, нцә ламысуп абеиара	•90
Изтәу рзын ажәа аартызааит – Амиин!	•91
Ххышыҕтра мөала	•93
Жәфангәашәҕыхәара иазкны зцаарақәак	•93
«Ашацәа Атоуба шражәахаз» иазку тцаамтақәак	•94
«Амин» иатданакуа згәатаракәак	•96
Анцәа иахцәумырзын ихатәоушыаз	•98
Агәаларшәагақәа	•101
Агәаларшәага– дыргақәа	•101
Агәаларшәага-еиодыраагақәа	•102
Ашәага, азагақәа	•102
Ахьз шыарақәа	•103
Абжыҕа нбанқәа аҕсуа бызшәаҕы рҕакы	•104
Анцәа иажәа хәақәа ирыдхәалоу азцаара	•106
Ахәк рыҕшаап, ухәк убап	•109
Ажәаҕышыақәак «Жәфангәашәҕыхәара» ианыз	•109

Азиасқәа реилатәароуп мшынны	
хаҥхәа иаацәыртцау	•110
Анцәа иажәа ҕшья Аминаа рзын итцасхон	•113
Удмераа Анцәа изаарыцхаз рҕеигҕшбара	•116
Итабуп Аб Матвей	•117
Ашацәа ирхәаз хырҕашья амам	•119
Аҕхызбараан аҕсеимадараз ажәақәак	•120
Ашьран лтцас цстазаароуп	•122
Ғсаҕанеи лхақ назоит	•123
Анцәа хазшаз хацәыхьча иахзеилымкааз	•123
Q-насыҕк зырзыз	•124
Анцәа ихажәак	•125
Ахахә смыршәит азкәата иақәкны	•127
Амҕа жәҕангәашәҕхьяраҕа	•127
Ақыртцау поетцәа шәахь	•137
Дызустадаз Грамматик Абазг?	•167
Аилыблаара	•177
Уи азхәыцуа аиаша рхәароуп	•222
«АБЖЬАС-ЦӘА ЗШӘУ» АЗЫ АЖӘАҚӘАК	223
Згәәҕараки ҕшьгараки	•229
Хаҕыр зқәу аҕхьяҕцәа!	•230
Хжәытә бызшәаҕынтә ажәеилрыккақәак	•231

В. ХАРАНИА
ЖӘҢАНГӘШӘПЪХЪАРА АПЪАШӘҚӘА
Ацәәкәа п̄шшәыла еилоу адоухатә нцамтә

Аилыркказгәәтәәцәә:

В. Амаршьан

В. Басариа

Р. Гәажәба

Асахьатыхы

Р. Габлиа

Атышәнартәалаә

Гә. Азынба

Ақып̄хы

К. Цыцьеиа

Аиҫкаәә аиқәыршәәә

С. Сазба